הספריה הלאומית
S 22 A 11783
רינס, יצחק יעקב,
ספר שני המאורות ... /
VOL.1-2 C.1
2072926-10
W-X

1

תקומה לתרבות ישראל

Jewish
Cultural Reconstruction

21. 9. 20.
25. 10. 2?
6. 23.

ספר

שני המאורות

כולל

שני מאמרים, בשני חלקים.

ממני הצעיר באלפי יהודה

יצחק יעקב בלא"א הרב מו"ה שלמה נפתלי ריינעס ז"ל
אב"ד דק"ק לידא.

פיעטרקוב

25978

בדפוס הנגיד מו"ה שלמה בעלכאטאווסקי
שנת תרע"ג לפ"ק

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ירושלם

Dieses Buch gehört
der Bibliothek der
jüd. Gemeinde Berlin

ספר

שני המאורות

חלק ראשון

כולל

מאמר איך עמים האוצר בקרבו עניינים האלה, התחקות על סבת יחוסם האכזרי של איזה עמים לישראל, והצעת איך להאיר עיני העמים, שירגישו בעצמם את העול הנורא שעושים לישראל, בכדי שיראו להאיר אליהם פנים להתנהג עמהם במדת הרחמים כפי חוקי היושר והצדק, ובתוך הדברים האלה יתבארו כמה מאחז״ל המתייחסים לזה, וגם ידובר אודות הגאולה האחרונה המקוה.

ממני הצעיר באלפי יהודה

יצחק יעקב בלא״א הרב מו״ה שלמה נפתלי

ריינעס ז״ל אב״ד דק״ק לידא.

פיעטרקוב

בדפוס הנגיד מו״ה שלמה בעלכאטאווסקי

שנת תרע״ג לפ״ק

СЕФЕРЪ ШНЕЙ ГАМОРОТЪ

Соч. равв. И. Я. Рейнеса

Тип. Ш. Белхатовскаго, въ гор. Петроковѣ

1913 года.

דבר אל הקוראים.

ספרי זה כולל שני מאמרים מאמר אור עמים ומאמר זכרון בספר, שני המאמרים האלה נועדו מראש לבא בספרי אור לארבעה עשר שהנני מוציאו לאור עתה, המאמר אור עמים נועד לבא בספרי הנ״ל בתור פתיחה, והמאמר זכרון בספר נועד לבא בתור הקדמה לספרי הנ״ל, ובאשר ששני המאמרים האלה אוצרים בקרבים עניינים. רבי־הערך שלדעתי ראויים לראות אור, ובשעה שהחילותי לכותבם חשבתי כי יהי׳ בידי לצמצם עד ששני המאמרים ביחד, לפי ערך כמותם לא יהיו ראוים לעשותם לספר בפני עצמו, ולהדפיסם בתור איזה קונטרס בפני עצמו ג״כ לא רציתי, כי הקונטרסים הקטנים אינם בני קיימא, באשר שאינם ראוים לכריכה הגונה עלולים העלים להתפרד זמ״ז, ולהתפזר לכל רוח; לזאת בכדי לעשותם לבני קיימא, אמרתי לספחם לספרי הנ״ל, המאמר אור עמים בתור פתיחה והמאמר זכרון בספר בתור הקדמה, כי המאמר אור עמים, יכול להתייחס ביחס טבעי בתור פתיחה לספרי אור לא״ע, כי בספרי הנ״ל נתבאר ביחוד המושג מחירות, באופן שהוא אוצר בקרבו מושג ההשתלמות, ונשתלשלו שם הדברים לבאר גם את הענין מההשתלמות הכללית המקוה, ובהמא׳ אור עמים מתבאר באורך הענין מההשתלמות הכללית; ולהמא׳ זכרון בספר יש ג״כ מקום ליחסו לספרי הנ״ל בתור הקדמה, כי הוא נכתב באופן שמבאר הטעם מהפסקת הוצאת ספרי לאור זמן ידוע, ולדברים כאלה יש מקום להביאם בהקדמת הספר, אמנם כל מה שנכנסתי יותר לדבר בהענינים האלה, נתארכו יותר הדברים עד שלא היו ראוים להיות טפל לספרי לבא בתור פתיחה והקדמה, כי נעשו לספר כזה הראוי לקבוע ברכה בפני עצמו, ולזאת חברתים ביחד שיהיו לספר בפני עצמו, ואז השמטתי הרבה דברים ממאמרי זכרון בספר, שהיו שייכים ביחוד לספרי אור לא״ע, שבארתי שם דרכי הספר ההוא והליכותיו, רק הדברים שבהם מתחיל המאמר הנ״ל, הנחתים כמו שהם, אם כי נכתבו בעוד שהמאמר נועד לבא בתור הקדמה, כי לא רציתי לשנות בהתחלה את הנוסחא, בשנם שהדברים בעצמם הם אמיתים, כי רק התעניינותי בהעניינים ההם גרמה ההפסקה מהוצאת ספרי לאור לזמן ידוע.

והנה הנם שההקדמה הזאת איננה צריכה להכנס בכלל ההקדמות של רובם מהמחברים, שהן כמליצי יושר וכפרקליטין ללמוד זכות על הוצאתם לאור את ספריהם, ולבאר את התועלת הרבה שתצא מספריהם, כי המאמרים האלה אינם צריכים כלל למליצי יושר ולפרקליטין, כי הם מדברים בעדם ומגינים על עצמם, כל מי שיקרא אותם יראה מאליו נחיצותם ותועלתם, ויבין מאליו הסבה שהמריצה להמחבר להוציאם לאור, בכ״ז באשר שראיתי שיש עוד איזו תועליות מהמאמרים שהן לא תתבררנה מאליהן להקורא אמרתי לבארן פה בקוצר.

במאמרי אור עמים שכפי מטרתו, הי׳ לי לדבר גם משנאת העמים לישראל, ולהראות איך שהי׳ עתים שהעמים שמו כל מעינם לאבד את ישראל, ולהכחידו מגוי, שלא יזכר שם ישראל עוד, ובכ״ז לא עשו ידיהם תושי׳, שמזה יש לראות כמה שההשגחה האלהית חופפת על ישראל, ואיננה מסירה גם רגע אחד עיני׳ מישראל, ההשקפה הזאת אם כי איננה

חדשה

חדשה, וכבר דברו הרבה מזה, וג"א דברתי מזה בכ"מ בספרי, בכ"ז לא התבטאה ההשקפה הזאת בכל היקיפה, במבטאים כה ברורים, וכה בהירים, כמו שנתבטאה במאמרי זה, כי תכליתה של ההשקפה הזאת, היא להוציא ממנה ההנחה הזאת, שמקיומם של ישראל בעמים בעת התגברות הצרות וההעקות יש מקום לחזק אמונת ההשגחה, מובן מאליו שכל מה שההשקפה הזאת תתבצר יותר ותתחזק יותר, יגדל יותר ערכה ותהי' יותר בטוחה בהשגת מטרתה, ובצרונה וחוזקה הוא ההקפה הכללית, היינו להתבונן עלי' בכל היקיפה, שיש. כ"פ שההקפה הכללית מגלה אופקים חדשים, ולזאת מדעתי ערכה הגדול, התבוננתי עלי' בכל היקיפה, וראיתי שהיא כוללת בקרבה איזו השקפות פרטיות, ושהידיעה מההשקפות הפרטיות האלה ואיך שהן כלולות בההשקפה הכללית הזאת, יכולה להביא תועלת נמרצה, ולזאת הבאתי במאמרי זה מאמרו של רבב"ח בין גלא לגלא כו' שכפי שבארתיו אוצר בקרבו הרעיון הזה, שיש ארבע השקפות פרטיות הכלולות בההשקפה הכללית הזאת, והבאתי גם שלכל- השקפה פרטית יש מאמר מיוחד, שבעל המאמר ההוא ראה לברר ההשקפה הפרטית הזאת לתכלית זאת מחזוק האמונה בהשגחה, שמזה יש לדעת כי גם לכל השקפה פרטית יש ערך גדול, אחרי שבעל המאמר ראה לבררה, וממילא יש אח"כ להבין מה גדול הוא הערך של ההשקפה הכללית, למי שיודע שבה כלולות כל הארבע השקפות הפרטיות, ואו אז יתחזק באמונת השגחת ה' על ישראל, ועי"ז יהיה לבו מלא אהבת-ה' ויראתו כל הימים.

במה שהאמונה בהשגחה האלהית הזאת היא יסוד מוסד בהיהדות, יש לראות ממאמרם ז"ל במ"ר (ויצא פ' ס"ח) על הקרא והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים איתא וז"ל, ר"ח ור"י ח"א עולים ויורדים בסולם וה"א עולים ויורדים ביעקב מ"ד עולים ויורדים בסולם ניחא. ומ"ד עולים ויורדים ביעקב מעלים ומורידים בו, אפזים בו קפזים בו, סוטנים בו, שנאמר ישראל אשר בך אתפאר, את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה, עולים למעלה ורואים איקונים שלו ויורדים למטה ומוצאים אותו ישן. מש"ל למלך שהי' יושב ודן עולים לבסילקים ומוצאים אותו דן, ויוצאים בפרווד ומוצאים אותו ישן, המאמר הזה אין לו שום באור, אמנם דברינו הקדומים יסולו לנו דרך הבאור.

כבר הבאתי בספרי מש"כ בספרי מבה"מ, כי סלילת הדרך מהאבות הקדושים בעד בניהם אחריהם [כמבואר בכ"מ במד' ובדברי הקדמונים יכללו זה במאמרם קצר מעשי אבות סימן לבנים] היתה על דרך זה, שכל אחד מהאבות סלל הדרך במקצוע מיוחד, ונצטיירו בו הציורים המתייחסים למקצוע זה בהעתיד שלבניו אחריו, ובארתי שם שביעקב נצטיירו ציורי הגלות והגאולה וע"ז מורים שני שמותיו יעקב וישראל, בשם יעקב כלולות התקופות מהגליותים, ובשם ישראל התקופות מהגאולות, וכל עוד שהגלות והגאולה משמשות חליפות, מתחלפים גם השמות האלה, יש ששם יעקב מתעלם [בזמן הגאולה הארעית] וחוזר ומתגלה בזמן הגלות הבאה אחריו, ורק לע"ל כשהגאולה תהי' נצחית יקרא רק בשם ישראל. [ע' ברכות (דף י"ג ע"א) שא"ה דהדר אהדרי' קרא כו'] וזש"א בילקוט תהלים (סוף פי"ד

פי"ד) כשתבא הגאולה והישועה לישראל, יעקב ישמח יותר מכל האבות, לכך נאמר יגל יעקב ישמח ישראל, כי אחרי שהגליותים וכל התלאות העוברות על ישראל מתיחסות ליעקב, ע"כ גם שמחת הגאולה מתיחסת יותר ליעקב, וזהו גם מש"א במ' בכ"מ כי אקונין של יעקב חקוקה בכסא כבודו של הקב"ה [ע' מ"ר במדבר (פ"ד) ומ"ר איכה (פ"ב), ובעוד כ"מ] כי בשם יעקב מרומזות תקופות הגליותים וזמני סבלותם וצרתם של ישראל, וכפי הליכות הטבע עלולים הם אז בכל רגע לכליון גמור, וקיומם הוא רק ע"י השגחת הקב"ה התמידית; ולו הסיר חלילה השגחתו מהם גם לרגע אחד, היו כלים ונשמדים מן העולם; ועל ההשגחה האלהית התמידית הבלתי נפסקת, המליצו כי האקונין של יעקב חקוקה בכסא כבודו, כי כסא כבודו הוא המקום המיוחד להשגחתו [ובספרי אשה"י (שער ג' פ"ד), ובספרי או"ש (שער ה' פ"א) בארתי באורך הענין מכסא כבודו עייש"ה], והנה מודעת שבעת שרוצים לבטא הרעיון הזה, כי השגחתו של איזה אב ידוע על בנו כה גדולה שאיננה נפסקו גם לרגע, מתבטא בנוסח זה, כי האב הזה איננו מסיר עינו מבנו גם לרגע אחד, שמזה יש להבין כי הוא מחזיק את בנו בתמידות אצלו, דאל"כ אינו מצוייר שימת עינו עליו בתמידות, ובאופן זה מצויירת גם בפה ההשגחה התמידית של הקב"ה על עם ישראל בציור זה מחקיקת איקונין של יעקב בכ"כ, והוא ציור המתאים מאד עם הרעיון המצוייר.

עוד יש לי להקדים הקדמה אחת, הנה בספרי אשה"י ח"ב [שעודנו בכתובים] בארתי כי מצבו של האיש שאיננו נוהג כשורה ומבלה עתותיו בדברי הוללות וסכלות, נקרא בשפת המוסרית בשם מצב השינה, כי אחד מתנאי השלימות הוא התאמת הציורים עם המצויירים, ובעת השינה חסרה עפ"י רוב ההתאמה הזאת, כי באשר שהעולם המציאותיי איננו אז לנגד עיני החולם, ע"כ ציוריו רחוקים מן המצויירים המציאותיים, וכבר הארכתי בזה בספרי חו"ת (ח"א פ"ג בהערה ג') עייש"ה, כי נכבדות מדובר שם בזה.

נמצא דזהו אחד מן ההבדלים העקרים בהאדם בין מצב היקיצה למצב השינה, כי במצב היקיצה, מותאמים ציוריו עם המצויירים, ובמצב השינה אינם מותאמים.

והנה אחרי התבוננות יש לראות שכל ציורי האדם הנוגעים רק לעולם החומרי אינם מותאמים לעולם עם המצויירים, כי מלבד שכמה פעמים לא יעלה בידו להוציא מחשבתו, וכל ציורי מחשבותיו יעלו בתהו, כי גם אם יעלה בידו להוציא מחשבתו, יראה אח"כ שטעה בעקר הדבר, כי הוא צייר לו אז במחשבתו, כי עי"ז יגיע למטרתו מטרת מנוחת הלב, ויהיה אז מלא רצון ויאמר לשאיפותיו די, ובאמת כשתצא מחשבתו, תגדלנה עוד יותר שאיפותיו; המשל בזה, אחד נוסע איזו נסיעה, ומצייר במחשבתו שירוויח על ידה סך ידוע, ויהי' מלא רצון ויגיע למטרתו לשבת במנוחת ובשלוה, והנה אם לא נתקיימה מחשבתו בזה כלל, כי לא הרוויח וודאי שלא נתאמתו ציוריו, אמנם גם אם נתקיימה מחשבתו בזה והרוויח את הסך הזה שצייר לו במחשבתו, לא יתאמתו ציוריו בזה שחשב כי עי"ז ישב

במנוחה

במנוחה ויאמר לשאיפותיו החומריות די, כי אז יראה ששאיפותיו החומריות נתחזקו ונתגדלו עוד יותר, כי מי שיש לו מנה רוצה מאתים, וע"כ מצבו של אדם כזה שכל ציוריו הם ציורים חומרים, נקרא בצדק בשפת המוסרית בשם מצב השינה, אחרי דאצלו חסרה התאמת הציורים עם המצויירים, כמו שחסרה להאדם בעת שנתו ויש בזה דמיון חזק בין השינה החומרית עם השינה המוסרית, וע"כ נקראת התוכחה בשם התעוררת, כי מטרת התוכחה היא להשתדל לפעול שהאיש הזה העוסק רק בעניינים חומריים, יטיב דרכו ויתחיל לעסוק בעניינים רוחניים, א"כ הוא ממש ענין יקיצה, משתדלים להקיצו משנתו המוסרית, שעי"ז כל ציוריו אינם מותאמים עם המצויירים, כמו באיש בעת שנתו, ויתחיל לעסוק בעניינים רוחניים, שאז יהיו ציוריו מותאמים עם המצויירים, כמו שהם בכל איש בעת שהוא במצב היקיצה.

עתה יתבארו לנו בע"ה בטוב טעם ודעת דברי המ' שהבאנו, בכלל יש לדעת שבדבריהם אצור הרעיון הנמרץ הזה, שמי שידע ערכם הגדול של ישראל בשמים וההשגחה התמידית שהקב"ה ממרום שבתו משגית עליהם, ומסתכל אח"כ במעשיהם בעולם הזה [בעת שמתנהגים שלא כשורה], יש לו להתפלא מאד, ויש שיכול גם להתרשות להתלוצץ מהם, ולומר להם דברים יורדים חדרי בטן בדרך קנטור והתול: רצ: נא אם נאים מעשיהם אלה לפי ערך מדרגתם למעלה, האם הי' אפשר להאמין כי האנשים שהם כל כך חשובים למעלה, ואשר הקב"ה איננו מסיר עין השנחתו מהם גם לרגע אחד, יתנהגו בהנהגה כזאת, והוא ממש כמו אם איש אחד שמתנהג בעירו בחסידות וכל בני העיר מקדישים את שמו, ומעריצים אותו, ומתפארים תמיד בו שוכנו שאיש קדוש כמוהו שרוי ביניהם, וקרה שנסע לעיר רחוקה והקדית שם תבשילו בהנהגתו הפרועה לשמצה, כי אין מכירים אותו שם, ובין כה נזדמן שבא שמה איש אחד מעירו, ורואה מעשיו המקולקלים, הלא ישום וישתומם ויאמר לו בדרך קנטור והתול האתה הוא האיש שבעירנו כה גדול שמך, ואשר מתפארים בך תמיד, ראה נא מה נאים מעשיך פה, וכמה שהם מותאמים עם מדרגותך בעירנו, וכל זה בלול בדבריהם הקדושים וזש"א ומ"ד עולים ויורדים ביעקב. מעלים ומורידים בו, כי המאן דאמר הזה, ראה שהמקרא הזה מסוגל לאצור בקרבו הרעיון הזה, מהריחוק שיש בין מדרגתם של ישראל למעלה להנהגתם למטה, כי ע"ד כונה שני', יש מקום לפרש המלים והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו על יעקב היינו על כלל ישראל בעת שהם בבחינת יעקב, כי המלאכי אלהים שהם מדרי מעלה, ויודעים משם את הערך הגדול שיש לו שם, ע"כ הם מעלים אותו שם, אמנם בעת שהם יורדים מטה ורואים מעשיו פה מורידים אותו מגדולתו ועי"ז אפזים בו קפזים בו סוטנים בו הם מתלוצצים ממנו בדברי קנטור והתול שנאמר ישראל אשר בך אתפאר, ראה נא הלא הקב"ה מתפאר עוד בך, ומוסיפים לומר בדרך התול, שור נא הלא את הוא שאקונין שלך חקוקה למעלה שזה נאמר על ההשגחה התמידית, שהקב"ה משגיח על עם ישראל וכמשנת"ל, ואם כן איפא איך תרשה לך להתנהג בהנהגה כזאת, שאיננה מתאמת כלל למדרגתך, ומבאר עוד יותר מהותה

של

של פליאתם, על הניגוד המאדי שיש בין מדרגתו למעלה להנהגתו למטה, עולים למעלה ורואים אקונים שלו, שמזה יש לדעת מדרגתו הנעלה שם, ויורדין למטה ומוצאים אותו ישן, שכל מעשיו והנהגותיו מעידים שהוא במצב השינה, כי הוא עוסק רק בדברים גשמיים, שאין בהם התאמת הציורים עם המצויירים, כמו להאדם בעת שנתו וכמשנת"ל.

כל עקרו של המאמר הנפלא הזה, אין ספק כי הוא בגלל התוצאה המוסרית שיש להוציא ממנו, והוא שבעת שבני ישראל הם בבחינת יעקב, היינו בזמן גלותם, איננו מסיר הקב"ה השגחתו מהם; והידיעה הזאת היא רבת הערך, כי היא מסוגלת להיות קִייָצָנִית, כי בכחה לעורר ולהקיץ את בני ישראל לקרב ולהלהיב את לבם לאביהם שבשמים, כי על ידה מתחזקת ומתאמתת מאד האמונה בהשגחה אלהית, במדרגה הכי-נעלה, עד שמגעת ממש לכלל התאמתות מציאותית.

נתבאר לנו כי בהמאמר הזה אצורה ההשקפה הכללית הזאת: כי מקיומם של ישראל בעמים בזמן גלותם, יש ראי' נוכחת על השגחתו תתמידית של הקב"ה על עם ישראל, ושהרימו מאד את ערכה של הידועה מההשקפה הכללית הזאת, מעתה מובן מאלי' כי עוד שבעתים יגדל ערכה של ידיעת ההשקפה הכללית הזאת, בעת שתצטרף אלי' גם הידיעה מההשקפות הפרטיות הכלולות בה, ואחרי שבמאמרו של רבב"ת הנ"ל כפי באורי נכללה ההשקפה הכללית הזאת, עם כל ההשקפות הפרטיות הכלולות בה, לזאת הבאתי פה מאמרו עם באורי במאמרי אור עמים זה, שאחת ממטרותי' הוא חזוק האמונה, כי מי שיעמוד על באורי, ויתבונן אח"כ בעצם מאמרו של רבב"ת, יראה שקרוב הדבר שכוונתי אל האמת, או אז בכל עת שיזכיר את מאמרו של רבב"ת הנ"ל, יזכור מאליו כל ההשקפות הכלולות בו, ואין ספק כי עי"ז יתלהב לבו באהבת ה' ותורתו.

ראוי מאד שמאמר כזה יהי' חרות על לוח לבו של כל איש ישראלי, ויהי' גם שגור בפיו תמיד, כי דעתי נוטה תמיד לזה, אשר שגירת מאמרי חז"ל הנלהבים שבאגדה ומדרש בפה, יכולה להיות לסגולה בדוקה להנצל מהמכשולים והפגעים המתרגשים ובאים על האדם, להטותו מדרך הישרה, ושבבל רגע ורגע עלול להכשל בהם, אולם על ידי שנינת מאמרים מוסרים ממאמרי חז"ל ינצל מהם, וזו היא הנשק היותר טוב להלחם ע"י עם המכשולים, וכמו אם יש לאחד ללכת בדרך המלאה חתחתים ומוראים מלסטים וחיות רעות שהוא עליל לאבד חייו, הלא רואה להכין כלי נשק להנצל על ידם מסכנת מות, כן יש לכל אחד לדעת, כי העולם מלא מכשולים גדולים ופגעים נוראים, שבקל יכול לאבד על ידם את חייו המוסריים, וע"כ יש לו להכין נשק להלחם על ידם עם המכשולים, וכמו שמעין זה אמר המנעים זמירות ישראל בתהלים (כ"ז, י"א) הורני ה' דרכך בעת שיש לי לעסוק בתורה ובמצות שהעסיקה הזאת נקראת הליכה בדרך סלולה ורחבה, אז הנני מבקש רק להורות לי את הדרך להונן אותי בדעה ובינה להבין ולהשכיל, וכמו אם יש לאחד ללכת לאיזה מקום ושואל הדרך, אז אם הדרך היא דרך רחבה וסלולה, יש רק להראות לו את הדרך ולא יותר, אמנם ונהני באורח מישור בעת שיש לי לעסוק בענייני

העולם

העולם, שבשפת המוסרית נקראת העסיקה הזאת, הטי' מדרך הרחבה וסלולה לשביל צר וצדדיי [דרך היא דרך רחבה וסלולה, וארח הוא שביל צר וצדדיי] אם מצד המכשולים והפגעים העלולים לבא בכל רגע, הנני מבקש לנחות אותו להחזיק בידי בכל העת שהנני הולך בדרך המסוכנה הזאת, וכמו אם הדרך שיש להלך ללכת, היא איננה דרך סלולה, ויש בה בורות ופחתים, ואיננה בטוחה מלסטים וחיות רעות אז איננה מספקת ההוראה איך ללכת, כי יש לו לראות שאחד היודע היטב את הדרך ילוה לו על דרכו, למען שינצל מלהכשל בהבורות והפחתים, וכן יש לו להצטייד עם נשק להנצל מהלסטים ומהחיות רעות, כן הוא בזה, והנשק היותר בטוח הוא שגירת מאחז"ל המיסריים, ולזאת הבאתי פה המאמר של רבב"ח, כי מאמר כזה מסוגל מאד לחמם ולהלהיב את לב כל איש מישראל לאביהם שבשמים, ולחזק בקרבם אמונת ההשגחה האלהית, ולהפיח בקרבם רוח אמיץ וגבורה לבלי להתיאש מטוב.

הדברים האלה פי שנים ברוחם כי יש להוציא מהם שני מיני תועליות א) כלפי פנים. ב) כלפי חוץ וכמו שנבאר.

א) כלפי פנים, לחזק את רוח אחינו, ולהשריש בלבם האמונה מנצחיותם של ישראל, להבין ולדעת שכמו בכל אלפי שנות ראינו רעה, לא תמגו מגוי, ולא נכחד קיומנו, כן יש לנו להיות בטוח כי גם בעת שרבבי גלי שחת ומשברי מות ידלקו אחרינו, ויפערו פיהם לבלענו ולהשחיתנו, גם אז לא נירא רע כי רוח ה' תנחנו וימינו תנהגנו, ידוע כי פעם אחת עמד הקיסר נ' הראשון במערכי המלחמה, וכדורי שחת עפו מעל ראשו מכל עבר ופנה, ונגש אליו אחד משריו ואמר לו: חוס על נפשך ועזוב המקום המסוכן הזה, הלא עיניך רואות אשר כדורי שחת עפים מעל ראשך כברד, והשיב לו בקר רוח כי עוד לא נוצר בעולם הכדור שיגע בי לרעה, כן נוכל גם אנחנו לומר בבטחה כי עוד לא נוצרו בעולם כדורי שחת כגלה, שיעשו כליון בישראל, ואם גם הממציאים חדשים לבקרים, ימציאו איזו כדורי מות חדשים, שיהיו יותר מסובנים, ויותר עלולים לעשות כלה בהלוחמים, גם הם לא יצליחו לגלות בנו לרעה. וכדברי החוזה ישעיהו (נ"ד י') וכל כלי יוצר עליך לא יצלח, גם הכלי מות שעתידים להגצר, גם הם לא יצליחו, להביא מות ואבדון על כלל ישראל להכחיד קיומם.

כשהעליתי הדברים האלה מהנוגע לקיומם של ישראל בגלותם במאמרי זה שמתי לנגד עיני דברי הגאון החסיד בעל מסילת ישרים שכותב שם בהקדמתו לספרו זה כי מטרת ספרו זה הוא רק להזכיר לבני האדם דברים הידוע להם מכבר כי רוב דברי הספר הם דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלוי לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד, וההשכחה רבה, כי גם אנכי לא העליתי הדברים האלה מצד חדושים, ורק להזכיר לבני האדם ולעוררם שיתבוננו בזה, וגם על דברי אלה אוכל להשתמש במליצת החסיד הנ"ל שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלוי לכל כך ההעלם מהם מצוי מאד וההשכחה רבה, כי אמנם כן הוא יש

דברים

דבר אל הקוראים

דברים רבים שמצד רוב התאמתותם עלולים הם לְהִשָּׁכַח מלב בני האדם, כי מודעת שההרגל מסיר ההתרגשות וההתפעלות [וכמו שהבאתי בפנים במאמרי אור עמים], וממילא חסרה לדבר הרגיל תשומת הלב המיוחדת, וכן הולך הדבר ומשתכח מן הלב.

ויש לי מאמר מיוחד בזה שבו בררתי, איזה דברים עלולים לשכחה ואיזה שאינם עלולים כל כך לשכחה, באיזה השכחה ממהרת לבא ובאיזה שמתאחרת לבא, ובתוך דברי כתבתי שם, שהכוונה היוצאת מההעמקה וההתעניינות הבינותיי, עלולה יותר לשכחה, מכפי הכונה השטחיית, ולזאת כתבתי שבמקום שֶׁהַעִיָּנָה והתבוננת מוציאות כוונה הפוכה מכפי הכוונה השטחיית, והמסקנא היוצאת מהן היא ממש הפוכה מהמסקנא היוצ... מהשטחיית, שם יש להרבות בהשתדלות להזהר מהטעות הזאת– שהכוונה השטחיית יכולה להטעות, ואחרי שהכוונה העיונית עלולה יותר לשכחה מהכוונה השטחיית, ע"כ בענין כזה נחוצה מאד ההזרה התמידית על הדברים כפי המסקנא העיונית כי לולא זאת, עלול' לפול ברשת הטעות, בעת שהכוונה העיונית תשתכח, ותשאר בזכרונו רק הכוונה השטחיית, וכל מה שערכו של הענין יותר גדול, יש יותר להשתדל איך שישתמר בזכרונו הכוונה העיונית, למען שלא לעשות כפי הכוונה השטחיית השמורה בזכרונו, וטעות כזאת בענין רב הערך, יכולה להפסיד הרבה אם הפסד חומרי או מוסרי.

גם בענין זה שלפנינו, המסקנא העיונית היא ממש הפוכה מההשקפה השטחיית, כי ההשקפה השטחיית על התחדשות הגזירות והגדלת הצרות והתלאות, יכולה להחליש האמונה בהשגחה, כי יש מקום לחשוב, לו היתה ההשגחה האלהית משגחת על ישראל, מדוע תתן מקום שיהיו למרמס, וכש"א המשורר אחרי שחשב התדכאותם של ישראל בגלותם והתענותם תחד ידי מעניהם, אמר כי ביחוד יסתער לבו בקרבו בזכרו אשר, ויאמר לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב שתוצאת הדברים יכולה להיות הכחשה באלהות ובהשגחת ה', וכן מצינו בכ"מ שחששו מאד לזה, וכשנ"א פן יאמרו ידינו רמה וכן למה יאמרו הגוים אי' כו' וכהנה רבית, והוא הכל מצד, כי עפ"י ההשקפה השטחיית, יש מקום למחשבות כאלה, אמנם התוצאה העיונית והתבונותיות, מוציאה החלטה הפוכה ממש והוא כי כל מה שמעיקים את ישראל ביותר, יש יותר להתחזק באמונת ההשגחה, שאחרי כי גם בתנאים קשים ומרים כאלה מתקיימים ישראל, יש ראיה נאמנה כי הקב"ה לא הסיר השגחתו מישראל, כי קיומם של ישראל בגלות בעתים כאלה הוא הנס היותר גדול והיותר עצום, ואחרי כי ההשקפה השטחיית יכולה להרוס חלילה יסודי האמונה והיא איננה עלולה לשכחה כל כך במהרה, וההחלטה העיונית המוציאה מכל אלה ראי' מוכרחת על השגחת ה', היא עלולה לשכחה, לזאת למען להשריש ההחלטה העיונית הזאת בלב כל אחד מישראל, באופן שלא תזח מלבו ושלא יסיח דעתו ממנה, יש לדבר ממנה בתמידות, ולעורר לכל אחד שישים לב לזה להתבונן על קיומם של ישראל, ואו אז יתמלא כל אחד רגשי קדש ויאמר בפה מלא אין זה כי אם בית אלהים וכל מה שיתבונן בזה יותר ויתדור יותר בחדרי הענין הזה, יתחזק יותר אמונת ההשגחה האלהית בקרבו.

ולא

ולא עוד אלא שהחדירה העיונית, תתן לב לדעת כי קיומם של ישראל בגלותם שכנראה הוא רק מושג אחד, באמת הוא מושג כללי הכולל ארבע חלקים, שכל חלק וחלק מספיק לחזק אמונת ההשגחה, ומה גם כל הארבע חלקים ביחד, בעת שמתאחדים אז אין קצה לפעולתם הרבה בנוגע לחזוק האמונה, ובמאמרי המיוחד להעגין הזה דברתי מזה באורך והראיתי דיש שני מיני קיומים שהם ארבעה, השני קיומים הם קיום הגוף והחומר, וקיום הנפש והדת, ובנוגע להחלק מקיום הגוף והחומר יש לדעת, כי הוא חלק ראשי וכללי, ובו נכללו ג׳ חלקי הקיום, א) ההיים, ב) האמצעים וצרכי החיים, ג) העושר, והארכתי שם בזה, ובספרי נש״ד אם כי שם מסבה שאיננה תלויה בי, לא נדפסו הדברים כמו שיצאו מעטי אבל גם מהדברים שנדפסו שם, יש לְהָוָכַח באמיתת דברינו אלה, ולזאת הרביתי לדבר מזה במאמרי זה אור עמים, והשתדלתי להכנים ההשקפות במקראות או במאמרי חז״ל קצרים, בכדי שכל אחד ישננם בתמידות וכמשכ״ל.

נתבאר לנו התועלת שיש להוציא מהדברים האלה כלפי פנים.

ב) **כלפי** חוץ, הוא להראות כי הגיעה השעה שנחדול להשתמש באמצעים הידועים להרבות בבכי — ותחנונים ולהרכין ראשנו לפניהם לברר להם מצבנו הרע והמר, כי על האמצעים האלה כבר אבד כלח ואין לקות כלל שיועילו, כי השרים הרמים והנשאים ששנאתם אלינו הוא מצד כי הרשעים הידועים פעלו בעלילותיהם עליהם, עד שמחזיקים אותנו לאנשים רעים והטאים לרמאים ונוכלים, הלא לפי דעתם זאת אין אנו ראוים לרחמים, ולפני הרשעים המעלילים שהם אויבנו בנפש, יש לדעת כי אנשים כאלה אינם יודעים רחם, ודברי התחנונים והבכיות יְשַׂמְּחוּ עוד את לבם, וכבר ידוע שאשה עברי׳ אחת באה לפני אחד מהאנשים הנשחתים האלה, לבקשו איזה טובה שידעה כי בידו לעשות לה הטובה, והרבתה לבכות עד שנתמוגגה בדמעותי׳, השיב לה האכזר הזה כי היא תענג את לבו בדמעותי׳ — לפני אנשים כאלה יש לפרסם תולדותינו, למען יראו ויוכחו גם הם בהשגחה האלהית החופפת עלינו, ולהסביר להם כי אין אנו מתפחדים מהם, וכדברי החוזה עצו עצה ותופר הננו מבקשכם שתכנסו להועץ איך לכלותינו, כי הננו יודעים מראש אשר „ותופר״ „דברו דבר״, והננו יודעים מראש אשר ולא יקום, כי עמנו אל, [וכמו שבארתי בספרי זה את המקרא הזה], וזאת היא העצה היותר ישרה אולי יתנו את לבם לזה, וידעו כי לא יפעלו מאומה ויחדלו „להועץ״ אלינו; ולפני השרים הרוממים יש להשתדל לברר להם האמת וככל מה שהארכתי בפנים הספר.

עוד כוונתי בהדברים האלה, לפרסם מה שהנני רגיל תמיד לאמר לפני התלמידים ולכל מי שיש לו שיח ושיג בזה עמי, והוא כי גם בעת שהצרות מתגברות והגזירות מתחדשות, עלינו להשתמש רק באמצעים האלה להתפלל לפני ה׳ שיהפוך לב המלכות והשרים עלינו לטובה, ולהשתדל לברר לפניהם צדקתינו ותום דרכנו, אבל חלילה לנו להשתמש באמצעים אחרים, כי כבר הננו מצווים ועומדים להתפלל בשלומה של מלכות.

עוד דבר אחד לי אל הקוראים, בספרי זה הבאתי כי הנני מקוה אשר עוד כמעט, והאנושיות תתפתח יותר, ותאספו כל מלכי ארץ לעשות משטר

וסדר

וסדר כללי בהנהגת המדינות, ואז יעלה גם זכרונם של ישראל לפניהם לטוב ויראו להטיב מצבינו ולהושיב אותנו בארצנו הקדושה, יכול היות כי רבים יחשבו את הדברים האלה לדברי הזי׳, או לדברי במלנות, לזאת אמרתי להראות כי הדבר איננו רחוק כל כך, הלא ידענו כי היו עתים שאיזה מהעמים התעוררו לזה, להושיב ישראל על אדמתם, והרבו להשתדל בזה, ומדוע לא נאמין גם בזה, שבסוף סוף יכירו כולם בעוותותם ובאשמתם נגד ישראל, ויתנו לב להטיב מצבם.

במאמרי דבר הגאולה האחרונה הרביתי לדבר בזה, ושם הוספתי עוד שלדעתי תבוא ההתפתחות לזה, שכל העמים יתנו לב לעשות קץ וסוף לשינויי הדתות והאמונות, ויעשו הסכם כללי לברר אמונה אחת לכל באי עולם, והאמונה הזאת תהי׳ רק אמונת ישראל ולא אחרת, כי אין לך אמונה כזאת שלא תהיה בה צד שליליי כמו אמונת ישראל, כל האמונות מציינות איזה איש פרטי משארי אנשים, או איזה כח טבעי פרטי מיתר הכחות הטבעים, או איזה נמצא מיתר הנמצאים, ויש בהם צד שליליי, ורק אמונת ישראל שהיא אמונת האחדות המהורה, ואין לה דבר עם שום פרט, וע״כ נוחה יותר להתקבל לכולם, הדברים בזה עמוקים ורחבים ואין כאן המקום להאריך, ואחשוב כי מי שלב מבין לו יספיקו הדברים הקצרים האלה לתת מושג נאמן מהרעיון הזה, באופן דיש מקום גדול להבין גם בשכל, איך שיש לקוות על ההתאחדות של כל באי תבל לאמונת ישראל.

במאמרי הנ״ל הראיתי דההתאחדות הזאת כבר רמוזה בהעובדא של יוסף ואחיו, דמי שיתבונן במאמרי חז״ל המתייחסים להעובדא הזאת וביחוד בדברי המ״ת פ׳ ויגש על הקרא, ואת יהודה שלח לפניו, בהמאמר הנפלא שם, בא וראה כל צרות שאירע ליוסף אירע לציון כו׳, יראה שדעתם היא כי בהעובדא הזאת מצטיירת הנהגתם של העמים עם ישראל, דיוסף הוא הציור מישראל, ובהנהגת האחים עמו מצטיירת הנהגתם של העמים עם ישראל, ובהשקפה ראשונה נראה שהציור הזה פוגם בקדושת האחים, והלא ידענו כי הם כולם שבטי יה.

אמנם באמת מונח בהציור הזה הגרעין העקרי מהאמונה של התפשטות תורת ה׳ בין כל העמים, כי בספרי נש״ד (שער ב׳) בארתי באורך, איך שיש להאמין שתורת ה׳ תתפשט סוף סוף בכל העולם, ואמונת ישראל תהיה אמונה כללית, והראיתי שם דבמה שבתחלה נתינת התורה לישראל, החזיר הקב״ה את התורה על כל אומה ולשון, היתה בזה רמיזה עצומה, שסוף סוף תתפשט התורה הזאת בין כל העמים עייש״ה, ושם ביארתי אמיתת הדבר הזה מכמה וכמה מאמרים, ובמאמרי אודות גאולת האחרונה, הבאתי לזה גם את המאמר מספרי פ׳ ואתחנן עה״ק שמע ישראל וז״ל „ד״א ה׳ אלהינו ה׳ אחד על כל באי העולם ה׳ אלהינו בעולם הזה ה׳ אחד בעוה״ב וכן הוא אומר והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד״, שיוצא מזה שהם מבארים את המקרא כן, שמע ישראל התבונן היטב ותראה לדעת כי ה׳ שעתה הוא רק אלהינו שרק אנחנו מאמינים בו, יהיה ה׳ אחד כי תתפשט האמונה בו בכל העולם, ובמ״ר בפתיחה למגילת רות איתא וז״ל תני רשב״י אלהים אנכי לכל באי עולם

עולם. ולא יחדתי שמי אלא על עמי ישראל ומפרש הקרא כן שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך, שתשים לב לזה לדעת אשר אלהים שהנני עתיד להיות אלהים לכל באי עולם, היינו שכולם יתנו לב להכירני לאלהים ע״ז אשר „אלהיך אנכי״, שהנני משגיח ביחוד עליך, והנני שומר קיומך — ובמ״ר ויקרא פ״ו עה״ק ונפש כי תחטא דאיתא שם, ר״פ פתר קרא בישראל לפני הר סיני, ולסוף אם לא יגיד ונשא עונו, אם לא תגידו אלהינו לאו״ה כו׳, ובבאורי למ״ר הארכתי בזה הרבה והסברתי בדברים ברורים, כמה שכל אחד יכול להבין בשכלו, איך שע״י ישראל תתפשט תורת ה׳ בכל העולם, והנה זאת מובן מאליו כי בעת שכולם יתאחדו בלב אחד ובדעה אחת לאמונת האחדות, תהיה אז גם אהבה אמיתות ביניהם, כי האמונה הכללית בהכרח שתסבב גם אחוה כללית, וכל שמץ שנאה ואיבה בין איש לאיש ובין עם לעם לא ישמע עוד —, ויכול היות כי הדברים האלה יעוררו התפלאות והשתוממות, ולא יאבו כלל להאמין, ועוד יתפלאו ויאמרו: הלא ידענו מהשנאה העצומה שיש גם בין כמה עמים מזה לזה, וביחוד מהשנאה הנוראה שיש בין כל העמים לישראל, והתהפכות מאדית כזאת משנאה ואיבה עצומה לאהבה ואחוה איננה יכולה להיות כלל במציאות, ונקל הדבר שימצאו אנשים כאלה שיאמרו: שהרעיון הזה מהאחוה הכללית, הוא רק רעיון שיכול להתרקם במוחו של איזה בעל דמיון גלהב, הרחוק מן העולם המציאותיי. ואחרי כי להפרט הזה מהאחות הכללית, יש ערך גדול בנוגע להיעודים מהגאולה האחרונה העתידה לבא בב״א, ע״כ הלא יש להשתדל איך להראות האפשרות ממציאותה של ההתהפכות הזאת, בכדי לאמת את הפרט הזה.

והנה הענין היותר מסוגל להראות האפשרות המציאותיי מהתהפכות כזאת, היא העובדא של יוסף ואחיו, כי אין לך שנאה יותר גדולה ויותר עצומה משנאת אחי יוסף ליוסף, השנאה המביאה לשפיכת דמים ולמכירה לעבד, היא השנאה היותר קיצונית — ובכ״ז ע״י סבות מסבות שונות, נתאחדו לסוף הלבבות ונתחזקו ביניהם האהבה והאחוה; והטעם דז: פשוט, כי באשר שהשנאה לא היתה עצמיית, רק מקרית, כי הלא באחים צריכה להיות באמת אהבה עצמית וטבעית, ואם יש איזה שנאה בין האחים, יש לדעת כי השנאה היא רק מקרית, וכלל גדול הוא כי המקרה לא יתמיד כי מקרה אחר היותר גדול עלול לבטל את המקרה הזה, והעצמיית תשוב למקומה, אם נעשה כתם שחור בבגד לבן, שהשחרורית של הכתם היא מקרית, תעבור ע״י כביסה, כי מקרה הכביסה יבטל את המקרה מהשחרורית, ואם השחרורית התעצמה מאד שאין בכחו של הכבום לבטלה תתבטל על ידי מקרה היותר תשוב, והוא ע״י ליבון וגיהוץ ועל ידי המקרה הזה תתבטל באין ספק, אבל אם השחרורית היא עצמיית לא תתבטל לא ע״י כביסה ולא ע״י גיהוץ וליבון ולא ע״י שום דבר שהוא, וכמו כן הוא בזה, אחרי שהשנאה בין אחים היא מקרית, עלולה להתבטל ע״י סבות ידועות.

באופן אשר העובדא הזאת מיוסף ואחיו, מוכיחה למדי כי השנאה הנעשה בין אחים אם גם הולכת ונמשכת זמן רב, וגם הגיעה למדרגה היותר קיצונית, נקראת רק שנאה מקרית, ועלולה היא להתבטל אם רק יזדמן עוד מקרה כזה שיהיה בכחו לבטל המקרה ההוא מהשנאה, ואז תשוב האהבה

המטבעי

הטבעית העצמיית למקומה, וממילא יש לדעת מהעובדא הזאת דגם השנאה של העמים לישראל עלולה להתבטל, כי גם השנאה הזאת היא שנאת אחים, כי הם אחים מבטן ומלידה, וכמו שמצינו בר"ה (דף י"ט) שבעת התגברות הגזירות הרעות, יצאו גדולי ישראל אז, וצעקו בקול גדול ואמרו אי שמים לא אחיכם אנחנו, לא בני אב אחד אנחנו ולא בני אם אחת אנחנו וכו', הרי שהם באו בטענה זו להזכירם כי הם אנשים אחים, ובילקוט ישעיה (נ"ד) עה"ק עני' סוערה איתא וז"ל בני איש עד מה כבודי לכלמה, בני איש אלו עובדי אלילים, ולמה הוא קורא אותם בני איש, שהם באים מבני בניו של נח, הה"ד נח א"ש צדיק כו' עיי"ש וכן הוא בילקוט תהלים, והכוונה היא שראו לעוררם בזה שידעו מהאחוה הטבעית והעצמיית שיש ביניהם, ואחרי ההנחה הזאת דהשנאה מהעמים לישראל איננה עצמיית וטבעית רק מקרית, ע"כ יש לקוות כי כמו שהשנאה שהיתה בין אחי יוסף ליוסף, מצד שהיתה רק מקרית נתבטלה, כן יש לקוות כי גם שנאת העמים לישראל תתבטל סוף סוף, וכולם כאחד יחשבו כאחים גם מצד האמונה, כי אז תתפשט תורת ה' בין כל העמים, וכולם יקבלו אמונת ישראל אמונת האחדות.

וזה לי כמה שכתבתי, דהטעם שתיקנו לקרא מגילת רות בעצרת [שכל הטעמים שנאמרו בזה אינם מספיקים כל כך], הוא בכדי לאמת ביום נתינת התורה את היסוד הזה מהתפשטות תורת ישראל ואמונתו בכל העולם, כי בעובדא הזאת מרות כבר נראה ההתחלה מההתפשטות הזאת, כי רות נדבקה לאמונת ישראל, ויצאו ממנה דור ישרים זרע ברוכי ה' שהם הם עמודי האומה, וע"כ יש ביום הזה של מ"ת לשום לב להענין הזה בכדי להתחזק באמונה הזאת מההתפשטות הכללית, וזש"א ר"א ביבמות (דף סג ע"א) מ"ד ונתברכו בך כל משפחות האדמה, א"ל הקב"ה שתי ברכות טובות יש לי להבריך בך רות המאובי' ונעמה העמונית, שאין ספק שכיון בזה להראות, שכונת הכתוב ונברכו בך כו' הוא על ההתפשטות הכללית, והוא מבאר את הכתוב כן שאמר לו ונברכו בך כל משפחות האדמה, היינו שהבטיחו שסוף סוף יתדבקו כולם לישראל, ויקבלו אמונת האחדות, ויכנסו לבית ישראל, וההוראה של ונברכו היא על ברכה ותוספת, כמו שהונח מבטא המבריך על כניסת איזה ענף לאילן, כן הוא בזה שכולם יתברכו בו, שיכנסו אליו, ומש"א שתי פרידות כו' כיון בזה לומר שהכניסה של שתי פרידות האלו להכנסי' הישראלית, היא תוצאה מההבטחה ההיא של ונברכו בך כו', ומצד כי הכניסה הזאת כבר נתקיימה בפועל ע"כ פרט את הפרט הזה, אבל אמיתת כוונתו היא על הכניסה הכללית של כל העמים, וע"כ כמו שר"א מציין העובדא של רות למופת על התקיימותה מההבטחה ההיא על ההתפשטות הכללית, כן קוראים אנו מגילת רות בעצרת, להראות לכל ההתקיימות של ההבטחה הזאת, כי מהעובדא הזאת יש לראות ההתקיימות של ההבטחה וכנ"ל, וע"כ השתדלו חז"ל להראות כי בהעובדא הזאת של אחי יוסף ויוסף, מצטייר כל הענין של ישראל והעמים, בכדי להשרישא את השורש הזה, לדעת כי כמו ששם היתה השנאה מקרית ולא עצמית כן גם שנאת העמים לישרל היא ג"כ מקרית ולא עצמיית, כמו

וכמו ששם נסתבבו סבות כאלה שנצחו את המקרה מהשנאה, והושיבו את האהבה והאחוה הטבעית למקומה, כן תהיה בהשנאה של העמים לישראל שהיא ג"כ רק מקרית, שסוף סוף תסתבבנה סבות כאלה, שעל ידן תתבטל השנאה המקרית והאהבה והאחוה תשובנה למקומן הראשון.

ובמאמרי הנ"ל הארכתי לבאר איך שכל פרטי המאורע הזה של יוסף ואחיו מכוונים ממש לעומת כל הפרטים שעברו והעוברים ושעתידים לעבור בין ישראל עם העמים, אמנם אין כאן עוד המקום להאריך ומהדברים האלה יש כבר לדעת כי הרעיון הזה מהאחוה הכללית העתידה לבא לא לבד שהוא מאומת מצד האמונה כי יש מקום גם להבינו בשכל.

סוף דבר כי העובדא של יוסף ואחיו צריכה להיות לעינים לכל איש ישראל ולדעת כי כמו ששם נתבטלה סוף כוף שנאת האחים, כן עתידה גם השנאה מהעמים לישראל להתבטל, כי גם השנאה הזאת היא שנאת אחים, וע"כ יש לקוות, כי ע"י הקב"ה שהוא סבת כל הסבות תסתבבנה סבות כאלה שעל ידן תתבטל השנאה, ובאשר כי בכל זמן הגלות תבא ההשגחה האלהית במעטפה טבעית, ע"כ גם הסבות שתסתבבנה את בטול השנאה, צריכות להתעטף במעטפות טבעיות, ואחת מן המעטפות היא להתאסף לאסיפה כללית, להועץ איך לברר לפני הממשלות צדקתינו ותום דרכנו, וכמו שהארכתי מזה בספרי זה, וכל מי שלבו לב רגש יש לו להרגיש את החוב הקדוש המוטל על כל אחד ואחד מישראל, להשתדל להוציא האסיפה הכללית הזאת לפעלה ברשיון הממשלה יר"ה ויש לקוות כי קרובה השעה שכל העמים יתאספו ויאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו ויקויים בנו מקרא שכתוב: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד, ואז יקויים והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אכיה"ר —

הכו"ח יום א' ה' טבת שנת תרע"ג **לידא.**

נאום **יצחק יעקב ריינעס** בהרב ר' **שלמה נפתלי**

ז"ל אב"ד דפ"ק הנ"ל.

שני המאורות.

חלק ראשון.

מאמר אור עמים.

פרק א.

א) **החושים** השכל והרגש הם הם הפועלים הראשים על האדם להביאו לשלימותו העיונית והמעשית, החושים והשכל מביאים את האדם לדעת בכל מפעל אם גשמי או רוחני אם הוא כפי גדרי הראוי, החושים מחישים את החיצוניות, והשכל חודר בפנימיותם, ועל ידי זה מגיע האדם לדעת אם הוא כפי גדרי הראוי, והרגש מביא את האדם לידי תוצאות מעשיות, כלומר להתאמת המציאות עם הראוי שזהו התנאי היותר ראשי והיותר עיקרי בשלימות האנושיות.

הדברים המעטים האלה אוצרים בקרבם ידיעות רבות הערך וכבירי התועלת, לזאת אמרתי לבארם באורך.

בנוגע לפעולת החושים והשכל, כבר נגעתי כזה בספרי או"ש (שער ו' פ"א) ואעתיק משם הנוגע לענינינו וז"ל שם: „האדם ביחס הכרתו את העולם והשגתו ממנו מתחלק לשני חלקים ראשים, יען כי הכרתו זאת והשגתו באות על ידי שני חלקים ראשים המתעצמים בו, היינו על ידי „פעולת החושים והשגת השכל" כי עיר פרא אדם יולד, וכל העולם בולו הוא חוץ ממנו, כי בעת שאינו מכיר את העולם ואינו משיגו כלל, אז יאמר כי העולם הוא חוץ לנפשו, כי אין לו שום קשר עם העולם; וכל מה שהוא הולך ומכיר ומשיג מה מעניני העולם ומכנים ידיעותיהם אלה בקרבו, יש להמליץ על זה דהענינים האלה שהיו עד עתה חוץ לנפשו מכניסם עתה בנפשו, ותכלית האדם הוא להכיר ולהשיג, והן נעשות על ידי שני חלקיו אלה על ידי החושים ועל ידי השכל, על ידי החושים רואה שומע מריח טועם וממשש, ועל ידי השכל הוא חוקר ומתבונן בהמושגים המדעים והרוחנים; והנה יש כמה הבדלים בין הכרת החושים להשגת השכל ופה נעמוד על הבדל אחד הדרוש לענינינו, פעולות החושים הן כמו בחיוב, כי בלא שום התבוננות פועלים פעולתם ומתפעלים כי החושים הם חיצונים ושטחיים, והכחות שבהם אינם צריכים להתפתח, ובמ"ר אמרו על איזה חושים שבאדם שהם פועלים שלא ברצונו ג"ב וז"ל (תולדות פס"ז) „**אר"ל ששה דברים משמשין את האדם שלשה ברשותו ושלשה אינן ברשותו. העין האוזן והחוטם שלא ברשותו חמי מה דלא בעי, שמע מה דלא בעי, מריח מה דלא בעי"**, והכוונה של „**שלא ברשותו**" היא שפועלים בחיוב, וגם על אותם שאמרו שהם ברשותו הכונה שפעולתם אינם בחיוב ממש כי נעשית ברצונו של אדם, אבל אינה דורשת שום התפתחות, אולם השכל הוא מהדברים המתפתחים כי הוא בכח האדם וכל מה שהאדם מתפתח יותר יצא השכל מכח אל הפועל, כי החושים כמו שהם חיצונים כן הם מחישים רק החיצוניות של החושים, העין רואה את השטחיות של הנמצאים, האוזן שומעת קול הברת דברים, אבל השכל שהוא כח פנימי באדם משיג גם פנימיות הנמצאים, ואור השכל חודר ויורד בפנימיותם ואחרי דבח השכל והבנה הוא מהכחות הפנימים, לכן הוא עומד תחת גדר ההתפתחות, והאדם שישים לבו לפתח שכלו כי יעסוק בעניני תורה וחכמה יתפתח שכלו מיום ליום וכמו שכל הכחות המתפתחים יוצאים מעט מעט

בהדרגה

בהדרגה מן הכח אל הפועל כן הוא גם כח השכל והתבונה עכ"ל שם, ואם כי יש עוד לדבר בזה וגם שם דברתי עוד מפעולת החושים והשכל, אולם פה שעיקר כוונתי היא לתת מושג ברור מפעולת החושים והשכל הנני מסתפק בדברים האלה כי הם מספיקים לתת מושג ברור מפעולת החושים והשכל.

ב) **ובנוגע** לפעולת הרגש, מודעת כי החוקרים הרבו לדבר מתכונת הרגש, ועמדו על ההבדל שבין השכל להרגש ואין קצה להדברים שנאמרו בזה, ואחרי כל אריכות דבריהם לא העלו דבר ברור, ולזאת אמרתי להגדיר פה בגדרים ברורים גדרי הרגש, וממילא יתברר ההבדל שבין השכל להרגש, ויתברר לכל כי לכל אחד ואחד יש תפקיד מיוחד וממשלה מיוחדת, ואין כל אחד ואחד נוגע בחבירו גם כמלא נימא.

יש לדעת כי כל התנועות הטבעיות של האדם הן כמו מסובבים, וכמו שלכל מסובב יש סיבה, כן לכל תנועה מיוחדת יש מניע מיוחד או סבה מיוחדת, יש להאדם תנועת הראי' השמיעה הריחה, ולכל אחד ואחד מהן יש מניע מיוחד העין היא סבת הראי' והאוזן סבת השמיעה וכן לכל התנועות, ולכל אחד ואחד יש שם מיוחד חוש הראות חוש השמיעה כו' והנה יש בהאדם עוד תנועות או פעולות ורק שאינן נראית ומוחשות כי הן פעולות רוחניות ומדעיות, יש לדעת דגם להתנועות האלה יש מניעים ורק כמו שהתנועות אינן מוחשות בחוש ואינן נראות לעינים כן גם המניעים אינם נראים והם כחות מיוחדים הספונים וטמונים בהאדם בפנימיותו. הננו רואים שיש בהאדם תנועות ההתחכמות, תנועות החקירה וההתבוננות ואחרי שהן תנועות הן מסובבים ובהכרח שיש להן סבות, ואחרי שהסבות אינן נראות יש להחליט בוודאית גמורה כי בפנימיותו יש כחות כאלה שהם המניעים והם הם המסבבים את התנועות האלה, הנה האדם יודע להתבונן על כל דבר ולחקור בכל דבר חכמה ומדע והוא מצד כי יש בהאדם כח החכמה הבנה והדעת ועל פיהם יחקור יתבונן וישכיל להבין את הדבר, ואינני נכנס פה לברר גדרי של חכמה ובינה ודעת וההבדלים שיש ביניהם, שכבר הרבו לדבר בזה המקובלים והחוקרים כי לא קאימנא בזה עתה, ותכלית דברי פה הוא רק לברר, כי לכל תנועה יש כח מיוחד המניע את התנועה הזאת ביחוד, וגם לאלה התנועות שהכחות המניעים אינם נראים כמו החושים, יש לדעת דהם ספונים וחבוים בפנימיותו כי הם מכחות הנפש, וכמו שהנפש אינה נראית כן יש הרבה מכחותי' שאינם נראים ונגלים; ומעתה מובן כי אם נראה שיש בהאדם תנועה כזאת שאין לייחס אלי' למניע לא החושים ולא השכל, יש להחליט שיש בפנימיותו כח מיוחד כזה המניע את התנועה הזאת.

והנה ידוע כי יש בהאדם הנועת השמחה וגם תנועת העוצב, ובשמחה יש כמה מדרגות, כי יש שהוא בעצמו שמח ואחרים לא יכירו כל כך מהר שהוא שמח, ויש ששמחתו מגעת למדרגה כזאת עד שאותות השמחה ניכרים על פניו וכל מי שיביט עליו גם במעוף עין יכיר מיד כי לבו מלא שמחה וגיל, ויש ששמחתו מגעת למדרגת זמר וריקוד, כי שמחתו כח גדולה עד כי יצר לבו מהכיל שמחתו והוא אנוס לעשות גם בפועל איזו תנועות שהן תולדות השמחה, היינו לזמר ולרקד, וכמו כן יש בעוצב כמה מדרגות, יש שהוא בעצמו עצב, אבל בכל זה עצבותו איננה ניכרת כל כך, ויש שהעצבות

שהעצבות ניכרת על פניו, ויש שהעצבות כה גדולה עד שהוא בוכה ומילל, ובכלל אנו רואים שיש בהאדם תנועת ההסתערות או ההתפעלות או ההתלהבות, רואה איזה דבר עול ואון ולבו יסתער מזה; ויש שהסתערות לבו כה גדולה עד שלא ידע שלו, ירוץ אנה ואנה יכה כף אל כף יתלוש שערו יעשה איזו תנועות משונות, כל התנועות האלה אין לייחס לא להחושים ולא להשכל, לא החושים ולא השכל יתפעלו ויסתערו, החושים מחישים החיצוניות, השכל חודר בפנימיות ומתבונן, אבל דבר אין להם עם התפעלות, הם קרים ככפור, ולהם אינו נוגע הדבר אחרי שהחושים מחישים יתבונן השכל ויודע אם הוא מפעל טוב או רע ובזה נגמרה פעולותיהם, ואם בכל זה אנו רואים הנועה כזאת מהסתערות והתפעלות, מובן שיש לחחליט כי יש כח מיוחד בהאדם שמעורר בו התפעלות והסתערות ועל ידי זה בא מאיזה ענין רע לעוצב וגם לבכי ויגון, ומאיזה ענין טוב לשמחה וגם לזמר וריקוד, ומאיזה דבר עול ואון להסתערות נוראה, ולהכח המיוחד הזה קראו בשם רגש, כי ההוראה האמתית מרגש הוא התפעלות והסתערות וכמו שאה"כ (תהלים נ"ה, ט"ו) „בבית אלהים נהלך ברגש". מצייר שמיד שידרך רק על מפתן בית ה' נתמלאו רעיוניתיו רגשי קדש וכמו שנרגשו ונתפעלו מהדרת כבוד ה' החופפת שם, ובכלל כל המיני התפעלות והתלהבות והסתערות כל אלה מתייחסות להרגש, כל מה שהאדם מחיש בקרב לבבו מתייחס להרגש, כשהאדם רעב מחיש איך שהרעב יציק לו, כשהוא צמא יחוש את הצמאון, כשנדקר מחט בבשרו יחוש כאב, כל אלה הם תולדות הרגש, וכמו שהרגש מרגיש איזה לחיצה טבעית איזה מכאוב טבעי, כן ירגיש גם איזה לחיצה מוסרית או איזה מכאוב מוסרי אם רואה איזה דבר עול ואון איזה גזל משפט, שוד עניים, שומע אנקת אביונים, מחיש צער גדול בפנימיות הלב, כל אלה הם תולדות הרגש.

ואמנם יש הבדל בין החשת מכאוב טבעי למכאוב מוסרי, הרגש ממכאוב טבעי בא מאליו שלא על ידי אמצעים בעת שהרעב יחל להציק לו ירגיש מיד, בעת שיצמא למים מרגיש את הצמאון מאליו, בעת שבא לו איזה מכאוב מדקירת מחט בבשרו או מאיזה מחלה, מרגיש מעצמו הכאב; אבל המכאוב המוסרי ירגיש רק על ידי החושים והשכל, רואה איזה מפעל שיש בו עושק רש, גזל משפט. שוד עניים, אז יכול להרגיש המכאוב המוסרי רק על ידי החושים והשכל, החושים מחישים את החיצוניות מהמפעל, והשכל חודר בפנימיותו ומתבונן היטב על כל פרטי המעשה, ועל ידי זה יודע את העול הגדול שנעשה בזה אז יתחיל להרגיש מכאוב פנימי, אבל כל עוד שלא יתבונן היטב בפרטי המפעל, לעמוד על העול שיש בזה לא ירגיש שום מכאוב, בכל רגש ממכאוב מוסרי מתלכדים החושים החיצונים והמוח והלב, החושים מחישים את החיצוניות מהמפעל, השכל שבמוח מתבונן היטב מנתח את המפעל לנתחיו וחוקר על כל פרט ופרט, וכל מה שמתבונן בזה יותר יודע יותר מהעול הנורא שיש בהמפעל הזה, ואז ירגיש הלב את המכאוב המוסרי ולבו יסתער בקרבו, וכל מה שהעול יותר גדול, גם הסתערות לבו יותר גדולה, כי כל מה שמרגיש יותר את המכאוב המוסרי יתפעל יותר, וכמו שהמכאוב הטבעי יש שלא יתן להאדם לנוח, ובעת המכאוב גדול מאד, לא ידע שלו ויתהפך מצד אל צד, ואם יש בכחו לרוץ

ירוץ

ירוץ מחדר לחדר מפנה לפנה, כי איננו יכול לנוח מרוב יסוריו מהמכאוב, כן גם המכאוב המוסרי יש שיפעול על האדם כל כך עד שלא ידע שלו ירוץ וינוע ממקום למקום.

וכבר מצינו ענין אחד בתורה שאחרי שנשים לב להתבונן עליו וגם על איזה ממאחז"ל המתייחסים לענין ההוא, יתברר לנו כמה שההנחה הזאת אמתית, כי ההתבוננות על ההשחתה המוסרית הפועלת על הרגש, יש שמביאת את האדם לידי התרגשות עצומה כל כך, עד שמזעזעת את לבו, באופן נורא כזה, עד שלא ידע שלו, כי מרוב הסתערותו לא תהי' לו שום אפשרות לנוח במקום אחר.

ג) **הנה** בין פרטי הקללות שקין נתקלל מאת הקב"ה בעד זה שרצח את אחיו נתקלל גם בזה שאמר לו: „נע ונד תהיה בארץ". והכונה של נע ונד איננה מבוארת כל כך, יש שביארו דנע ונד היא הכל חדא, כי המבטאים האלה כוללים עונש אחד, עונש הנדידה למקום אחר, ויש שאמרו שהם כוללים שני עונשים שונים. המבטא נע כולל עונש אחד, והמבטא נד כולל עוד עונש אחר, ובביאורם של העונשים האלה גם כן יש דעות שונות, איך שיהי' לא נתבארה עוד היטב הכוונה של המבטאים האלה, וגם ראוי להתבונן בהיחס שיש בהעונש של נע ונד להעון מרצח. כי כלל גדול הוא שלכל עונש בעד איזה עון, יש איזה יחס בין העון להעונש, כי אחרי שרק בעד עון זה נתיחד העונש הזה, מובן שיש איזה יחס ביניהם, שמצד זה מכוון העונש הזה לעומת העון ההיא, ועל כן יש גם בפה להתבונן על היחס שיש ביניהם.

והנה יש מאמר במ"ר שיש לראות שבעלי המדרש ביארו גם כן ההמבטאים נע ונד כוללים שני עונשים שונים, והוא במ"ר (צו פ"י) אחרי שהובא שם דר"י סובר דתשובה עושת מחצה אמרו וז"ל: על דעתי' דר"י תשובה עושה מחצה. ממי את למד מקין שנגזרה עליו גזירה, כיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה. ומנין שעשה תשובה שנאמר: ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשא. ומנין שנמנע ממנו חצי הגזירה. הה"ד ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן, נע ונד א"כ אלא בארץ נוד קדמת עדן", המאמר הזה ישנו בעוד מקומות באיזו שינויים, אבל לפי כל הנוסחאות יוצא שאחרי שעשה תשובה או אחרי שהתפלל לפני הקב"ה נתבטלה גזירת נע ונשארה רק גזירת נד, הרי דהחליטו דנע ונד כולל שתי גזירות, היינו שני עונשים שונים, ולזאת הרי יש להתבונן במהותם של שני העונשים האלה, וביותר יש להבין מדוע אחרי התשובה בטלה ממנו גזירת נע וגזירת נד נשארה כמו שהיתה, הן הקרא שהביאו על זה מזה דכתיב אחר כך: „וישב בארץ נוד" הוא רק ע"ד אסמכתא כדרכם ז"ל בדרשותיהם, אבל עצם הרעיון אינו מובן כלל, עוד יש מאמר אחד בענין זה שאיננו מובן כל צרכו והוא במ"ר (בראשית פ' כ"ב) עה"כ „וישם ה' לקין אות" יש שם איזו דעות במהותו של האות ומובאים שם גם דברי רב ור"ח, וז"ל „רב אמר עשאו אות לרצחנים. ר"ח אמר עשאו אות לבעלי תשובה", והדברים סתומים וחתומים, אמנם הדברים הקדומים יפלסו לנו נתיב להבין כל הענין הזה.

ד) **כבר** נתבאר כי ההתבוננות על ההשחתה המוסרית פועלת על הרגש, ויש שההתרגשות

שההתרגשות תהי' כה גדולה עד שלבו יסתער בקרבו ומרוב המיית לבבו והסתערותו לא ידע שלו ולא תהי' לו שום אפשרות לנוח, והנה כמו שלכל פעולה יש סבה חיובית שעוררה את הפועל לפעול כן גם לכל הליכה שהאדם הולך יש סבה חיובית שעוררה לו להלוך, והסבות הן אחת משלש אלה, א) „היציאה" שהוא מוכרח לצאת ממקומו זה שהוא נמצא עתה, ב) „הביאה" שהוא מוכרח לבא למקום ההוא, ג) „עצמות ההליכה" שהוא רוצה ללכת לשם טיול, וא"כ אם אנו רואים שאחד הולך הלא כפי ההשקפה ראשונה יש להחליט שאחת משלש סבות האלה סבבו ההליכה הזאת, אמנם באמת אין לחחליט כן לדבר ברור כי יש הליכה שאין לה שום סבה חיובית, רק סבה שלילית, כי נשלל ממנו כל אופן אחר, כי הנה בכלל יכול האדם להמצא באחד משלש אופנים הללו, א) „אופן העמידה", ב) „אופן הישיבה", ג) „אופן השכיבה", ומעתה להאדם שנשללה ממנו היכולת להיות באחד משלשה אופנים הנ"ל, הלא הוא מוכרח ללכת, וההליכה כזו איננה מסתבבת משום סבה חיובית רק מסבה שלילית, וההליכה כזאת באה תמיד בעת שהאדם הוא במצב ההסתערות וההתרגשות, כי בעת שלבו סוער ותוסס אז אי אפשר לו לא לעמוד ולא לשבת ולא לשכוב, וממילא הוא מוכרח להלוך, כי סערת לבו לא התננו להיות במקום אחד. ויש שההסתערות וההתלהבות כה עצומות עד שירוץ במשוגע הנה והנה יחרוק בשיניו, יתלוש את שערו, וז"ש לו הקב"ה, כי בשיתבונן בעצמו על העוות הגדול ועל התועבה הנוראה שעשה במעשה הרצח הזה, אז יסתער בעצמו; וסערת לבו תהי' כל כך עצומה עד שלא תהי' לו שום אפשרות להיות במקום אחד, כי לא יוכל לא לעמוד ולא לשבת ולא לשכוב, ורק שילך אנה ואנה, כי בעת שהלב סוער ורועש מזה שמרגיש את המכאוב המוסרי אז הוא מוכרח ללכת אנה ואנה; וע"כ יהי' נע ונד, כי בהוראת נע משהמשים על הנעת הלב, שבעת שהאדם מתרגש מאד ורוחו סוער בקרבו אז ינוע הלב, וכשאה"כ (ישעיה ז' ב'): „וינוע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח". והוראת נד הוא על הנדידה הגופנית וכשאה"כ (תהלים נ"ה ח') „הנה ארחיק נדוד" (ובמשלי כ"ז א') „בצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו" וכהנה רבות, כי הקב"ה הטביע את הטבע הזה מראש בהאדם, שאחרי שהעוה דרכו יהי' בידו להתבונן ולחוש את העוות ולהרגיש מזה מכאוב עצום עד שלבו ינוע ויסתער בקרבו, ואז אין לו שום אפשרות להשאר על מקומו בלא תנועה גופנית; כי ההסתערות הלביית מכריחהו לנוד גם בנדידה גופנית, כי אחרי שלרגלי סערת הלב אי אפשר לו להיות במקומו, שהווי' על מקומו יכולה להיות רק או על ידי עמידה או על ידי ישיבה או על ידי שכיבה, אבל מי שמצד סערת לבו הוא מוכרח ללכת אי אפשר לו להשאר במקומו, וזו היא נדידה גופנית, באופן שהנעה הלביית מסבבת את הנדידה הגופנית.

עפ"י הדברים האלה יש למצא טעם מובני בזה שהחליטו ואמרו בסנהדרין (דף ל"ז ע"ב) אשר „גלות מכפרת עון", שבהשקפה ראשונה אינו מובן איזה יחס יש לגלות עם כפרת עון, ואם מצד היסורים שהגולים סובלים, הרי הוי גלות בכלל כל היסורים שכבר אמרו: „יסורין ממרקין עונותיו של אדם" ובמה מצטיינים היסורים מגלות משארי מיני יסורין ולמה פרטו דוקא גלות.

ואמנם

ה) **ואמנם** לפי דברינו חז"ל נראה דבאמת יש יחס מובני בין גלות לכפרת עונות, כי הנה זאת ידועה לכל כי „תשובה מכפרת עון".

ומעתה אם רק יעלה בידנו לברר אשר יש יחס מובני לגלות עם תשובה, הלא נוציא ממילא כי יש יחס מובני לגלות עם כפרת עון, וע"פ דברינו הקדומים יש בידנו לברר איך שיש יחס מובני לגלות עם התשובה; כי הנה התנאי העיקרי והיסודי מתשובה הוא החרטה בלב שלם על העון, והחרטה האמתית יכולה להיות רק בעת שיכיר את עותתו וידע את ההשחתה הנוראה וכמה שעשה לנפשו בזה הפסד מוסרי וצערו מזה יהיה גדול מנשא, ובעת שמגיע למדרגה זו הלא בהכרח כי הלב יסתער ויתרגש מאד וינוע בקרבו כנוע עצי יער מפני רוח, עד שלא תהי' לו שום אפשרות להשאר על מקומו, כי יהי' מוכרח לנוד ממקומו ולרוץ אנה ואנה, כי כל עוד שלא הגיע למדרגת הסתערות הלב, במדה כזו שהלב יתרגש ויסתער עד שיהי' מוכרח לרוץ אנה ואנה, הוא אות נאמן כי איננו מתחרט עוד בחרטה גמורה, כי לא התבונן עוד על העיות הגדול ועל ההשחתה הנוראה, ואם כן ממילא לא נחשבה התשובה לתשובה גמורה, ויוצא מזה כי הנעת הלב ונדידת הגוף הם תנאים הכרחים לתשובה, והנה הקבלה על להבא הוא גם כן מתנאי התשובה, היינו שהחוטא הזה יהי' בטוח שלא ישוב עוד לחטאו זה, והבטחון על זה יכול להיות על ידי זה שיזכור תמיד כמה שאז הצטער מעונו זה, כמה שסבל בזכרו את המכאוב המוסרי ואיך שלבו הסתער אז בקרבו ולא ידע שלו עד שהי' מוכרח לרוץ אנה ואנה. כשיעלו הזכרונות האלה על לבו תתחזק בקרבו ההסכמה לבלי לשוב לחטא את החטא הזה, אחרי שכבר סבל מזה צער ויגון; והסגולה לזה שיזכור תמיד מה שסבל אז, הוא שאיזה שריד מהענינים ההם שסבל ישאר אצלו, למען שזה יהי' תמיד לנגד עיניו, ועל ידי זה יזכור כל מה שנשא וסבל אז, והנה כל הצערים ויסורי הנפש שסבל אז בעת ששם אל לבו את העוות שעשה כלולים בשתי התנועות האלה של הנעת הלב ונדידות הגוף.

והנה ההנעה הלבבית היא תנועה רגעית וזמנית ואיננה משאירה רושם קיים ותמידי כי הלא אי אפשר שיהי' תמיד במצב כזה, וכשההתרגשות וההסתערות עוברות ישוב הלב למקומו; ואמנם הנדידה הגופנית המסתבבת מההנעה הלבבית היא יכולה להשאיר רושם קיים ותמידי, והוא ע"ז שישאר בגלותו, כי הנדידה והגלות מתייחסות זל"ז, שאם אמנם שהנדידה איננה מסבבת בהכרח את הגלות, כי הלא יכול גם לשוב אחר כך למקומו, ואמנם הגלות אי אפשר להיות בלא נדידה, וע"כ מצויר שהגלות תהי' תמיד סגולה נאמנה להזכיר כל מה שסבל מתחלה, והוא בעת שהגלות נסתבבה מהנדידה שבאה מהנעת הלב, כי בעת שלבו הסתער בקרבו רץ ממקום למקום ומעיר לעיר עד שבא למקום גלותו זה, ועל כן אם ישאר שם תמיד במקום גלותו זה יזכור תמיד את הנדידה שבאה מתחלה מצד הנעת הלב והסתערותו, וכל מה שסבל לרגלי חטא זה, ועל ידי זה ימשול ברוחו ויכבוש את יצרו.

והנה בספרי אור שבעת הימים ח"ב שעודנו בכתובים הארכתי הרבה בזה ושם בארתי אשר התשובה היא גם סגולה נאמנה להשקיט המית הלב ולהרגיע סערת רוחו, כי אחרי התשובה ירגיש האדם איך שנגללה אבן מעמסה מעל לבו. ואחרי כל זה מתבארים היטב דברי המ"ר שאמרו שם, שמיד שעשה

התשובה

תשובה נמנע ממנו חצי גזירה, ואמרו שם אח"כ „ומנין שנמנע ממנו חצי גזירה. הה"ד: ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן. נע ונד א"כ אלא בארץ נוד קדמת עדן", כי בהחלה נגזרה עליו גזירת נע ונד, שהלב ינוע, וגם ינוד בנדידת הגוף, ואחר כך כשעשה תשובה נתבטלה גזירת נע, כי התשובה משקטת הלב ומרגיעה את הרוח, ונשארה רק גזירת נוד, היינו שישאר באר־ץ גלותו בכדי שיזכור תמיד מה שסבל בעד עונו זה, ועי"ז יהי' בטוח שלא ישוב עוד לחטא בעון כזה וכמו שנתבאר לעיל, וכמו כן יתבארו לנו עתה דברי המ"ר בהמחלוקת דרב ור"ח דרב אמר „עשאו אות לרצחנים", ור"ח אמר „עשאו אות לבעלי תשובה", דמהמאורע הזה של קין יש ללמוד דמי שעושה מעשה רצח כזה ירגיש אחר כך בעצמו רגשי הנחם, והרגשות האלה ידכאוהו ויפצעו את לבבו עד שבשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל. אם כן הלא הוא אות נאמן לכל הרוצחים שידעו מתחלה מה שיסבלו אח"כ, ור"ח מרחיב את הלמוד הזה על כל בעלי תשובה, כי לא רק בעון רצח לבד ירגיש אח"כ רגשי נחם, כי גם כל מי שיטה מדרך הישרה לילך בדרך עקלתון ויעוה את דרכו, יש לו לדעת מראש מה שיסבול אחר כך, כי סוף סוף יראה ויכיר את עותתו; והרעיון הזה כי הוא בעצמו הביא עליו אסון מוסרי כזה ידכא את רוחו ולבבו יהי' קרוע ומורתח, על כן יש לכל אחד להתת לב להזהר מעשות איזה דבר רע, שלסוף יסבול בעצמו הרבה מזה, ולבו יהי' מלא המרורים רבים מזה, יש לדעת כי התשובה נוסדה על חרטה והחרטה היא תולדות הצער והיגון הממלאים את לבו בעת שיזכיר בהעונות שעשה ואיך שבעצמו השחית את דרכו. ובספרי אור שבעת הימים ח"ב (שעודנו בכתובים) הארכתי הרבה בזה.

מהדברים האלה יש להוכח ולדעת מה גדול הוא כח הרגש, ומה עצומה היא פעולתו על האדם. ובכלל יש לדעת כי הרגש הוא כח כללי המוליד כל מיני ההפעליות הנראות מהאדם כמו עוצב כעם בכי יללה יגון שמחה זמר וריקוד. הסתערות התלהבות, כל אלה הן תולדות הרגש, יש שהתפלאו מדוע לא נחשב הרגש לחוש ששי, ומדוע הגבילו רק חמשה חושים, אמנם באמת אין זה כל פלא, לכל חוש יש פעולה מיוחדת ופועל על מוחשים ידועים, והרגש הוא כח כללי, וכמו שאין לחשוב את השכל עם החושים, כן אין לחשוב את הרגש עם החושים, אחרי שיש לו תפקיד מיוחד, התפקיד כללי שאיננו נגבל כלל עם תפקידים של החושים.

פרק ב.

א) דע שאם אמנם שהרגש הוא כמו כח כללי, בכל זה כאשר נחדור היטב בחדרי העיון של הרגש, נראה שיש לחלקו לארבעה חלקים ראשים האלה.

א) „רגש ממכאוב טבעי פנימי", ב) „רגש ממכאוב טבעי היצוני", ג) „רגש ממכאוב מוסרי פנימי", ד) „רגש ממכאוב מוסרי חיצוני". ובאורם הוא כך.

א) „רגש ממכאוב טבעי פנימי" כשהוא רעב או צמא, או שנדקר לו מחט בבשרו, או שנפצע באיזה פצע, חולה באיזה מחלה הגורמת לו יסורים גדולים, שמכל אלה הוא מרגיש מכאוב. והמכאוב הוא ממנו בעצמו ונעשו בו בנפשו

בפנימיותו

בפניטיותו. ב) „רגש ממכאוב טבעי חיצוני" מת לו אחד מקרוביו היותר חביבים לו, נשרף רכושו, טבעה ספינתו בים וכדומה, שמכל אלה מרגיש בלבו כאב גדול, וכל הדברים האלה נעשו חוץ לנפשו. ג) „רגש ממכאוב מוסרי פנימי" נכשל באיזה דבר עבירה ועון, ואחר כך מתבונן על זה ומצטער הרבה ממכשולו זה ואין קצה ליסורי נפשו, וגדול הכאב מאד, והכאב הזה בא לו ממנו בעצמו ממה שנעשה בו בנפשו. ד) „רגש ממכאוב מוסרי חיצוני" רואה שנעשה איזה דבר עול ואון, רואה איך כי ישפכו דמי אנשים נקיים, איך שיענו אנשים ישרים ותמימים ביסורים גדולים, ומרגיש מזה צער גדול ולבו יכאב מאד מזה הכאב הוא מקלקול מוסרי הנעשה חוץ לנפשו, החלקים האלה כוללים בקרבם כל המיני צערים ומכאובים, אין שום צער ומכאוב בעולם שהאדם ירגיש שלא יכנם תחת חלק אחד מהארבעה חלקים האלה, וכל החלקים האלה נכנסים תחת שם הכולל מרגש, אמנם באופן פעולת הרגש יש הבדל גדול ביניהם, יש מהם שהרגש מרגיש מאליו בלא התערבות החושים והשכל, ויש שהרגש בא על ידי החושים, ויש שבא על ידי השכל, ויש שבא על ידי החושים והשכל ביחד. הרגש ממכאוב טבעי פנימי בא מאליו שלא באמצעות החושים והשכל. הרגש ממכאוב טבעי חיצוני בא על ידי החושים, כי כל עוד שלא יראה איך שקרובו זה מת, איך שביתו נשרף וכל עוד שלא ישמע שטבעה ספינתו בים, לא ירגיש שום צער ולא ידע שום מכאוב, ואולם מיד כשרואה ושומע אז מתרגש בטבעו ומרגיש מיד צער וכאב לב. הרגש ממכאוב מוסרי פנימי בא על ידי השכל, כי יש לו להתבונן בשכלו את גודל העול והאון שיש בהמעשה שעשה, ואז ירגיש צער גדול וכאב לב. הרגש ממכאוב מוסרי חיצוני בא על ידי החושים והשכל, בתחלה יש לו לחוש ע"י החושים את המפעל הזה, ואח"כ מתבונן בשכלו את גודל העון והעול שיש בזה, ואז אז יתרגש מזה מאד, וכל מה שיבין בשכלו יותר את העול והשוד שיש בזה יתרגש יותר, וצערו יהי' יותר גדול. ממוצא דברינו יש לדעת כי הרגש ממכאוב המוסרי אי אפשר שיהי' בלא פעולת השכל, כי המכאוב המוסרי איננו נרגש ברגש טבעי לבד, ורק שיש שהשכל לבד פועל על הרגש, ויש שגם החושים מצטרפים לפעולת הרגש, והחושים פועלים על השכל והשכל על הרגש.

עוד יש ללמוד מדברינו הקדומים למוד אחד שהוא רב הערך, כי כל התעוררות המביאה את האדם לידי תקון מעשי ופעולותי' הוא תולדות הרגש, כי ידוע שיש שכשהאדם רואה איזה דבר עול יסתער רוחו בקרבו, ורואה לתקן את הדבר מבלי להביט שהתקון הזה יעלה לו בטורח מרובה או גם במס"נ, ויש לדעת כי כל זאת הוא תולדות הרגש, ורק שהרגש בא אליו על ידי החושים והשכל [במכאוב מוסרי רוחני] בחוש הראות רואה איזה דבר ומתבונן בשכלו על העול הנורא שיש בזה, אז יש שהוא מתרגש כל כך עד שלבו סוער בקרבו, וכל מה שיתבונן יותר בההשחתה הנוראה שיש בזה יתרגש יותר, ויש שהרגש מתחמם כל כך ומתלהב באופן כזה, עד שכל טורח לא יכבד לו רק בבדי לתקן את העוות, ויש שהתקון הזה עולה לו בקרבנות מרובים, ובכל זה לא יסוג אחור, וכל זה הוא תולדות הרגש, ואם אמנם שבלא החושים והשכל לא הי' מתרגש כלל, כי הרגש בעצמו איננו מחיש ואיננו מבין, אולם

על

על ידי החושים והשכל לבדם לא הי' בא לידי שום מעשה, כי הם אינם בעלי התרגשות והתפעלות, ורק אחרי שהחושים מחישים והשכל מתבונן אז יפעלו על הרגש, והרגש הזה יכול לחולל נפלאות כי אין קצה לפעולת הרגש, וכבר נתבאר דתשובה היא גם כן תולדות הרגש והיא גם כן תיקון מעשיי.

ב) **ביחוד** יועילו לנו הדברים הקדומים לעמוד על הענין של התאמת המציאות עם הראוי לדעת על איזה מהכחות הנפשיים מוטל למלאות ההתאמה הזאת, וממילא נדע בכל מקום שתחסר ההתאמה הזאת מי הוא האשם בזה, אם השכל או הרגש; בכדי שנדע איך להתקן, כי כל עוד שאיננו ידוע מקום המכאוב ביחוד, אין לקוות להעלות תרופה להמכאוב, ונבאר הדברים ביותר ביאור, אם נאבה לבלול כל גדרי השלימות תחת כלל ראשי אחד, יש לנו להחליט כן, כי הכלל הראשי משלימות היא התאמת המציאות עם הראוי, כי מושג הראוי הוא הוא מושג השלימות, כי בעת שנשתמש במלת ראוי בנוגע לאנושיות הכוונה הוא איך ראוי' להיות האנושיות כפי גדרי השלימות המוסרית, וכ"כ כשנאמר ראוי על איזה מפעל, גם כן הכוונה איך ראוי להעשות כפי גדרי השלימות, ומובן כי אם תתאים המציאות עם הראוי, אז יהי' הכל על צד השלימות האמתית, אם האדם בכלל יתנהג ע"פ דרכי השלימות המוסרית, אז נוכל לומר כי האנושיות הגיעה לשלימיתה, וכ"כ בנוגע לכל מפעל ומפעל אם תתאים המציאות עם הראוי אז יהי' כל מפעל בגדר השלימות, באופן דנוכל להחליט בהחלטה ברורה כי התאמת המציאות עם הראוי הוא הכלל הראשי בנוגע לשלימות האנושיות בכלל, ולשלימות כל מפעל בפרט; כאשר נחקור לדעת מי הם הפועלים על ההתאמה הזאת, אז גם במעט התבוננות נראה דשניהם ביחד, השכל והרגש פועלים על ההתאמה הזאת, הראוי יסודו בידיעה, וכל ידיעה הוא תולדות השכל, והתאמת המציאות עם הראוי הוא תולדות הרגש, כי ההתאמה היא במעשה ובפועל. כי בעת שמתבונן בשכלו על הראוי אז מתעורר בקרבו הרצון להשתדל להתאים המציאות עם הראוי וירגיש בקרבו ההכרח מההתאמה, ויש שלא ידע שלו עד שיראה למלאות ההתאמה הזאת, וגם אם יכבד עליו הוצאת ההתאמה לפעלה, בכ"ז יועיל לו הרבה הרגש בזה, כי כל מה שמתרגש יותר מתלהב יותר הרצון ויעשה וגם יוכל, כי הרצון מרחיב גבולי היכולת.

מעתה מובן מאליו, כי בכל מקום שתחסר ההתאמה יכול היות דהוא, או מצד חסרון ידיעת הראוי, או מצד חסרון הרגש, אמנם בכל מפעל יש גם מקום לתלות, כי חסרון ההתאמה הוא מצד אי – היכולת, כי להוצאת כל מפעל לשלימותו דרושים שלשת התנאים האלה. א) „הידיעה" שידע איך שיש לעשות המפעל הזה באופן שיהי' בתכלית השלימות, והוא הוא ידיעת הראוי. ב) „הרצון" שירצה לעשותו על צד השלימות, כי גם אם ידע איך שיש לעשות המפעל הזה לפי תנאי השלימות, בכ"ז אם לא יתעורר בקרבו הרצון לעשותו כן גם כן לא יצא המפעל לפי תנאי השלימות. ג) „היכולת" כי יש שיודע איך שיש לעשותו ורוצה בכל לבו לעשותו כפי תנאי השלימות, אבל אין ביכלתו מצד חוסר אמצעים. אולם בנוגע לשלימות האנושיות אי אפשר ששלילת ההתאמה תהי' מצד אי אפשרות, כי כל מה שאין ביכולת האנושיות להגיע לזה איננו נכנס תחת גדרי השלימות האנושיות, וכל מה

שמתייחס

שמתייחס לשלימות האנושיות יש לדעת שהוא ביכולת האנושיות, וע"ב בנוגע לשלימות האנושיות שלילת ההתאמה מהמציאות עם הראוי, הוא רק או מצד חסרון ידיעת הראוי, או מצד חסרון הרגש, כי כמו בנוגע לחושים משתנים בני אדם זה מזה, יש שהחושים פועלים בהם כראוי, ויש שהם לקויים מעט בזה, וכמו כן בנוגע לשכל, יש אנשים שחוננו בשכל ובינה ודעת, ויש שהם לקויים מעט בזה. כן גם בנוגע להרגש ופעולתו משתנים בני אדם זה מזה, יש שהם בעלי רגש עד שהם מתפעלים מאד מתחממים ומתלהבים, ויש שמטבעם הם קרים ואינם מתרגשים כל כך מהרה, ובכ"ז יש לדעת כי סבת שלילת ההתאמה באנושיות יש תמיד לתלות יותר בהשכל מבהרגש, כי פעולת השכל היא תמיד ע"י התפתחות פרטית [כמבואר באורך בספרי זה שער ו' פ"ג], ופעולת הרגש באה כמו מאליו כשהשכל מתבונן בהעול מתעורר הרגש, וכל מה שמתבונן יותר בהעול מתרגש יותר. ואם אמנם כי בפעולת הרגש יש מדרגות מדרגות, יש בעלי רגש עד שאין קצה להתרגשותם והתפעלותם, ויש בעלי רגש רפה, אמנם סוף סוף יש לכל אחד רגש, ובעת שהאחד מכיר גודל העול מונח בטבע להתרגש ולהתפעל ולהשתדל להסיר העול, ע"כ קשה מאד לתלות שלילת ההתאמה בהרגש, ויש יותר לתלותה בהשכל, כי השכל איננו פועל מצד שלילת ההתפתחות הפרטי הדרושה לפעולת השכל, וזה הוי כמו שב ואל תעשה, ואיננה מעידה על איזה ליקוי טבעי להחליט כי יחסר לו השכל, כי יכול היות שהוא רק מצד שלא הגיע את שכלו לפעול ולא התפתח לזה במדה הראוי', וזאת יכול להיות מצד כמה סבות, אולם אם נתלה כי הוא מצד הרגש יש להחליט כי הוא לקוי בטבע וחסר לו כח הרגש, שזהו דבר שאיננו מצוי, כי הרגש הוא כח מכחות הנפשיים הנטועים בכל אדם במדה ידועה, וכלל גדול הוא כל מה שיש לתלות בדבר המצוי אין לתלותו בדבר שאיננו מצוי ורגיל.

דע כי כל הדברים שדברנו פה לא ללמד על עצמם לבד יצאו אלא ללמד גם על ענין כללי, כי יש ענין כללי הראוי לעמוד עליו כי הוא מעורר תמהון גדול, ועל פי הדברים הקדומים יהי' בידנו לעמוד עליו ולדעת סבת הדבר בדיוק.

אם נתבונן היטב על ההנהגה הכללית שבעולם נראה כי היא מלאה מוטה על כל צעד וצעד יש לראות עקבי ההשחתה המוסרית, וההשחתה כה גדולה וכה עצומה עד שיש להתפלא הפלא ופלא איך יעברו כולם על זה בשתיקה, ואין מי שיתעורר לתבוע עלבונם של היושר והצדק הנרמסים ברגל בראש כל חוצות, איך לא ימצאו אנשים שיתנו את לבם לתקן את ההשחתות האלה, וביותר יגדל המכאוב בשום אל לב איך שההנהגה הנאלחה הזאת נותנת מקום להקל בכבוד החכמה והמדע ולומר; כי אך לשוא ירימו את ערך החכמה והמדע, לשוא יפזרו להן מלא חפנים תהלה ותפארה, לשוא יעלו אותן על נס וישתדלו להפיצן בתבל באמרם כי צדקה ומרפא בכנפיהן וכל מה שתתפשטנה יותר יתרבה האור וינוסו צללי החשך והאפלה, אחרי שהנסיון מורה לנו להיפך, כי הלא בעינינו אנו רואים כי כל מה שידיעות החכמה והמדע מתפשטות יותר תתרבה לעומתן גם ההשחתה המוסרית, עד שיש עוד מקום לומר כי הידיעות המדעיית העמודנה עוד להוציא כל ההשחתות לפעלן.—

הנה

ג) **הנה** לחשוב פה כל ההשחתות בפרט יארכו הדברים מאד וע"כ אדבר פה מענין כללי, כי במאמרי המיוחד לזה בארתי כי כל ההשחתות הפרטיות שישנן בעולם נכללות בכלל אחד ומוצאן ממקור משחת אחד, והוא משנאת הבריות, זהו הכלל הראשי שכל המיני השחתות המוסריית המתרגשות ובאות בעולם נכללות תחת הכלל הזה, ואם אמנם שבספרי אורה ושמחה שער ג' פ"ג כתבתי כי כל ההשחתות נחלקות לשלשה חלקים ראשים, וכל חלק וחלק הוא כמו ענין כללי הכולל בקרבו הרבה השחתות פרטיות, והם: א) „**אמונות טפלות**" , ב) „**שנאת הדתות**", ג) „**מלחמות רצוניות**" אמנם באמת בררתי בסוף מאמרי כי כל אלה השלשה נכנסים תחת הכלל הראשי והמיוחד משנאת הבריות ובררתי זה באורך, ובספרי הנ"ל ששם הבאתי גם כן דברים מהמאמר הנ"ל, מסבה שלא היתה תלוי' בי לא נדפסו הדברים כמו שיצאו מעטי ונשמטו אז הרבה דברים, וקשה לי להעתיקם פה כי יארכו הדברים מאד, והנני חושב כי כל מי שלב מבין לו יבין מאליו גם כן איך שהמקור מכל אלה הוא שנאת הבריות, וממילא ידע כמה שמאומתת היא ההחלטה שהחלטנו, כי המקור היחידי מכל המיני השחתות שבעולם היא שנאת הבריות, כי אמנם כן הוא היא רק היא מסבבת כל ההשחתות השונות שישנן בעולם, כי היא מתגלה באלפי תמונות שונות, ובצבעים מיוחדים; ואמנם מי שיודע לחדור בחדרי כל ענין וענין, ולבא עד תוך תוכו, הוא יראה ויכיר כי שורשה של כל השחתה ומקורה, היא רק שנאת הבריות, כי עוד לב האדם מלא שנאה ואיבה לחבירו, ואין קצה לקנאת איש מרעהו, עיני האדם תצרנה לראות בגדלות חבירו ובהצלחתו, ומרגלא בפי לומר כי האדם הזה מבחר הבריאה, צורתה ותכליתה ואשר הוא רודה בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיתו הארץ ומושל בכל מכמני הבריאה, ואשר הכניע אליו כל איתני הטבע וכבש אותם לעבדי עולם, בנוגע להשחתת המדות וביחוד לשנאת הבריות עומד האדם הנעלה הזה בשפל המדרגה לעומת כל הנבראים, גם לעומת חיתו טרף; כי לכל הולכי על ארבע, גם לאלה אשר מטבעם הם בעלי ארסיים ולמודים לטרוף טרף להשחית ולאבד, בכ"ז יש עצות ותחבולות איך להרגילם עם האדם ואיך לחנכם להיות לבני תרבות אשר יתרועעו עם האדם, ויש כמה מחיתו טרף שעל ידי החינוך נעשו לבני תרבות כל כך עד שהריעות שלהן עם האדם כל כך גדולה עד שיראו להגן על האדם לשומרו מכל פגע; ורק חי' אחת יש בעולם שאי אפשר לה להתרגל עם האדם לאהוב אותו ולהגן עליו. ואשר עוד לא הצליח בידי המחנכים היותר גדולים והיותר מצויינים באומנות זו לפעול עליו, להשלים עם האזים ולכרות עמו ברית אהבה, והברי' הזאת הוא האדם ולא אחר, כמה חכמים עמלו לפעול על האדם במאמרי חכמה ומדע שלהם לטעת בקרבו אהבה האנושי, כמה גדולים בתורה ומצויינים ביראת ה', עמלו לפעול על האדם במאמרי מוסריהם הגלהבים להלהיב בקרבו זיקי אהבה ואחוה לכל אדם; ובכ"ז למען האמת אשר כולנו חייבים בכבודה הננו מוכרחים להודות כי כל אלה לא פעלו עליו, ועל כל צעד וצעד הננו רואים כי שנאת האדם לחבירו הכתה שרשים בלב האדם עמוק עמוק, עד שהיא משחיתה כל חלקה טובה, ואין קצה לתוצאותי' הרעות והמרות בנוגע לשלימות המוסרית, והנה כבר כתבתי כי לדבר פה מכל מיני השחתות פרטיות ולהראות איך שמקורן היא שנאת

הבריות

הבריות יארכו הדברים מאד, לזאת אמרתי לדבר פה מענין אחד, ואם אמנם שיש לחשבו לענין פרטי, בכל זה באמת הוא ענין כללי וראוי מאד להתבונן עליו.

הנה השנאה ליהודים אשר מאז ומעולם קננה בלב העמים, עודנה שורשת גם עתה בלב העמים בכל עוזה, והמשטמה הגוראה שארבה מאז לעם הנענה והנדכא עודנה אורבת גם עתה, ועודנה ממלאת כל הלבבות, על השנאה הזאת עמדו רבים וכן שלמים להפיץ אור על מקורה, ואין קצה להדברים הרבים שנאמרו בזה, וכל אחד ואחד משתדל למצא סבה מיוחדת על זה, אמנם לדעתי כולם שגו בזה ברואה כולם תעו מן הדרך הישרה, כי ההנחה שהניחו שיש בזה סבה מיוחדת ופרטית המסבבת השנאה להיהודים, ההנחה הזאת היא מוטעת בעיקרה. כי באמת אין בזה שום סבה מיוחדת מצד היהודים, ורק המדה הנשחתה משנאת הבריות המושרשת בלב האדם, היא רק היא המסבבת את השנאה הזאת, וכבר כתבתי מזה במאמרי פתח תקוה שבראש ספרי שער או"ש (שי"ל בשנת תרנ"ט), ואם אמנם שבפה הנני רוצה להסביר יותר הדברים ולבארם ולברר אמתתם גם בהוכחות חדשות, בכל זה אחרי שיש לי להשתמש גם עם איזה דברים שכבר נזכרו שם, אמרתי להביא משם איזה קטעים השייכים לענין הזה כי הספר הנ"ל איננו מצוי עתה.

יש לדעת כי כל אלה שתולים שנאת העמים לישראל בסבה מיוחדה כל אחד ואחד כפי דרכו, וגם אלה שתולים השנאה בסבת שנאת הדת כל אלה שגו ברואה פקו פליליה, כי מלבד שלא קלעו בדבריהם אל מטרת האמת, גם העוו את הישרה בזה שקבלו על עצמם להיות למליצי יושר בעד גירונים כאלה, שאשמתם בולטת ובוקעת ועולה, ומודעת כי כל אחד מעורכי הדין שאהבת הבצע לא עורה את עיניו ולא טמטמה את לבו, וזיקי היושר והצדק לא עוממו בקרב לבו, לא יקבל עליו להיות למליץ להמליץ טוב בעד פושע כזה שפשעו גלוי ובולט, ובזה שרוצים להפוך השנאה משנאת הבריות [שזו היא הסבה האמתית כמו שנבאר לקמן], לשנאה דתית או לאיזה סבה אחרת, עשו בזה מעשה המלצת זכות בעד פושעים שפשעם גלוי ובולט, וכן לא יעשה, ונבאר הדברים.

ד) **יש** לדעת כי יש שני מיני שנאות, א) „שנאה סתמית", ב) „שנאת חנם". לכן מצינו כי חז"ל הזכירו רק באיזה מקומות מיוחדים שנאת חנם [שבת ל"ב ע"ב, ויומא ט' ע"א] וביתר המקומות הזכירו סתם מלת שנאה, גם מזה ששם הזכירו שנאת חנם, מובן ממילא דיש גם שנאה כזאת שאיננה נקראת שנאת חנם, רק שנאה סתמית, ויש להתבונן בזה לדעת איזו שנאה הוית שנאה סתמית, ואיזו הוית שנאת חנם, וגם בעצם חסר הביאור של שנאת חנם, והנה רש"י פי' דשנאת חנם היא בעת שישנאוהו גם בעת שלא ראה בו דבר ערוה שיהא מותר לשנאותו, ואולם הדברים האלה אינם מובנים כל כך, דלפי זה צ"ע לאיזה צורך הזכירו המלה חנם, דגם אם יאמרו סתם שנאה נדע דהיא בעד שנאה שלא מצד שראו דבר ערוה, אחרי דמצד דבר ערוה מותר לשנא, ויש שסוברים דמצוה לשנא [פסחים (קי"ג ע"ב)]. ואיך אפשר לומר דבעד שנאה כזאת יגיע עונש, ואמנם לדעתי סתם שנאה היא שנאה הבאה בסבת השנאוי, ושנאת חנם היא שנאה הבאה בסבת השונא, כי כמו

שיש

שיש שני מיני אהבות, אהבה סתמית, ואהבה התלוי' בדבר, אהבה סתמית היא אהבה הבאה בסבת האוהב, כי אין לו סבה מיוחדת לאהוב את האיש הזה ביחוד, והוא אוהבו מצד שהוא אוהב למין האנושי בכלל, ואהבה התלוי' בדבר היא אהבה שמצד הנאהב, כי יש לו סבה ידועה שבגללה יאהוב להאיש הזה. כ"כ יש שני מיני שנאות, שנאה הבאה מצד השונא היא בעת שהוא שונא בכלל למין האנושיי, ושנאה הבאה מצד השנאוי היא שנאה שמצד איזה סבה ידועה ישנא אותו, ומעתה מובן דשנאה סתם היא שנאה הבאה מצד השנאוי, אחרי דהשנאה היא מצד שעשה לו איזו רעה וכדומה, על כן אין לקרא להסבה הזאת בשם שנאת חנם, אחרי שיש סבה ידועה להסבה הזאת, והשנאה שהיא מצד השונא נקראת שנאת חנם, אחרי שאין לו שום סבה מיוחדה להשנאה הזאת שזו היא הכוונה האמתית משנאת חנם, כי היא בחנם בלא שום סבה וטעם, ורק שהוא שונא למין האנושיי, וכן משמע מהא דיומא דהקשו שם „ובמקדש ראשון לא הי' שנאת חנם. והכתיב מגורי אל חרב היו עמי כו' „ואר"א אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם".— ושנאה כזאת היא רק בסבת השונא, ורוצים מזה להוכיח דבמקדש ראשון היתה שנאת חנם כמו במקדש שני, אם כן משמע דשנאת חנם היא שנאה שאיננה מצד סבת השנאוי רק בסבת השונא.

והנה השנאה הבאה בסבת השנאוי, אם כי כל עוד שאיננה מצד איזה דבר עבירה איננה שנאה מצוֹתית וגם לא שנאה היתרית כי המצוה על שנאה או גם ההיתר על שנאה, היא רק בעת שבאה מצד איזו נקודה מוסרית, כי איננו יכול לראות איך שעושה דבר עבירה, אבל שנאה שהיא מצד איזו פני' טבעיית שנגע בכבודו או בכספו לא הותרה, בכ"ז מובן מאליו, כי שנאה כזאת איננה מעידה על השחתת האיש. כי אכן רוח הוא באנוש לשנא למי שהרע לו, ואולם שנאה הבאה מצד השונא, היא מעידה על השחתת האיש, וא"כ מובן שכל אלה המשתדלים להראות כי סבת שנאתם היא מצד השנואים, היא הדנה לכף זכות והיא מעין סנגוריא, אבל מאיזה מין סנגוריא יש לחשוב לסנגוריא כזאת, לסנגוריא היותר בזוי' והיותר מתועבה, והוא ממש כמו אם איזה עורך דין יקבל עליו ללמוד סנגוריא על אחד מהפושעים הידועים, ואשר פשעיו מנקרים העינים, הלא בוז יבוזו לו לסניגור כזה. לא פחות מזה יש ללעוג מכל אלה הנותנים את לבם, לחפש סבת השנאה בהשנואים, לא יבינו ולא ירגישו כי עי"ז הם מלמדים סנגוריא, ועל מי? על אנשים כאלה שפשעם גלוי ובולט, בכלל יש לדעת כי האנושיות לא הגיעה עוד למדרגה כזאת לחפש עלי' זכות על איזה דבר עול ואון שנמצא בה, לו היתה האנושיות כולה כלה נאה וחסידה, זכה ובהירה, כולה מלאה צדק וחסד, יושר ואמת, אז הי' מקום לזה לחפש זכות על איזה דבר עון שנראה בה בכדי להסיר את הכתם הזה. אולם אחרי שהאמת הוא שכל מי שרק עיני בשר לו יוכל לראות בכל פנות שהוא פונה איך שהאנושיות כולה לקוי' ופגומה. אין בה מתום; ולא לבד שלא אמרה עוד המלה האחרונה, כי גם המלה הראשונה לא אמרה, אחרי שהיא מלאה תוך ומרמה, שוד וחמס, רצח ושפיכת דמי נקיים, איזה דמות נוכל להעריך לסנגוריא כזאת, אם הם בעצמם יחפשו עונות כאלה בישראל למען להתלות בהם שנאתם, אין להתפלא כל כך, כי כל איש גם

היותר

היותר גרוע והיותר מקולקל רוצה להצטדק בעיני הבריות, אם כי הם בפנימיותם יודעים את האמת, כי כל מה שמדברים עליהם תועה הם רק עלילות בדויות מלב, וכמו שאמר המשורר אחרי ששופך שם שיחו בעד הכנסי׳ ומספר כל תלאותי׳ ומצוקותי׳ ובמה שסובלת מאויבי׳ אמר (תהלים נה ד׳) „מקול אויב" כי יתן עלי בקולו להשפיל כבודי ולהעליל עלי עלילות שוא בעת שבאמת היא „מפני עקת רשע" כי ברשעת לבו יעיק עלי, ויציקני עד מאד, ולהצדיק נפשו בעיני הבריות מוכרח לבדות עלי עוד איזו עלילות שוא, ומבאר הדבר ביותר ביאור ואמר „כי ימיטו עלי און" בעת שיודעים כי כל אלה הם שוא ושקר ושהאמת הוא אשר רק „ובאף ישטמוני" כי השנאה היא מצדם, איך שיהי׳ להם בעצמם נאה הדבר, אבל שיבאו אנשים צדדים, ועוד מאלה אשר להם נוגע הדבר להקל עונם וללמוד עליהם זכות לחפש איזו סבה על השנאה בהשנואים, היא אולת גדולה, ואולי עוד יותר מאולת, כי מלבד שהאנושיות בעצמה לא הגיעה עוד למדרגה הזאת שנצטרך ללמוד עלי׳ זכות, הלא גם אם נשים עין על הליכתם והנהגתם של האויבים האלה, וביחוד על אלה שמצטיינים בשנאתם, ואשר כל מעיינם הוא רק להרע לישראל ולהצר צעדיהם, נראה כמה שהדברים האלה מחפוש זכות על שנאתם מביאים רק לידי גיחוך, ידוע כי האנשים האלה מעלילים עלילות רשע יום יום על ישראל, אוכלים אותם בכל פה, מסיתים את ההמון להרבות שוד ורצח ולכל המיני אכזריות שבעולם. וחדשים לבקרים מעלילים עליהם עלילות שוא ושקר, מקדישים עליהם מלחמה, כחיתו טרף הם צמאים לדם, האם לא שחוק מכאיב לב היא לחפש זכותים על אנשים כאלה, האם באמת יש מקום לחשוב כי שנאת הדת מסבבת כל אלה, כל עניני הדת הולכים ומתרופפים מיום ליום, ורק בענין זה בוערת בקרבם רשפי הדת עד עשיית נבלות ונאצות כאלה. וגם הלא סוד גלוי הוא, כי רבים מהמצויינים בין בני בלי שם האלה שהצטיינו מאד בשנאתם העצומה לבני שם ושמו כל מעיינם רק להרבות השנאה להגדיל דאיבה ולהאדיר המשטמה, וכידודי אש המליטו מפיהם בעת שדרשו דרשותיהם של דופי לרצח ולשפיכת דם, שלסוף נהגלה קלונם ברבים, ונתפסו בכף בעון שליחות יד בכסף חבריהם, מעילה בכסף צדקה, בזיופים ובשבועות שוא, וכמה מהנכבדים האלה הרצו את עונם בבית הכלא, הדברים האלה נודעים וגלוים, האם אין מכל זה ראי׳ נאמנה והוכחה ברורה, כי הם אנשים נשחתים ונאלחים, ואם כן הלא אין כל ספק, כי שנאתם להיהודים נובעת מרוע לבם המלא שנאה לכלל האנשים, אמנם אחרי שאין להם דרך איך להראות שנאתם על כלל אנשים, שאז הלא יראו כולם כי הם אנשים נשחתים, וגם הלא יצטרכו לתת דין וחשבון על כל דבר עול שיעשו למו בשנאתם, לזאת בוחרים להוציא שנאתם על היהודים, כי יודעים הם מראש אשר כל אוכליהם לא יאשמו, וגם לא יהיו לחרפה בזה שיעיקו להיהודים, כי עוד יתעלו ויתרוממו בעיני הבריות, אחרי שיכולים לעשות כל דבר עול ואון על טהרת הקדש, כי הם יכולים להכנים כל הרציחות והאכזריות שבעולם שעושים להיהודים תחת שם קנאת הדת, אבל כל מי שעיניו אינן טרוטות ולבו אינו מטומטם, יכול לראות ולהבין כי אין שום סבה מיוחדת על השנאה הזאת, וכי מוצאה משנאת הבריות שהיא שנאה כללית.

אם

(ד) **אם** יש עוד איזה סבה על השנאה הזאת ותוצאותי' הרעות, היא רק סבת ההשגחה האלהית, היא ולא אחרת, והסבה הזאת היא אמתית באין ספק, כי מלבד שכל מי שבשם ישראל יכונה יש להאמין בזה שכל מה שעובר עלינו הוא הכל לטובתינו והוא הכל בהשגחה מיוחדת, גם אחרי ההתבוננות יש לראות, כי יש להוכיח בהוכחה כפולה, היינו בהוכחה שלילייה ובהוכחה חיובית, כי כל אלה באות עלינו בהשגחה אלהית, ההוכחה השלילייה סובבת על המעיקים והחיובית על המועקים, ההעקות הן פעולות, וכמו בכל הפעולות יש פועלים ונפעלים כמו כן בהעקות, הפועלים הם המעיקים, והנפעלים הם המועקים, ההוכחה השלילייה סובבת על ציר זה להראות שמצד המעיקים יש לראות כי השנאה ותוצאותי' היא בהשגחה, וההוכחה החיובית תוכיח שמצד המועקים יש לראות כי הן באות בהשגחה, ונבאר דברינו.

אם נתבונן היטב על תוצאות של המועקות וההגבלות, נראה כי לא לבד שאין מביאות ברכה להמדינה, כי אם עוד מביאות רעה רבה והפסד חומרי ומוסרי ביחד, מדינתנו היא המדינה היותר גדולה ורחבה מכל המדינות שבתבל, מיום שהעמים החלו להציב גבולות המדינה, וכל מדינה ומדינה נגבלה בגבולים מיוחדים, לא היתה עוד מדינה גדולה ורחבת ידים כמדינתנו, ויש בה כמה מקומות שאינם מיושבים עוד כדרוש, ונעלה הדבר מכל ספק כי לו הרשו להיהודים להתיישב שם, כי אז היו מביאים ברכה רבה שם בכל מקצעות החיים, וכל המקומות השוממים היו מלאים כל טוב, גלוי וידוע לכל, כי בזמן קצר צלחה בידי היהודים שהתיישבו מקרוב באה"ק להפוך מדבריות ומקומות שוממים לגני עדנים, בהמקומות האלה אשר זה בעשרים שנה ויותר שרבתה שם העזובה ושעירים רקדו שם, הננו רואים עתה עמקי ברכה, עוטפים בר וכל מגד תבואות שמש, כרמי חמד עם גפני אדרת אשר יינם הטוב נודע ונתפרסם בכל העולם, ומי ידבר עוד מהברכה הרבה שהיו מביאים בנוגע לחרשת המעשה ולמסחור, שבזה יודעים הכל כי ידיהם רב להם במקצועות האלה, ושחוננו בכשרון מיוחד לזה. בתחלת ימי הקיץ מתחלת נדידה המונית עצומה במדינתינו, כי אלפי אנשים נוסעים לחו"ל, אלה נוסעים להמקומות המצטיינים באוירם הזך והמבריא, ובהרים התועפות המגיעים עד השמים, ואלה נוסעים להמקומות שיש בהם מעיני הישועה לשתות מימיהם ולרחוץ גופם באמבטאות הנעשות מהמים האלה. וכמה רבוא רבבות דינרי זהב מוציאים ממדינתנו בעת שבמדינתנו לא יחסרו כל אלה, במדינתנו יש מקומות אשר אוירם זך ומבריא מאד, ויוכלו להתחרות עם המקומות היותר טובים שבחו"ל, כן יש במדינתנו מעינות ישועה, מעינות אשר מימיהם חמים וגם רותחים, אשר במעלות חומם עולים הם על המעינות שבחו"ל בכמה מעלות, וכ"ב בנוגע להרים ויערים, נהרות ויאורים הדרושים למקומות האלה, לא יחסרו במדינתנו. סוף דבר כי במדינתנו לא יחסר מקום, הן בעד האורחים הנוסעים לשם טיול ותענוג, והן בעד האורחים הנוסעים לבקש מזור ותרופה, ולו היו כל המקומות האלה מעובדים כמו שצריכים להיות בעד אורחים כאלה, וכמו שהמקומות האלה מעובדים בחו"ל, כי אז הלא לא היו צריכים לנסיע לחו"ל, וכמה רבבות שקלי זהב שמוציאים עתה ממדינתנו שנה שנה, היו

נשארים

נשארים במדינתנו, וכמה אלפי משפחות היו מוצאים עוד פרנסתם מזה, וכמו שבחו"ל יש כמה אלפי משפחות שמתפרנסים ברווח מזה, ויש הרבה שעושים עוד עושר רב, ואין כל ספק כי העיכוב בזה הוא רק בגלל היהודים, כי אין לכחד כי בכל המקומות האלה לוקחים היהודים חלק גדול, ובמדינתנו כפי החוקים השוררים או יותר טוב לומר כפי המנהגים [כי חרפה היא לקוראם בשם חוקים], אין כל תקוה שהיהודים יבאו שמה, כי רובם מהמקומות האלה הם מחוץ לגבול תחום המושב היהודיי, וכל אלה שמייחדים עת ידועה לבטל מעסקיהם ולנסוע למקומות האלה, רוצים לחיות שם חיי שלוה והשקט, ולבלות שם העת בתענוג ונחת רוח, ולא רק אלה הנוסעים רק לשם טיול ותענוג מקפידים על זה, כי אם גם אלה הנוסעים לשם מזור ותרופה גם כן ידקדקו מאד על המנוחה והשלוה, והנה היהודים שאין להם זכות הישיבה מחוץ לתחום המושב מובן שלא יהינו לנסוע שמה, אמנם גם אלה שיש להם זכות הישיבה גם מחוץ לתחום המושב, גם כן יש להם בכל רגע לפחוד אולי יתעורר איזה מהפקידים לתהות על קנקנם ולבדוק הזכיות, אולי יש בהם חלילה איזה פסול או איזה חשש פסול ויפריעו ממנוחתו, ובתנאים קשים כאלה אין מי שיאבה לנסוע שמה, ולא עוד אלא שגם האזרחים העקריים שזכיותיהם מרובות ואינם יודעים מגבולים ותחומים, גם הם מוקירים רגליהם ממקומות האלה, ובוחרים להם יותר לנסוע לחו"ל, כי סוף סוף במדינה שאין חופש גמור יש לכל אחד לפחוד אולי יבא אחד מהפקידים לבדוק תעודת המסע שלו, ועוד כדומה מהדברים שבמדינה שאין חופש אישיי, יש ביד הפקיד להחריד רבצו פתאום בכל שעה ובכל רגע, כי יש לדעת שהיהודים הם תמיד קני המדה למוד ההנהגה הכללית מהמדינה; במדינה שיש חופש גמור אי אפשר שהיהודים יהיו נלחצים הרבה, וכמו בעת שאור השמש יהל יגיעו קרני האור גם במבואות האפלות, ובפנות הנדחות שאור השמש לא יגיע שם גם שם ניכרת תמיד פעולת זריחת השמש, כי בעת שהשמש מכוסה בעננים יהי' שם חשך ואפלה, ובעת שהעננים מתבררים והשמש מתחיל לזרוח תתראה גם שם איזו בהירות אם כי במדה מצומצמה מאד, וכ"כ באור החופש, בהמדינות שיש חופש גמור יהנו שם גם היהודים במדה ידועה מהחופש, אם שהחופש שלהם לקוי ופגום, אבל במדה ידועה יהנו גם הם מהחופש, ורק במדינה שאין חופש גמור בכלל שם נלחצים היהודים מאד. כמה טועים הם האנשים שמשתדלים לחזק את החוקים מההגבלית של היהודים, אינם יודעים ואינם מרגישים כי גחלים הם חותים על ראשיהם, אם היהודים יהיו נלחצים במדה שהם רוצים, אז אי אפשר שהם יהנו מהחופש הגמור, כי כמו שאין דילוג בטבע, כן אין דילוג בחוקים, האם אין זה שגעון מוחלט, ומי האמין לשמועה כזאת שימצאו אנשים שישתדלו למעט אורם שלהם, האם אינם יודעים כי בעת שהם אומרים לקצץ כל כך בזכיות היהודים, בהכרח שיאמרו להם לכו ומעטו את עצמכם, אם לא כי הוא ע"ד תמות נפשי עם פלשתים, בוחרים לעור עינם האחת בכדי לעור ליהודים שתי עינים.

פרק ג.

א) **אם** יש להתאונן על ההפסד החומרי שהאויבים האלה מביאים להמדינה, כמה

כמה יש עוד להתאונן על ההפסד המוסרי שמביאים, כי שנאתם הזעומה להיהודים לא תדע כל גבול, וכל מעיינם הוא להרגם ולאבד מאנוש זכרם, גבהיות שקצרה ידם לבצוע בעצמם מחשבתם הרעה רואים להסית את ההמון לפרוע פרעות להרבות שוד ורצח, ומי יכול לשער את הנזק המוסרי היוצא מזה, בכל אדם יש גם עורק ידוע המלא ארס שאלמלא נתנה לו רשות לצאת לאויר העולם הי׳ מחריב את העולם, והי׳ מרבה שוד ורצח, ואמנם רגש היושר והצדק שישנו גם כן בכל אחד דוחקו ומעמיקו יותר ויותר ומעלה עלי׳ פקק וסותם את פיו לבלי לצאת החוצה, ואמנם בזה שהרשעים האלה משתדלים להסיר הפקק ולפתוח את פי העורק הארסיי, מלבד מה שמרבים שוד ורצח, הלא מרעילים בזה את האנשים האלה ועושים אותם לחיתו טרף ולזאבי ערבות, בעוד שהאנשים השלמים והישרים בלבותם עמלים לטעת רגשי היושר והצדק בלבות בני אדם, להביאם לשלימותם המוסרים, באים אנשי רשע באלה ומשתדלים להסיר מכמה אנשים אנושיותם, אם יש צורך להקיז לאחד דם, שיש אז לפתוח את פי העורק להזיל דם, מכינים מתחלה איזה ספוג במה לסתום אחר כך את פי העורק לעכב נזילת הדם, דלולא זה יצא כל דמו ממנו, וכל עוד שאינם מבינים במה לסתום אחר כך את פי העורק, לא יהינו לפתוח את פי העורק, כי יודעים הם מראש שבזה יסכנו חייו! האמנם מכינים גם האנשים האלה איזה ספוג במה לעכב אחר כך נזילת הארס, וגם הלא יש להם לדעת כי נקל יותר לפתוח מלסתום, וידוע שרבים מבני החבירה היקרה הזאת נשארו אחר כך לשודדים פשוטים וימלאו הארץ חמס ושוד.

ויש לשים לב גם לזה להורדת כבוד מדינתנו ע״י מעשיהם הרעים והנתעבים אין לשער ולהעריך כמה שמחללים כבוד מדינתנו, הם הם שגרמו שמביטים על מדינתנו כבעל מדינה פראית, ושלפרקים קרובים יוצאים מחאות מגדולי ורבי שרי המדינות שבחו״ל על מעשיהם הנתעבים ועלילותיהם הבזויות, ואם שהמחאות האלה אינן עושות פעולות ממשות, אבל במה מחילול כבוד המדינה יש בזה, סוף דבר כי אין קצה כמה שהרשעים האלה משפילים ערך המדינה, וכמה שמחללים את כבודה, הרי שאין שום מקום למצא סבה מספקת על השנאה הזאת ותוצאותי׳, והשלילה מהסבה על השנאה היא הראי׳ היותר נאמנה והיותר חזקה להאמין כי היא רק בהשגחה אלהית מיוחדת, ושלוחא דרחמנא נינהו, כי „בכל הקב״ה עושה שליחותו אפילו ע״י נחש ע״י יתוש אפילו ע״י צפרדע״ (מ״ר בראשית פ״י).

זו היא הסבה השלילית שכפי שכתבתי הכליתה היא לברר שמצד המעיקים יש להוכיח כי שנאתם ותוצאותי׳ היא בהשגחה מיוחדה, ועתה נבאר גם הסבה החיובית שמטרתה היא לברר שמצד המועקים יש להווכח ולדעת כי כל העוברות עלינו הן בהשגחה אלהית.

בנוגע להבירור מהסבה החיובית יש לי להקדים איזה דברים מענין קיומם של ישראל בגלותם, הן מקיומם החומרי, והן מקיומם המוסרי והדתי, ואם כי כבר דברו מזה רבים וכן שלמים, וגם אנכי נגעתי בזה בכ״מ בספרי, בכ״ז יש לדבר עוד דברים אחדים, שכל אלה שדברו בזה לא עמדו עליהם, ולעניננו פה הרושים לי מאד הדברים, וכס׳ הדרושים שלי הארכתי בזה ופה אסתפק בבירור איזה דברים הנחוצים לי ביותר.

ב) **הנה** בספרי חו״ת ח״ב בהערות לפ״ז מס׳ יסודי תושבע״פ נגעתי גם כן בהענין הזה, והראיתי לדעת כי קיומם החומרי והמוסרי של ישראל בגלותם היא הוכחה נאמנה על פי בירור הנסיוני על אמיתת אמונת יש־אל ועל קדושתה וטהרתה רוחניותה ונצחיותה; ובהיות שהספר הזה איננו מצוי והדברים הם רבי הערך אמרתי להעתיקם פה וז״ל שם:

„יש שני מיני בירורים, א) **„בירור מדעי״**, אם הדבר שחוקר עליו יש לו להשיג על פי השכל והמדע, כמו אם אחד רוצה לנסות איזה רופא אם הוא רופא אומן שיודע דרכי הניתוח וטבע העשבים וסמי הרפואות, והמנסה היא איש מלומד ויודע בכל הידיעות האלה ומדבר עם המנוסה עד שמתבונן עליו בשכלו ויתברר לו ערך ידיעתו, בירור כזה נקרא בירור מדעי, ב) **„בירור נסיוני״**, אם המנסה הוא איש לא לומד יש לו לדעת ידיעות הרופא רק על פי הנסיון, אחרי שידוע ששלימות וידיעות הרופא הוא לרפא החולים מחליָם, ואם יראה כי החולים מתרפאים על ידו, יבין כי הוא רופא אומן, ואם לאו ישפוט עליו כי היא רופא אליל, והבירור הזה הוא בירור נסיוני [והשני בירורים האלה נערכים לעומת שתי ידיעות הידועות. א) **„מן הקודם אל המאוחר״** והוא בירור מדעי, ב) **„מן המאוחר אל הקודם״** והוא בירור נסיוני], כל מי שיודע ומבין כי יסוד האמונה הוא נעלה מעל גבולי בינת האנושי, יבין כי למותר ולמחסור להרבות בעניני ויכוחים בנוגע לאמונה על דרך בירור המדעי, כי הבירור בזה יכול להיות רק על פי בירור הנסיוני, כי תכלית האמונה האמתית הרוחניית האלהית היא לשפוך רוח ישרה ונדיבה על מאמיני׳ ולהפיח בהם רוח אומץ וגבורה לקשרם אלי׳ בקשר רוחני, עד אשר תקצרנה ידי כל התחבולות השונות של הבליונים להסירם מאמונתם, וכל המיני יסורים ומכאובים שיבאו עליהם לרגלי שמירת אמונתם לא יפעלו עליהם מאומה להסירם מאמונתם, והאמונה הפועלת כל אלה על בני׳, היא מתאמתת על פי הבירור הנסיוני הזה לאמונה אמתית ואלהית, כי ההתקשרות העצומה הזאת מבני האמונה לאמונתם מעידה למדי על קדושת האמונה ואמתתה, וכבר אמץ החוזה ישעי׳ לבב האומה בבירור הנסיוני הזה, ואמר (ישעי׳ מב א): **„הן עבדי״** כולם יראו כי עם ישראל הוא עבדי אחרי כי רק אנכי **„אתמך בו״**, כי כמו הבנין שעומד להתלפיות ומ״ר גם בעת שהאויבים לא יחדלו מלירות בו ברורי ברזל להפילו למשואות נצח והוא יעמוד על עמדו, יבינו כולם כי יש בו כח נעלה המאמצו ומחזיקו, כן יש לדעת כי יש כח אלקי התומך וסועד את עם ישראל, וב״ז הוא מפאת כי הוא **„בחירי רצתה נפשי בו״** כי מצד עוצם כשרונותי בחרתי בו ורציתי בו, וגלל כן **„נתתי רוחי עליו״** שפכתי עליו רוח הנצחיות, ועי״ז **„משפט לגוים יוציא״** כי על ידי קיומו ונצחיותו יוציא מטרתו הנעלה להורות לכל העמים יסודי האמונה האמתית, ואולם למען שלא יטעו לומר כי הוצאת משפט אמתת אמונתם תהי׳ על פי הויכוחים הנהוגים שאין בהם שום תועלת, ועז״א **„לא יצעק״** בטענות ובויכוחים, וגם **„ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו״** [וחשב בסדר מדרגות הויכוחים בערך מדרגות ההתפעלות, כי ישא הוא יותר מצעקה וההשמעה בחוץ עוד יותר, ועל כן בדרך המליצה אמ׳ כי הויכוחים האלה אם הם גם ממדרגת ההתפעלות היותר עצומה, אחרי כי הם רק ע״ד בירור מדעי אין בהם שום ממש, כי גם אם ישאו המתווכחים למרות קולם יהי׳ מזה

רק קול המולה באין שום תועלת והכרעה ברורה], אולם הבירור שלהם יהי׳ ע״ד בירור הנסיוני, כי האויבים העריכו שני מיני כליונות עליהם, א) „כליון הגוף״, ב) „כליון הדת״, ובזה שיראו כי לא עלה בידם יתברר לכל ע״ד בירור הנסיוני אמתת דתם ואמונתם; ונגד כליון הגוף אמר „קנה רצוץ לא ישבר״, כי עם ישראל בערך חולשו ומיעוטו במצבו הגופני והחומרי נערך כמו הקנה הרצוץ, שנקל לכל אחד לשברו ולרצצו לרסיסים, ופה יראו מחזה נפלא כי כמה אומות ומושלים אדירים מאילי הארץ שנתנו חתיתם על כל העולם; כל אלה עמלו שנים רבות אין מספר בלא הרף לשברו ולרוצצו ולשוא כלו כחותיהם כי הוא עודנו במצבו, ונגד כליון הדת אמר „ופשתה כהה לא יכבנה״, האש בעת שתאחז בפתיל דק יכול כל אחד לכבותה בנקל, כי ברוח קל שיוציא מפיו יכבנה, ומדמה האומה לפתיל דק, וכמה עמלו לכבות האור הגדול המאיר וגוצץ על הפתיל הדק והחלוש הזה, ולא עלתה בידם, ועודנו מאיר ומזהיר בהדרת קדשו ומפיץ שביבי אורו ואמתתו בכל קצוי ארץ „לאמת״ על ידי הקיום הנצחי הזה „יוציא משפט״, בזה יברר משפט אמתת דתו כי הוא בירור נסיוני אשר היא הבירור היותר עצום בזה, ואח״ז חזר אל האומה לחזק לבבם גם על ימים יוצרו שיהיו בטוחים תמיד בקיומם הדתי והגופני. ונגד הדת אמר „לא יכהה״, כמו שעד עתה לא הצליח לשום אחד לכבות אור דתם, כן יהיו בטוחים גם לעתיד כי לא לבד שלא תכבה ורק שלא יכהה גם כן לעולם אור דתם הזורח ומאיר. ונגד כליון הגוף אמר „ולא ירוץ״ לעולם „עד ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו״ עד שיפיקו מטרתם שנועדו על זה מראש, [ומתחלה חשב הרציצה קודם לכבוי ואחר כך להיפך, כי מתחלה חשב כפי הנהגת האומות ומחשבתם הגשחתה, ובאמת הי׳ יסוד כוונתם לבערם ולכלותם מעל פני האדמה בגלל גודל קנאתם, והדת לקחו להם לכסות עינים, אבל אחר כך שמדבר אל האומה שיודע שדואגים יותר עבור הדת מכפי שדואגים על גופם, על כן הבטיח מתחלה על קיום הדת ואחר כך על קיום הגוף] עכ״ל שם.

ג) **והנה** בפה העמדתי את קיומם החומרי של ישראל בגלותם וקיומם המוסרי והדתי בשורה אחת, ובררתי דיש לראות דשני הקיומים האלה הם רק בהשגחת ה׳, אמנם באמת יש לחלקם וזה״ז, כי בנוגע להקיום הגופני והחומרי להאמין שהוא בהשגחת ה׳, לא לבד שאין זה נגד יסודי הדת והאמונה, כי עוד להיפוך שזו היא מיסודי האמונה, ומי שלא יאמין כי הוא בהשגחת ה׳ יוצא מכלל המאמינים; כי הלא מיסודי האמונה הוא להאמין שכל מה שעובר הן על אדם פרטי והן על כלל האומה הוא הכל בהשגחת ה׳, ואם כן הלא גם באין שום ראי׳ ומופת יש להאמין כי כל אלה הן תולדות ההשגחה האלהית, ועי״כ אם יש מקום לחזק האמונה הזאת גם במופת מדעי ושכלי, היינו עי״ז שיתברר דכפי דרכי השכל והליכות הטבע אין מקום לקיומם החומרי ואם בכ״ז הם מתקיימים יש מזה ראי׳ גדולה ומופת נאמן כי הוא רק בהשגחת אלהית, וודאי כי מראוי לברר זאת למען לחזק עוד יותר את האמונה הזאת, אמנם ההשתמשות בההנחה הזאת מהשגחה אלהית, גם בנוגע להקיום המוסרי והדתי, על זה יש לפקפק כי יש להראות שלא לבד שהקיום המוסרי איננו מהדברים שחלה עליו חובת האמונה מההשגחה האלהית, רק כי יש עוד

למעון

למעון כי הוא נגד חוקי האמונה, כי מחוקי האמונה הוא להאמין בבחירה חפשית, היינו שההשגחה האלהית איננה מעכבת את האדם מעשות הרע המוסרי, כי העיקר הוא שכל אחד יבחור מרצונו החפשי ללכת בדרך הטוב המוסרי, ואחרי שכל איש פתי יפול לעשות מה שלבו חפץ, וההשגחה האלהית איננה מתעכבת בזה, א״כ איך אפשר לומר דקיום המוסריות בישראל הוא בהשגחה אלהית, הלא אין בכלל אלא מה שבפרט, הכלל הוא קיבוץ הפרטים, וא״כ הלא ההחלטה הזאת דגם הקיום המוסרי של ישראל בגלותם הוא בהשגחה אלהית הוא מנגד ליסוד האמונה בבחירה חפשית, אם אמנם שבמאמרי פתח תקוה שבראש ספרי שערי אויש כתבתי, דיש שההערה האלהית מתערבת גם בנוגע לקיום הדת, אולם הוא רק במקום שההתערבות מההערה האלהית איננה משגת גבולי הבחירה החפשית וכמו שבארתי שם, דההתעוררות הראשונה לעשות המצות צריכה לבא מרצונו ובזה יוצא ידי חובת הבחירה החפשית, ואחר כך יכולה ההערה האלהית להתערב, ובארתי שם דזו היא כוונת המאמר „הבא לטמא פותחין לו והבא לטהר מסייעין אותו״, אבל לא שההערה האלהית תקבל עלי׳ כל הענין של קיום הדת, באופן שנתרים אשר כל קיומו של המצב המוסרי והדתי הוא בהשגחה אלהית, הוא דבר אשר כפי ההשקפה הראשונה נראה שלא נתן להאמר כלל, דזו היא סתירה עצומה להאמונה בבחירה חפשית, וכנראה אין שום דרך ונתיב איך להתאים את שני היסודות האלה [היינו לומר דהקיום המוסרי והדתי הוא בהשגחה אלהית, וגם לאמת כי המוסריות והדתיות הן בבחירה חפשית] אחרי שהן ממש כשני הפכים בנושא אחד.

אמנם כל זה הוא רק בהשקפה ראשונה, אבל באמת הבאתי שם במאמרי זה דאחרי ההתבוננות יש להראות איך שההתאמה הזאת משני היסודות האלה מתקיימות באמת. היינו שהקיום מהמצב המוסרי והדתי בישראל בגלותם הוא בהשגחה שמיימית, ובכ״ז מתמלאים בזה גם חוקי הבחירה ואינם שני הפכיים, והוא ע״י שבררתי כי פעולת ההשגחה האלהית על קיום המוסרי והדתי איננה פעולה ישרה, כלומר, איננה משגחת ביחוד שהמוסריות והדתיות התקיימנה, ורק שהיא פעולה סבותיות כי ביחיד פועלת ההשגחה האלהית על הקיום הגופני והחומרי, ומקיום זה מתחזק גם הקיום המוסרי והדתי, וכיון שכן מובן ממילא דבה במדה שהקיום החומרי הוא בהשגחה, במדה זו י״ל דגם הקיום המוסרי הוא בהשגחה, אחרי שמהקיום החומרי יש לחזק גם הקיום המוסרי, ואחרי שכן מובן מאליו כי הפעולה מההשגחה האלהית באופן כזה על קיום הדת איננה סותרת לחוקי הבחירה החפשית, אחרי דאיננה באה ביחוד על קיום הדת, ואיננה פועלת פעולה ישרה על קיום הדת, ומה שהיא פועלת פעולה סבותיות, איננה סותרת לחוקי הבחירה החפשית, ונבאר הדברים ביותר ביאור.

ד) **דע** כי במאמרי האמונה והדעת בארתי דיש שהשכל והאמון מתיחסים זל״ז, אם אמנם שבהשקפה ראשונה נראה כי הם שני דברים שונים האינם יכולים להתיחס זל״ז, כי במקום שהשכל האנושי מגיע שם אין צורך להשתמש באמונה, וההשתמשות באמונה הוא רק במקום שיד השכל תקצר לשבין, בכ״ז אחרי ההתבוננות יש לראות כי יש שמתיחסים זל״ז, היינו שיש

שהשכל

שהשכל פועל על האמונה, וכמו בעת שיש נסים גלוים שהם למעלה מן הטבע שאז יש להחליט כי רק יד ה׳ עשתה זאת ואם כן מתחזקת על ידי זה האמונה, ואמנם הידיעה הזאת כי הענינים האלה נפלאים מאד והם למעלה מן הטבע, וההגעה מזה לדעת כי הם אצבע ההשגחה האלהית, כל אלה הן פעולות השכל, ואם כן באופן כזה פועל השכל על האמונה. ובספרי נש״ד [שער ב׳ פ״ה אות ב׳] כתבתי וז״ל: „מצינו שדרך חז״ל הוא כשרצו לדבר על ענין יוצא מדרך הרגל ומההנהגה הטבעית ולעורר את בני ישראל שיתנו לב לראות את ההשגחה האלהית הבולטת בענין הזה, אז בשפת החידותיות שלהם המליצו על זה שבענין הזה יש לראות הופעת הקב״ה, ורק אופן הופעת הקב״ה בזה המליצו על זה באיזה בטוים שונים כפי טבע מהלך הענין, לפעמים ציירו ההיפעה בהעובדא ההיא שאמרו שבעת עשיית מעשה הזה ראו הופעת הדר כבוד הקב״ה וכמש״א במכילתא בשלח [מסכת דשירה פ״ג]: „מנין אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים שנאמר בהם וביד הנביאים אדמה וכתיב נפתחו השמים ואראה מראות אלהים. משל למלך בו״ד שבא לספינה ועליו צפירה מקיפתו וגיבורים מימינו ומשמאלו וחיילות מלפניו ומלאחריו הכל שואלין איזהו המלך מפני שהוא בו״ד כמותם, אבל כשנגלה הקב״ה על הים לא שאל אחד מהם לשאול איזהו המלך אבל כשראוהו הכירוהו ופתחו כולן ואמרו זה אלי ואנוהו״, והכונה הפנימית הוא שמרוב הנפלאות והענינים היוצאים מדרכי הטבע שהיו שם, ראו בולם כחו של הקב״ה כי הכירו אשר כל אלה הם מעשי ידי הקב״ה.

אחרי כל זה נקל להבין, איך שקיומם החומרי של ישראל בגלותם יכול להשתמש לסבה מספקת לקיומם המוסרי, דמודעת דבכל ימי גלותם היו כמה עתים וזמנים [וכמעט רובם ככולם] שהעמים הכבידו כל כך את אכפם עליהם, והצרו כל כך צעדיהם, וסתמו כל כך צנורי פרנסותיהם, עד שכפי ראות עיני בשר לא הי׳ עוד מקום לחשוב שיתקיימו עוד בעולם, ומה גם שבכל אלה לא הסתפקו עוד האויבים וגזרו עליהם כמה פעמים גירושין ושמדות וכרומה, ובאופנים נוראים כאלה, ובתנאים קשים כאלה, לא היתה כמעט כל אפשרות שישארו בחיים, ומה גם שימצאו להם עוד אמצעי החיים, ומי ידבר עוד להגיע למדרגת העושר, ואם כן אם אחרי כל זה הננו רואים שהם חיים וקיימים ומוציאים אמצעי החיים, ויש שמתפרנסים בריוח, ויש עוד שעולים בגרם המעלות בסולם העושר, הלא הוא אות נאמן כי השגחת ה׳ חופפת עליהם, וכמו שבעת קריעת ים סוף ראו יותר מיחזקאל, וכל אחד ואחד אמר ״זה אלי״, כמו כן יש לכל אחד לומר בנוגע לקיומם של ישראל ופרנסתם „זה אלי״. והננו רואים עין בעין השגחת ה׳, ואין ספק כי זו היא כוונת ראב״ע (פסחים דף קי״ח ע״א) דאמר: „קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף״, היינו כי כמו שבענין קריעת ים סוף הי׳ ענין כזה שהכל ראו כי הוא יוצא מההנהגה הטבעית ושיש בזה נסים גלוים, כן גם בפרנסתם של ישראל בגלותם יש גם כן לראות כי הוא איננו על פי ההנהגה הטבעית ושיש בזה נסים גלוים, וכש״א במ״ר בראשית [פ״כ] „הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה״ כו׳ „מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים״, ונכללו בזה גם פרטי החיים והעושר, כי פרנסה היא מאמצעי החיים, ואחרי

דאמצעי החיים הם בנס ממילא מובן דהחיים הם בנס, וכן מובן ממילא דהעושר הוא בנס, דאם הפרנסה המוכרחית והמצומצמת היא בנס, עאכו״כ שהעושר הוא בנס, ואחרי דמקיומם החומרי יש לראות דהוא בהשגחה, אם כן מתחזקות מזה האמונה והדת.

ה) והנה מודעת דההרגל מסיר ההתפלאות, כי הוא מכהה את הרגש ואוזרי שהורגל בזה איננו מתרגש עוד מזה, ואיננו נותן לב להתבונן על הפלאים שיש בהענין הזה, ועל כן ברבות הימים כאשר בני ישראל יתרגלו בהמועקות והלחיצות, אינם נותנים עוד לב להתבונן על הפלאים שיש בקיומם, ועי״ז הולכים עניני הדת והאמונה ומתרופפים מיום ליום עד שכל הקיום של הדת והאמתה הוא בסכנה, אז מסבבת ההשגחה האלהית, שהעמים יחדשו עליהם גזירות חדשות, הגבלות חדשות, והצרות מתרבות כל כך והמועקות מתגברות כל כך עד שלמראה עיני בשר יש לשפוט כי עוד מעט וימחו חלילה מתחת השמים, ולא יהי׳ להם כל זכר בעולם, ואמנם ההשגחה האלהית הזאת המסבבת את הצרות והמועקות האלה היא היא תשים עיני׳ לשמור גם אז קיומם החומרי ולא התן אותם למוט, וכל חצי האויבים יתמוללו באפס יד, או אז יתעוררו מחדש להתבונן על קיומם ולראות כמה שההשגחה האלהית חופפת עליהם וכל אחד ואחד יודה בפה מלא ויאמר „זה אלי״, הננו רואים כי רק יד ה׳ עשתה זאת, ועי״ז תתחזק קיום הדת והאמינה, ולא רחוק לומר דזו היא כוונת המאמר בסנהדרין [דף צ״ז ע״ב] דאיתא שם דבעת שישראל מעצמם אין עושים תשובה [שסרו מדרך הדת והאמינה ואינם נותנים לבם לשוב אל ה׳] אז „הקב״ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב״, היינו אחרי שגוזר גזירות קשות שעל פיהן יש לחשוב כי ימחו חלילה מן הארץ, ובכ״ז יתקיימו, עי״ז יתעוררו לתשובה כי יראו עין בעין כי אכן יש ה׳ במקום הזה, ויש אלהים שופטים בארץ, וכי לא ינום ולא יישן שומר ישראל, ועי״ז ישובו לבצרון אמונתם ודתם; וגם בהמאמר דיבמות [דף ס״ג ע״א] „אין פורעניות באה לעולם אלא בשביל ישראל״, יש להכניס גם כן הכוונה הזאת [אם כי מהמקראות שמובאים שם נראה דיש כוונה אחרת בהמאמר, אבל בכל זה יש להכניס עוד כוונה אחת] כי אחרי שכל הפורעניות הבאות לא תעשנה בישראל כליון ואבדון, אשר כפי דרכי הטבע הי׳ אפשר לחשוב כי על ידן בא חלילה הקץ על ישראל, ע״כ יתנו לבם לשוב לה׳.

הדברים האלה מספיקים כבר לברר את הסבה החיובית של השנאה העצומה מהעמים לישראל ותוצאותי׳, כי כבר נתברר למדי איך שיש מקום לומר שמצד הסובלים והמועקים יש לראות כי כל הגזירות והמועקות באות בהשגחה אלהית בכדי לחזק לב ישראל באמונתו ודתו.

ויש לי בזה מאמר מיוחד ששם בררתי בראיות ברורות אמתת ההנחה הזאת שכל העובר על ישראל בגלותם כל המיני סבלות ומועקות הם באים בכלל למטרת חזוק האמונה והדת, והשתדלתי שם לברר איך שכל מועקה ומועקה באה ביחוד לחזק איזה מקצוע מיוחד ממקצועות הדתיים. כי הראתי שם שכל ענין גשמיי מענינים כאלה מכוון לעומת איזה ענין רוחני, ויש רק לדעת איך להוציא את המושג והפנימי מהענין ההוא, ואז יש לדעת בנקל איך להעתיקו לענין רוחני ולאיזה ענין רוחני שיש להעתיקו, כי יש כללים מיוחדים בנוגע

למלאכת

למלאכת ההעתקה הזאת, וכבר דברתי ה"בה מזה בספרי מושגי הנמצאים שהוא אחד משׁשה כפ"ים הכיללים בספרי דרך בים, ושמעט מהדברים האלה נדפסו בספרי חו"ת ח"ב בהדוגמאות שיש שם מספרי הנ"ל, ואם כי אין פה המקום להעתיק כל המאמר הארוך ההוא שהוא כמעט כמו ספר מיוחד, בכל זה אמרתי להביא מאמר אחד שהוא מאמר נפלא, מאחד הידוע שהוא מראשי המדברים בענינים האלה, ואשר רוב מאמריו הנפלאים בעניני אגדה כוללים ציורים אלהיים כאלה, שתכליתם הוא לצייר בציורים בהירים הרעיון הזה, שכל המאורעות והמועקות באות לחזק האמונה והדת, ושכל מועקה ומועקה מכוונת לעומת מקצוע דתי מיוחד. ואחרי אשר במאמר ההוא מצטיירים הציורים האלה בצבעים בהירים מאד, והרעיון הזה מתבטא שם במבטאים ברורים, לזאת בחרתי להביא פה המאמר הזה ולבארו בע"ה באופן שאוצר את הרעיון הזה.

פרק ד.

א) בב"ב [דף ע"ג ע"א] איתא: „אמר רבב"ח [בגירסת הע"י] אשתעו לי נחותי ימא בין גלא לגלא תלת מאה פרסי, ורומא דגלא תלת מאה פרסי, זימנא חדא הוה אזלינן באורחא, ודלינן גלא עד דחזינן בי מרבעתא דכוכבא זוטא, ואי דלינן טפי הוה מקלינן מהבלי', ורמי לה גלא קלא לחברתה, חבירתי שבקת מידי בעלמא דלא שטפתי' דניתי אנא ונאבדי', אמרה לה פוק חזי גבורתא דמריך מלא חמא חלא ולא עברא. שנאמר האותי לא תיראו נאום ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו", לבאר זרותו של המאמר הזה הוא למותר, כי כל מי שיעבור עלי' יבין גם בסקירה הראשונה, כי הוא מאמר חדותיי האוצר בקרבו איזה רעיון מליציי, כי כפשוטו אין לו שום מובן, בשגם כי בעל המאמר הזה ידוע במאמריו החידותיים הרבים שבאו שם ממנו, ואמנם כן הוא, המאמר הזה אוצר בקרבו את הרעיון הזה שכל מה שהגזירות מתרבות יותר והצרות מתגברות יותר יש אז גם מקום לְהָכַּח יותר מכחה וגבורתה של השגחה האלהית.

ובעל המאמר הזה חדר עוד יותר בחדרי הרעיון הכללי הזה ונתח אותו לנתחיו וחלקו לחלקים שונים, כי בבחינה ידיעה יש לחשוב כל הגזירות והצרות למפעלים, וידוע שכל מפעל ומפעל יש לחלקו לחלקים שונים, ולהשקיף עליו השקפות שונות, כן הוא גם בענין הזה, ואחרי שעל ידי החדירה החלקית והפרטית מתבלטת גם יותר הרעיון מחיזוק האמונה, לזאת נתן בעל המאמר הזה את לבו לחלק הענין הזה לאיזו חלקים ראשים שהם ההשקפות היותר בולטות והיותר קולעות אל המטרה הזאת מחזוק הדת והאמונה, ובכלל יש בהמאמר הזה ארבעה חלקים, כלומר המאמר הזה כולל ארבע השקפות שונות שיש להשקיף על סבלותם של ישראל בגלותם שכל השקפה והשקפה נותנת חומר מיוחד בנוגע לחיזוק אמונת ההשגחה, ואלו הן הארבע השקפות שיש להשקיף על כל הפגעים שבני ישראל נפגעים מהעמים בזמן גלותם, א) „הזמן", ב) "איכות מצב תנועתם", ג) „המצאת פגעים חדשים", ד) „דרכי ההצלה", והידיעה מארבע השקפות האלה היא רבת התועלת, כי אחרי

אחרי הידיעה הזאת לא תהי׳ עוד ההנחה הזאת מפעולת היסורים על חזוק האמונה הנחה רמזיית, היינו לומר שיש בהם רק רמז על חזוק האמונה, רק תהי׳ כמו בטוי גלוי ומפורש, כי כל אחד יראה מהם ענין בעין כי באו רק למטרה זאת, ולזאת ראה בעל המאמר הזה שכל עיקרו בא לתכלית זו, לכלול כל הארבע השקפות האלה וכמו שנבאר, ובהיות שלדעתי נזכרו כבר הארבע השקפות האלו בדחז״ל בארבעה מאמרים שונים, אשר כל מאמר ומאמר כולל לדעתי השקפה אחת מארבע השקפות האלה, לזאת אמרתי להביא המאמרים האלה ולבארם בע״ה, ועל ידי זה תתבארנה ההשקפות בדברים ברורים, ואחר כך נבאר את המאמר הנ״ל, ונציין את המאמרים כפי סדר ההשקפות;

א) **„הזמן״**, במ״ר וישלח סוף פע״ה איתא וז״ל: **„מהו ורוח תשימו. אמר יעקב לפני הקב״ה אם יהיו צרות באות על בני לא תביאו אותם זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם״**, והבאור מדבריהם אלה לדעתי הוא כן, ידוע דכבר החליטו חז״ל דהמכאובים והיסורים הבאים על האדם, הוא בכדי שייטיב דרכו, ובש״א בברכות (דף ה׳) **„יסורים ממרקין כל עונותיו של אדם״**, ובמ״ר בראשית (פ״ט) **„והנה טוב מאד זו מדת יסורין, וכי מדת יסורין טוב מאד, אתמהא. אלא שעל ידן הבריות באים לחיי עוה״ב״**, ובעוד כ״מ, ובבאורי למ״ר הראיתי, דהסגולה הזאת מפעולת היסורים על ההטבה המוסרית, שהוא בלא ספק סגולה אלהית, מוצאה מטבע ההתפתחות שהטביע הקב״ה בהנפש, כי כל התפתחות היא יציאה מכח אל הפועל, וכל יציאה מכח אל הפועל היא ע״י איזו סבה המסבבת היציאה הזאת, והמוסריות ישנן תמיד בכחו של היהודי, והיסורים הם הם הסבה המסבבים יציאת הכחות המוסריות, כי ע״י היסורים ניתן האדם את לבו להתבונן בדרכיו ולפשפש במעשיו, וזה הוא ענין ההתפתחות. ובהיות כן מובן שאם הצרות והתלאות תבאנה תכופות זו אחר זו, אז לא לבד שלא תבאנה שום הטבה מוסרית, כי עוד תפעלנה לרעה, כי ההתבוננות וההתפתחות דורשות דעה צלולה ומיושבת, ורוח נבון, ורגש חי, ולזאת בעת שהצרות באות לפרקים שונים, אז בכל עת שתבאנה תפעלנה עליו שיתן את לבו להיטיב דרכו, כי דעתו צלולה, ורוחו נכון בקרבו, ורגשותיו חיים בקרבו, אולם אם הצרות באות תכופות, אז מדכאות את הרוח, וממיתות את הרגש, ומכהות השכל וההתבונה, ומסירות לגמרי את האנושיות, והולך רק קודר ושחוח מרוב יגונו, ובמצב כזה אין מקום להתבוננות ולהתפתחות, ולזאת התפלל יעקב אבינו ויאמר **„רבש״ע אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותם זו אחר זו״** כי אז הלא לא תהי׳ להם שום הטבה מוסרית מהצרות **„אלא הרווח להם מצרותיהם״** שתבאנה רק לפרקים שאז יהי׳ להם רֶוַח מוסרי מצרותיהם, ובספרי שערי אורה (שע׳ א) הראיתי דבאמת הי׳ כן תמיד, ושתי תקיפות שונות שררו בכל משך ימי נדודי חיי האומה ופזורנה בין העמים, כי אחרי שנות עמל מגזירות וצרות, באה תקופה שלוה שנחו בה קצת מחמת האויבים, וע״ד המליצה קראתי שם לשתי תקיפות האלה בשם **„תקופת החג ותקופת בה״ב״**, כי הראיתי שם אשר בתקנת בה״ב יש לרמז גם ענין זה, ומי שדברים כאלה מעיינים אותו מהראוי שישתדל לקרא האמור שם בספרי הנ״ל, כי נכבדות מדובר שם בזה;

הדברים

הדברים האלה הם הם הבאור על השקפת הזמן, כי יש להשקיף תמיד על סדר, זמני הצרות והתלאות, איך שבאות ונפסקות מעט, וחוזרות ובאות, ושמזה יש לדעת כי הן באות לתכלית ההטבה המוסרית וכמש״ת ב) **עתה** נבאר ההשקפה השני׳, איכות מצב תנועתם, גם כן על פי מאחז״ל שלדעתי כולל ההשקפה הזאת.

איתא במדרש ילמדנו והובא בילקוט (ישעי׳ נ״ז) על הקרא „והרשעים כים נגרש" וז״ל, „ד״א נמשלו ישראל לחול שנאמר והי׳ מספר בני ישראל כחול הים, ונמשלו עו״א לים הוי עמים רבים כהמות ימים וגו׳ והם מתיעצין על ישראל והקב״ה מתיש גבורתם, אמר ישעי׳ והרשעים כים נגרש, מה הים הגל הראשון אומר אני עולה ומציף את כל העולם כולו, וכיון שהוא בא לחול הוא כורע לפני׳, ואין הגל השני למד מן הראשון, כך פרעה נתגלגל על ישראל והפילו הקב״ה, וכן עמלק וכן סיחון ועוג, ואין אחד למד מחבירו, וכן אתה מוצא שכל מי שנזדווג אל ישראל הוא נופל לפניהם, נמרוד וחביריו לפני אברהם, אבימלך לפני יצחק, עשו לפני יעקב, פרעה והמצרים לפני ישראל, עמלק סיחון ועוג ול״א מלכים לפני משה ויהושע, סנחריב לפני חזקי׳, המן לפני מרדכי, אף לע״ל גוג ומגוג לפני ישראל, ודוד צוח למה רגשו גוים": תכלית המאמר הנפלא הזה הוא, לצייר לנו בציורים בהירים איכות מצב תנועת העמים בנוגע להרע לישראל, כי על ידי זה יש לכל אחד לראות במראה ולא בחידות איך כי ההשגחה האלהית חופפת עלינו להצילנו מידם וכמו שנבאר.

אם אחד עוסק בהוצאת איזה מפעל ואין הדבר הזה עולה בידו, יכול היות שהוא או מצד חסרון היכולת, או מצד חסרון הרצון, כי להוצאת כל מפעל יש מדה ידועה משיעור היכולת הדרוש לזה [אם יכולת רוחני, או גופני, או רכושיי, הכל כפי מהותו של המפעל], ואם תחסר לו היכולת משיעור הדרוש לזה, מובן שלא יצא המפעל לאור, ולפעמים יש שיחסר לו הרצון הדרוש לזה, כי לכל הוצאת איזה מפעל דרוש גם רצון בשיעור ידוע, כי כמו שהרצון הנלהב מרחיב את גבולי היכולת, כן גם הרצון החלוש ימעיט את היכולת, כי על ידי העדר הרצון יעשה בעצלתים, ואולם אם ידוע שלהפועל הזה יש די יכולת ורצון להוצאת המפעל, ובכל זה איננו יכול להוציא את המפעל הזה לאור, וכל עמלו יעלה בתהו, אז יש להחליט כי יש בזה איזה כח טמיר ונעלם המעכב הוצאת המפעל הזה לאור, וכל כח טמיר ונעלם מובן שהוא כח אלהי:

ראוי לדעת כי יש ג׳ דברים המסמנים מדרגת הרצון של האדם להמפעל שעוסק בו, א) „הזריזות והמהירות" כל מה שרצונו להמפעל יותר גדול, יעשה הדבר יותר במהירות ובזריזות, ואולם בדבר שרצונו איננו במדרגה כל כך גדולה לא יזדרז בעשייתו בזריזות יתירה, ב) „הספק" הכניסה לעשיית מפעל כזה שגם מתחלה יש לו ספק אם יצא לפעלו, מעידה שיש לו לזה רצון כביר מאד, כי בדבר שרצונו איננו במדרגה גדולה מאד לא יכנס

מצד

מצד הספק, ואולם הרצון הנלהב יפעול על האדם לנסות כחו לפעול גם מצד הספק הרחוק, ג) „הסכנה", העסיקה במפעל כזה שיש חשש סכנה לנפשו מזה, מעידה למדי, כמה שהוא מסור להמפעל, וכמה שרצונו העז והכביר הלהיבו אותו לזה עד שגם חשש סכנת נפשות לא יעצרנו מלעסוק בזה, כי במפעל פשוט אם יודע שיש גם איזה חשש רחוק מסכנת נפשות לא יעסוק עוד בזה בשום אופן.

ג) **עתה** יבואר לנו המאמר הנ"ל בטוב טעם ודעת, כי הכונה הכללית בהמאמר היא לברר שמשימת עין בוחנת על איכות מצב תנועת העמים בנוגע להשמדת ישראל, יש להכיר מיד כמה שהעמים מסורים לזה, וכמה שרצונם לאבד ישראל בוער בקרבם כאש, כי כל השלשה דברים המסמנים חוזק הרצון ישנם גם בזה, כי בהיות שכל עיקרו בא המאמר הזה לברר, כי מזה שעמל העמים לאבד ישראל עולה בתהו יש לראות איך שההשגחה האלהית איננה מסירה עיני' מישראל, כי כפי דרכי הטבע והליכות השכל הי' להעמים כבר להגיע למטרתם, ואם בכל זה אינם עושים חיל, הוא אות נאמן כי הוא רק על ידי כח אלהי, וכבר כתבתי לעיל דאימת יש לדעת דהעיכוב מהוצאת המפעל לאור הוא על ידי כח אלהי, רק אם ידוע דלהפועלים לא חסרו הרצון והיכולת, כפי שדרוש להמפעל הזה, ואם בכל זה לא יכלו להוציא המפעל לפעלו, אז רק אז יש לדעת דהוא על ידי כח אלהי המסתתר, ואם כן מובן כי לההחלטה הזאת שאי־יכלתם של העמים להוציא פעולת השמדת ישראל הוא רק על ידי כח אלהי, יכולה להתאמת רק אחרי שיתברר כי יש להם היכולת והרצון בשיעור הדרוש לזה, ואולם בנוגע ליכולת למותר לדבר מזה, כי ידוע אשר העמים היותר גדולים ועצומים, ואשר בכח רעם גבורתם כבשו ארצות שונות והכניעו תחתיהם עמים רבים, והם שמו כל מעיינם להשמיד את ישראל וכלותם מעל פני האדמה, ומובן כי לעמים כאלה לא חסרה היכולת, ויש רק לדעת ממדרגת רצונם, ועל כן ראה בעל המאמר הזה לצייר כמה שהיו מסורים לזה, וכמה שהתלהב לזה רצונם, ואיך שכל הדברים המציינים את חוזק הרצון הי' בזה, היינו המהירות, והכניסה לזה גם מצד הספק, וגם במקום שיש חשש סכנה, כי הציור מגלים מורה על המהירות, כי הגלים עולים במהירות נפלאה ובסופה וסערה דרכם, ואחרי שיודעים שהראשונים לא הצליחו במעשיהם, אם כן מובן שיודעים בעצמם שאינם יכולים להחליט בודאות גמורה שהם יצליחו, ובכל אופן יודעים כי מידי ספיקא לא נפקו, ומזה שיודעים שכמה מהראשונים שעסקו גם כן בהשמדת ישראל, לא לבד שלא הוציאו מטרתם, כי עוד נפלו לפניהם, אם כן הלא יש בזה חשש סכנה, ואם אחרי כל זה אינם מתעכבים מלפעול פעולתם, יש לראית מזה כמה שרצונם לאבד ישראל בוער בקרבם כלפיד אש, ואם בעלי יכולת ורצון כאלה אינם יכולים לפעול לרעה, יש לדעת כי יש כח אלהי המניע ומעכב בזה.

בנוגע להשקפה השלישית מהמצאת פגעים חדשים, נביא גם כן מאמר אחד הכולל את ההשקפה הזאת, והוא במ"ר אמור (סוף פכ"ז) איתא „אמר ר"ל אוי להם לרשעים שהם מתעסקין בעצות על ישראל, וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך, עשו אמר שוטה הי' קין שהרג את

אחיו בחיי אביו ולא הי' יודע שאביו פרה ורבה, אני איני עושה כן אלא יקרבו ימי אבל אבי, פרעה אמר שוטה הי' עשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ולא הי' יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו, אני איני עושה כן. אלא עד דאינון דקיקין תחות כרסיו דאמהון אנא מחוק יתהון, הה"ד וראיתם על האבנים וגו' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, המן אמר שוטה הי' פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, ולא הי' יודע שהבנות נשואות לאנשים פרות ורבות מהם, אני איני עושה כן, אלא להשמיד להרוג ולאבד, א"ר לוי אף גוג ומגוג לע"ל עתיד לומר כן, שוטים היו הראשונים שהיו מתעסקין בעצות על ישראל, ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים, אני איני עושה כן, אלא בתחלה אני מזדווג לפטרון שלהם ואחר כך להם, הה"ד יתיצבו מלכי ארץ, א"ל הקב"ה רשע לי באת להזדווג, חייך שאני עושה עמך מלחמה, הה"ד ה' כגבור יצא כאיש מלחמה יעיר קנאה, וכתיב ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, מה כתיב תמן והיה ה' למלך על כל הארץ".

ד) **בכלל** נוסף המאמר הזה גם כן להראות איך שמאי־יכלתם של העמים להוציא פעולתם מאבוד ישראל, יש לראות מה גדולה ומה עצומה היא פעולת ההשגחה האלהית על ישראל, ואחרי כי לכל פעולה דרושה גם הידיעה לבד הרצון והיכולת, על כן הי' אפשר מקום לחשוב כי משום זה לא הצליחו במלאכתם מלאכת השמדת ישראל, משום שלא נתנו כל כך את לבם לחקור לדעת את האמצעים שיש לעשות לזה ולא דנו בזה בכובד ראש, ולזה מראה בעה"מ הזה כי באמת נתנו תמיד את לבם לחקור בזה במועצות ודעת, ושמו כל מעיינם בזה, ובכל דור ודור ההחכמו להמציא פגעים חדשים ותחבולות חדשות במה לכלותם, ובכל זה לא פעלו מאומה, והוסיף עוד לומר כי כשראו כי לשוא יהגרו שארית כחם לפעול עליהם כליון גופני וחומרי, אז נסו בתחבולות אחרות לפעול עליהם כליון רוחני ודתי, שזו היא הכונה במש"א „אני איני עושה כן אלא בתחלה אני מזדווג לפטרון שלהם" היינו להסירם מדתם ואמונתם ומאלהותם, אמנם גם בזה לא פעלו מאומה וגם החצים האלה התמוללו והיו כלא הי'.

ההשקפה הרביעית תתבאר גם כן על פי מחז"ל והוא בילקוט מלאכי על הקרא „כי תאמר אדום רוששנו" איתא „פילוסוף אחד שאל את ר"א לא כך אמר הנביא המה יבנו ואני אהרוס, והלא כל הבנינים קיימים. א"ל ר"א לא דבר הכתוב כנגד הבנין, אלא כנגד העצות, כל מה שאתם יושבין ומחשבין בלבבכם לבנות עלינו ולכלותינו הוא הורס עצתכם, אמר לו חייך כך הוא, יושבים בכל שנה לבא לכלות אתכם וחד סבא אתי ומבטל לי". והנה בזה שאמר „אתי חד סבא ומבטל לי" ברור שכוונתו כי בטולי הגזירות באים מסבה נעלמת, וכמו שמתערב בזה איזה איש רוחני הרואה ואינו נראה לעיני כל בשר, והוא הוא המעכב הנצאת הגזירות לפעלן, כי אם הי' מכוין על איזה איש ידוע, הי' קורא לו בשמו, וגם איך אמר לו „חייך כך הוא" הלא ר"א אומר כי הקב"ה מהרס עצתם, וע"כ ברור דכוונתו הוא לאמת דברי ר"א ולחזקם שיש לראות כי רק

כח אלהי שהוא כח טמיר ונעלם, רק הוא הוא המעכב, כיון שאחרי כל העצות והמועצות, ואחרי כל ההסכמות וההחלטית מהוצאת הגזירות לפעלן, בכל זה מתבטלות כמו מאליהן, הלא בהכרח יש להודות כי אתי חד סבא״ שאינו נראה לעינים, „ומבטל״, וידוע דיש שסוברים דבכל מקום שהוזכר ההוא „סבא״ קאי על אליהו הנביא, ואליהו מצטייר תמיד בציור זה שבא במלאכותו של הקב״ה, והופעתו בחברת בני האדם היא הופעה נסתרת, וגם הני דסוברים דאין להחליט שבכל מקום שנזכר ההיא „סבא״ קאי על אליהו [עיין חולין (דף ו׳ ע״א) הוד״ה אשכחי׳], בכל זה מודים דיש מקומות שמשתמשים במלת „סבא״ על הופעה רוחנית כזאת, באופן דביור דכוונתו הוא לאמת דברי ר״א, שיש לראית, כי רק כח אלהי שהוא כח טמיר ונעלם שהוא הוא כח האלהי, היא הוא המעכב, כיון שאחרי כל השתדלותם בהוצאת הגזירות לעולם המעשה מתבטלת בעיד שלא נראה שום סבה גלוי׳ לזה, הלא בהכרח שהוא רק על ידי כח אלהי, ועל אופן זה יתבאר גם המאמר במד״ת פרשת תולדות וז״ל „אתה מוצא ישראל אומרים לפני הקב״ה. רבון העולמים ראה האיך העכו״ם משתעבדין בנו. אין להם מלאכה אחרת אלא יושבין ומתיעצין עלינו. שנאמר שבתם וקומתם הביטה אני מנגינתם. אמר להם הקב״ה מה הן מועילין גוזרים עליכם ואני מבטלן ושוברן. שנאמר אני מנגינתם״, הכונה הוא גם כן כנ״ל כי מבטול הגזירות יש לראות כי יש בזה רוח אלהי. —

אחרי שנתבאר לנו כל הארבע השקפות ועלה בידינו להראית כי חז״ל השקיפו כבר את ההשקפות האלה, ושלכל השקפה והשקפה יש מאמר מיוחד הכולל את ההשקפה ההיא, אחרי כל זה יש לנו בע״ה דרך סלולה לבאר המאמר של רבב״ח שהקדמנו, כי על פי דברים הקדומים יש לראות כי בעל המאמר הזה לא חדש במאמרו הזה שום השקפה חדשה, ורק שאסף כל הארבע השקפות ביחד בכדי לחזק יותר האמונה בההשגחה האלהית, ולהעלות מדרגת האמונה הזאת על המדרגה הכי־גבוהה, כי בהיות שגם השקפה אחת מארבע השקפות האלה נותנת די חומר לחזק האמונה בהשגחה אלהית, מובן שבשום לב אל כל הארבע ההשקפות ביחד, יש להעלות מדרגת ההתאמתות מההשגחה האלהית למדרגה כזאת, עד שתתערך בערך התאמתות מציאותית, וכמו שבדבר שמתאמת על ידי המציאות אין מקום לספיקות ולפקפוקים, כן תתאמת ההשגחה האלהית באופן כזה שלא יהי׳ בה שום מקום לספיקות ולפקפוקים, וגם כל אלה שדרכם להטיל ספקות בעניני אמונה ולפקפק בכל דבר אשר בהררי אמונה יסודו, גם אלה ישימו יד לפה ויהיו מוכרחים לומר: אמנם כן הוא „אכן יש ה׳ במקום הזה״, ועתה נבאר בקיצור על הסדר.

ה) „**אשתעו** לי נחותי ימא״, בכדי שדברים אלה יעשו הרושם הדרוש, ראה לצייר את הציור הזה מהארבע השקפות הנ״ל, איך שהן מובעות מכל אלה שיודעים אותם מן הנסיון, כי הם בעצמם הם המרי דעובדא, והם בעצמם באו להחלטה שיש להוציא מזה אחרי שראו כל זה בעיניהם, כי ידוע שיש הרבה מחכמי העמים שנתנו ונותנים את לבם לעמוד על סבת קיומם של ישראל, וכל מה שחוקרים ביותר וכל מה שעומדים יותר על קורות ישראל ועל תולדות ישראל בזמן גלותם, מתברר להם ביותר איך שאין להגיע להבין כל זה בשכל, והנה כל אלה שמתעניינים בתולדות ישראל

ונותנים

ונותנים את לבם לדעת קורות ישראל בגלותם ולהתבונן אחר כך על ידי זה על קיומם, נקראים בשפת החידותית של חז"ל בשם „נחותי ימא", כי כמו שבים קשה להגיע לקצה עומקי התהומית, כן הוא גם בנוגע לקורות ישראל, וזש"א „אשתעו לי נחותי ימא", שכל אלה שעומקים בזה הם ספרו לו מה שיודעים מן הנסיון „בין גלא לגלא תלת מאה פרסי", הצרות מכונות בכל מקום בשם גלים, כי הן יכולות להציף את האדם כמו גלי הים, וכשרצו לומר כי הצרות אינן באות תכופות כל כך ויש הפסק ביניהן אמרו, כי „בין גלא לגלא" בין צרה לצרה „תלת מאה פרסי" יש הפסק גדול [וג' מאות הוא מספר שחז"ל רגילים להשתמש בו, וכתבתי מזה בספרי מבה"מ] והכונה כי התקופות מתחלפות אחרי תקופה המלאה המרורים, באה גם תקופה שלוה ושוקטה, והיא היא השקפה הראשונה, „ורומא דגלא תלת מאה פרסי", עתה התחילו לצייר את ההשקפה השני' מאיכות מצב הנועתם, שתכליתה היא להראות איך שבסופה וסערה היתה דרכם, ואיך שהיו מסורים להרעיון מאבוד ישראל והשמדתם, ואיך שרצונם לכלות ישראל מעל פני האדמה בוער בקרבם כאש, ועל כן שמו כל מעינם איך להמציא צרות גדולות ונוראות כאלה ותלאות עצומות ואיומות כאלה שיהיו בטוחים שהן תפעילנה על ישראל לאפסם ולאבדם, וזש"א „ורומא דגלא תלת מאה פרסי" כי הצרות שהביאו עליהן היו גדולות ונוראות מאד, והולכים ומספרים מכל ההשתדלות שעשו, ואיך שבכל לבבם ונפשם היו מסורים רק להרעיון הזה, לחקור עצות איך לאבד ישראל, ואיך שלא הסיחו דעתם מהרעיון הזה, ובראותם שלא הצליחו עוד במעשיהם לא אמרו עוד נואש ונסו לעשות תחבולות יותר גדולות אולי יצליחו על ידן, וזש"א „זימנא חדא הוה אזלינן באורחא", כי בראותם שכל הצרות שהביאו עליהם עד אז לא פעלו עליהם, ועודם חיים וקיימים ומחזיקים באמונתם, אז הלכו ביחד לטכס עצה אולי יש להמציא עוד צרות יותר גדולות ויותר איומות שהן תפעלנה עליהם, ואחרי שנועצו בזה והסכימו לנסות עוד הפעם את כחם, אז הוסכם לעשות כן „ודלינן גלא", כי המציאו יסורים גדולים ונוראים מאד עד כי נדמו לגלי הים המתרוממים עד לשמים, כי בגלי הים ידוע כי ערך סכנתם הוא כפי ערך גובהם, וכל מה שהגל מתרומם יותר הסכנה גדולה ביותר, ואחרי שכינו פה את הצרות והיסורים בשם גלים, לזאת בשרוצים לצייר את הערך הנורא של הצרות אמרו, כי הרימו הגל מאד וכמו שעוד מעט ושטף ועבר את כל היקום, „עד דחזינן בי מרבעתא דכוכבי זוטא", אחרי שנסו להשתמש בהצרות היותר גדולות וביסורים היותר נוראים ולא הצליחו, נוכחו לדעת כי לשוא כל עמלם, כי האומה הקטנה הזאת והדלה יש לדמותה לכוכב קטן מכוכבי השמים.

והמושג הפנימי מהרעיון הזה הוא, שאז נוכחו לדעת כי יש להעם הזה אחיזה שמיימית ומקורו ושורשו הוא בשמים, ומשם ישפיעו עליו כח וגבורה במדה כזו עד שישחק לכל הצרות והתלאות העוברות על ראשו; באופן שבהמלים האלה אצור הרעיון הזה שמזה שגם הצרות היותר נוראות אינן פועלות על ישראל, יש לדעת כי הקב"ה ממכון שבתו בשמים משגיח עליהם ולא יתנם למוט, ואחרי שבמאמר הזה מצטיירים הצרות בציורי גלי הים והגדלת הצרות בציור התרוממות הגלים, על כן על פי המהלך מציור המליצי הזה,

יש

יש לצייר הרעיון הנזכר בציור כזה איך שהאויבים הרימו הגלים עד לשמים [שהמצויר מזה הוא ההגדלה המאדית מהצרות] ובעת שהרימו הגלים התרוממו גם הם עמהם וממילא הגיעו גם הם עד לשמים, ועל כן הי' בידם לראות אז אה השורש והמקור מכוכב יעקב בשמים, שהמצויר מזה הוא שמזה שהגדילו כל כך צרותיהם ולא פעלו כלום, ניכחו לדעת שיש להם מקיר ואחיזה בשמים ומשם משגיחים עליהם, ווש"א „ודלינן גלא עד דחזינן בי מרבעתא דכוכבי זוטא", דמזה שהרימו מאד את הגלים, ראו המקום של הכוכב הקטן וכמו שבארנו, והיא מליצה נפלאה, „והויא לי כמבזר ארבעין ריווי בזרא דחרדלא". בהמלים האלה כיוון להכנים בהציור הזה עוד איזה שרטוטים וקוים לפאר על ידי זה תמונת הציור הנפלא הזה, בהציור הזה הלא מצטייר שהעמים האלה החושבים לאבד ישראל בעת שמרימים הגלים מתרוממים עמהם, ואם כן לפי רוחו של הציור המליציי הזה שבתם אז במרומים, ומצייר כאילו ממרום שבתם מביטים אז על הארץ, ואמרו שבמקום שבתם ההוא נודע להם איך כי כל כלי יוצר לא יצלח לאבד ישראל, נראו אז ישראל בעיניהם כמו גרעיני ח־דל במדה ידועה [ארבעים הוא גם כן מספר שהיו רגילים להשתמש בו כמו שהארכתי במכב"ם] המפוזרים ונפוצים על פני כל שטח הארציי, כי היושבים במקום גבוה כשמביטים לארץ נראים האנשים בעיניהם כגמדים, ולזאת למראה קוטנם מצייר שנראו רק כגרעיני זרעונים, ואחרי כי בני ישראל מפוזרים על כל כדור הארץ, על כן מצייר שנראו בעיניהם כמו גרעיני זרעונים הנפוצים על פני כל שטח הארץ, והנה גרעיני זרע קטנים הנפוצים על שטח גדול, הלא יש לחשוב שיפזרו לכל רוח ויתאפסו ולא ישאר מהם מאומה, ואולם הם ראו אז ממרום שבתם, שאמנם כן שהם כגרעיני זרע הנפוצים על שטח גדול, אמנם לא סתם גרעיני זרע רק גרעיני חרדל, שאם אמנם שהם גם כן קטנים, אבל הם חריפים מאד ולעולם אינם מתבטלים, ולא לבד שאינם מתבטלים, כי עוד הם משפיעים תמיד ונותנים טעם בזרעונים אחרים כידוע [ע' ב"ב דף כ"ה ע"א], והוא גם כן ציור נפלא, כי בני ישראל שהם כל כך דלים וחלושים מעטים ורפים, ובכל זה אינם מתבוללים בין העמים ואינם מתבטלים אליהם, על כן דומים הם בזה לגרעיני חרדל שגם כן עם כל קוטנם אינם מתבטלים וטעמם לא יפוג, „ואי דלינן טפי הוה מקלינן מהבלי", כי אחרי שנוכחו עתה לדעת כי יש לישראל פטרון בשמים הסוכך עליהם ומשגיח עליהם בעינא פקיחא לבלי יתמוטטו, הבינו כי אם ינסו עוד להכביד יוהר עולם על ישראל, אז יוכל היות כי הם יענשו, זהו הרעיון האצור בדברים האלה, ורק לפי הסגנון מהציור המליציי שבהמאמר הזה מצויר הרעיון הזה בציור כזה, ששם ראו כי אם ירימו הגלים יותר [שהמצויר הוא שיכבידו עולם יותר] ישרפו מהבל הכוכב [והמצויר הוא שאז יתבע הקב"ה עלבונם מהם על שנגעו בכוכב יעקב ויענשו מרה], „ורמי לי' גלא קלא לחברתה חברתי שבקת מידי בעלמא דלא שטפתי' דניתי אנא ונאבדי'", בהדברים האלה כלולה ההשקפה השלישית מהמצאת פגעים חדשים בכל דור, כי זאת היא הכונה הפנימית בהדברים האלה, להראות שבכל דור ודור מתחכמים להמציא צרות ותלאות, ומדעתם כי גם בדורות שעברו עסקו הרבה בהמצאת צרות מרובות ותלאות כבירות, בכדי להכחיד את ישראל מגוי, והם לא הצליחו, על כן

מתחקים

מתחקים הם בכל דור ודור לדעת מדוע לא הצליחו בדורות הקדומים, אולי ימצאו כי הסבה מזה הוא שלא עסקו בזה בהתעיינות מרובה כדרוש, ועל כן יכול היות כי יש עוד מקום להתגדר, יכול היות כי יש עוד מה לחדש, יכול היות כי יש עוד איזה פנה שבדורות הקדומים לא שמו עיניהם עלי', ואולי יש לחדש עוד איזו קציצת זכיות, אולי יש לחדש עוד איזו הגבלה, אולי יש לחדש עוד איזו מועקה, ואז אז יגיעו למטרתם לאבד זכרם, והוא ממש כדברי ר"ל שהבאנו שאומר „אוי להם לרשעים שהם מתעסקים בעצות על ישראל וכאו"א אומר עצתי יפה מעצתך" כו', מבאר שם גם כן איך שבכל דור מחליטים שבדורות שלפניהם נואלו מאד, ולא יצאו ידי חובתם חובת רדיפת היהודים, ואולם הם בהמצאתם גזירות חדשות יוציאו בלי ספק מט־תם מאבוד ישראל, ורק כפה במאמר החידוש הזה שהצרות מצטיירות בתמונת גלי הים, על כן ציירו גם הרעיון הזה מהמצאת צרות חדש־ת בכל דור בתמונה הזאת מגלי הים, כאלו הגלים שואלים וחוקרים מהגלים הקודמים, אבל הכוונה היא על הדורות וכנ"ל. --

ו) „**אמרה לה פוק חזי גבורתא דמריך מלא חוטא חלי ולא עברי שנאמר האותי לא תיראו נאום ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו**', בהמלים האלה כלולה ההשקפה הרביעית מבטול הגזירות והצרות, והיא ההשקפה האחרונה וההכליתית המגדת מראשית אחרית, והמודיעה שסוף סוף יגיעו העמים לידיעה אמתית, סוף סוף תפקחנה עיניהם לראות, כי לשוא יהי' כל עמלם לאבד ישראל, אחרי שכל מה שיש בכח האנושיות להרע ולהציק, להשחית ולחבל, להכאיב ולהעיק, לא נמנעו מלעשות, ובכל זה לא פעלו ולא הצליחו במעשיהם, ומדוע לא פעלו גם כן אינם יכולים לדעת, אחרי שכפי ההשקפה השכלית וכפי דרכי טבע האנושיות הי' מקום להחליט בודאות גמורה כי יעשו וגם יוכלו, ושם ישראל לא יזכר עוד, ואם כל אלה לא פעלו עליהם, יש להודות כי קיומם של ישראל הוא רק על ידי השגחת ה', וזאת תהי' ההתחלה מהכרת ה' אחד בכל העולם, כי על ידי זה יכירו וידעו כל יושבי תבל, כי „ה' אלהי ישראל הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מלבדו", ואז יקראו כולם בשם ה' ויטו כולם שכם אחד לעבוד את ה' אחד, ולמען שכל חלקי המאמר יתאימו זה לזה ושיובעו כולם על ידי ציור מליציי אחד מצויירת ההשקפה הרביעית גם כן בהציור מגלי הים, ומצוייר איך שהגלים הקודמים ישיבו להגלים האחרונים (המתחקים לדעת מהם סבת אי־הצלחתם וחושבים כי אולי יראו הם להמציא איזה מועקות חדשות) את האמת המרה להם כלענה, אבל הם רואים כי אין עוד שום אפשרות להסתיר הדבר, כי הגיעה העת לגלות האמת, ולזה משיבים להם דעו אחי כי כבר באנו להמסקנא הזאת, כי אין עצה ואין תחבולה איך לאבד ישראל, כי עין בעין ראינו איך שגרגיר הדק הזה מנצח את גליהם, ואין בכחם של הגלים היותר סוערים והיותר רועשים לעבור את הגרגיר הדק של חול הזה, ובחרו להסמיך הרעיון הנעלה הזה למקרא המסוגל מאד לאצור בקרבו הרעיון הזה, והוא המקרא האותי לא תיראו, כי ההצטיירות מאי־יכלתן של הגזירות לפעול פעולת הכחדת ישראל על ידי הציור מההעכבה שהחול מעכב את גלי הים לפעול פעולת השטיפה,

הוא

הוא ציור כל כך אמתי, כל כך בהירי, עד שליקח את הלב ומרהיב את העינים, כי אמנם כן הוא שהוא דמיון אמתי מכל צד, דהנה יש שגלי הים מתרוממים עד לגבהי שמים, הומים ורועשים, ובסופה וסערה דרכם, וכמו שבאפם כי עז ועברתם כי קשתה, רצים לחבל עולם ומלואו, לשטוף את כל היקום, להציף כל הנמצא תחת השמים, ומי שיתבונן אז על המראה הנורא הזה, יחשוב לדבר ברור כי עוד מעט ויחרב כל העולם ויהי׳ תהו ובהו כמו שהי׳ קודם בריאת העולם, ואמנם מה מאד יתפלא וישתומם כשיראה כי כשמגיעים לשפת הים הם חוזרים לאחוריהם מבלי לנגוע לרעה בהעולם אפילו כחוט השערה, ושפת הים מה הוא, הלא הוא רק קיבוץ מגרגרי חול הקטנים ושכמוהם כמעט כאין יחשבו, ואיזה ערך יש להם לעומת הים התוקף, אשר אין קצה לגדלו ורחבו ועמקו, ומה יוכלו להתחשב לעומת גלי הים הנוראים הגוהנים חתיתם על פני כל רואיהם, ובכל זה גרגרי חול הקטנים האלה מנצחים את הים הגדול ואת גלי׳ הנוראים, והם הם לא יתנו לו להפיק מאוויו, ויש לראות מזה שהקב״ה הטביע טבע כזה, אשר הגרגיר חול הקטן מתגבר על הים הגדול לבלי להיות לברית למלתעותיו, האם אין זה ציור בהיר מאי־יבלתם של העמים לכלות חצם בישראל, גם העמים יהמו יתעשו ובאפם העז ירגזו במרוצה נוראה ובהתרגשות עצומה להכחיד את ישראל ולמחותם מעל פני האדמה, ומי שיראה איך שרצים ברעם גבורתם להשמיד את ישראל, את הגוי הקטן והחלש, הלא נחליט כי עוד מעט ויהיו למשסה להרג ואבדון, ואם אחרי כל זה אינם מוציאים זממם, וכאשר באו כן ישובו, הלא יש להתפלא ולהשתומם ולהוכח כי יש יד נעלמה המעכבת את העמים מלהפיק זממם, ומי שהטביע הטבע הזה מבטולו של הים הגדול וגליו האיומים לעומת גרגיר חול, הוא הוא שהטביע גם הטבע הזה מבטולם של העמים בגזירותיהם לעומת ישראל הגוי החלש הזה, כי ערכם של ישראל לעומת כל העמים הוא ממש בערכו של הגרגיר לעומת הים הגדול, והדמיון הזה מישראל נעמים לגרגיר חול והים איננו דמיון מליציי רק דמיון אמתי, כי כשנערוך ערך גבורתם החומרית של ישראל לעומת ערך גבורתם החומרית של כל העמים, לא יעלה יותר מכפי הערך שיש לגרגיר הקטן מחול לעומת הים הגדול וגליו האיומים עם כל משברי׳, ועל כן הביא לזה את הקרא האותי לא תיראו וגו׳, כי גם מפשטות הכתוב נראה שהנביא מוכיח להם על התרשלותם ביראת ה׳ ומעורר להם שישימו עין לראות איך שהחול מושל על הים ואינו נותן לו להתפשט כפי רצונו, כי הוא מציב לו גבול וישים לו חוק, ואו אז יתמלאו יראה מפני פחד הדר גאונו, נחז״ל אשר הם למודים לכנות הענין מקומו של ישראל בעמים בשם חול וים, על כן ראו להטות כונת הקרא הזה המדבר מפעולת החול על הים, לעומת קיומו של ישראל בעמים, ושהנביא מוכיח להם על התרשלותם ביראת ה׳ ועל רפיון אמונתם בהשגחתו, אחרי כי באמת מבשרם יחזו לאלוה, כי אם יתבוננו על קיומם הנפלא יראו מה גדול הוא כחה של ההשגחה האלהית עליהם, כי הכלים „חול גבול לים״ יש לפרש דקאי על ישראל ועמים, וכמו שאמרו כפי׳ הדמיון בהילקוט שהבאתי בבאורי להשקפה השני׳.

ו) ובמאמרי „חוקי התורה והעולם״ שבו בררתי שבכל חוקי התורה והאמונה

והאמונה ערוכים כפי חוקי העולם, ובארתי על פי זה כמה מאמרים, ובהגיעי לבאור במ"ר בחוקותי „חוקים שבהם חקקתי" כו' [שבארתי' כולו על פי ההנחה הזאת] בארתי מה דאיתא שם „חוקים שבהם חקקתי את הים" וכו' „חוקים שבהם חקקתי את החול" על פי דברינו הקדומים שיש דמיון חזק מפעולת החול על העצרת שטיפת גלי הים עם פעולת ישראל על העצרת השמדתם על ידי העמים, והנה מה שישראל יכולים לעצור בעד פעולת ההשמדה שהעמים עוסקים בזה הוא רק על ידי חוקי התורה, דרק התורה הוא הגורם העיקרי מקיומם של ישראל בגלותם בין העמים, וכבר כתבתי במק"א דכל העולם החומרי הוא משל מהעולם הרוחני והמוסרי, וכל חוקי' ומשטרי' עשויים ביחוד להשיג מהם חוקי העולם הרוחני, ולפי זה מובן דמה שהקב"ה הטביע בהים והחול הטבע הזה, הוא בכדי לדעת מזה גם פעולת ישראל על העמים בנוגע למעשה ההשמדה, ואם כן הלא יש להמליץ דהנהגת הים והחול הם ממש כפי חוקי התורה, דחוקי התורה גורמים גם כן מעין פעולה כזאת שהחול פועל על הים.

מדברינו אלה יש לראות כי חז"ל גם כן כבר השקיפו את ההשקפה הזאת, כי הגדלת הצרות והתלאות על ישראל פועלת הרבה לחזק אמונת ההשגחה בלב כל אחד ואחד מישראל, ובאמת יש לראות, כי החוזה ישעי' כבר הביע את הרעיון הזה בדברים ברורים, וזש"א (ישעי' ח' י') „עוצו עצה", מדבר בשם הכנס"י להעמים ואומר כי אדיר כל חפצנו הוא כי תתאספו לטכס עצה איך להשמיד את ישראל, כי ידענו מראש אשר „ותפר" כי העצה שכולכם תסכימו עלי' גם כן לא תצא בשום אופן לפעלה, „דברו דבר", בכל לב הננו רוצים אשר תרבו לדבר בזה איך להמציא איזה דבר שעל ידו נוכל להכחיד את ישראל מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, כי ידענו מראש אשר „ולא יקום" כי הדבר אשר תסכימו עליו להכחיד על ידו ישראל „לא יקום" לא יקום ולא יהיה, ואם כן הלא נרוויח מזה שכולם יראו ויוכיחו לדעת „כי עמנו אל", כי הקב"ה איננו מסיר השגחתו ממנו, כי כל מה שתִּועצו יותר בזה וכל מה שתשתדלו יותר בענין השמדת ישראל תתבלט יותר הפיפת ההשגחה האלהית עלינו.

ויש לדעה כי הגדלת סאת התלאות על ישראל, לבד מה שפועלת לחזק אמונת ההשגחה, פועלת גם להגדיל את ההכרה העצמיית כי יש כמה כחות וכשרונות בהאדם שאיננו מרגיש בעצמו מהם, כי כל עוד שהם רק בכחו ולא יצאו אל הפועל, איננו יודע כלל מהם, ורק בעת שמגעת השעה שיש לו להשתמש בהם, ויוצאים אל הפועל, אז יהודע כי יש בו כחות כאלה, שלא ידע מהם עד עתה [ומעין זה הזכרתי בספרי זה] ומודעת כי כח הסבלנות הוא אחד מכחות הנפשיים היותר נעלים, והיא כמו כשרון מיוחד, כי לזה דרושות אמיצת הלב וכבירת הרוח במדה ידועה, והאיש שהונן בכשרון הזה שיש בו כח לשאת ולסבול כל המיני מועקות שבעולם בעד דעותיו, והתלאות היותר נוראות לא תפעלנה עליו לוותר מדעותיו, איש כזה בטוח תמיד בנצחונו המוסרי והרוחני, וכל מה שמעיקים לו יותר בעד דעותיו והוא עומד על דעתו וההעקות אינן פועלות עליו מכיר יותר גם את כחו זה, ולזאת כל מה שמציקים להם ביותר והם עומדים על מקומם ונושאים וסובלים ברוממי

יתודע

יתודע להם בעצמם ביותר מכחם הנפלא הזה, ובאמת יש לישראל להתגאות בכחם המצוין הזה, אחרי כי אין עיד אימה בעולם שעצרה כח לסבול כל כך ולהשאר בדתם ואמונתם, וממילא יש להם להתגאות גם בתורתם, כי הלא רק התורה יצרה בהם רוח כביר כזה.

ח) **ויש** מאמר אחד ברחז"ל, שממנו יש לראות שחז"ל כבר העירו על זה כמה שגם ישראל וגם התורה יכולים להתפאר בכחם הנפלא הזה,

והוא בפסחים [דף פ"ז ע"א] ובב"ב [דף ח' ע"א] איתא „**אני חומה ושדי כמגדלות אר"י אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח, ורבא אמר אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בכ"נ ובמ"ד**", ובאורו היא כך, ללכידת מבצרים יש שני אמצעים, א) „ההריסה", מהרסים החומה על ידי כלי תותח וכדורי ברזל ויתר כלי ההשחתה העשויים לכך, ב) „ההקפה", הלוחמים מקיפים את המבצר מכל צדדיו, ואינם מניחים דרך להוביל להם אמצעי החיים בכדי שיאנסו הנצורים לפתוח להם שערי המבצר, והנה במבצרים חזקים איננה נוחה כל כך ההריסה, וכל מה שהמבצר יהיה חזק יותר קשה להרוס, ויש מבצרים שגם על ידי אלפי כדורי שחת היותר גדולים לא יהרס, וכמו כן בנוגע להאמצעי מההקפה אם הנצורים הם בעלי לב אמיץ ורוח כביר אז לא תפעל עליהם כל כך ההקפה, כי יבחרו לסבול חרפת רעב יקיר מלהכנע להאויב ולפתוח לו שערי המבצר, באופן דיש שהפעולה משני האמצעים האלה איננה יכולה להבטיח בהבטחה נאמנה את הלכידה, אולם אם אמנם שאינה יכולה להבטיח על קיות הלכידה ומהירתה, בכל זה יכולה להבטיח על עצמות הלכידה, כי גם להמבצר היותר חזק יש קצב וגבול לפני איזה כלי משחית שיכול לעמוד, וכמה שיכול לעמוד, כי לכל מבצר לפי ערך חוזקו, יש לעומתו גם כלי ההשחתה כאלה המקבילים לעומת ערך חוזקו, וכשמשתמשים בהם יש שיעור ידוע וגבול ידוע כמה שיש לו אפשרות להתקיים, ואחר כך יהרס, וכמו כן בנוגע להאמצעי מההקפה, גם כן יש גבול ידוע כמה שההקפה יכולה לשהות בלא פעולת פתיחת שערי המבצר, ואחר כך תפעול ההקפה בהכרח בכל אופן, כי גם האנשים שהם בעלי לב אמיץ ורוח כביר מהמדרגה היותר גדולה, יש שיעור וגבול כמה שיכולים לסבול בעד ארץ מולדתם, יכולים להסתפק גם באיזו פתותי להם יבש פעם אחת בב' או בג' ימים, אבל אם גם הלחם הזה יכלה בהכרח שיכנעו ויפתחו שערי המבצר לפני האויב, ובכל זה המבצר שהחזיק מעמד זמן רב בעת שהלוחמים מורים עליו אלפי כדודי ברזל היותר כבדים, יעשה לו המבצר הזה שם עולם, אם כי סוף סוף נהרס גם הוא, אבל בעד התקיימותו זמן רב יהי' לשם ולתהלה, וכמו כן הנצורים שסבלו את המצור זמן רב יעשו להם גם כן שם עולם בכח סבלותם ובאהבתם לארץ מולדתם, אם כי סוף סוף נכנעו גם הם ופתחו שערי המבצר לפני האויב, בכל זה בזה שסבלו כל כך עד שנכנעו קונים להם שם עולם.—

והנה המלחמות שהעריכו העמים על ישראל ותורתם, יש לחשבה ממיני המלחמות היותר גדולות, והתחבולות שעשו לנצח את התורה יש לדמותן לתחבולות מהריסת המבצר, גם התורה היא מבצר עוז לישראל, ואין מספר ואין קצב להכדורים שירו בחומת התורה והאמונה, ועל התחבולות שעשו לנצח

לנצח את ישראל יש לדמיתן לתחבולות ההקפה שעושים למבצר, כי כמו שההקפה להמבצר עשוי' למנוע מהנצורים את אמצעי החיים, כן גם ההגבלות והגדרים והסייגים שבני ישראל מוגבלים מכל צד ומוגדרים מכל עבר ומסוייגים מכל פנה, הם נעשים בכונה מיוחדת למנוע מדם אמצעי החיים, והמליצה יכולה ורשאית לצייר את המצב הזה מישראל בנוגע לגזירות והגבלות והגדרות שגוזרים עליו בעד יהדותו, בציור זה איך שבני ישראל התבצרו בהמבצר שלהם, והאויבים המעריכים עליו מלחמה שמו עלי' מצור והקיפו את המבצר ששם הם נצורים מכל צד, ואינם נותנים להם מקום איך שישיגו את אמצעי החיים הדרושים לאדם באשר הוא אדם, והמצור הזה הולך ונמשך זה אלפי שנה ועוד לא נכנעו הנצורים לפתוח שערי המבצר בעד האויבים, ועודם מחזיקים מעמד.

הנה זאת מובן מאליו כי הכח מהחזקת מעמד של כל המבצרים והנצורים לעת ידועה, הוא כאין ואפס כשנעריך הכח הזה לעומת הכח מהחזקת מעמד של מבצר התורה והיהודים הנצורים במבצר הזה אלפי שנה, ומעתה אם נרצה לדעת כמה שיש לנו להגדיל כחם של התורה וישראל, יש להעריכם מערכה מול מערכה, ואז נראה אם כל המבצרים והנצורים עושים להם שם עולם בעד החזקת מעמד לעת ידועה, אם כן מובן כמה שיש להגדיל ולהעריץ את החזקת מעמד התורה וישראל במבצר ובמצור.

ט) **והנה** בספרי מבה"מ יחדתי שער מיוחד שבו בררתי כל חלקי התועליות שיש להוציא מכל ענין וענין, והראיתי שם שיש כמה חלקים ראשים בזה, ויש שכל חלק ראשי מתחלק עוד לחלקים, ובין כל החלקים הראשים חשבתי גם אלו שני החלקים הראשים, א) „העצמית", ב) „הידיעה", כי בררתי שם שיש שהתועלת הוא מעצמית הדברים, מהפעולה, מהמפעל, מהכח וכדומה, וגם למי שאינני יודע מהתועלת היוצאת תבא התועלת, והידיעה מהתועלת איננה נותנת ואיננה מוסיפה מאומה; ויש דברים באלה שהידיעה מהתועלת מביאה גם כן תועלת, ויש שהידיעה מגדלת התועלת העצמית, ועם כל יקרת הדברים איני יכול להעתיקם פה מצד האריכות וגם אינם שייכים כל כך פה, ורק זאת יש לי להודיע פה כי הכח מסבלותם של ישראל נכנס אצלי תחת הדברים שהידיעה מביאה תועלת והמגדלת גם התועלת העצמית, כי כבר בררתי דכל כחות האדם עומדים תחת גדר ההתפתחות, והידיעה הוא גורם חשיב להתפתחות, ועל כן כל מי שידע יותר מהכח הזה יתן את לבו לפתחו יותר. עוד בארתי בספרי הנ"ל שדרכם של חז"ל הי' שבכל ידיעה שראו כי היא רבת התועלת ראו לדבר אודותה איזה פעמים ולפרסמה, ולחפש גם איזה מקרא שהוא מסוגל לאצור בקרבו הידיעה הזאת או למצער להסמיך אלי' הידיעה הזאת בכדי שתתפרסם יותר ותתקבל יותר. והנה המקרא „אני חומה" גם מפשטותו נראה שיש בו גם כונה שלילית, כאומר אני רק אני אוכל להתפאר כי הנני חומה בצורה, אבל לא אחר, כי הכח של מבצרים אחרים אינם חשובים כלל לעומת הכח שלי, ועל ידי כן מובן שהמקרא הזה מסוגל מאד להכנים בקרבו את הרעיון הזה מהיתרון הגדול שיש להמבצר מהתורה לעומת שארי מבצרים, ומהיתרון שיש לכח סבלותם של ישראל בזה שמחזיקים מעמד בהיותם נצורים זמן רב כזה

ובמבצר

במבצר נורא כזה לעומת כח הסבלות משארי הנצורים במצור, ובהיות שהידיעה הזאת היא רבת הערך וכבירת התועלת הראוי׳ מאד למשפט אחיזה במקרא, בכדי שתתפרסם יותר ותתקבל ביותר, על כן ראו ר׳ יוחנן ורבא להכניסה במקרא כזה המסוגל מאד לזה ולא פליגי כלל כי מר אמר חדא ומר אמר חדא, ר׳ יוחנן מדבר מכחו העצום של מבצר התוריי, וזש״א „אני חומה זו תורה״, התורה אומרת כי רק אני חומה אני הוא שהראיתי מה גדול הוא כחו של מבצרי שישחק לכל אבני קלע שיקלעו עלי׳ ולכל כדורי שחת אשר ימטירו עלי׳ „ושדי כמגדלות אלו ת״ח״, דפעולתה של התורה על כלל האומה הוא על ידי הת״ח המסורים אלי׳ והנותנים נפשם עלי׳ והשמים לילות בימים להגות בה, כי הם הם ישפיעו על כל בני האומה לעוררם תמיד למוסר ולשמור קיומם המוסרי, וכבר דברתי מזה בספרן אש״ה ובספרי או״ש (שער ג׳ פ״א) עש״ה, וזש״א „ושדי כמגדלות אלו ת״ח״ כי ע״י הצלחתי בקיומי ע״ז שהניקותי משדי לרווי׳ להת״ח שבדור והם הם הגינו עלי ישמרו קיומי; ורבא מדבר מכחם העצום של ישראל מזה שמחזיקים מעמד זה זמן רב כזה בהיות נצורים במצור נורא כזה, וזש״א „אני חומה זו כנסת ישראל״ הכנסי׳ הזאת יכולה להתפאר בכחה הלז [ההוראה מחימה הונחה גם על החוזק והבצורות העשויות להגן מהאויב לבלי לפחוד ממנו], ועל כן אומרת אני היא שיכולה להתפאר בצדק מכחי הרב שהראיתי לכל שהנני מחזיק מעמד במצב כזה ששמו עלי מצור נורא כזה זה זמן רב כזה, למען שאכנע ולפתוח שערי המבצר שלי, ועד היום לא נכנעתי והמבצר שלי עומד בכל תקפו ועוזו סגור ומסוגר מפני האויב לבלי לתת לו שום דריסת הרגל בתוכו [ולבלי להכנים בו דעות זרות ואמונות זרות] מבלי להביט כמה שאני סובל מהמצור הארוך הזה, בעוד שבכל הנצורים במצור החזיקו מעמד לכל היותר רק איזה שנות מספר, ולסוף נכנעו ופתחו שערי המבצר, „ושדי כמגדלות אלו בב״נ ובמ״ד״, כי כבר הארכתי בספרי אש״ה (שער ב׳ פ״ז) לבאר כי הבתי כנסיות ובתי מדרשות פעלו הרבה על ישראל, והם הם שעזרו להם להתקיים במצבם המוסרי, הם הם שהשפיעו עליו הרבה, ועל כן אומרת הכנס״י כי הבתים האלה היו לה כשָדים כי הם הם הניקוה כל אלה [ובספרי אש״ה שער פ׳ וגם בס׳ אורה ושמחה שער ב׳ הבאתי גם כן המאמר הזה עייש״ה].

פרק ה.

א) הרי שנתבאר לנו כי הדברים שאמרנו שבנוגע להכבדת עול הגלות המורגשת יותר מיום ליום ולהגזירות הרעות המתחדשות יום יום יש למצא רק סבה מוסרית חיובית, שהוא בכדי לחזק אמונת ההשגחה האלהית, הדברים האלה מתאמתים גם מכמה מאמרי חז״ל. עוד יש להראות סבה נכונה על הכבדת עול השעבוד ועל התגברות הצרות והרדיפות, ובהיות שלדעתי הסבה הזאת היא יותר מובנת וממילא י״ל דהוא גם יותר אמתית, לזאת אמרתי לבארה מבלי להביט על זה שהבאור דורש אריכות, אחרי שהידיעה מהסבה הזאת היא רבת הערך.

הנה

הנה בסוף שער האחרון שבספרי זה הבאתי שמדברי הנביאים המדברים מהגאולה האחרונה נראה כי מתנאי הגאולה היא ההשתלמות הכללית, כי בכ"מ שדברו מהגאולה הזכירו בטול ההשחתות בכלל ובטול המלחמות בפרט, והעירותי שיש להבין מדוע תלוי' הגאולה בההשתלמות הכללית, וכתבתי דברים נכונים בזה ושם הזכרתי כי הדברים האלה לקוחים ממאמרי הגדול שיש לי בענין גאולה האחרונה, אמנם אחרי ששם קצרתי מאד אמרתי להביא פה עוד איזה דברים ממאמרי הנ"ל, וזהו מודעת דבנוגע לגאולה העתידה יש דעות חלוקות, יש שסוברים שתהי' גאולה נסיית ושמיימית בלא שום התערבות מענינים טבעיים, ויש שסוברים דתהי' גם טבעית, היינו שיעוררו המלכים מעצמם להושיב את ישראל על ארצם הקדושה, ומראשי המדברים בזה הוא הרמב"ן בבאורו לשה"ש עה"ק האלף לך שלמה, והרד"ק בבאורו על תהלים עה"ק אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה, וגם דברי האברבנאל בספרו משמיע ישועה נוטים לזה, ויש שמביאים גם מדברי התוי"ט פ"ה דמע"ש פ"ב ראי' לזה, ומוסיפים להראות כי הדעת הזאת מוזכרת בירוש' דברכות פ"ק שאמרו שם „כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קימעא קימעא" וכו', ובמ"ר שה"ש על הקרא מי זאת הנשקפה כמו שחר גם כן יש מעין דברים האלה, והדרש בזוה"ק על הקרא הזה שהובא בפרשת וישלח על המקרא שלחני כי עלה השחר וגו' גם כן נוטה לזה, ויש שמוסיפים לומר כי גם מכמה מקראות נראה כן, כי מבארים איזה מקראית המדברים מענין הגאולה על דרך הזה; והנה יש להתפלא מי הכריחם לזה ומי הניעם לזה, האם קצור קצרה יד ה' לגאלנו בדרך נס ופלא כמו שגאלנו ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטוי', ומה גם שמדברי הנביאים נראה ברור דהגאולה העתידה תהי' מעין הגאלה ממצרים, וכמשאה"כ (מיכה י"ז ט"ו) „בימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", ואם כן מדוע לא נאמין כי תהי' כולה נסיית ופלאית כמו שהיתה אז במצרים, ולו היו יוצאים הדברים האלה מאיזה אחרונים היו מביאים לנו דברים האלה לידי איזה הרהורים, אולם אחרי שדברים כאלה יוצאים מפי קדושי עליון כאלה הנודעים בצדקתם ובקדושתם ובאמונתם הטהורה, הלא ודאי שיש להתפלא על זה הפלא ופלא, ולשאול מי הכריחם לזה, ומה גם שהדברים האלה מייחסים גם לחז"ל הלא ודאי שיש להתפלא על זה, וע"כ ברור הדבר לדעתי כי לא כוונו מעולם להקטין ערך הגאולה ולומר כי לא תהי' נסיית רק טבעיית, חלילה וחלילה לן לומר כן; ואמנם באמת יש כונה עמוקה בדבריהם, ורצו לומר בזה, כי מתנאי הגאולה הנסיית שתהי' מתחלה הסכמת הממשלות להושיב את ישראל בארצם, ולא למען להקל על ידי זה את אופני הגאולה, אחרי שהגאולה תהי' נסיית, והנסיית איננה צריכה הקלה ואיננה דורשת הקלה, ורק שהורו לנו בזה שבפי תנאי הגאולה הנסיית יש לומר שאחד מהתנאים ההכרחיים הוא שמתחלה תהי' גם הסכמת הממשלות מרצונם לזה.

ב) **יודע** אני שבהשקפה ראשונה יתפלא הקורא עלי ויחשוב כי שלבתי שני הפכיים בנושא אחד, כי נסיית וטבעית הלא הם שני הפכים ואיך אפשר שתתאחדנה, לזאת אבאר דברי ויראו כולם כי הדברים נכונים ואמתים, הסכה ושמע, אם נחדור בחדרי הענין הזה מהסכמות הממשלות לישיבת

ישראל

ישראל לארצם למען להוציא את המושג הפנימי האצור בקרבו, נראה כי הוא אוצר בקרבו מושג המצטרף משתי השקפות שונות, א) „השקפת מצב המטבעי של הגאולים״, ב) „השקפת מצב המוסרי של הגואלים״, והנה בנוגע להשקפה הראשונה מהטבת מצב החומרי של הגאולים אין להאריך, כי הדבר מובן מאליו שבעת שהממשלות תסכימנה להושיב את ישראל לארצם, שאז יוטב מצבם של ישראל באופן היותר נעלה, כי אין לך הטבה יותר גדולה מזה שיהי' לעם העומד ברשות עצמו ואדירו יהי' ממנו ומושלו מקרבו יצא ויתנחלו על אדמתם איש איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ובנוגע להשקפה השני' מהטבת מצב המוסרי של הגואלים יש להאריך קצת.

יש לדעת כי בעת שהממשלות תגיענה למדרגה זו להיטיב כל כך מצבם של ישראל עד שיטשתדלו להשיבם לארצם, יהי' זה מצידן צעד גדול ונפלא, והצעד הזה יעיד כי הן עומדות במדרגה הכי נעלה והכי גבוהה, כי הלא עד עתה לא לבד שלא דאגו לטובתם של ישראל, כי עוד הרבו להעיק להם ולהצר צעדיהם, וכבר כתבנו הרדיפות לזרים הן תולדות הבערות, כי כל מה שהאדם מתפתח יותר יבין יותר איך שאין לרדוף לשים אדם בעד דעותיו, וידע יותר להוקיר את חופש האישיי וכמה שאין לבא בעקיפין על שום איש בעניני אמונה ודת, ואחרי שאין בכלל אלא מה שבפרט מובן כי גם בנוגע למדרגת מצב החומרי של בעלי אמונות אחרות תלוי גם כן במצב המוסרי של המדינה, במדינה המפותחת די צרכה אין בה שום הבדל בין בעלי דתות שונות בנוגע לעניני תנאי החיים והכלכלה, ובמדינה שאיננה מפותחת כל צרכה שם יש גבולים ותחומים בין עם לעם בין בעלי דת זו לבעלי דת אחרת, וכל מה שהבערות יותר גדולה מתרבים הגבולים והתחומים בין עם לעם בין אמונה לאמונה בין דת לדת, ואם כן מובן דההנאי הזה מהסכמת הממשלות לישיבת ישראל לארצו אי אפשר שיתמלא רק בשיגיעו העמים למרום קין התפתחותם.

כבר הבאתי שבשער האחרון מספרי הבאתי שהגאולה האחרונה תלוי' בההשתלמות הכללית ושיש להתבונן על זה, ובספרי הנ״ל נטיתי גם להטעים זאת ואמנם שם קצרתי מאד ופה אבאר יותר, הנה עיקרם של הדברים האלה מקומם אצלי במאמרי המיוחד לזה המדבר אודות הגאולה האחרונה, ושם באו הדברים בארוכות, אמנם גם בספרי אש״ה ח״ב [שעודנו בכתובים] דברתי מזה ואביא פה איזה מהתוכן של הדברים הנ״ל, באחת מדרשותי לר״ה ששם בספרי כתבתי שיש להתפלא מאד על זה שהתפלות הערוכות לימים הנוראים ההם, הן לא רק בעד ישראל לבד, כי אם בעד כל העולם, הלא בהשקפה הראשונה איננו מובן הדבר מה לנו ולהם, הלא בימי הרחמים האלה יש לנו לשום כל מעיינינו רק בנו, לבקש רחמים על עמנו הנדכא והנענה, ובארתי שם דכפי המטרה העיקרית מהימים האלה יש הכרח להתפלל גם בעד הטבת המצב המוסרי של העמים, משום דהמטרה העיקרית הוא לבקש רחמים על הגאולה המקוה, ועל כן יש לבקש גם על הטבת המצב המוסרי של העמים, שזהו תנאי הכרחי להגאולה, ולמען להסביר בהסבר שכלי את היחס מהטבת המצב המוסרי של העמים עם אולת ישראל, דברתי שם הרבה מגדרי המוסריות ובארתי שם כי המוסריות

היא

היא רגשנית ומרגשת בפגימה דקה מן הדקה, וכמו במקום דההלכה דורשת התמימות מקפדת גם על פגימה דקה מן הדקה, ואין שום הבדל אם הפגימה גדולה וגסה, או אם היא קטנה ודקה מאד, אחרי שגם הפגימה היותר קטנה פוסלת ואוסרת; כמו כן במוסריות, המוסריות דורשת תמימות גמורה ושלימות מוחלטת, ועל כן איננה מדקדקת לראות ולהודע כמה שתחסר להתמימות ולהשלימות, ואם רק יחסר מה תשקיף על הדבר כאלו חסר הרבה, אחרי שסוף סוף איננו עוד תמים ושלם, והבאתי שם גם באורי להמאמר בסנהדרין (דף פ"א ע"א) „ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות חבירו" שבספרי [או"ג פ"ו שער השרשים אות ו'] בארתי [והבאתיו גם בספרי זה], וההבאור שם נשען על ההנחה הזאת שהנהתי שם בנוגע להשקפות המוסריות וכתבתי שם וז"ל, והנה זה כחה של ההשקפה המוסרית כי תצעוד בצעדי ענק ולא תדע גבולות ולא תביט ערך אין, וקלות בחמורות תחשב בעיני' ובסקירה אחת תביט על שתי המדרגות האלה [על ירידה לאומנות חבירו וטומאת אשת חבירו] תשוים ותאחדם כי תביט על השורש והמקור, ואחרי כי סוף סוף נגע בהשורש הזה, יש לחשבו על פי ההשקפה המוסרית כאלו עשה מהחמורה שבחמורות הבלולות והאחוזות בשורש הזה, וע"כ אם כי אנשים פשוטים לא יראו אין בוה, בכ"ז מי שעיניו בהירות ורגשותיו זכים וחדים לא יציב גבולות בניהם עכ"ל, והארכתי שם עוד בזה.

יצא לנו מדברינו אלה כי השלימות האמתית כפי הדרישה המוסרית צריכה להיות בתמימות גמורה ובשלימות מוחלטת שלא יחסר בה כלום ואם יחסר מה איננה נקראת שלימות, כי להשלימות האנושיות גם לפי דרך התורה יש גביל ידוע, כי רק להשלימות מהשגת אלהות אין גביל וקצב, כי כמו שהשי"ת בעצמו הוא ב"ג וב"ת, כן גם ההשגה בו היא בלתי גבולית וב"ת, אבל בנוגע לשלימות האנושיות כפי גדרי התורה יש גבול וקצב, והאדם שלא הגיע להגביל איננו אדם שלם, כי אחרי שנעדרה ממנו ההשתלמות הנ"ל ממילא איננו אדם שלם, והגביל האמתי מההשתלמות האנושיות כפי גדרי התורה הוא המחישה, האדם שמגיע למדרגה זו להרגיש את חבירו מעין המחישה שמחיש את עצמו, עד שצרת חבירו תחשב בעיניו מעין צרתו, ואסון חבירו מעין אסונו, ושמחת חבירו מעין שמחתו, אדם כזה נקרא אדם שלם, ובתנאי שיחיש גם הקלקול המוסרי של חבירו כמו קלקולו המוסרי, כי הלא על פי ההשקפה המוסרית יש לדאוג יותר על קלקול המוסרי מעל קלקול החומרי, ומי שמגיע למדרגת מחישת חבירו יש לו לחוש גם על הקלקול המוסרי של חבירו, ובעת שרואה כי חבירו מקולקל במצב המוסרי יש לו לחוש צער גדול מזה.

ג) **באופן** דהשלימות האמתית דורשת מהאדם מחישת חבירו שיחיש את מצב חבירו מעין המחישה שמחיש את מצבו, ואם רואה שמצבו החומרי או המוסרי של חבירו הוא ברע יצטער מזה וירגיש מעין מרירות הלב, ולזאת אם אנו רואים אדם שרואה בקלקולו של חבירו ואיננו מצטער מזה היא אות ברור כי לא הגיע לשלימותו.

ועתה יבואר היטב מדוע אנו מתפללים בימים הנוראים האלה גם בעד כלל העולם, כי הנה בימים האלה הננו מתפללים על גאולתנו,

והבדית

ותכלית הגאולה האחרונה היא לגאלנו מכל צרותינו ולשוב לארצנו, ושם נעמוד בקרן אורה ונחיה בעולם שכולו טוב, ונשיג את הטוב הכפול, הטוב הטבעי והטוב המוסרי, ולא יהי' עוד שום רע במגורתינו; ומעתה מובן שכל עוד שלא תהי' שלימות כללית בכל העולם, והעמים יהיו נעדרי השלימות, אי אפשר שנגיע להשלימות ולהטוב הטבעי והמוסרי ביחד, כי הלא השלימות האמתית דורשת מחישת זולתו, ואם כן כל עוד שהעמים יהיו נעדרי השלימות יש לנו לחוש מזה מרירות הלב ולהצטער הרבה מזה, ואיך אפשר שנמצא במצב טוב, ואם לא נצטער מזה הלא בהכרח שתחסר לנו השלימות האמתית, וע"כ בכל עת שאנו מתפללים על הגאולה יש לנו להתפלל על הטבת מצב המוסרי של העמים דאי לא הא לא קיימי הא.

כמה שיש לקשר גאולת ישראל עם ההשתלמות הכללית יש לראות גם מזה, הנה בענין תקיעת שופר בר"ה רבו כמו רבו הטעמים והרמזים שנאמרו על זה, ואחד מהטעמים שנאמר מפי הרבה מהקדמונים ז"ל הוא שבא לרמז על הענין מגאולה העתידה, ובספרי הנ"ל הראיתי דהטעם הזה הוא מתקבל יותר על הלב, דביום זה שכל בני ישראל בכל מקום שהם שופכים שיחם לפני הקב"ה ומתפללים לפניו על הגאולה, מובן שמהראוי שיעשה בו גם איזה מעשה מוסרי בפועל שיתייחס גם כן להגאולה, ואין לך מעשה מוסרי הראוי להתייחס להגאולה כמעשה של תק"ש, כי אחד מפרטי הגאולה הוא הקבוץ גליות, וקבוץ כזה יש להעשות על ידי תק"ש שהוא מעין קריאה גדולה, כי בני ישראל מפוזרים ונפוצים בכל קצוי ארץ, וכשיש להם להתאסף יש להם להודיע זה לזה על ידי קריאה גדולה שהוא על ידי התק"ש, והנביא בעת שמדבר מהגאולה מזכיר גם כן תק"ש וכש"א „**ביום ההוא יתקע בשופר גדול**" כו', וע"כ הטעם הזה שתקיעת שופר מרמזת על הגאולה הוא קרוב לאמת יותר מכל הטעמים שנאמרו בזה, ומעתה מה מאד נתפלא כשנתבונן לראות שיש פרט אחד מפרטי הדברים המתייחסים לתק"ש, שהוא כעין רמז בולט על ההשתלמות הכללית שמזה יש לראות עין בעין את היחס והקשר שיש ביניהן [להגאולה עם ההשתלמות הכללית].

ד) **מודעת** דיש מנהג קדום לומר בצבור את המזמור (מ"ז) בתהלים קודם תק"ש, ויש להתבונן אל היחס שיש להמזמור הזה עם תק"ש, יש שהישבים שהוא מצד שבו נזכר תק"ש שנאמר „**עלה אלהים בתרועה**" כו'. אמנם הטעם הזה איננו מספיק, כי לו היתה כוונתם לבחור מזמור שהוזכר שם שופר, הי' להם יותר לבחור את המזמור (פ"א) ששם יש מקרא כזה שמתייחס הרבה יותר לתק"ש בר"ה, מכפי שמתייחס המקרא של עלה כו', דהלא שם הוא המקרא „**תקעו בחדש שופר**" שלפי קבלת חז"ל (בר"ה דף ח' ודף י"א) קאי ביחוד על ר"ה. ואולם לדעתי אמירת המזמור הזה לפני התק"ש נתקנה למטרה אחרת, כי המזמור הזה אוצר בקרבו הרעיון מההשתלמות הכללית, ומעורר את כל העמים שיתנו לב להשתלם בההשתלמות הכללית המוסרית, ואחרי כי מראשי ההשתלמות המוסרית המתייחסות לכל העמים הוא בטול המלחמות כי המלחמות הן מראשי ההשחתות [כמו שבארתי בספרי זה], ואם כן מובן אשר בטול המלחמות הוא דתנאי הראשי בההשתלמות המוסרית, ועל כן קורא להם בצדק ואומר „כל העמים" הטו אזניכם

ושמעו אמרי כי נעמו קחו מוסר שמעו לעצתי הישרה אשר הנני מיעץ אתכם אשר „תקעו כף״ כבר הגיעה העת שתחדלו מלהעריך מלחמות זה עם זה ולשפוך נהרי נחלי דמי אנשים נקיים ולהרבות אלמנות ויתומים, טוב לכם שתושיטו יד זה לזה שתכרתו ברית שלום לחיות באהבה ואחוה ורעות, „הריעו לאלהים בקול רנה״, יותר טוב שכולכם כאחד תתנו לב להגות דעות רמות ונשגבות בנוגע להשגת אלהות, כולכם יחד תשימו מעייניכם לעבוד את ה׳ אחד בקול רנה ותודה, מדוע תתקוטטו, מדוע תריבו, לכם לדעת כי ה׳ עליון נורא מלך גדול על כל הארץ״, כי הוא מלך מלכי המלכים וממנו גורל משפטי הארצות והממשלות יצא, וגם בארתי כל המזמור על דרך זה, וגם יתר המקראות האמורים באיזה מקומות קודם תק״ש בארתי על דרך זה; באופן שכולם נוטים לכונה זו לעורר למוסר אזני כל העמים שיחדלו ללכת בדרכם זה שהולכים זה אלפי שנה שמשימים כל מעיינם להמציא כלי משחית חדשים, ולהרבות איבלסיהן בים וביבשה, ללמד אצבעותיהם לקרב, בכדי שיכבשו עוד איזה מדינות וינצחו עוד איזה ממשלות, הגיעה העת שיבינו כי לא זהו דרך השלימות, ויותר טוב שיתעתדו לחיות חיים חדשים לגמרי, חיים שלא יהי׳ בהם לא שנאה ולא קנאה, לא איבה ולא תחרות, ושלום אמת ישורר ביניהם; וכל אלה ראוים מאד להאמר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות קודם תק״ש, כי בהיות שתק״ש מרמזות על הגאולה העתידה, ומתנאי הגאולה הזאת היא ההשתלמות הכללית, על כן יש מתחלה להעיר לכל העמים שיתנו לבם להגיע להשלימות הכללית לבלי לעכב הגאולה הכללית, ועל כן נבחר המזמור הזה להאמר בצבור קודם תק״ש, אחרי שעוד מתחלת המזמור מתבלטת הכונה הזאת מה־תעוררת לכל העמים כי הלא על כן נאמר בו „כל העמים תקעו כף״, כאומר שהננו פונים מתחלה לכל העמים שיראי לתקיע ידם זה לזה באהבה ואחוה וכמשנ״ת, מה נהדר הוא המראה הנפלא הזה, ומה מרומם הוא החזיון המצוין הזה, היהודי המעונה והמדוכא הנרדף באף מכל העמים, ואשר כולם ידרכו עליו ברגל גאוה, היהודי הדל והחלש הזה; מטיף מוסר לכל העמים ומגלה למוסר אזניהם ומשיא להם עצה הגונה, שיחדלו מלאייב זה את זה, ומללחום זה עם זה, ויראו לכרות ברית שלום וללכת שלובי יד זה עם זה, אמנם כן היהודי בעת שעומד בבית ה׳ ושופך שיחו לפני בוראו, ומפשיט אז את רעיוניו הגשמיים, אז מוצא את עצמו במדרגה כזו שהוא כדאי והגון להטיף מוסר לכל העמים, כי מי כמוהו עוד יודע להוקיר את הערך הגדול של המוסריות; מי כמוהו עוד שנתן נפשו כל כך בעד המוסריות; מי כמוהו עוד שנשא וסבל בעד דעיתיו ונשאר על מעמדו מבלי לזוז ממקימו הדתי והרוחני; מי כמוהו עוד שתורתו היתה למעין ישועה לכל העולם, ואשר רוב העמים הנאורים שאבו ממקור תורתי, ועל כן לו נאה ולו יאה להטיף מוסר לכל יושבי תבל, ולזאת קודם שיתחיל לתקוע בקול גדול לבשר קץ הגאולה, פונה לכל העמים להודיע להם כי הגיעה השעה שהמלחמות תחדולנה, הריבים והסכסוכים יפסקו, וכולם כאחד יכרתו ברית שלום, ויתקעו כפיהם זה לזה כאות שלום, לדעת כי מהיום והלאה יראו ללכת כולם שלובי יד זה עם זה, כי כבר הגיעה העת שהעולם יגיע למטרתו למטרת ההשתלמות הכללית ואז יבא הקץ.

הנה

הנה יוצא מזה דההשתלמות הכללית היא אחת מתנאי הגאולה האחרונה וההשתלמות הכללית מכתמנת בזה שכל העמים יתעוררו להבין את העול הגדול שעשו לישראל, ויתנו את לבם לתקן את עותתם על ידי זה שיעשו הסבב כללי להושיבם לארצם, כי כל עוד שלא יתנו לבם להיטיב את מצב ישראל הוא אות ברור כי לא הגיעו עוד למדרגת ההשתלמות המוסרית, ולא לבד שמזה יש לדעת כי לא הגיעו לההשתלמות המוסרית, כי באמת יש לדעת מזה כי עוד משחתם בהם מום בם.

באופן דההגעה של העמים למדרגת ההשתלמות המוסרית היא רק בעת שהרגש המוסרי יתפתח בהם במדה כזאת, עד שיפעול עליהם שיתנו לב לתקן את העול הגדול שעשו להיהודים בכל ימי גלותם ולהיטיב מצבם להושיבם בארצם, מדברינו אלה יש להוציא התולדה המחוייבת הזאת כי הגאולה הנסית תהי' בעת שהעמים ישתלמו כל כך, עד שההשתלמות המוסרית תניעם להושיב ישראל בארצם, ומעתה נקל להבין טעמם של הסוברים דתחלת הגאולה תהי' על ידי הסכמת הממשלות, שבאמת לא כוונו לומר שבזה תושלם פעולת הגאולה, כי לא כוונו כלל להקטין את ענין הגאולה ולהעטיף הגאולה במעטפה טבעית, חלילה לחשוב כן, אין כל ספק כי בזה כו"ע מודים כי הגאולה הכללית והקבוץ הכללי של ישראל מכל מקומות פזוריהם יהי' בדרך נסיי בלא שום תערובות טבעית, ורק שכוונו לומר אחרי שבתור הכנה להגאולה הנסית בהכרח שתהי' גם הסכמת הממשלות שישראל יתיישבו בארצם, ועל כן יהיו הרבה מבני ישראל שיתחילו להתיישב באה"ק, ואחר כך תהי' הגאולה הנסית הכללית והקבוץ הכללי; ויקוים בנו „כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

ויש לדעת כי ההשתלמות המוסרית הדרושה מהעמים גם בתור הכנה להגאולה היא ביחוד במדת אהבת הבריות, כי שנאת הבריות היא ההשחתה היותר נוראה והיותר עצומה, כי היא השחתה כללית ומקורית, כל ההשחתות הפרטיות, כמו מלחמות ויתר ההשחתות כלולות כולן בשנאת הבריות והיא היא מקורן של כל ההשחתות (וכמש"ל), ועי"ב דההשתלמות המוסרית עומדת ביחוד באהבת הבריות שעי"ז תתבטלנה מעילא כל ההשחתות, והיא היא ההשתלמות הכללית הצריכה לבא בתור הכנה להגאולה הכללית, אבל בנוגע להתפשטות אמונת האחדות בכל העולם בין כל העמים זאת תהי' רק בעת הגאולה.

ה) **והנה** בכל מדה ומדה יש שתי קצות, כמו אהבה ושנאה, רחמנות, אכזריות ודומיהן ובינתים יש הרבה אמצעים, מובן מאליו כי גם בנוגע לאהבת הבריות ושנאת הבריות יש שתי קצות, מקצה מזה יש אהבה גמורה שהיא אהבה קיצונית שאין עוד למעלה הימנה, ומקצה מזה יש שנאה גמורה קיצונית ובינתים יש הרבה אמצעים, ההשתלמות האמתית מאהבת הבריות היא ההגעה לאהבה קיצונית, וההגעה הזאת תתבלט רק בעת שתגיע גם להרחוב היהודים בעת שיתחילו לדאוג בעד הטבת מצב ישראל, כפי שנתבאר למעלה יוצא ששנאת הבריות של העמים מתבלטת יותר בשנאתם לישראל, כי הלא כבר בארנו שם דשנאת העמים להיהודים נובעת משנאתם להבריות בכלל, כי כל העמים הנבערים מדעת והם משחתי המדות לקיים הם ביחוד במדה הרעה הזאת של שנאת הבריות, ומהשנאה הכללית שלהם להבריות בכלל מתגברת

אותם

אצלם השנאה להיהודים, אם כן ממילא מובן דכל עוד שלא נראו אהבה בפועל להיהודים הוא אות שעוד לא נשתרשה מלבם שנאת הבריות ולא הגיעו עוד להשלימות הדרושה, והתראות האהבה להיהודים היא רק על ידי נתינת לבם להטבת מצבם, והטבת המצב הוא רק על ידי שובם לארצם

והנה מידעת שההנהגה האלהית בכל ימי גלותם של ישראל היא הנהגת מעוטפת, היינו כי האלהית מתעטפת במעטפה טבעית, כי הלא קיומם של ישראל בכל ימי נדנודם בגליות הם ימים המלאים נסים ופלאים, ורק שמתלבשים במלבושים טבעים [הרבה דברתי מזה בספרי שיצאו לאור בע"ה עד עתה, וביחוד דברתי מזה בספרי או"ש והקורא שיקח לו עת לעבור על דברי שם יבין יותר דברינו פה], ואם כן ממילא מובן דגם ההתעוררות מהממשלות להטבת מצב ישראל שצריכה להיות קודם הגאולה, אם שתהי' אלהית, אבל בכל זה כפי חוקי ההנהגה האלהית בזמן הגלות התעטף במעטפת טבעית שתבא על ידי איזה סבה טבעית.

דע כי לדעתי התגברות הצרות והרדיפות מהממשלות על ישראל היא הנה הסבה הטבעית שתסבב נתינת לבן של הממשלות להיטיב מצב ישראל ולהושיבם בארצם, ולזה כונתי באמרי למעלה כי יש עוד סבה נבונה על הכבדת עול השעבוד ועל התגברות הצרות והרדיפות, ואם אמנם שבהתחלת ההשקפה יתפלא הקורא על דברי אלה ויחשוב שהם שני הפכיים בנושא אחד, בכל זה אקוה כי כל מי שיקרא במתינות ובשום לב את בירור הדברים שאברר פה בע"ה, יראה במה שהדברים מאומתים וצודקים.

נתינת הלב לתקן איזה עול היא תוצאה מתנועת ההסתערות בשהלב מתעורר מהעול רואה להשתדל לתקן העול, תנועת הסתערות הלב היא תולדה משלשה מניעים האלה, א) „ההושים", ב) „השכל", ג) „הרגש", רואה בחוש הראות המעשה, מתבונן בשכלו על העול הגדול שיש בהמעשה הזה, או מרגיש בכח הרגש הנטוע בקרבו, כמו איזה דאבון המבריחו ומניעו לתקן העול הזה, וכמו בעת שהאדם מרגיש איזה כאב טבעי הלא יניעו המכאוב לעשות מה להסיד את הכאב, כן גם בעת שהאדם מרגיש העול יחוש כמו כאב מוסרי בלבו ושיניעו להשתדל לתקן הדבר [וכמש"ל מזה], פעולת הרגש על האדם הוא להרגיש כמו איזה צער, איזה מכאיב, איזה לחיצה, מכל השתתפות מוסרית, באחת, פעולת הרגש הוא בפנימיותו של האדם, על ידי החושים יודע האדם את המעשה, על ידי השכל יודע להבין את העול שיש בהמעשה הזה, על ידי הרגש ירגיש מזה כמו איזה מכאוב, ושהמכאוב המוסרי הזה יניעו לתקן העול, וכמו בעת שאחד מרגיש מכאוב גופני הלא רואה להשתדל להסיר את המכאוב, כן הוא גם מי שלב רגש לו להרגיש את העול שנעשה לאחר, לא ינוח ולא ישקוט עד שיראה לתקן העול.

באופן דיצא לנו דההתעוררות לתקן איזה עול, הוא על ידי שלשה אלה, היינו על ידי ידיעת המעשה והבנת העול מהמעשה וההתרגשות מהעול.

ו) **ממוצא** דבריני אלה מובן מאליו כי למי שתחסר אחת מהשלשה אלה לא יתעורר לצעוק חמס על זה, ועל כן במדינה שאני רואיב בה עושק רש וגזל משפט ואין מי שיתעורר לצעוק חמס על זה ויתן את לבו לתקן העול הזה, יש לדעת כי החסר בה אחת מהשלשה, כי לו היו כולן ביחד,

ידיעת

ידיעת המעשה והבנת העול והרגש, או אז לא היתה שום אפשרות שֶׁיֵעָשֶׂה עול בזה ושבוים יעברו על זה בשתיקה, ועל כן ברור הדבר שהוא מצד אחת משלש סבות האלה, א) „סבת חסרון ידיעת המעשה", ב) „סבת חסרון הבנת העול", ג) „סבת חסרון הרגש".

ההתרשלות מלתקן העול נחשבת לעון גדול ומתייחס להעון מעצם העול ההוא, כי הלא על כן קראו לפרת שכנתו של ראב"ע בשם „פרתו של ראב"ע" מצד המאורע הזה שיצתה בשבת שלא כדין, וראב"ע לא מיחה בה בעת שבידו הי' למחות, ועל כן בנוגע להמאורע הזה קראוה בשם „פרתו של ראב"ע", כי ביחוסי להאיסור הזה הוי ממש כאלו היתה „פרתו" והוא בעצמו עשה האיסור, וכמו דאיתא שם „כל שאפשר למחות" וכו', עיין היטב שבת (דף נ"ד ע"ב).

אמנם יש לדעת כי לא כל ההתרשלות שוות, בנוגע להטלת האשמה על ההתרשלות, כי לענין זה יש תמיד לשים לב לדעת הסבה ביחוד, כי מהדברים שדברנו יוצא שההתרשלות יכולה להיות מצד ג' סבות, א) מצד חסרון ידיעת המעשה, ב) חסרון הבנת האשמה, ג) מצד חסרון הרגש, ועל כן בנוגע להטלת האשמה על המתרשלים יש תמיד לעמוד בדיוק על סבת התרשלותם, כי אלה שההתרשלותם היא מצד שלילת ידיעת המעשה אין להאשימם מאומה, ואלה שהתרשלותם הוא מצד שלילת הבנת העול גם כן אין להאשימם על התרשלותם, כי אחרי שאינם מבינים העול מדוע זה יתעוררו לתקן את המעשה הזה, ואם כי בכלל יש להאשימם בעד בערותם, ועל אשר שלא ראו להתפתח באופן שיבינו העול, אבל סוף סוף עתה כפי מצבם ההוה אין להאשימם ביחיד ובפרטיות בעד התרשלותם לתקן העול שיש בהמעשה הזה, ואלה שהתרשלותם מלתקן הוא מצד שלילת הרגש עליהם תחול כל האשמה, כי חסרון הרגש הוא שהעול איננו עושה עליו שום רושם ואיננו מתפעל כלל מזה שלעיניו יֵעָשׂוּ מעשים רעים כאלה משוד ורצח ושפיכת דמי אנשים נקיים, אם כן הלא זו היא ההשחתה היותר גדולה, כי בשום לב יש לראות אשר כל המעשים טובים והמפעלים הנשגבים המתייחסים להצדיק מוצאם מהרגש, ולהיפוך כל מעשי רֶשַׁע וההשחתות היותר גדולות בעולם המתייחסות להרשע, הן מצד חסרון הרגש, כי כבר בארנו שמגדרי הרגש הן ההתפעלות וההתעררות מכל דבר און ועמל, ובעל רגש הוא מי שמגיע למדרגה זו שכל דבר המנגד להמוסריות עושה עליו רושם ולא ינוח ולא ישקוט עד שיראה לתקן את העול, וכשנעמוד על תוכנו לדעת את המושג הפנימי, נראה שהמושג הפנימי הוא בכבוד ענינים הרוחניים על ענינים הגשמיים, וקדימת המוסריות על ההומריות במדה כזאת עד גם לסבול כל הצערים והכעסים שבעולם ורק להעמיד הצדק והיושר על תלם, כי הענין מכבוד הענינים הרוחניים על הגשמיים הוא ענין בטול הענינים הגשמיים לעומת הענינים הרוחניים, כלומר שכל הענינים הגשמיים הם אצלו כאין ואפס לעומת הענינים הרוחניים; באופן אשר כל התביעות הגשמיות מתבטלות אצלו לעומת התביעות הרוחניות, וזהו גם יסוד השלימות, כי כל מה שהאדם משתלם יותר נעשית אצלו תביעות הרוחניות יותר עקריות מהתביעות הגשמיות.

ז) **באופן** אשר השלימות המוסריות המעשית יסודה ברגש, כי הרגש מביא

את

את האדם לביטול הענינים החומריים מפני הענינים המוסריים, וזהו גם יסוד השלימות, כי בכל פעולה טובה שההשקפה המוסרית קורא אותה בשם פעולה טובה, יש בה מעין ביטול החומריות להמוסריות; אחד תומך את חבירו בכסף ידוע, הלא מצד הנטי׳ החומרית לא הי׳ נותן והי׳ רוצה יותר שהכסף יהי׳ אצלו, ואם בכל זה בא הכח המוסרי ומטה אותו לתת, הרי מתבטלת אז נטיתו החומרית להמוסרית, וגם אם יש לעזור לחבירו באיזה טורח ויגיעת הגוף, מצד נטיתו החומרית לא הי׳ מטריח את עצמו בעד טובת חבירו, ואם בכל זה מקדיש עתו ומקבל עליו גם הטורח להטריח את עצמו בעד טובת חבירו, הוא ענין ביטול הנטי׳ הגשמית להרוחנית; אם רואה איזה עול שהתקין דורש טורח רב ויגיעה עצומה, וההרגש מניעו לטרוח וליגע לתקן הדבר, הוא גם כן ביטול הנטי׳ הגשמית, כי מצד הנטי׳ הגשמית לא הי׳ מבזבז כחותיו ועתותיו בעד דבר שאין לו מזה שום הנאה גשמית.

והנה כמו שבשלימות יש מדרגות מדרגות, כמו כן ברגש, יש שהרגש פועל על האדם לבל יעשה בעצמו איזה עול בעד הטבת מצבו החומרי, אבל לא להשתדל עוד לתקן את העול שאחר עושה, ויש שהרגש פועל עליו להשתדל גם לתקן העול שאחר עושה, ובאופן ההשתדלות יש גם כן כמה מדרגות, יש שהרגש יפעול עליו להשתדל רק בהשתדלות מועטה, ויש שיפעול עליו להשתדל גם בהשתדלות מרובה הדורשת הרבה עת והרבה כסף, ויש שהרגש פועל עליו להשתדל גם בהשתדלות הדורשת קרבנות מרובים מאיזה מעין ממ״נ, הכל לפי ערך התפתחותו של הרגש, כי מהתחלת נקודת התפתחות הרגש עד ההתפתחות הקיצונית יש כמה מדרגות, וכמו שבשלימות מתחלת הנקודה הראשונה של השלימות עד הנקודה האחרונה הקיצונית יש כמה מדרגות, כן הוא גם ברגש, כי ההתפתחות מהרגש היא היא ההתפתחות מהשלימות המוסרית, וכל המדרגות שתחסרנה להאדם עד ההתפתחות הקיצונית של הרגש שלו תחסרנה לו לעומת זה גם בשלימות; השלימות המוסרית וההשחתה המוסרית הן שני הפכיים, ובהשחתה יש גם כן כמה מדרגות, וכמספר המדרגות שישנן בשלימות ישנן כמו כן בהשחתה, כי הן מקבילות אלה לעומת אלה, לכל מדרגה ומדרגה בשלימות המוסרית יש לעומת זה מדרגה בהשחתה, וכל מדרגה שהאדם מגיע אלי׳ בסולם השלימות, מסיר לעומתה מדרגה אחת מהשחתה, המדרגה הראשונה בשלימות המוסרית מסירה את המדרגה האחרונה והקיצונית בהשחתה, וכל מה שהאדם מגיע למדרגה היותר עליונה בשלימות תמעטנה ההשחתות מדרגות מדרגות, ובעת שהאדם מגיע למרום קצה ההשתלמות המוסרית אז מתאפסת גם המדרגה הראשונה מהשחתות שהיא היותר קלה, וכל המדרגות שתחסרנה להאדם בשלימות ישנן לעומתן בקרבו עוד איזה מדרגות מהשחתה כפי ערך ההקבלה המקבילות אלה לעומת אלה, ואחרי כי הרגש הוא הוא השלימות המוסרית והמעשית, לזאת יש לדעת כי כל עוד שיחסר עוד להאדם איזה מדרגות עד ההתפתחות הקיצונית מהרגש, ישנן עוד בקרבו מדרגות ידועות מההשחתה המוסרית.

פרק ו.

א) **דע** כי העול היותר גדול בעולם ושהוא מקיף את כל העולם מקצה עד הקצה

הקצה ושלית אתר פנוי ממני, היא העול הנורא שהעמים עשו ועושים לישראל, כל העצות והחכמים שנעשו ושעתידים להעשות בעולם הם בטילים ומבוטלים לעומת העול הנורא והעצום הזה שזה אלפי שנה שמענים וממררים את חיי העם הזה על לא חמס בכפם, אין עוד שעל אדמה בכל הארץ שלא נשפכו שם דמי היהודים, אין עוד עלילה נתעבה בעולם שלא העלילו על היהודים, בעת שהמעלילים יודעים האמת כי היא עלילת שוא, ורק בכדי לגרות את ההמון הנבער לכבות בישראל חמתו, אין עוד שום מיתה אכזרי' בעולם שלא המיתו בה אלפי יהודים, אין עוד עינוי בעולם שלא עינו בו את היהודים, בעת שהכל יודעים כי היהודים העשירו את העולם בעושר רוחני, כל האמונות המתהלכות בעולם מוצאן מתורת היהודים, ויש שמיצאם של המחוקקים בעצמם הם מן היהודים, הכל יודעים שאין עוד עם בעולם שיהי' מסור כל כך לאמונתו ודתו כמו היהודים, עוד לא נבראו מבטאים כאלה בכל השפות שבעולם שעל ידם תתבטאנה צרותיהם של היהודים כמו שהם, אין עוד צייר אומן בתבל שיהי' בידו לצייר את עינוייהם הנוראים של היהודים ומכאוביהם העצומים שהם סובלים מהעמים, ובכל זה אין מי שיתעורר לצעוק חמס על זה, ויתבוע עלבונם ולברר צדקתם, ואת העון הנורא של העמים המדכאים אותם והמענים איתם בעינוים קשים כל כך, וכפי שבארנו לעיל מסבת ההתרשלות מלתקן איזה עול לעון גדול מעין עצם העון ההוא, ואם כן הלא ההתרשלות מלתקן עון נורא ועצום כזה היא עון גדול, והלא עון ההתרשלות יש למהוה על כל יושבי תבל, ואם כן אפוא הלא יש להתפלא הפלא ופלא שעון גדול כזה ישרור בכל העולם ושלא ימצא מי שיתעורר על זה, הלא מהראוי לשים לב לזה.

אמנם אחרי ההתבוננות במתינות נראה שאם אמנם שההתרשלות בעצמה מקפת את כולם בשוה, אחרי שבכלל אין מי שיתעורר לתקן, בכל זה אין להטיל האשמה מההתרשלות על כולם, כי הלא כבר בארנו דההתרשלות יכולה לבא מצד ג' סבות, מצד שלילת ידיעת המעשה, ומצד שלילת הבנת העול, ומצד שלילת הרגש, ושהטלת האשמה על ההתרשלות הוא רק על ההתרשלות הבאה מצד שלילת הרגש, אבל ההתרשלות הבאה מצד שתי סבות הראשונות אין עלי' שום אשמה; וכיון שכן נראה דגם בנוגע להתרשלות מלתקן העול הנעשה להיהודים, ישנן ג' מפלגות שונות. וההתרשלות בשתי המפלגות מהן היא מצד אחת משתי סבות הראשונות, ורק מפלגה אחת יש שההתרשלותה היא מצד שלילת הרגש, ואם כן ממילא נדע דהטלת האשמה על ההתרשלות תחול רק על המפלגה ההיא, שסבת התרשלותה היא מצד שלילת הרגש, אבל השתי המפלגות שסבת התרשלותן היא מצד שלילת ידיעת המעשה או מצד שלילת הבנת העול, עליהן לא תחול האשמה מההתרשלות, וזהו סדר חלוקת המפלגות האלה ביחוס להתרשלות הזאת, המושל העליון והראשי, והשרים היותר נעלים התרשלותם הוא מצד שלילת ידיעת המעשה, ההמון הגס והנבער סבת התרשלותו הוא מצד שלילת הבנת העול, והבינונים בהם הוי שלילת הרגש הסבה מהתרשלותם.

הידיעה הזאת נחוצה מאד, כי לדעתי חוב קדוש הוא לחפש עצות איך לתקן הקלקול הזה, היינו איך לעשות קץ להתרשלות הזאת ואיך

לעורר

לעורר איזה מהם שיראו להשתדל לתקן העול הזה, וכל עוד שתחסר הידיעה מסבת ההתרשלות אין כל תקוה להתקן זאת, וכמו שכל עוד שהרופא לא ידע את מחלת החולה אין כל תקוה שיגהה ממנו מזור, כן אין כל תקוה לרפאות מחלת ההתרשלות כל עוד שלא נדע סבת ההתרשלות, ועל כן נתתי את לבי לחקור בזה ולדעת הסבה עד שבאתי לזה שישנן מפלגות שונות שלכל אחת ואחת יש סבה מיוחדת, ואחרי שהידיעה הזאת נחוצה מאד, אמרתי לבאר דברי אלה בנוגע לחלוקת המפלגות ביחוסן להתרשלות, ואחרי שנתברר אמתת דברינו ננסה להציע איך לתקן זאת, ונבאר כל זה על הסדר, היינו הסבות כפי סדרן, ואיך שלכל סבה מתיחסת מפלגה ידועה ביחוד, א) „סבת שלילית ידיעת המעשה", להסבה הזאת יש לייחס את המושל העליון והשרים הכי נעלים ורוממים, הנה כל מי שהוא המושל העליון, בין שהוא בתור נשיא. ובין שהוא בתור מלך, ובין שהוא בתור קיסר כל מדינה ומדינה כפי מה שהיא. הוא ממרום כסאו איננו יכול לדעת בעצמו טבעם של כל העמים החוסים בצלו תחת ממשלתו, איך שהיא הנהגתם והליכתם וכדומה, ומה גם במדינה אשר יש שם עמים שונים שאמונותיהם שונות זו מן זו, ודתיהם שונות, שם כמעט שאין שום אפשרות ככל שהמלך מעצמו ידע מהם, וכל ידיעתו מהם הוא רק ממה שהשרים העליונים מודיעים לו בהודעתיהם והם גם כן אינם יודעים זאת מעצמם רק מהשרים שתחתיהם, והשרים האלה ידעים גם כן מאלה שתחתיהם, וכן הלאה וכן הלאה עד שהידיעה הראשית המקורית היא מהפקידים היותר נמוכים; והנה המלך גם אם היא מהמלכים היותר גדולים, בכל זה איננו אלא בו"ד שבנוגע לידיעתו יש לו להשתמש בחושיו כמו כל אדם פשוט, יש לו לראות בעיניו ולשמוע באזניו: כי הלא על כן אמר החכם מכל אדם במשלי (כ"ה י"ב) „כבוד אלהים הסתר דבר", הקב"ה היודע תעלומות לב אדם ואשר לפניו נגלו המון נסתרות זהו כבודו שאיננו צריך להרבות בדרישות וחקירות, כי „היא היודע והיא הידוע והוא הידיעה עצמה הכל אחד [לשון הרמב"ם בפ"ב מהל' יסוה"ת ה"י]. אמנם „וכבוד מלכים חקור דבר", כי זהו כבודו שירבה לדרוש ולחקור אחרי שיש להטעותו גם כן.

ב) והנה בכל המדינות שהיהודים נלחצים מאד והם עשוקים ורצוצי משפט משוללים כל זכיות, מוגבלים בהגבלות מיוחדות, מיתחמים בתחום ידוע שאין להם רשות לצאת מחוץ לגביל תחומם, אין כל ספק כי הוא בעטים של איזה אנשי רשע המשתדלים להלשין על היהודים להבאיש ריחם להארם בתור אנשים נשחתים שהם מסוגלים לעשית כל דבר און ועול, וכל הנהגתם היא בערמה ומרמה מרמים את הבריות, והן רק כעלוקות המוצצות דמי אדם, באופן שהם חימר המזיק לכל אנשי המדינה, ושבולם יסבלו מהם וגם הם מלאים רוח מרד ופריצים, באופן אשר כפי שיתארו את היהודים, אין עוד כל פלא אם המלך והשרים שהם בעצמם אינם יודעים את היהודים ויתנו אומן לדברי המלשינים האלה, יראו לחוק חוקים לא טובים על היהודים, ורואים להצר צעדיהם ולדחוק רגליהם, אחרי שהם מחזיקים את היהודים לנוכלים ורמאים ושהוויתם במדינתם היא אסון גדול לכל יושבי מדינתם, הלא יש להם להשתדל להרחיקם מחברת בני אדם ולשלול מהם כל זכיות בני האדם, וכבר כתבתי בספרי חו"ת (ח"ב בההערות לפ"ז מס' יסוד תשבע"פ

הערה

הערה ג) כי מה שאחשורוש שינה כל כך דעתו מן הקצה אל הקצה שבתחלה הסכים בעצמו להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן, ואחר כך הרים את קרנם בכבוד והוציא חוק אשר הם ישלטו באויביהם, הוא רק מצד שנודע לו שהטעוהו בנוגע לתכונת היהודים והנהגתם, כי בתחלה תאר המן לפניו את היהודים בצבעים נוראים כאלה עד שלו הי' האמת כן אז לא הי' עליו כל חטא אם הוציא פקודה לאבדם, כי אנשים כאלה ראוים לזה, אחרי שהם מביאים נזק רב לכל יושבי המדינה, ועל כן בעוד שאחשורוש נתן אומן לדברי המן הוציא הוזק הזה, אבל אחר כך נודע לו במשתה השני' כי המן הוליכו שולל והטעהו מאד בנוגע לתכונת היהודים, וכי באמת היהודים הם בעלי נמוס ובעלי מדות טובות וישרות ומביאים ברכה רבה ותועלת מרובה להמדינה, על כן חזר מדעתו הראשונה והרים קרנם בכביד כראוי לאנשים נעלים וישרים כאלה, ועוד העניש קשה לדמיציא דבה ועשה לו כאשר זמם לעשות להיהודים.

בהיות כי הדברים המעטים האלה לא יספיקו עוד לתת מושג נאמן מהענין הזה, ובספרי הנ"ל בארתי כל זה בדברים ברורים, ובכלל יש שם דברים הנוגעים מאד לענינינו פה והספר ההוא איננו מצוי בכל, לזאת הנני להעתיק פה מספרי הנ"ל הדברים היותר נוגעים לענינינו.

דע כי בספרי הנ"ל נגעתי גם כן בפנה הזאת לברר כי בכל עת שהמלך והשרים הוציאו חוקים לא טובים על היהודים וגזרו גזירות קשות עליהם, הי' כל זה רק בסבת האנשים הרעים שהוליכו את המלך והשרים שולל, הארו לפניהם את היהודים בצבעים שחורים ונוראים, והארכתי שם בזה ובתוך דברי כתבתי שם וז"ל:

ג) **אם** נשים לבבינו לדעת את הקורות שעברו עלינו, נראה כי גם בכל פעם שסבלנו הרבה אין לנו לגולל האשם על המלכים, כי הם על פי רוב אנשי חסד, ורק על ידי אנשי בליעל שהתאמצו להבאיש ריחנו וסגרו בקירת האמת לפני המושלים והשרים הישרים, עד כי נפתה לבבם להאמין עלינו ועי"ז יצא גו"ד לרעה, ועל כן אם על ידי איזו סבה נוכחו לדעת כי שקר ותרמית היו דבתם על היהודים, שבו מחרון אפם והאירו פניהם אלינו, ועוד יסרו בשפטים נוראים את האנשים אשר העלו חמתם על היהודים, אם אמרתי אספרה נא כמו ואעלה פה ספורים שיעידו על אמתת דברי, ירבו מחול, אולם שני מאורעות המצויינים בקורות היהודים ומתנוססים כאבני נזר בתוך ספורי קורות היהודים וזכרם לא ימוש עד נצח מלב היהודים, המאורעות האלה אברר בפה להראות כי גם הגזירות הנוראות האלה לא מלב ורצון המלכים יצאו, הגלות המרה ממצרים אשר גלותו וגאולתו חרותית בצפורן שמיר על לב כל איש יהודי, גם שם יש לראות כי המלך פרעה לא הי' האשם בהמעל הזה, וכאשר גם חז"ל בכח הבקורת העזה שלהם הוציאו כן ממשפט הכתובים, וכמו דאיתא בסוטה (דף י"א ע"א) „וישימו עליו שרי מסים. עליהם מבעיא לי', תנא דבי ר"א בר"ש מלמד שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה בצווארו, וכאו"א מישראל שאמר להם איסטנים אני, אמרו לו כלום איסטנים אתה יותר מפרעה" כו', „למען ענותו בסבלותם, ענותם מבעיא לי', למען ענותו לפרעה בסבלותם דישראל", מפורש

יוצא

יוצא מדבריהם הקדושים כי לא לרצון הי׳ זה לפני המלך לענות את ישראל, ורק שתארום לפניו בתכונית רעות ופתוהו לזה, אבל הוא בעצמו נצטער עוד מזה, ומי לא יפקח עיניו לראות כי לבד שהשענו בזה על קבלתם הנאמנה, ונסתייעו לזה עוד מדקדוקי המקראות, נעזרו לזה ביחוד על פי ידיעתם הנפלאה בקורות העמים, שבקרו ובחנו לדעת מאין נצמח מקור הרעות המגיע לישראל בכל דור ודור, וראו כי כל זה הוא רק מאנשי המון הגסים החשוכים והכהוים שיתאמצו על ידי עלילות שוא לתת דופי במעשיהם של ישראל, כי באולתם וכסילותם יחשבו כי בקשת אלהיהם ואמונתם הוא לקרב על ידי כל האמצעים שבעולם את כל יושבי תבל אליהם, ועל כן יקדישו כל האמצעים המגונים אם רק על ידם תצא התכלית שלהם, והמלך שהוקם על לשבת על כסא המלוכה, על פי רוב הוא איש מפותח במדות טובות ובדעות ישרות, יהי׳ לו למורת רוח ענינים אכזרים כאלה, ורק שהוא נאנס למלאות רצון עמו, שכפי שמתארים לפניו בהכרח להתנהג עמהם כך, ועפ״ז דרשו גם כאן כי גזירת שעבוד ישראל במצרים הי׳ גם כן על ידי סבות כאלה, וכפי האמת היתה זאת לכובד אבן על לב המלך ולמורת רוח, ומה שמצינו שחז״ל אמרו (שם ובמ״ר שמות פ״א) „הוא התחיל בעצה תחלה" י״ל כמו שכתבו מפרשי המדרש, דאחרי שלא שמע להם מתחלה והורידוהו מכסאו [כמו דאיתא במ״ר הנ״ל] אז השתדל אחר כך בעצמו בהגזירה, והדברים ארוכים. וגם גזירת אחשורוש היתה גם כן רק על פי הסתת האויבים, ועפ״ז שתארו את היהודים בצבעים שחורים, דהנה כל הענין הזה מלא פליאות והמיהות, לבד מה שיש להתפלאות על הגזירה הקשה הזאת ועל סוף המעשה מענין הנחמו מזה, והפיכת לבבו מן הקצה אל הקצה, לגזור אחר כך עוד על העמים מעין הגזירה שנגזרה מתחלה על היהודים, לבד כל זה יש ביחוד להתפלא ולהשתומם על שאלתו „מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן", הלא בזמן הקצר הזה זכר עוד את האיש ואת שיחו ושהוא בעצמו הסכים על ידו והדבר הזה הי׳ מפורסם ונודע לכל, ואיך לא יבוש מלשאול, כאלו איננו יודע מאומה מזה, דבר מגונה כזה לא נאה גם לאיש המוני, ומה גם למושל אדיר כמוהו, וענין זר ותמוה כזה לא נמצא עוד בכל הספורים והמאורעות היותר נפלאים, אמנם על פי דברינו הנ״ל מתיישב כל הענין הזה, דהנה המלך בעצמו אשר הוא יושב על מרום כסאו להנהיג את מדינתו ביושר ובצדק להגן עליו מאויבים חוצים ופנימיים, קצר כחו לגעת עד תכונת רוחו של כל איש ואיש וגם של כל לאום ולאום, ועל כן חוק הוא לכל המלכים שמושיבים בכל פלך ופלך ועיר ועיר שרים שופטים ופקידים גבוה מעל גבוה, ומן הפקידים הנמוכים תשתלשל הידיעה מתכונת האנשים של כל עיר ועיר למושל ממושל עד השרים היושבים ראשונה במלכות, פקיד העיר שכפי משרתו וכהונתו יש לו להיות מעורב עם אנשי עירו, הוטל עליו שישים עין בקורת על דרכי בני עירו, ושידע בידיעה ברורה מתכונתם ומהנהגתם, ושימסור ידיעתו זאת לשר העיר, ושר העיר ימסור הידיעה לפני שר המחוז, ושר המחוז לשר הפלך, ושרי הפלכים ימסרו הידיעות לפני יועצי המדינה, ויועצי המדינה לפני היושבים ראשונה במלכות, ומהם תגיע הידיעה להמלך, באופן כזה תשתלשל הידיעה מפקיד לפקיד ומשר לשר וממושל למושל עד שתגיע להמלך אשר ממנו שאתם

ומשפטים

ומשפטם של העניו החוטים בצלו יוצא אם לשבט [כאשר יתגלה לו על איזה שהם אנשים נשחתים] אם לחסד [לאלה שיודע שהם אנשים ישרים ונכונים], ומעתה יתבאר הענין הנ"ל בטוב; משטחיות הספור נראה כי עד המשתה השני' הסתירה אסתר המלכה את מקור עם מולדתה, והמלך לא ידע לא מולדתה ולא מקיר מחצבת משפחתה, ורק במשתה השני' קרעה לפני המלך סגור לבבה וגלתה לו תעלומותיו, וקרוב הדבר מאד כי ידיעתו הפתאומית ממקור מחצבת רעיתו המלכה, הטתה לבבו לשנות גזירתו ופקחה את עיניו לראות, כי המן הוליכו שולל בנוגע לתכונת היהודים, כי תארם לפניו בצבעים נוראים וטפל עליהם חרפה ובוז ושווס לפניו לאנשים נשחתים אשר אין בהם שום רגש טוב, ושהם מושרשים במדות נשחתות כאלה עד כי לא לבד שאין לקוות שיביאו איזו תועלת להמדינה, כי אם עוד יש לדעת כי הם מביאים קללה רבה להמדינה, ועלולים להיות לפיקה ולמכשול לאנשי המדינה בכלל ולהממשלה בפרט, אחרי כי הם אנשים פראים רחוקים ממדת היושר והצדק, ודתי המלך אינם עושים, וקרוב הדבר שיתנו יד לקושרים ויפיחו רוח מרד בהמדינה, כן תארם המן לפני המלך במראה ולא בחידות ובשפה ברורה [כאשר בארתי בבאורי למג"א כי בדברי שטנה של המן נכלל כל הנ"ל], ועל פי ידיעתו הזאת שנודע לו מהמן על עם היהודים חרץ בצדק משפטם הנורא להרג ולאבדון; אמנם מה מאד השתומם המלך בשמעו פתאום כי אסתר המלכה שנבחרה מן רבבות רעיותי' העשירות והנודעות למיוחסות, אסתר המלכה אשר רק ביקרת מדותי' ובנועם מדברותי' ובמעלות שלימותה ובגודל נפשה ורוחב ידיעתה בכל השפות ובנוגע להליכות המדינה הפיקה רצון ממנו, כי כל אלה לקחו את לבבו, עד כי תיארה החיצון [כפי דרשת חז"ל שהיתה ירקרקת] וערפל התולדת משפחתה, לא פעלו עליו מאומה לקרר זיקי אהבתו אלי', כי מצד רוב שלימותה בכל הידיעות שיער מעצמו כי גם הורי' היו אנשי שם, אנשים נקיים ונכבדים, בעלי מוסר ומדות, ואומני' היו גם כן אנשי לב רבי המעלה, אחרי שהי' בידם לטעת עד תלמי לבב עלמה צעירה לימים כמוה, גרעיני היושר והצדק, כל אלה היו לו לעד ולראי' על מולדתה ומשפחתה והורי', ועל כן הגם כי איננו יודע מהם ואיננו רואם בעיני בשר ודם, בב"ז הלא הוא רואה באספקלריא של שכלו וברוח בינתו כי הם אנשי מעלה גדולי היחס, ומה לו לדעת עוד מעמה וממשפחתה, אחרי כי חן מדברותי' וידיעותי' שיצקו עליו רוח יופי ופאר כל כך, עד כי צדדו לבבו כל כך, הן הן תעידנה בהעדאה ברורה כי מוצאה ממשפחתה רוממה ונשאה, וכי עמה הוא עם נאור ונעלה מאד, ועתה שנודע לו פתאום כי השולמית הזאת ממי יהודה יצאה, הידיעה הפתאומית הזאת הרעישה את לבבו ופקחה את עיניו לראות, כי כל דברי המן הי' דברי בלע ומרמה, דברים נשחתים, דברי קנאה, שיצאו מלב המלא קנאת עולם ואיבה נצחת, ובראותו עוד כי המלכה קשורה וצמודה בעבותות אהבה לבני עמה, עד כי אמרה „נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי", שמזה נראה שחששה גם לנפשה כי גם עלי' תעבור כוס הגזירה, אחרי כי היא גם כן יהודית, אמנם הוא פלא גדול דהלא אז עוד לא ידע שום איש כי היא יהודית, וגם זה איננו מובן דהלא הי' לה לדעת כי שום איש לא יעיז להניף חרב על המלכה אהובת נפשו של המלך הנושאת כתר מלכות בראשה, ועי"כ

ברור

ברור שכונה בזה להראות שגם היא תספה מצד הגזירה, כי כשתראה באבדן עמה תצא נפשה מרוב צערה ויגונה, וכמו שאמרה „כי איך אראה" כו', ובבאורי למג"א כתבתי דבזה שאמרה „וכאשר אבדתי אבדתי' ברורה כי אם לא תתבטל הגזירה היא גם כן אבודה, כי לא תזכל לראות כל זה, והסתרבותה מתחילה היתה כי חששה שהם סיבבים עלי' וראתה כי על ידה יתבוןץ ויתצמצם הנס בדרכי הטבע, וחששה שלא יסמכו על זה והוש׳ו מלהתפלל לה' וגלל כן השיבה אותם ריקם, וכאשר ראתה כי מתחה עלי' חשד קירורות והתנכרות לבני עמה, צותה אחר כך לצום, לברר כי בענין הישועה הזאת אם גם יהי' על ידה, יהי' גם כן נס גדול מאת ה', ויהיו זהירים מליחס זאת לההנהגה הטבעית, והראתה בזה עד כמה שהיא עוד אבר מאברי האומה המחשת ומרגשת ממכאוביהם עד כי לא תשא זאת בכחותיה בשום אופן [הדברים ארוכים בזה ואכ"מ], וכל אלה פעלו להפוך לבב המלך לטוב על היהודים, כי כפי שידע אותה הי' ברור בעיניו, שאם היתה יודעת עליהם גם שמץ משהו מן האשמות והחרפות שטפל עליהם, לא היתה חונפת גם לעמה ולמולדתה, ובלי ספק שהשתדלה להראות לו המדות הנעלות והשלימות מבני אמונתה ואמונת לבבם למלכם, עוז רוחם ואומץ לבם; וכאשר הי' לה רוב חומר על זה ממפעלות שארה מרדכי היהודי, אשר השליך נפשו מנגד בבדי להציל את המלך, והחומר היותר מוצלח לזה הי' אז ממנה בעצמה, כי היא באשר שהיא יהודית היתה המופת היותר נאמן ומבורר לשים לאַל כל דברי המלשינות והשטנות של דברי המן הרשע לבלע ולהשחית כל דברי בלע שלו, ואז נוכח המלך לדעת כי בעינים עצומות ובאזנים אטומות הלך אחרי יועצי המן, ורק כי עוד עלה ספק בלבו אולי גם המן שוגג ולא משגה, הוצה ולא מתעה, כי אולי איזה משגה ומתעה הטעהו והוליכו שולל בנוגע לתכונת היהודים, ועל זה היתה שאלתו „מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן", כי זה ראה כבר אשר אחד משרי ומושלי המדינה שחת דרכו להוציא דבה על אומה ישרה להבאיש ריחה, רק כי עוד לא ידע מי הוא המשגה ומתעה אם המן בעצמו או אחר, ועל זה אמרה לו „איש צר ואויב" וכו', כי הראתה לדעת כי יש בלבבו שנאה מושרשת להיהודים עוד מאבותיו עכ"ל שם בקירוב.

ד) **הספורים** האלה אשר ממקור קדוש נובעים ועל גל מים קדושים ממעיני חכמינו הקדושים שרשי באורם יסובבו, רים להעיד על אמתת דברינו, כי בעת שאנו רואים שהמלך מוציא חוקים אכזרים על איזה אומה החוסה בצלו, בעת שבאמת אנשי האומה ההיא הם אנשי מעלה ישרים ותמימים, יש לדעת כי המלך איננו אשם כלל בזה, כי בלא ספק נמצאו איזה אנשי רֶשע שהלשינו על בני העם הזה ותארום לאנשים נאלחים ונשחתים, אחרי שהמלך בעצמו איננו יכול לדעת מעצמו תכונת כל עם ועם מהעמים השרוים במדינתו.

אחרי כל זה יש להוָכח באמתת דברינו כי בנוגע להמלך והשרים הנשאים ביחוסם להעול הנעשה להיהודים אשר במדינתם, הסבה ההיא היא שלילת ידיעת המעשה, אחרי שבל זה היא מצד שאינם יודעים תבונתם האמתית, וכפי שהם מחזיקים אותם ראוים היו להתנהגה הזאת, אם כן הוי

ממש

ממש כאלו אינם יודעים עצם המעשה, כי מה לי אם אינם יודעים עצם המעשה, או שאינם יודעים המעשה כפי שהוא שיחול עלי' שם עול, אחרי שסוף סוף אינם יודעים המעשה כמו שהוא, כי הלא הרע שיש בהמעשה הזה היא ההנהגה האכזרית עם אנשים ישרים ותמימים, והידיעה הזאת תחסר להם, כי הם חושבים שהם אנשי דמים ומרמה.

ב) „סבת שלילת הבנת העול", להסבה הזאת מתייחסים אנשים ההמונים הנבערים מדעת, כי בקלות דעתם ובגסותם בנקל להסיתם לכל דבר רע, וגם בנקל לפעול עליהם שיאמינו שבזה שיציקו להיהודים יעשו בזה דבר טוב, כי היהודים הם עם לא אֵמֻון, שוכחי אלוה וכדומה, ועל כן גם בעת שמרבים שוד ורצח חמס וגזל להיהודים, אינם מבינים כלל שיש בזה איזה עול.

ג) „סבת שלילת הרגש", לסבה הזאת מתייחס החלק היותר גדול בעולם, כי כל עוד שאין שום התעוררת בעולם לתקן, יש לדעת כי ההתרשלות מקפת כל העולם, וכל אלה הנחשבים מהבינונים שאינם נכנסים לא בהמפלגה של המלך והשרים שסבת התרשלותם היא שלילת ידיעת המעשה, ולא להמפלגה של אנשי ההמון שסבת ההרשלותם היא שלילת הבנת העול, בהכרח שסבת התרשלותם היא שלילת הרגש, ואחרי שהמפלגה הבינונית היא היותר גדולה בעולם, הלא בצדק יש להחליט כי להחלק היותר גדול בעולם יש לייחס התרשלותם לסבת שלילת הרגש, וגם בעת שהעול נעשה רק במדינה אחת, בכ"ז העון מהתרשלות יש לגול על כל העולם, כי לו התפתח הרגש בבני אדם כל צרכו, אז לא הי' מקום לגבולים ולמרחקים, הרגש בעת שהוא מתפתח באדם עד הנקודה הקיצונה, אז איננו יודע כל גבול וכל מרחק, כשאחד שומע שיש אנשים שסובלים הרבה ממעשה עול הנעשה להם, אם גם הוא בקצה העולם במדינת הים, יש להרגש לפעול עליו שיחוש צער וכאב מזה ושיראה להשתדל לתקן הדבר; אי לזאת כשיש אנשים באיזה מדינה שסובלים הרבה על לא חמס בכפם והכל שותקים, אינם מנסים כלל לעשות שום דבר אך לתקן העול הזה, יש למתוח עליהם העון מהתרשלות ולתת אותם לאנשים משוללי כל רגש.

יודע אני כי בהשקפה ראשונה יש ללמד זכות על שתיקת הרחוקים ממדינות אחרות, כי היא לא מצד חוסר הרגש רק מצד כי יש חוק ידוע כי אין לממשלה אחת להתערב בהנהגת ממשלה אחרת בנוגע לעניני המדינה בפנימיותה, אמנם באמת אין זו שום אמתלא כי הלא בתור אנשים פרטים יכולים להשתדל ולתקן, זאת ועוד אחרת הלא בפה כל ההשתדלות היא רק לחפש עצה איך להודיע להמלך והשרים את הדברים כהוויתם שידעו, כי בנוגע לתכונת האנשים האלה הוליכום שולל ובאמת הם אנשים ישרים ורבי המעלה, ויש שבמדינה אחרת יודעים יותר האמת כי הלא שם אינם נמצאים אנשים שישימו כל מעיינם איך להוליכם שולל ולבדות עליהם עלילות שוא ושקר. וע"כ יכולים הם לדעת יותר האמת כמו שהוא, ולו לא היו חסרי הרגש הלא הי' להם להשתדל בזה להודיע משם להמלך והשרים שבמדינה ההיא [שיש שסובלים רק ע"י העלילות של אנשי רשע] וההתערבות מההודעה לבדה איננה נגד החוק כי אין כל ספק אשר כוונה החוק הוא רק על ההתעדבות ע"י כפי' ומלחמות שאם ממשלה אחת

רואה

דואה כי ישנה ממשלה שמתנהגת עם נתיני' או עם חלק אחד מנתיני' שלא כשורה וכהוגן אין לה להתערב לכופה ע"י מלחמה או ע"י אמצע כפי' אחרים שתשנה הנהגתה, אבל אין להוסיף עוד עליו לחוש גם על ההתערבות בדברי בירור, הן בפה יש רק לברר את האמת, כי כפי שאמרנו יש שהמלך וגדולי יזרבי המלוכה מתנהגים עם נתיניהם או עם חלק מנתיניהם בגזירות קשות, רק מצד כי אנשי רשע הוליכום שולל בנוגע להכונתם, וחסרה להם הידיעה הנכונה והנאמנה, וע"כ הלא הרשות להאנשים גם מממשלה אחרת להשתדל לברר להם האמת, ואין זה נכנס בכלל החיק של אי־התערבות, וגם הלא כלל גדול הוא כי בכל דבר שהוא כחוק בלי טעם, אין להוסיף עליו, והוא מעין הכלל המשמש בענייני הלכה: „כי אין לך בו אלא חידושו". וגם אשר: „מחדוש לא גמרינן". שהכונה היא שכל דבר שהוא כחוק בלא טעם יש לצמצמו לבלי שיתפשט יותר ויותר, והנה אין לכחד שעצם החוק הזה איננו מהחוקים המובנים בשכל, כי הלא הממשלות הן בעד האנושיות ולא האנושיות בעד הממשלות ואחרי שהאנושיות איננה יודעת כל גבול ממילא הי' צריך להיות שהממשלות לא תדענה כל גבול אם הן שומעות שיש מדינה שיש שם עשק רש וגזל משפט יש להן להתאחד ולחפש עצה איך לתקן הדבר וראוי שתשתמשנה בכל האמצעים שבעולם ולחפש עצה איך לתקן את הקלקול הזה אחרי שהן רואות איך שאנשים נקיים סובלים ענוים קשים, הן אם איזו ממשלה תשמע שממשלה אחת פגעה באחד מנתיני' מזדרזת לתבוע מיד עלבונה מהממשלה ההיא ואם הממשלה ההיא איננה ממהרת לפייסה יש ששולחת מיד אניות מלחמה, או צבא רב לאיים על הממשלה ההיא, בכדי שתכנע ותפייסה, ויש גם שעורכת מלחמה בפועל, וכ"ז הוא מצד שחושבת שהפגיעה באחד מנתיני' היא פגיעה בכבודה, ואם כן איפוא מדוע לא יתבעו גם כבוד האנושית הכללית, שכולם חייבים בכבודה, הלא בעת שיש אנשים שמענים אותם ומעיקים אותם מכל צד, הפגיעה באנשים האלה איננה פגיעה פרטית רק פגיעה כללית, פגיעה בכבוד האנושיות בכלל, ואם כל ממשלה וממשלה מקפדת כל כך על כבודה, שהוא רק חלק ידוע מהאנושיות בכלל מדוע לא תדאגנה גם בעד כבוד האנושית הכללית, ומדוע זה לא תתעוררנה כילן לתבוע כבוד האנושיות בכלל, ואמנם אחרי אשר אי התערבות הוא חוק ידוע, ע"כ יש לו להשתמר ולהתקיים כי דינא דמלכותא דינא, ומה גם חוק הנעשה מכל הממשלות שיש לו להתקיים ואין להרהר בזה, ברור הדבר בעיני כי עוד מעט באשר האנושיות תתפתח יותר וכל האנשים בכלל יהיו ראוים להנהגה נעימה וישרה יתאספו כל מלכי ארץ לעשות משטר וסדר בכל העולם לעשות חוקים צדיקים ומשפטים ישרים בנוגע להנהגת המדינה, ויתנו את לבם לעשות לחוק קבוע לבלי ללחוץ שום אומה ולשון ושכל ממשלה וממשלה תתנהג עם נתיני' ביושר ובצדק בחסד וברחמים רבים, מבלי שום הבדל בין עם לעם ובין אמונה לאמונה, או אז תרכשנה כל הממשלות אהבה מכל בני אדם בכלל, תחת אשר עתה יש הרבה העובדים את הממשלות רק מיראה, אבל אז יהי' כל לב מלא אהבה להממשלות, אז לא תצטרכנה לשמירה יתירה ולהגנה מיוחדה, אז לא יהי' צורך להרבות בא"ח בבולשת בנוטרים כי כל המושלים יהיו בטוחים כי בולם באחד מסורים להם ודורשים שלומם וטובתם, יש לקוות כי היום ההוא לא ירחק חוק, אבל עתה יש לנו למלאות כל חוק וחוק, ומה גם אנו היהודים אשר

גם

גם הדת והתורה מחייבות אותנו לשמור כל החוקים והמשפטים השוררים בהמדינה ולזאת יש לכל אחד לדעת כי עד העת המאושרה ההיא המקוה יש לנו לשמור כל חוקי המדינה, גם אלה שהם לא לטובתינו, וע״כ גם החוק מאי־התערבות יש להשתמר בכל מלואו, אולם הלא כבר כתבתי כי בכ״ז אין להוסיף על החוק, וההתערבות להודיע האמת איננה נקראת התערבות, כי באין ספק שהמלך והשרים בעצמם רוצים לדעת האמת, כי זאת יש לדעת, כי בהמדינות שאיזה עמים נלחצים שם בעת שבאמת הם אנשים ישרים ותמימים ומתנהגים ביושר ובצדק, הוא באין ספק בסבת הטפלת שקרים והתבדות כזבים עליהם כי כל מושל ומושל כשהוא לעצמו רוצה יותר להתנהג עם נתיניו בטוב ובנעימות, ואם בכ״ז מתנהג עמהם או עם איזה חלק מהם בלחיצות הוא רק מצד שכפי שהם מוחזקים בעיניו [ע״י המוציאים דבת שקר עליהם] יש להתנהג עמהם כן.

ה) **בכלל** יש לדעת כי כל מושל רוצה יותר להנהיג את אנשי מדינתו במקל נועם, ובמקום שהמושלים רודים בנתיניהם במקל חובלים אין זה מצד שהם רוצים בכך, כי אם מצד שהנתינים האלה כפי תכונתם בהכרח להתנהג עמהם במקל חובלים, כי עם אנשים גסים והמונים הנבערים מכל דעת אין להתנהג בנעימות, ויש הכרח להתנהג עמהם באלמות ובכפיות, וע״כ רובם של המושלים נותנים לב להשכיל את הנתינים האלה שמצד בערותם יש להתנהג עמהם באלמות, בכדי שיהי׳ בידם להתנהג עמהם בנעימות ובמתינות.

דע כי זה לי ערך כ״ה שנה שהדפסתי מאמר ארוך בענין זה, ודברתי שם מזה באריכות, והראיתי כי גם השקפת חז״ל היתה כן ובארתי שם מאמר אחד במ׳ שממנו יש לראות כי החזיקו בדעה זאת, ואעתיק פה איזה הוכן מהדברים הנ״ל, זה לשון המ׳ (שמות פ׳ ט״ו אות י״ד) „ד״א החדש הזה לכם. אמר שלמה בי מלכים ימלוכו. אמר ר׳ לוי משל לדוכום שזרקן לו הלגיונות פורפירה, מה עושה פונה ליפס, ושורף את השטר ומוציא הלגיונין והיא נקראת ראש למלכותו כך לכ״ו דורות מלך הקב״ה במצרים, פונה ליפס שנאמר ובני ישראל יוצאים ביד רמה, ושרף את את השטר שנאמר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים וגו׳ ומוציא לגיונין והיא נקראת ראש למלכותו החדש הזה לכם לקיים מה שנאמר בי מלכים ימלוכו״. ודברי המ׳ הזה סתומים וחתומים ואין להם כל מובן ובמאמרי ההוא הארכתי ופה אביא רק התמצית דתמצית מתוכן דברי שם.

לדעתי תכליתו של המאמר הוא לברר כי יש להמושלים לתת לב שהנהגתם תהי׳ בנעימות, ושלא תהי׳ רגזנית וענשנית, והוא רק ע״י הפצת ידיעת התורה וחכמת אלהות בין העם, בכדי שיהיו ראוים להנהגה נעימה וישרניה, כי עם אנשים גסים ובוערים בהכרח להתנהג עמהם במקל חובלים, ואחרי שהנהגה כזאת צריכה להיות למורת רוח להמושל, ע״כ יש לו לתת לב להביא את נתיניו למדרגה כזו שיהיו ראוים להנהגה נעימה וישרה, וכ״ז ראו להסמיך על הקרא הזה של החדש הזה לכם כו׳ שבזה נכללה הידיעה היותר חשובה מהידיעות המביאות את האדם לשלימות המוסרית, כי עי״ז יבא לידיעת השגת אלהות כמו שהארכתי בספרי אורה ושמחה (שער ז׳) לבאר איך שבהמצוה הזאת מהחדש הזה וכו׳ נכללו כל הידיעות הדרושות להשגה אלהות, ווש״א „אמר שלמה בי מלכים ימלוכו״ יש להמלכים לראות שהנהגת מלכותם תהי׳ על ידי

התורה

התורה היינו עי"ז שיפיצו ידיעת התורה בין העם, בכדי שיהיו ראוים להנהגה נעימה ועי"ז מביא ר' לוי הידוע לראש וראשון מטושלי משלים משל נמרץ „**מדוכום שזרקו לו הלגיונות פורפירא**", פורפירא הוא בגד כזה שהמלך לובש בעת ההתכתרות בעת שמכתירים אותו למלך, להדוכים הזה שמתחלה בעת שנתיניו לא היו מפותחים, הוכרח להתנהג עמהם במקל חובלים ולהכביד עולו עליהם במסים וארנוניות, ולכופם שיתהמו על השטר שבאם שיעשו איזה מדחה יענשו בעונש ידוע, או שיתחייבו חובת גלות וכדומה, וגם הי' מוכרח להרבות בלגיונות מחיילים שישגיחו עליהם, ואם אחד יעשה איזה דבר עול כדרכם יסחבוהו החיילים מיד לבית האסורים, ועוד כדומה מהנהגות כאלה שמתנהגים עם אנשים הנבערים מדעת שעל ידי בערותם חשודים לעשות כל תועבה, ואולם הדוכס הזה השכיל לפתח אותם מעט מעט על פי הפצת המדעים, ובן השכילם מעט מעט ממדרגה למדרגה בכדי שיהיו ראוים להנהגה נעימה, וכאשר כבר התפתחו במדה ידועה הכירו מעצמם את ערכו הרב של המושל הזה, וכמה שהוא נותן את לבו לעשותם לאנשים מן הישוב, להעמידם בקרן אורה, ולהרים את קרנם בכבוד, ועל כן קבלו מעצמם מרוב אהבתם אליו את עול מלכותו, ואז מתחיל המושל הזה להתנהג עמהם הנהגה אחרת לגמרי, הנהגה נעימה בלא שום אלמות בלא שום כפיות, ועל כן „פונה ליפס" כי יחדל טלהכביד עולו עליהם במסים וארנוניות, „**ושורף את השטר**" את השטר שהתמו עליו שאם יעשה איזה דבר עול יתענשו, השטר הזה שורף עתה, כי כפי מצבם המוסרי עתה אין צורך עוד בזה, כי אינם חשודים כלל לעשות איזה עול, "**ומוציא הלגיונין**", כי אין עוד צורך בחיילים להשגיח עליהם, „**והיא נקראת ראש למלכותו**", מתחיל למנות שנות מלכותו מן היום ההוא שהתחיל להתנהג עמהם בנעימות, כי השנים שעברו עלי' בממשלה רגזנית וענשנית, איננו רוצה כלל להכניסן בחשבון שנות ממשלתו, ובזה מראה לכל לדעת כי מה שהתנהג עמהם עד אז בכפיות ובעונשי הגוף ובכסף, הי' זה באמת המורת רוחו, ורק שכפי מצבם המוסרי אז הוכרח להתנהג עמהם בהנהגה כזאת, ואמנם בכל העת חכה בכליון עינים על ימים יותר טובים, על העת שלא יצטרך להתנהג עמהם בהנהגה קשה כזאת, וראה ללמד אותם חכמה ודעת בכדי שיתפתחו ויהיו ראוים להנהגה רכה ונעימה, ועל כן כשהגיעה השעה הזאת ראה להתחיל למנות שנות מלכותו רק מן היום ההוא, כי ממשלתו הרגזנית והענשנית שמשל עד אז איננה נחשבת כלל בעיניו לממשלה, השנים האלה היו רק באמצעים להגיע על ידן לתכליתו, וכמו שכל האמצעים דרושים רק בעת שלא יצאה עוד התכלית, ועם יציאת התכלית אין עוד שום צורך בהאמצעים ומבטלים אותם, כמו כן בזה, אחרי שהממשלה הקפדנית והרגזנית לא היתה רצוי' בעיניו, והשתמש בהממשלה ההיא רק בתור אמצעי להביאם על ידה להתפתחות שיהיו ראוים להנהגה טובה ונעימה שזאת היא תכלית ממשלתו, על כן כשהגיע אל התכלית אין לו עוד צורך בהאמצעים, ואינם ראוים עוד להכנס במספר שנות ממשלתו, והשתמשו בהספור הזה בתור משל להענין של החדש הזה, כו', כי אחרי ההתבוננות יש לראות איך שהענין הזה דומה מכל צד להספור ההוא מהדוכס, כי כבר בארתי בספרי או"ש (שער ז' פ"ד) כי בהמצוה הזאת של החדש הזה גכלל גם ענין כללי הנחשב גם כן לחלק מחלקי המצוה הזאת,

והוא

וה״א ההתבוננות על הילוך צבא השמים [וגם על כל עניני הבריאה הטבעית] ושמזה יש להגיע למדרגת הכרת ה׳, ובארתי שם באורך כי הכונה העיקרית היא להודיע שיש להגיע להכרת ה׳ מהעולם הטבעי [מההנהגה האלהית הטבעית] ממש כמו מהעולם הנסיי [מההנהגה הנסיית], והקב״ה שנתן מראש חוק וזמן לכל יסודי הבריאה שלא ישנו את תפקידם אין לו חפץ בההנהגה הנסייה, כי התכלית האמתית היא לבא להכרת ה׳ מהעולם הטבעי, ולא רחוק לומר שלזה כוון ר״י במאמרו בסנהדרין (דף מ״ב ע״א) „כל המברך על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה, כתיב הבא החדש הזה וכתיב התם זה אלי ואנוהו״, כי כבר בארו חז״ל שהכונה של זה אלי הוא על הענין מהכרת אלהית, וכש״א במכילתא (בשלח מסכת דשירה פ״ג) „אבל כשראוהו הכירוהו ופתחו כולן ואמרו זה אלי ואנוהו״, ועל כן אמר כי כמו שיש להגיע להכרת ה׳ על ידי ההנהגה הנסיית שעל זה נאמר זה אלי, כן יש באמת להגיע להכרת ה׳ על ידי ההנהגה הטבעית שעל ההכרה הזאת מכוונת המצוה הזאת של החדש הזה כו׳.

והנה בספרי „אור לארבעה עשר״ בארתי באורך שכל הענין ממצרים הי׳ הכנה להגיע למדרגת הכרת ה׳, כי ידוע שהי׳ הכנה לקבלת התורה, ותכליתה של התורה היא להגיע על ידה להכרת ה׳, והמצוה הזאת של החדש הזה וכו׳ שמזה יש רמז שכבר החלו לבא למדרגה להתבונן במעשי בראשית בההנהגה הטבעית, נאמרה בעת שהתעתדו לצאת ממצרים בעת שנשלמו שנות הגליות, והשיגו כבר את המטרה שהי׳ להם להשיג מגלות מצרים, ומובן ממילא כי עד אז לא הגיעו עוד למדרגה זו מהכרת ה׳, ועל פי הסגנון מהספור של הדוכם, יש להמליץ כי עד העת ההיא היתה הנהגתו של הקב״ה עליהם בכפיות ובעונשים, כי הלא על כן סבלו עול שעבודם של המצרים בשנות גלותם שם, ורק אז כשכבר נשלמו שנות גלותם החלו להגיע מעט מעט למדרגת הכרת ה׳, ועל פי הסגנון הנ״ל יש להמליץ כי אז עמדו על מדרגה זו שהחלו להכיר מעצמם את גדולתו של הקב״ה הב״ת, עד שידעו כמה שראוי לקבל מעצמם עול מלכותו, ואם כן הוא ממש כהעובדא ההיא מהדוכס. ולרומם עוד יותר המליצה האלהית הזאת, ראה גם להבליט את הדמיון גם בהפרט הזה מהתחלת המנין מהעת ההיא, כי יש מקום להראות אשר גם בפה הראה הקב״ה כי כל כך רצוי בעיניו מצבם זה בעת שאין עוד צורך להתנהג עמהם בהנהגה קשה מגליות ומשעבודים, עד שמתחיל לחשוב מנין השנים והחדשים מהעת ההיא, ועל פי ההמשך מהמלים של המקרא החדש הזה, נוח מאד להבנים הכונה הזאת בהמקרא הזה, כי כשאומר „החדש הזה לכם ראש חדשים״ הוא ממש כאלו נאמר שעתה רק עתה תתחיל מספר השנים והחדשים, וכמו כן ראה לדמות הענין הזה להספור ההוא גם ביתר הפרטים, ועל כן אומר כי גם בפה בטלו אחר כך העונשים, כי „יצאו ביד רמה״ ולא הצטרכו עוד לשאת עליהם עול השעבוד, וגם „שרף את השטר״ כי הי׳ עליהם שטר מוקדם שיש להם להשתעבד ולסבול עול גלות שנות מספר ידוע, ועתה נותן להם שובר להודיע כי כבר פרעו השטר ובכל אופן אין עליהם שום שטר, וגם „הוציא את הלגיונין״, כי עד עתה היו מוקפים תמיד בלגיונין של שוטרים וחיילים להשגיח עליהם „והיא נקראת ראש למלכותו

החדש הזה לכם", שבהמלים האלה יש להכנים הכונה הזאת שמהחדש הזה [שהחלו להכיר גדולתו הב"ת] מתחיל למנות שנות ממשלתו, וכמשנת"ל „לקיים מה שנאמר בי מלכים ימלוכו" שתכלית כל ממלכה וכל ממשלה צריכה להיות להתנהג עם נתיני' בטוב ובנעימות והוא רק על פי הפצת התורה וידיעות מהשגת אלהית וכמשנ"ת.

ו) הננו רואים כי גם חז"ל החליטו כן, כי הרצון האמתי של המושלים הוא להתנהג עם נתיניהם בנעימות ובנחת, ואולם כל עוד שאנשי המדינה אינם מפותחים כדרוש, בהכרח להתנהג בכפיות ובעונשים, ועל כן יש לקות כי בעת שהאנושיות תתפתח יותר עד שבכלל יהיו ראוים כולם להתנהג עמהם בהשקט ובנחת, יתאספו כל המושלים לעשות משטר וסדר בהנהגתם וישנו את הנהגתם לטוב בתכלית השינוי, אחרי כי גם עתה במקומות אשר ירדו בעמם במקל חובלים הוא למורת רוחם, ורק שהם מוכרחים להתנהג עמהם כן, קרוב לשער שהחוק הזה מאי־ההתערבות נוסד מתחלה מצד שההתפתחות לא התפשטה לכל המדינות במדה אחת, ישנן מדינות שאינן מפותחות כלל, וישנן שמפותחות מעט, וישנן שהן מפותחות יותר, ואחרי כי הנהגת הממשלה עם נתיני' היא תלוי' כפי מצב מדרגות ההתפתחות של הנתינים, על כן נעשה החוק לבל תתערב ממשלה אחת בהנהגת המדינה של ממשלה אחרת, כי אין לממשלה לשפוט מההנהגתה במדינתה על ממשלה אחרת, אם במדינתה הגיעו כבר נתיני' למדרגה ידועה בסולם השלימות עד שהם ראוים להנהגה נעימה ושלוה, אין עוד ראי' כי גם במדינה הזאת יש להתנהג כן, ואם כי סוף סוף אין זה עוד טעם מספיק על עצם החוק, כי הלא יש להודע ממצבם, אמנם איך שיהי' כבר כתבנו שחוק שנתאשר מכל הממשלות, אין לנהוג בו קלות ראש ויש לו להשתמר בכל פרטי' ודקדוקי', ואמנם כבר העירונו כי בכל זה אין להוסיף על החוק, ובעת שידוע לכל שיש שסובלים הרבה על לא דבר רק על ידי עלילות שוא ושקר, יש לכל אחד להשתדל להעמיד האמת על תלה, ולראות שהמלך והשרים יתודעו את הדברים כמו שהם, ואם אנו רואים שבולם שמו יד לפה ואין דובר דבר, יש להוציא מזה כי הוא רק מצד שלילה הרגש, כי עוד לא נתפתח הרגש כל צרכו, ועוד לא הגיעה השלימות המוסרית למדרגתה, והאנושית הנה עוד בשפל המצב.

אמנם אם יש להתפלא ולהתאונן על העמים על שאינם לוקחים חלק בצרותינו ואינם משתדלים לגלות לפני ממשלתינו הרוממה יר"ה את האמת כי כל מה שמביאים דבתינו רעה על היהודים הוא שוא ושקר, כמה יש לנו להתפלא ולהתאונן עלינו בעצמינו, כי למה נכחד, הלא גם אנחנו לא יצאנו ידי חובתינו, הן מהצרות המתגברות עלינו מיום ליום ומהגזירות המתחדשות עלינו משעה לשעה, יש לדעת כי חמה עזה יש להממשלה עלינו; ואין ספק כי הוא רק מהעלילות שצוררינו ואויבינו בנפש מעלילים עלינו; האם אין חוב קדוש עלינו לאסוף אסיפה כללית מכל היהודים מכל ארבע כנפות הארץ להועץ איך לברר לפני ממשלתינו צדקתינו ומה שיש לעשות שתודע כי האויבים האלו מוליכים אותה שולל, כי באמת מהעלילות שנודע לנו כמה שמעלילים אותנו יש בנקל להראות שבשקר יסודן. מעלילים על היהודים כי הם משתמטים מעבדת הצבא, מה נקל הוא להראות את השקר שיש בזה, כי כבר הראו

במה

כמה במספרים ברורים כי לפי ערך מוסרים היהודים לצבא בכל שנה הרבה יותר מכפי שמגיע מהם לפי ערך, ובכל אופן ההשתמטות אצל היהודים איננה במדה יותר מרובה מכפי ההשתמטות של שאר העמים, ודבר זה יש לברר על פי מספרים ברורים; מעלילים על היהודים שהם מורדים במלכות, האם אין זה שקר בדוי, ידוע לכל כי היהודים בכל מקום שהם הם עבדים נאמנים למלכם, וכל יהודי השומר את דתו וממלא את חובת אמונתו איננו מצויר בלל שיקח חלק במרד, אחרי שהננו מושבעים ועומדים להיות נאמנים למלכנו, ולהתרחק מן מחשבת מרד חלילה, לבד מה שיש על זה כמה מקראות וכמו דכתיב ירא את ה׳ בני ומלך, ויש כמה מאחז״ל המזהירים באזהרות חמורות על זה, לבד כל זה יודעים אנו מפי הקבלה הנאמנה, כי השבע השביע הקב״ה לישראל לבלי ימרדו במלכות בכל מקום שיהיו גם במקום שהממשלה תתנהג עמהם באף ובחמה, ואם כן הלא כל אלה הנחשבים משומרי דת ואמונה הם תמיד מסורים למלכם כמו שמסורים לאמונתם, ורק מאלה הצעירים החפשים אולי הי׳ חלק קטן מהם שלקחו גם כן חלק בהמרד, ובכל אופן לא היו צעירי היהודים שלקחו חלק בזה יותר לפי הערך מכפי שהיו משארי העמים, מעלילים על היהודים עלילת דמים כי שוחטים ילדי נוצרים למטרה דתית, בעת שהכל יודעים כמה שהיהודים מתעבים את אכילת דם וכמה שהם זהירים משמץ טפת דם, ולמותר לדבר מזה כי גם חרפה הוא לדבר מעליליה מתועבה כזאת, ובכל זה כמה הננו סובלים מעלילות האלה, אין ספק כי לו ידעו המלך והשרים את הדברים כמו שהם, כי אז כבר בא הקץ לצרותינו והיינו יוצאים למרחב, אבל לאסונינו אין מי שיקח עליו הטורח הזה לברר לפניהם האמת, ובין כה מוצאים דברי בלע של האויבים מסלות בלבב המלך והשרים, כי הם בעצמם כפי שכתבנו לעיל אינם יודעים תכונת כל האנשים, אי לזאת הלא היה לנו לקיים דבריהם ז״ל: במקום שאין אנשים השתדלו בעצמיכם להיות לאנשים, היה לנו לאסוף אסיפה כללית מכל היהודים שבכל העולם, לטכס עצה איך לברר לפני המושלים את האמת כמו שהוא, ולזעוק זעקה גדולה ומרה על רוע מצבינו אשר אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו, עלינו נתקיים מאמרו של רבא בסוטה (דף מ״ט ע״א) „וכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו, שנאמר בבקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן בקר. הי בקר אילימא בקר דלמחר, מי יודע מאי הוי אלא דחליף״, וכמו שפי׳ שם ברש״י שיאמרו „מי יתן והי׳ זה יום הבא כיום שעבר״, כי באו עלינו ימים קשים באלה עד מה שבשנים העברו חשבנו לקללה הננו חושבים זאת היום לברכה, בימי השר המנוח פ׳ השתדל להמתיק מעט המרירות מהחוק של האיסור על ישיבה חדשה בכפרים, על כן ראה לעשות מכמה כפרים עירות, בבדי שיהי׳ ביד היהודים לשבת שם באין מוחה, ואז לא נתיישבו הלבבות מזה, כי חשבו שמצד היושר היה לו לבטל את החוק הזה לגמרי, אחרי שגם מתחלה לא יצא בתור חוק קבוע רק בתור חוק זמני, ומה אנו רואים עתה לא לבד שהחוק הזמני הזה לא נתבטל ועידנו שורר בכל תקפו, כי עוד משתדלים להרחיב חוגו משימים כל מעינם לעשות כמה עירות לכפרים בבדי שיגורשו משם היהודים, ומנהמות לבנו הננו אומרים „מי יתן בקר דחליף״, כי אז לא היו הגזירות תכופות כל כך כמו עתה, שבמעט אין יום שלא תתחדש איזו גזירה איך להעיק

את

את היהודים, על מצב נורא ואיום כזה היה לנו להתאסף ולהשמיע במרום קולנו ולזעיק זעקה גדולה וגוראה, זעקה אשר תשמע מקצה הארץ ועד קצהו, זעקה אשר תחריד את הלבבות ותרעיש את המוחות, ותעורר את כל באי עולם לשום לב למצבינו הנורא, זעקה אשר תעורר ותגיע את כל היקום, את הארץ ומלואה את השמים וכל צבאם, את הים וכל אשר בו, וכש"א במ"ר איכה על הקרא "בכה תבכה" וז"ל "בכו ומבכה אחרים עמה, בוכה ומבכה הקב"ה עמה דכתיב ויקרא אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד, בוכה ומבכה מלאה"ש עמה דכתיב הן אראלים צעקו חוצה כו', בכו בוכה ומבכה שמים וארץ עמת הה"ד שמש וירח קדרו, בכו בוכה ומבכה הרים וגבעות עמה הה"ד ראיתי את ההרים וגו', בכו בוכה ומבכה ע' אומות עמה כו', בכו בוכה ומבכה כנ"י עמה הה"ד ותשא כל העדה וגו'. והכונה הכללית היא כי האסון של ישראל כה גדול, והשבר כה עצום ונורא, עד כי אם יתאספו לבכות כפי שצריכים לבכות על שבר נורא כזה, אז אין ספק כי לקול בביתם יתעוררו כולם, ובכל היקום לא יהיה מי שלא יתעורר לבכות; השמים והארץ ההרים והגבעות יתעוררו לבכי, הקב"ה והמלאכים ישתתפו עמהם, ובשאה"כ „עמו אנכי בצרה", גם כל העמים יתעוררו לבכות על צרותיהם של ישראל, כי גם מי שלב אבן לו ימס כדונג לשמע הצרות והיסורים שבני ישראל סובלים, ואולם מתי תתקיים ההתעוררות הכללית הזאת, מתי יתעוררו כולם לבכות ולתנות על צרותיהם, רק אם הכנסי' הישראלית כולה תשא למרום קול בביתה, אם כולם כאחד יתאספו לתנות צרותיהם בבדי לחפש עצה איך שהמושלים יתודעו את האמת בבדי להיטיב מצבם, וזש"א לסוף אחרי שחשבו כל אלה שיקחו חלק בהבכיות על שבר בת ישראל, הוסיפו לומר כי כל אלה יהי' רק אם „בוכה ומבכה כנסת ישראל עמה", כלומר כל אלה יתעוררו לבכי רק על ידי הכנסי' כולה, אם היא תבכה על גורלה המר כפי שצריכה לבכות, אז לקול בביתה יתעוררו כולם, אבל כל עוד שהכנסי' בעצמה לא התעוררה להתאסף לאסיפה כללית לבכות על אסונה, אז אין לבקש שכל אלה יתעוררו, אחרי כי המעורר לזה צריכה להיות כל הכנסי' הישראלית כולה ביחד.

ז) **ההתרשלות** הזאת מלהתאסף לאסיפה כללית היא חטאה גדולה, הנה בשנים האחרונות נעשו האספית להזיון הרגיל, על כל ענין וענין גם על הענינים שתוכנם איננו חשוב כל כך נעשות אספות, מתאספים ומתיעצים, נואמים נאומים, כותבים ומדפיסים, וממלאים כל העתונים עם הנאומים, ומרעישים את העולם, ועל דבר חשוב ונכבד כזה עוברים בשתיקה, ואינם שמים על לב במה שחוב קדוש עלינו להתאסף ברשיון הממשלות, להועץ איך לברר לפני המלכים והשרים הנשאים את צדקותינו ובר לבבינו שידעו כי רק אויבינו הוליכום שולל, ובשנאתם הארורה בודים עלינו עלילות שוא, על אספה כזאת יסכימו כולם ולא תפגוש שום עכוב ומכשול, אחרי שנודיע מראש כי זו היא מטרת האספה, ושכל מחשבה זרה רחוקה מלבנו, כי בכל אופן הננו מאז ועד עתה עבדים נאמנים למלכנו ושרינו; והתולדה הנאמנה יכולה להעיד על צדקותינו ותום דרכינו ועבודתינו הנאמנה להממשלה, ובמה שהננו מסורים בכל לב לממשלתינו, אם בעת האחרונה נסחפו איזה מהצעירים להרס הכללי שזרם

אז, הלא מעטים הם ונער יכתבם; ובבל אופן לא באה אצלם הרעיון הזה מנקודת היהדות, הלא היהדות אמרי' תאמר לא כי הוא רעיונים זרים כאלה, ואמונת ישראל הענגה גם כן כי אין עמדי מחשבות כאלה, ולזאת כשיתאספו ראשי נכבדי האומה לאספה כללית, ידעו הכל כי חלילה וחלילה להם לחשוב מחשבות זרות המנגדות לאמונת ישראל ותורתו, וידעו כי האספה שמה לה למטרה רק למצא הדרך איך לברר צדקותינו ואיך לגלות האמת, והלא זאת היתה גם עצת המטרוניתא בעת שהמלכות הרבתה להעיק את היהודים בגזירות קשות, והלכו כמה מגדולי ישראל לבקש ממנה עצה, ויעצה להם כן „באו והפגינו בלילה" ואין ספק כי כוונתה היתה שמן הזעקה יבררו להם גם צדקתם ותום דרכם, כי כל זה נכללו בהמלים האלה שאמרו בעת שצעקו „אי שמים לא אחיכם אנחנו. לא בני אב אחד אנחנו. ולא אם אחת אנחנו. מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרים עלינו גזירות קשות", שהכוונה הכללית היא שבררו כי לא נופלים הם מהם בצדקתם וביושר לבבם [כי הלא הם בעצמם מחזיקים את עצמם להתמימים וישרים] ויכולים בזה להקרא בשם אחים, ואינם משתנים מהם בשום שינוי, ואין ספק כי הדברים האלה שמה המטרוניתא בפיהם, כי אחרי ששאלו ממנה עצה לא יהינו לדבר דברים מעצמם, ורק שקצרו מתחלה בגמ' ולא הביאו כל הדברים האלה, כי סמכו על זה שיובאו אח"כ, וממילא ידעו הכל כי הדברים האלה שמה היא בפיהם, והמטרוניתא זאת היתה קרובה למלכות, ולו ידעה כי דברים כאלה לא יהיו לרצון להמלכות, כי אז לא יעצה להם על זה, וגם הלא פעלו בהדברים האלה עד שביטלום, ובספרי אחע"צ (שער ו' פ"ב) הארכתי בבאור הענין הזה.

איך שיהיה נעלה מכל ספק כי אספה כזאת לא תפגוש שום מעצור, הלא ההתרשלות בזה הוא עון גדול, ואחרי שנברר מתחלה עבודתינו הנאמנה, ושמטרת האספה היא רק למצא דרך איך לברר האמת לא ינגדו לזה, כי אין שום סבה שינגדו על זה.

ולא עוד אלא שבאמת חובתינו המוסרית להממשלות גם כן יש לנו לחייב להוציא אספה כזאת לפעלה, וכל מה שהננו נאמנים יותר לממשלתינו, כל מה שהננו מסורים יותר לממשלתינו, יש לנו להרגיש יותר את החוב הקדוש המוטל עלינו לחפש עצות איך להעמידה על האמת, כי סוף סוף כל עוד שהמושלים נותנים אמון לדברי המלשינים, מרבים להעיק אותנו ולחוק עלינו חוקים לא טובים, ונושאים עליהם עון חמור כזה, ויש לנו לחוש בעד העונש העתיד לבא על כל אלה המעיקים לישראל, כי אין כל ספק כי כל אלה המעיקים לישראל ומכבידים עול שעבודם עליהם יענשו קשה מהקב"ה, ושירת האזינו שבה נאמר כל מה שיקרה לנו וכל הגליות והנדנודים שיעברו עלינו וכל מה שנסבול בגלותינו מאויבינו, ושנות גלותינו וקורותינו כפי שאנו יודעים, הן עדים נאמנים להעיד כי נתקיימו כל דברי', וכמו שכתב הרמב"ן בבאורו על התורה בסוף פרשת האזינו אחרי שבאר כי השירה הזאת כוללת כל העתידות שלנו, כתב וז"ל „ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים להעיד מראשית אחרית, כן היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דברי' עד הנה, לא נפל דבר אחד, ואף כי אנחנו נאמין

נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו, אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו עליו השלום' עכ"ל, הנה בהשירה הזאת שבאו כל צרותינו ותלאותינו, הננו רואים שאחרי כל זה ראתה התורה להודיע, שסוף סוף יענשו קשה כל אלה שהרבו להעיק לישראל בימי גלותם, כי הלא על כן אומרת התורה לסוף „הרנינו גוים עמו", הנני מיעץ לכם שתראו להרנין את לב ישראל לבלי להתנהג עמהם באכזריות יתירה, כי לכם לדעת „כי דם עבדיו יקום כי סוף סוף ינקום נקמת ישראל מהם, ונקם ישיב לצריו" כי כל הצורר לישראל נחשב בעיני הקב"ה כאלו כביכול צרר לו, וכמו דאיתא במ"ר בא (פי"ג) „ונטל החול אלו ישראל שנמשלו לחול. שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים, שנטלתי אותם בעולם. ואמרתי כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו". „וכפר אדמתו עמו". גם האדמה שעלי' נשפכו דמי ישראל, התן דין וחשבון והתחייב להביא כפרה על אשר קבלה בקרבה דמי ישראל, ובמ"ר בפתיחה למגילת איכה אות כ"ד איתא וז"ל „תוב פתח ואמר: שבאי, אי בחייכון אינון קטולו לא תקטלון קטילא אכזראה. ולא תשוון כלאה גמירי ולא תקטלון ברא באנפוהי דאבא וברתא באנפה דאמא דמטא זימנא דמרי שמיא חושבנא חשיב מנכון", ובספרי שערי או"ש שער ג' פ"ד הארכתי בזה.

ח) וכבר ידענו גם מהתולדה הנאמנה שכל אלה שהרבו להרע לישראל נענשו אחר כך מן השמים בעונשים קשים ומרים, ויש כמה מהנוצרים שמאמתים את העובדא הזאת, והחכם הנודע ר' מנשה בן ישראל בספרו מקוה ישראל [כן נקרא בההעתקה העברית] כבר הרבה לדבר מזה, והאמית את העובדא הזאת, וחשב שם כמה וכמה שהרעו להיהודים ושסופם היה איום ונורא, גם הח' ריב"ל בספרו אור לי"ר מדבר מזה, ומביא גם דברי הח' הנ"ל, ואחרי כי הספר הזה איננו מצוי כל כך, והדברים האלה דרושים לנו, לזאת הנני להעתיקם והוא במאמר ו' בספרו הנ"ל מביא שם הענין מהיתוש של טיטוס, ומבאר אותו על ענין החרטה, כי כל אלה המרבים שוד ורצח ומריעים לבני אדם, מרגישים אחר כך כמו כאב עמוק, ומדבר מזה באורך בדברים נכונים, ובסוף המאמר הזה יש שם הערה גדולה, וז"ל: „פה המקום להעיר על דבר אחד שהעירו אותנו שני סופרים גדולים ומפורסמים מאד בין חכמי ישראל והנוצרים, ואשר לדבריהם היקרים בענין הזה יש יסוד גדול בדבר ה' על ידי נביאיו. — ואעתיק דבריהם, ואוסיף הערות בשולי היריעה, להאיר את דבריהם. — א) בספר המהולל דברי הימים שחיבר בזמננו הנוצרי החכם הסופר הגדול להצרפתים Georg. Bernhard. Depping (1 מזכיר שם (בחלק שני מספרו זה סוף פרק האחרון) את חכם עמנו ר' שמואל אוסקע (Samuel usque. איש פארטוגאלי, ומזכיר שם לשבח גדול גם את הספר שחיבר זה החכם אוסקע בל' פארטוגאלית 2), ומביא שם ממנו לדוגמא כמה מאמרים להראות

1) והנעתק מקרוב מלשון צרפת גם ללשון רוסיא ונדפס בפ"ב בשנת 1848. —

2) גם השבט יהודא והשלשלת מזכירים את זה הספר, — הספר הזה יכונה בלשון פורטוגאלית בשם: Concolacam as Aribulaceeus de Jsrael

להראות יפים וטובים, ובתוכם הביא גם מאמר אחד בו יורה שכל אלה שעשו רעה לישראל קבלו על זה מאת ה' עונש גדול. — והנני להציג אות באות את המאמר הזה בלשון רוסיא כמו שהוא בהעתקה הרוסית הנ"ל, וז"ל:

„Такъ Сизебутъ, Готскій Король, Филиппъ VI Французскій, Іоанъ II. португальскій умерли внезапно за то, что, изгнали Израильтянъ; Испанцы обречены на бѣдственную войну въ Италіи; Турки безпрестанно тревожили нѣмцевъ. עכ"ל

ב) החכם ר' מנשה בן ישראל בספרו היקר שכתב בלשון לעז הנקרא „Spes Israelis" והנעתק גם לעברית הידוע בשם מקוה ישראל כתב שם (פרק י"ח סי' ס"ח) וז"ל: סוף דבר, משה אמר (דברים ל"ב ל"ד) לי נקם וגו', וגם ירמיה (ב' ג') אמר קדש ישראל לה' וגו' (שם ל' פסוק י' י"א ט"ז) „ואתה אל תירא עבדי יעקב" וגו' „כי הנני מושיעך וגו' ושב יעקב ושקט" וגו' וגו', וזאת מצינו וראינו שמיום מרבית נבובדנאצר עד עתה לא היתה תקומה לשונאי ישראל, כמו אנטיוכוס, פימפיאוס 3) סיסיבוטא 4) פוליפום מלך צרפת 5) דון אלפונסום בן דון יואן השני נענש עד דור רביעי, והמלך דון סיבאסטיאן נהרג עם כל שרי פורטיגאל במלחמת אפריקא במקום אשר הושיב היהודים העניים על שפת הים, וענה אותם ביסורים קשים, שם נפל שדוד עם כל שריו, במקום הרשע שמה המשפט, וגם שאר מדינות שונאי ישראל נשפטו בדבר ובחרב ושאר צרות, והמלך פערדינאנד 6) ואשתו אזבל (Isabella.) מארץ ספרד שהיו שונאים אותנו יותר מכל שונאינו נראה מה עלהה להם, המלכה מתה ביסורים קשים והוא הגלה מן התנו בעל בתו, ומשרתיו בני עמו ועבדיו הגלו אותו ממקום למקום ובנו יחידו בן שבע עשרה שנה, נשא אשה ומת באותה שנה בלי זרע, ובתו אשר חשב בדעתו שתהיה יורשת מלכותו והתחתן במלך אימנועל מלך פורטיגאל על מנת שגם הוא יגרש את היהודים מארצו או ימירו דתם, ילדה בעיר סארגוזא ומתה, והילד אשר נשאר חי אשר עליו שמחו העם אשר במלכות קאסטילא ומלכות ארגון ומלכות פורטיגאל שימלא מקום אבותיו, מת בן שמונה עשר חודש, ובכן נעקר ונשרש גזע וזרע המלך ספרד בעיר מאנטובא 7) - ומי הוא זה שאינו יודע את הלחץ שלחצו

(ור"ל נוסח ישראל), — הספר הזה (לפי עדות זה החכם דעליצש) יקר מאוד במליצות ונדפס רק פעם אחת, ויקר מאוד בתוכן ענינו, גם נפלא מאוד נאמנות מליצתו. — והרוצה לדעת יותר ממעלת זה הספר הנכבד, יקרתו והכרתו, יעיין בספר ד"ה הזה להחכם דעליצש, כי הוא מעלה אותו עד שמי מעל. — ואני תמה מאוד על חכמי עמנו בארץ אשכנז וצרפת וכדומה, (המשתדלים היום אחר ספרים עתיקים) שאינם משתדלים להשיג זה הספר הנפלא, ולהעתיקו ללשון עברית או עכ"פ לאשכנזית וכדומה. —

3) מה נוראה היתה מיתת זה הבליעל, וסופרי קדמוניות יספרו לנו כי הוא נשבע פעם אחת בשבועה להכחיד שם ישראל מהארץ, ועוד מלתו על לשונו פתאום אחזוהו מכאובים נוראים וחליים רעים ומאוסים, עד שהיה מוכרח להודות שכל זאת באתהו לעונש מאת ה' בעבור רשעתו נגד עם ישראל, ימים רבים הוכה במכאובים הגדולים האלו עד יום מותו. —

4) סיסבוט זה היה מלך הגאטען בספניא, כמו שהזכרנו לעיל דברי החכם אוסקע. —

5) הוא פיליפ הששי, כמו שהזכרנו לעיל שם.

6) הוא פערדינאנד החמישי המכונה „דער קאטהלישע".—

7) וגם פערדינאנד בעצמו מת בתחלואים קשים במחלת הנפיחה (וואססער זוכט), וסבת מחלתו

שלחצו אותנו להמיר דת בעיר מאדריט שנת שצ"א לאלף הששי ולמנין הנוצרים אלף תרל"ב, ועיני המלך והמלכה אינפנטן רואות, ובחטאת אבותינו האבזרים נהרג בחודש הזה בנו קארל, ומהזמן ההוא והלאה נראה לעין כל מפלת ספרד; את כל הגזירות והשמדות הנזכרות תראה בטוב בספרי ספר המעשים 8) שחברתי עם כל הגזירות שבספר ר' יוסף הלוי 9) אם יגזור השם אותנו לחיים". עכ"ל 10). — וראיתי להזכיר פה דבר אחד יקר ונפלא מה שמספרים סופרי הנוצרים בספר דברי הימים הכללי כפי שהעיר לי אוזן במכתב, איש צעיר בימים משכיל ושנון מבני עמנו 11) וז"ל: „דבר נפלא ראיתי שם (צד 638) כי אפיאן האלכסנדרוני הבליעל הנודע, אחרי אשר הרבה לעג על מצות מילה אשר אצל היהודים, נלחץ גם הוא למול את בשר ערלתו (בעבור מחלה עזה אשר עברה עליו) בפקודת הרופאים, אמנם לא לעזר ולא להועיל היתה לו, כי אחרי אשר עלה רקבון במכתו ותבאש, מת מיתה משונה ובזויה" עכ"ל הסופרים הנכבדים הנוצרים הללו, ועד כאן לשונו של זה המשכיל העברי נ"י – ע"כ לשון הס' אור לי"ד.

ט) **דע** כי יש לי להוסיף עוד כמה עובדות כאלה המוכיחות למדי כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל, וכי היא נוקם בכל עת נקמת ישראל, אך לא רציתי להאריך עוד בזה כי מהדברים האלה יש כבר לדעת אמיתת הדברים האלה, כי כל אלה המעיקים לישראל יותר מדאי יענשו סוף סוף מאת ה' הדן את דיננו והרב את ריבנו וכי יש גם הרבה מהעמים המאמינים בזה וכמשנ"ת. **יכול** היות כי הדברים האלה יעוררו אצל איזה אנשים תמהון, וכמעט שלא יאבו להאמין שימצאו אנשים מהעמים שיאמינו בהעונש האלהי בעד אלה הצוררים את ישראל, וע"כ אמרתי לברר כי אין בזה כל פלא, כי יש הרבה מחכמי העמים המאמינים בתחית ישראל ובנצחיותם, ובההפשטות אמונת ה' אחד בכל העולם, ובכלל יש הרבה מחכמי העמים המאמינים בהאלהות שיש בהיהדות שבמאמרי הנ"ל הראיתי דלו חכמי השבילו אז היו רואים איך שמבלי משים מאמתים כולם את האלהות שבהיהדות והקדשת היהדות והערצתה מתבטאות מפי כל העמים בעוד שאינם מכוונים לזה — כי כאשר נתבונן נראה אשר כל הקדוש להיהדות מקדישים גם כל העמים וזו היא הראי' היותר גדולה על אמיתת התנ"ך קדושת היהדות –

זו היתה אשתו השניה (Germaine pe Foir), אשר לקח אחר מות אשתו איזבל הנ"ל, שנתנה לו לשתות איזו משקה המחזקת איברי ההולדה. (עיין Convers. Lexicon) ופליאה בעיני שהיתה כל זאת נעלמה מאת ר' מנשה בן ישראל. כי סופרי ספר זה (Convers. Lexicon) לא מלבם הוציאו זה הסיפור והוציאו מספרי דברי הימים. —

8) מי יודע אם לא כבר נאבד הספר הזה, ואבל על דאבדין. —

9) נ"ל שצריך להיות „ר' יוסף הכהן".

10) ברוך ה' אלהי ישראל שכבר מימים רבים הללו הרעות והגזירות והשמדות, ובכלל גדלה השנאה והמשטמה נגדנו, ואנחנו יושבים היום בטח ושאנן בין מלכי אירופא, ונשבעים מהם ונזונים. —

11) שמו: ר' יחזקאל פייוויל הלוי ראטענשטיין נ"י מגיד דאסיין בגוברני קאוונא, וכבר באו שני מאמרים ממנו נדפסים בפרמי לפין מחברת שניה, ויש לסמוך על דבריו, כי לא ישקר חלילה, והוא כתב לי מכתב בשנת תר"ד ובין ענינים אחרים מלומדים, שמים לבי תוכו מה שמצא בספר קורות התבל הכלליות: (דיא אין ענגלאנד דורך אייגע געזעלשאפט פאן געלעהרטען אויסגעפערטיגט ווארדען 12 טער טהייל), כעתק לאשכנזית ע"י זיגמונד יאקאב בוימגארטען. נדפס בהאללע .1752 —

התנ"ך שהוא מקור היהדות מקדישים אותו כל העמים הנאורים, ומרוב קדושתו וחשיבותו בעיני כל העמים נעתק כמעט לכל השפות ששוררות בעולם, ומספר ההעתקות מגיע כבר לכמה מאות שפות, – המקומות המקודשים אצל היהודים מקודשים הם כ"כ בעיני כל העמים. המקומות האלה באה"ק בכלל ובירושלים בפרט הם קדושים וחביבים אצל כל העמים וכל הממשלות משתדלות לקנות שם איזה כברת ארץ למען שתהיינה להן חלק בארץ הקדושה הזאת, ועוד בימי הז"ל נתעוררו על החזיון הנפלא הזה וכמו דאיתא בספרי ריש פ' עקב, **ארץ חמדה וכו' ארץ שעשויה חולאות חולאות למלכים ושלטונים**. שכל מלך ושלטון שלא קנה בא"י חולאות אומר לא עשיתי כלום. וכן הוא גם בפ' ברכה ובילקוט ירמי' על הקרא הזה ונתן לך **ארץ חמדה**, איתא ג"כ מעין זה וז"ל: **ד"א נחלת צבי צבאות גוים ארץ שכל מלכי עולם נתאוו לה, שנא' מלך יריחו אחד מלך העי אחד ואין בין יריחו לעי אלא שלשת מילין אלא כל מי שקונה בחו"ל ולא קנה בא"י לא הי' נקרא מלך.**

האם אין מכל אלה ראי' נצחת שגם העמים יודעים בסתר לבם כי תורת ישראל היא קדושה ואמתית, ושעתידה להתפשט בכל העולם, וכולם יקראו בשם ה' לעבדו שכם אחד, כי מכל דברי חוזי יה לא יפול דבר אחד ארצה כולם יתקיימו במלואם, ואחרי כל זה אין עוד שום פלא אם יש הרבה מחכמי העמים המאמינים בהעונש שצוררי ישראל יענשו מן השמים בעד זה שהרבו להעיק את ישראל. – ואם אפוא כן מובן כי גם מצד חובת דרישת טובת הממשלה שבאו"א מישראל מחוייב בזה, גם מצד ההשקפה הזאת יש להשתדל לחפש עצות איך לגלות להממשלה האמת, ולמצא דרך איך שתתוודע האמת כמו שהיא בכדי שלא תשא עליו עון חמור כזה מהכבדת עול קשה על ישראל חנם על לא דבר, ואם אמנם שהם שוגגים בזה, כי לפי מחשבתם ראוים ישראל להנהגה כזאת, אמנם גם השוגג צריך כפרה, ומה גם בדבר כזה שבין כה סובלים אנשים נקיים כל כך, כי המכאוב מהגזירות המתחדשות הוא מכאיב כפול ומכופל, א) מכאוב חומרי כי כל גזירה וגזירה נוגעת במדה ידועה במצב החומרי, ב) מכאוב רוחני ומוסרי כי אין לשער כמה שהרגש האנושי והעממי סובל מזה, כי כל הגבלה והגבלה משפלת מאד כבוד ישראל, יודע אני שיש כמה אנשים [וכותב הטורים האלה הוא ג"כ אחד מהם] שבקראם איזו גזירה חדשה איזו הגבלה חדשה ירתח דמם בקרבם, מרגישים הלבנת פנים באופן נורא ומבהיל, כל תיבה ותיבה מהדברים ההם ממעטת דמם וחלבם, ובאמת בההגבלות האלה נותנים חרב ביד ההמון הגס והנבער להרגנו, כי ע"ז יש להם מקום לחשוב, כי כל אחד ואחד יכול ורשאי לעשות להיהודים מה שלבו חפץ, אחרי שהממשלה מבדילה אותם לרעה מכל העמים היושבים במדינתנו, יודעים אנחנו כי בימי הרעמים והפרעות היו כמה אנשים מן ההמון שנלכדו בלא דעת, כי נמצאו מסיתים כאלה שאמרו להם שיצא חוק שרשאי לבוז את היהודים וגם לרוצחם נפש, ויש שהוסיפו לומר כי לא לבד שרשאי רק שיש בזה גם מעין מצוה, כי מצוה לקיים רצונה של הממשלה, והם נפתו להאמין בזה, אחרי שרואים כמה שהממשלה רודפת אותם באף ובחמה, הלא רואים בעיניהם יום יום כי יש שסוחבים לאיזה יהודי לבית האסורים ואח"כ שולחים אותו עם גדוד האסורים, בעת שהיהודי לא עשה כל רע רק ששאף את אויר של המקום הזה, זהו כל חטאו, ובעד זה סוחבים אותו ומשלחים אותו עם אסירי

אסירי מלכות, הלא רואים כי היהודי גרוע יותר מכל המיני בעלי חיים, לכל הבע״ח הותר לשאוף האויר ההוא, ורק להיהודי לא הותר, ומדוע זה לא יאמינו גם שיצא חוק לבוז את רכושם ולהכותם נפש, מאמין אנכי בלב שלם, כי כאשר האנושיות תתפתח יותר ותתבטלנה כל הגזירות וההגבלות ואז כל מי שיקרא בספרי הזכרונות מדברי הימים את כל קורתינו עתה, ישתאה וישתומם וכמעט שלא יאבה להאמין בזה, ולא יהי׳ קץ להתפלאותו ממש, כמו שאנו מתפלאים עתה בעת שהננו קוראים את כל אשר התאכזרו עמנו בימי הגינים שהוציאו אלפי אלפים יהודים להרוג, ועינו אותם בכל המיני ענוים קשים, בעת שלא הי׳ עליהם כל חטא ועון ורק העון מיהדותם, וכאשר כבר ציירו לנו רבותינו בעלי המ׳ את החזיון המר הזה, ואמרו [ויקרא רבה פ׳ ל״ב ובעוד כ״מ] מה לך יוצא ליסקל, על שמלתי את בני. מה לך יוצא לישרף, על ששמרתי את השבת. המחזה הזה עם כל מרירותו מתבטא פה גם בדברי היתול, להודיע איך שבדורות האחרונים יהיו גם הרבה מהנוצרים אם רק באה מעט חכמה בלבם שבקראם העובדות האלה יתפלאו וישתוממו לא רק על העון החמור כי אם גם על הפתיות הנוראה ששררה אז בתבל, ומציירים איך שמוליכים איזה יהודי בשלשלאות של ברזל, מוקף מכל צד עם חיילים רבים אשר חרבותיהם שלופות, ומוליכים אותו למקום התופת, ששם כבר ערוכה מדורה גדולה של עצים להשליכו על המדורה ולשרפו חיים, וכל הרואים שם משתוקקים לדעת עונו הנורא של האיש הזה כי בלא ספק הוא איש כבד עון, אחרי שנידון בעונש נורא כזה, וזה לזה שואלים עד שאיזה מהם נדחקו ונתקרבו אליו ושאלו ממנו מה לך יוצא לישרף, באיזה עון חמור נלכדת עד שהוציאו עליך משפט נורא כזה, אבל מה מאד משתוממים כששומעים שכל חטאו הוא שנזדרז למלאות מצות ה׳ אלהיו שמל את בנו וששמר את השבת ודומיהן, האמנם אין לנו להתפלאות גם עתה, האם אין אנו רואים גם עתה מחזות נוראים כאלה, סוחבים יהודים לבית האסורים והם מוקפים מכל צד עם חיילים ואח״כ שולחים אותם בגדודי האסורים, האם אין זה משפט נורא. יש כמה שהיו בוחרים יותר למות מלהתגרש ממקומם ששם ראו חיים, למקום ששם עתידים הם ומשפחתם לסבול חרפת רעב וקור, וכ״ז הוא רק באשר שהם יהודים, ומי זה יכול לשער את העלבון הגדול של האומה בכלל מזה, באופן כי הסבלות מהגזירות וההגבלות גדולה מאד, וכ״ז הוא רק באשר שהוליכו שולל להממשלה, הלא מהראוי היה להתאסף, אספה כללית ולטכס עצה איך להעמידה על האמת, איך לגלות את הדברים כמו שהם, ואספה כזאת נחוצה מאד, והיא כל כך דרושה עד כי אין בכח עטי הדל לתאר את הערך הרב של אספה כזאת, ואת הברכה הרבה שיכולה להביא, ובכ״ז לא נתעוררו עד עתה לזה, הלא יש להתפלא מאד ע״ז אם ההתרשלות הכללית יש לתלות בסבת חסרון הרגש, אמנם ההתרשלות שלנו אין לתלות בסבה כזאת, כי ההתרשלות הכללית יש לתלות בסבת חסרון הרגש המוסרי, שלזה דרושה ההתפתחות במדה ידועה, וע״כ יש מזה לדעת כי עוד לא הגיעה האנושיות להההתפתחות הזאת במדה הדרושה לזה, אמנם אצלינו הוא כמעט רגש טבעי שהוטבע בטבע, ופעולות הטבע אינן דורשות התפתחות, וע״כ לדעתי יש להמליץ כי אין בשר המת מרגיש באזמל, כי כבר הורגלנו בזה ולזאת הנני בא למסקנה הזאת שכתבתי בתחלה, אשר לדעתי התגברות הצרות והרדיפות מהממשלות על בני ישראל, היא היא הסבה

הטבעית

הטבעית שתסבב נתינת לבן של הממשלות להטיב מצב ישראל ולהושיבם בארצם, אנכי על דעתי אעמודה כי נגלה מכל ספק כי כאשר תתברר רק להממשלות תום דרכנו וישרת לבנו ומסירתינו הנאמנה, יוטב מצבנו כי המושלים בעצמם יתנו את לבם להטיב מצבנו, אמנם עד כה לא נעשה עוד דבר בזה, כי הלא גם הנסיון הזה להתאסף לאספה כללית לחקור איך למצא הדרך הנכחה לזה, לא עשינו עוד, וסבת ההתרשלות הוא באין ספק כפי שאמרנו כי אין בשר המת מרגיש באזמל כי כבר הורגלנו בזה והתרגל מסיר את ההתפעלות וההתרגשות, כזאת אנני מתעורר עוד הרגש, ועכ"ב אין ספק כי התגברות הצרות והתחדשות הגזירות תפעלנה עלינו לעורר אותנו משנתינו, ונראה להתאסף לאספה כללית לבקש הדרך איך לגלות לפני כל המושלים כל ישרת לבבינו, וידעו האמת כי אויבינו בנפש הביאו דבתם רעה וטפלו עלינו שקרים וכזבים, ואז ידעו כי שנו ברואה וכל קצת מוליך אל הקצה השני, כי כאשר יעמדו על האמת יתנו את לבם להטיב מצבני וכמו המלך אחשורוש בעת שנודע לו כי המן הוליכו שולל וטפל על היהודים דברי שקר והעליל עליהם עלילות בדויות, העניש קשה, ויתן את לבו להטיב מצב היהודים ולרומם קרנם בכבוד, כן יהי' גם בעת שהמושלים ידעו האמת כמו שהיא ויראו אשר רק באשמת העלילות הבדויות העיקו עלינו כל כך והתנהגו עמנו באכזריות חמה, יתנו את לבם להטיב מצבנו.

דע שאם אמנם שהמאמר הזה נכתב בסגנון דרושי כבל ספרי הדרוש שהו"ל בע"ה עד היום ויש בו כמה רעיונים וכמה באורים הראוים להפיצם ברבים ושיתענגו עליהם השומעים, בכ"ז אוכל לומר כי לא המדרש העקר במאמרי זה רק המעשה, כי מטרתי העקרית במאמרי זה הוא לעורר את אחינו שיתנו לב למצבנו האיום, מצוקתינו וצרות לבבנו הגיעו עד מרום קיצן. רבו מארבה אויבינו בנפש השמים כל מעינם איך לעפר בעפר כבודנו, ואיך להשפילני בעיני המלך והשרים מיסדים אגודות חבורות שכל מטרתן היא להכחיד את ישראל מגוי ולהשבית מאנוש זכרו, ואם גם עתה נשים יד לפה ולא נתעורר לחפש תחבולות איך לברר צדקתינו נחטא חטאה גדולה, וגדולה תהי' אשמתינו עד לשמים, וגם הלא שתיקתינו תשמש לאויבנו להמר לחזק ע"ז שקריהם וכזביהם באמרם הנה הם מחשים כי יודעים הם שאין להם מה להשיב ששתיקה בהודאה דמיא.

אי לזאת מובן כי חוב קדוש מוטל עלינו להתאסף ברשיון הממשלה לאספה כללית לטכס עצה איך למצא הדרך הנכונה לברר לפני הממשלה יר"ה את תום דרכנו ויושר לבבינו ועבדיתינו הנאמנה להממשלה, אחשוב כי למותר להרבות בדברים ולברר את גודל החוב, כי לכל מי שתתאמת ההנחה הזאת כי כל הגזירות והמועקות הבאות עלינו הוא רק לרגלי עלילות שוא, שמעלילים עלינו, כל אלה יבינו מאליהם שזאת היא חובתינו לברר צדקותינו, ובאמיתת ההנחה אין שום מקום לספק כלל, כי אם אמנם שכבר החלטתי כי הסבה האמתית מהשנאה השוררת בעולם בין העמים לישראל היא שנאת הבריות, אולם הדברים האלה אינם יכולים להאמר רק על כלל ההמון, אבל לא על אנשי המעלה המפותחים במדה ידועה, הן שנאת הבריות היא המדה היותר מגונה והיותר נשחתה ונאלחה, וכמה שההתפתחות הלבית והמדותית עומדת בשפל המדרגה, בכ"ז איננה עוד שפלה כ"כ עד שגם באנשים רבי הערך לא הפעיל למצער להקטין את שנאת הבריות.

וככר

ובכך ראינו כי גם חז״ל החליטו כן, כי השנאה ליהודים מהעמים מתייחסת רק להחשוכים והבוערים בעם, כי הנה במ״ר (ויצא פ׳ ס״ט) על הקרא עולים ויורדים אמרו, וז״ל למעלן כל מי שהוא אומר זכותו [של ישראל] עולה, חובתו יורד. למטן כל מי שהוא אומר זכותו יורד. חובתו עולה, שלא רחוק להבנים בדבריהם גם כונה זו למעלן בעולם הנאור והמוסרי המיוחד לאנשי מעלה, יש כלל גדול כל האומר זכ תו כל מי שמצדד בזכותו של ישראל, תובע עלבונם, ורואה להמליץ בעדם ללמד עליהם סנגוריא ומשתדל לטובתם להרחיב זכותם עולה איש כזה עולה במדרגתו, כי מרומים אותו בתור איש המעלה חובתו מי שרואה ללמד חוב על ישראל להשליך שקוצים עליהם ולהשתדל להצר צעדיהם יורד שמו מנואץ ומחוסר בפיהם, כי הרדיפה שלו נגד ליהודים מעידה על גסותו ובערותו, אבל למטן בעולם ההמוני בעולם המתייחס לשפלים ונבזים, שם יש להם השקפות הפכיות כל מי שהוא אומר זכותי מי שמצדד בזכותם ומשתדל לטובתם יורד בעיני החשוכים והשחורים יורד האיש הזה ממדרגתו, ורואים להקניט אותו בכל המיני הקנטות, ולהעליב אותו בכל המיני העלבות, לא יתנו לו גם לדבר, משתיקים אותו, בכל המיני השתדלות, מעוררים שאון ומהומה חובתו מי שמדבר לחובתם של ישראל ומרבה לבזותם ולדבר דברי בלע עולה האיש הזה עולה בעיניהם, אין קצה להכבוד שהחשוכים והבוערים בעם חולקים להאיש הזה, ולזאת חלילה לנו לחשוד לשרים גדולים ורבי־הערך לשנאה כזאת המתייחסת רק לחשוכים ובוערים, וע״כ ברור הדבר מה שבכל זאת מרבים להצר צעדי ישראל ולהעיק אותם הוא רק לרגלי העלילות שהרשעים השחורים העלילו על ישראל, ואחרי שאנחנו יודעים האמת כי כל העלילות הן עלילות שוא, הלא חוב קדוש לנו להשתדל לברר לפני שרי הממשלה את האמת, ואו אז יש להחליט כי הם כאנשים מפותחים ישתדלו להטיב מצבינו ולרומם קרננו בכבוד להושיב אותנו לארצנו, וזאת תהיה אתחלתא דגאולה כי זאת תהי׳ מצד העמים הוכחה על השתלמותם, ואז ישא הקב״ה נס לאסף נדחי ישראל ובאו לציון ברנה, אמן, כיה״ר.

ספר

שני המאורות

כולל

מאמר זכרון בספר הנחלק לשני שערים .

ממני הצעיר באלפי יהודה

יצחק יעקב בלא"א הרב מו"ה שלמה נפתלי ריינעס ז"ל

אב"ד דק"ק לידא .

פיעטרקוב

בדפוס הנגיד מו"ה שלמה בעלכאטאווסקי

שנת תרע"ג לפ"ק

ספר

שני המאורות

חלק שני

הכולל

מאמר זכרון בספר

שער הראשון הנקרא אור לו בציון

בו מדובר אודות הרעיון מחבת ציון בכלל והציונית בפרט ודבר יחוסי לענינים האלה, ודבר התייסדות המזרחי ואודות איזה מקרים שקרה לי לרגלי הדברים האלה.

ממני הצעיר באלפי יהודה

יצחק יעקב בלא"א הרב מו"ה שלמה נפתלי ריינעס ז"ל אב"ד דק"ק לידא.

פיעטרקוב

בדפוס הנגיד מו"ה שלמה בעלכאטאווסקי

שנת תרע"ג לפ"ק

СЕФЕРЪ ШНЕЙ ГАМОРОТЪ

Соч. равв. И. Я. Рейнеса

Тип. Ш. Белхатовскаго, въ гор. Петроковѣ

1913 года.

דבר אל הקוראים

המאמר זכרון בספר שהננני מו״ל היום, הוא החלק השני מספרי שני המאורות, וכולל בקרבו שני שערים, שער הראשון הנקרא אור לו בציון, ושער השני הנקרא אור תורה, בשער הראשון מדובר מהרעיון של ישוב א״י בכלל ומהתנועה הציונית והתיסדות המזרחי בפרט, ובשער השני מדובר מהישיבה הגדולה שיסדתי בע״ה פה, שני מפעלים האלה הם יקרים בעיני מאד וחביבים לי ביותר, כי עוד מימי נעורי לקחו את לבי שבי וכל מעיני היו בהם, בהרעיון מישוב א״י עסקתי עוד זה קרוב לארבעים שנה, והי׳ לי בזה תליפות מכתבים עם הגאונים הצדיקים מוהר״צ הירש קאלישער זצ״ל ועם מוהר״א מגרידץ זצ״ל, ובהתיסדות ישיבה כזאת עסקתי ג״כ זה יותר משלשים שנה, ואחרי שהם חביבים בעיני כל כך אמרתי לספר בזה איזה דברים שלדעתי יכולים להביא במדה ידועה איזו תועלת מוסרית.

הענינים האלה שמעודי הייתי מסור להם בחבה יתירה, נתחבבו אצלי עוד יותר בשנים האחרונות לרגלי סבלותי שסבלתי מהם, ולדעתי הוא חוק טבעי שהדבר שהאדם סובל ממנו מתחבב בעיניו יותר וכבר בארתי במק״א, כי החביבות והסבלות הם מסבות ומסובבים המתהפכים, החביבות מסבבת את הסבלות, כי כל מה שהדבר יותר חביב בעיני האדם יסבול בעדו יותר, וכ״כ להיפוך כי הסבלות מסבבת גם את החביבות; כי הדבר שהאדם סבל הרבה בגללו מתחבב בעיניו יותר. ורק שהחביבות צריכה לבא בתחלה, דלולא זאת לא יתרצה לסבול, ואז מסבבת הסבלות חביבות יתירה. —

והנה ההנחה הזאת, כי החביבות מסבבת את הסבלות מובנת בשכל, והוא כמעט מן המושכלות הראשונות. ואין מן הצורך להרבות בראיות לברר אמיתותה. אמנם ההנחה השני׳, כי הסבלות מסבבת החביבות, איננה כל כך מן המושכלות הראשונות, לזאת למען לברר אמיתותה אמרתי להראות, כי גם חז״ל החליטו כן, וממילא אין לספק עוד באמיתותה, כי כל דבריהם דברי קבלה הם בשגם כי מי כמוהם יודעים טבע הנפש תכונותי׳ וכל כחותי׳, והביאור הזה מדהז״ל על אמיתת ההנחה הזאת יעורר לכל מי שלבו מבין לו להתבונן בעצמו עלי׳, ואז אז יבינה גם בשכלו, כי יש כמה עניינים שאם אמנם שאינם מן המושכלות הראשונות, בכ״ז אחרי העיון והתבוננות יש להבינם, ויש רק למצא סבה כזאת שתעורר את המעיין לתת לב להתבונן.

וכי להז״ל היתה ההנחה הזאת להנחה אמיתית, יש לראות ממאמריהם אלו, הנה בספרי פ׳ ברכה, על הקרא הלא הוא אביך קנך איתא וז״ל, ד״א הלא הוא אביך קנך, אמר להם משה לישראל חביבים אתם לי, קניינים אתם לי. ואי אתם ירושה לי; משל לאחד שהורישו אביו עשר שדות, ועמד וקנה שדה אחת משלו, ואותה הי׳ אוהב מכל שדות שהורישו אביו; וכן מי שהורישו אביו עשר פלטורות ועמד וקנה פלטורה אחת משלו, ואותה הי׳ אוהב מכל פלטורות שהנחילו אביו, כך אמר להם משה לישראל, חביבים אתם לי, קניינים אתם לי, ואי אתם ירושה לי. הנה מזה שהשתדלו לבאר, כי

כי

כי בני ישראל כ"כ הם חביבים להקב"ה, עד שנחשבים בעיניו כמו שקנה אותם ולא כפי שירש אותם, הראו בזה דהיא הנחה פשוטה, דהדבר הקנוי חביב בעיני האדם יותר מהדבר שירש, והוא רק מצד כי הדבר שיורש משיג בלא שום עמל וטרח ואיננו סובל מאומה מהשגת הדבר, אבל הדבר הקנוי מצד שיש להוציא ע"ז כסף, וכסף אין להשיג בלא איזה טרח וסבלות, ובכלל הוצאת הכסף הוא ג"כ איזו סבלות, ע"כ חביב בעיניו יותר הדבר הקנוי, הרי שהחליטו לדבר ברור כי הסבלות מסבבת את החביבות, וע"כ כשרצה הקב"ה להראות לישראל, כמה שחביבים הם בעיניו אמר להם; כי הם חביבים בעיניו כדבר הקנוי, ולא כדבר הבא בירושה, וזהו גם מה שמסיימים שם ואמרו זה אחד מד' דברים שנקראו קנין למקום, ואלו הן תורה וישראל כו', כוונתם בזה ג"כ רק להראות שכל אלה חביבים כ"כ עד שנקראו קניינים שעי"ז מתבטאת החביבות שהקב"ה חובב אותם, וכן גם מה שאמרו במ' קהלת (פ"ב) על הקרא אף חכמתי עמדה לי וז"ל רחבפ"א. תורה שלמדתי באף נתקיימה לי, אמר ר' אחא תורה שלמדתי במסטורין היא עמדה לי, [כנוסחת הילקוט], כי כלל גדול הוא הלמודים שהאדם לומד בהתרגשות ובחבה יתירה, עושים עליו רושם גדול, ומתוך כך משתמרים בזכרונו לזמן ארוך, וע"כ אמר התורה שלמדתי באף שעמלתי הרבה עליה נתקיימה לי כי היגיעה והעמל והסבלות שהי' לי על הלמודים האלה, הביאוני לחבה יתירה, וע"כ נתקיימה בו לזמן ארוך.

אמיתת ההנחה הזאת מפעולת הסבלות על החביבות, יכולה להתברר מעוד ענין אחד שמצינו בדחז"ל, שהוא כולו תמוה, ושרבים עמלו עליו להבינו, וכל מה שהעלו בזה אין בזה כדי ספוק, ואולם ע"י ההנחה הזאת יתבאר הענין הזה בטוב טעם ודעת, וממילא יהיה גם מזה ראיה על אמיתת ההנחה הזאת, והוא בברכות (דף ה' ע"א) איתא אמר רבא וא"ת ר"ח, אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה', פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה, שנא' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו, אם תלה ולא מצא, בידוע שיסורין של אהבה הם והנה מלבד שהמאמר בעצמו אינו מובן, כי אחרי שאמר פשפש ולא מצא משמע שפשפש בכל מעשיו והנהגותיו ולא מצא בהם שום עון. וא"כ איך אמר יתלה בבטול תורה, הלא בטול תורה הוא עון גדול, ואם יש עוד מקום לתלות שחטא בבטול תורה, איך אפשר לומר פשפש ולא מצא, וכבר נתעוררו ע"ז איזה מן המפרשים, אמנם ביותר תמוה הענין מיסורין של אהבה שאין לזה שום מובן, והכי בשביל שהקב"ה אוהבו ידכאו בגלל זאת ביסורין? וכבר הרבה לתמוה ע"ז הכותב וז"ל, בענין הבנת יסורין של אהבה ראוי לעיין, כי לא ידעתי איך אצייר בשכל, שהקב"ה מייסר ביסורין למי שלא חטא כלל, והן יסורין של אהבה, וכפירש"י שהקב"ה מייסרו בעוה"ז וכו'. — וכפה"נ לבאור בן כתב רש"י, שהקב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון, כדי להרבות כו', וראוי להקשות ע"ז, וכי קצור קצרה יד ה' להרבות שכרו לעוה"ב, מבלי

מבלי שיביא עליו יסורין כלל, כיון שהי׳ צדיק גמור והגדיל לעשות זכיות הרבה, ונשמר מעבירות לגמרי כו׳. ועייש״ה כמה שעמל לבאר הענין הזה, ומי שיתבונן בדבריו יראה כי עוד לא נתבאר הענין כל צרכו, ועיי״ש בדברי יתר המפרשים שהאריכו הרבה בזה וביחוד בדברי הרי״ף שהרבה להקשות כמה קושיות.

סוף דבר הענין הזה מיסורין של אהבה, הוא תמוה מאד, לבד זה גם עצם המאמר אינו מובן וכנ״ל.

אמנם עפ״י דברינו הנ״ל יש מקום להבין הענין מיסורין של אהבה ועי״ז יתבאר כל המאמר במוב טעם ודעת.

כבר כתבתי, דהסבלות מסבבת את החביבות, וההסתבבות הזאת היא רק על הוספת אהבה, דבתחלה יש להאדם לאהוב מאליו את הדבר ולהיות מסור אליו, ואז אז תתוסף לו ע״י הסבלות אהבה יתירה וכנ״ל, והנה האהבה מביאה תמיד לאיזה מעשה בפועל, אם אחד יאהוב לחבירו ישתדל בפועל ובמעשה לטובתו, וכל מה שיוסיף אליו אהבת ירבה יותר להשתדל לטובתו, והנה ערך העסיקה של האדם בתורת ה׳ ובמצותיו, הוא ג״כ לפי ערך אהבתו אליהן, וכל מה שתגדל יותר אהבתו אליהן, מרבה יותר לעסוק בהן ויתלהב יותר בעבודתן, ולזאת האיש השלם שכבר יש לו אהבה במדה ידועה לתורת ה׳ ומצותיו, אז בכדי להגדיל עוד יותר אהבתו אליהן, יתייסר ביסורין בכדי שתתחבבנה עליו עוד יותר, וירבה עוד יותר לעסוק בהן, ויתלהב עוד יותר בעשיתן, וזהו הענין מיסורין של אהבה שהן באין עליו בכדי שתתגבר עוד יותר אהבתו לתורת ה׳ ומצותיו, כי האהבה שבאה אליו ע״י יסורין היא מהמדרגות היותר נעלות שבאהבה, ושבלעדי היסורין אי אפשר בשו״א לבא למדרגה כזו, כי אין קצה להמדרגות הרבות שישנן באהבה, ולבא למדרגה זו היא המדרגה היותר נעלה, ושרק אחד מני רבוא רבבות אנשים יכול להגיע למדרגה כזאת, כי כפי סדר הרגיל באים יסורים בעד עונות ידועים, כי הבאת היסורין בתורת עונש בעד עונות הוא דבר המובן בשכל, כי הלא זהו הענין של חוק ההקבלה שבארתיו בספרי שערי או״ש (שער ג׳ פ״ד אות ה׳), שהוא החוק הנודע בשם מדה כנגד מדה, ואחרי שכל עון שהאדם עושה הוא מצד איזו הנאה ועונג, לזאת עפ״י חוק ההקבלה שהוא אחד מהחקי ההנהגה האלהית, יש להענישו שיסבול צער ויסורין לפי הערך הזה, שנהנה מהעון כדי להתם חטא ולכלות פשע, וע״כ כשרואה שיסורין באין עליו, יש לו לכתחלה לתלות כי הוא בעד איזה עון, ולזאת יפשפש במעשיו לראות אולי נמצא בו איזה עון וחטא, ואולם אם פשפש ולא מצא ויודע שאין בו כל עון ופשע, יתלה בביטול תורה הנם שכבר פשפש במעשיו ולא מצא בהם שום עון וא״כ אין ספק כי גם בנוגע לחובת למוד התורה ראה שיצא ידי חובתו, אחרי שלא מצא בו שום עון, אולם אחרי שמביאת היסורין יש להחליט, כי יש עליו איזה עון, ע״כ יש לו עוד הפעם לפשפש במעשיו, בנוגע לחובת למוד התורה, כי בזה עלול מאד שיטעה, ויחשוב שיצא ידי חובתו בעת שבאמת לא יצא, כי

בכל

בכל המצות אין מקום לטעות, אם קיים את המצות יודע שקיים ואם לאו לא קיים, כי אין בהם שנויים והבדלים בין איש לאיש ובין עת לעת, אבל בלמוד התורה יש שיכולים להפטר ע"י פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, ויש גם שיוצאים י"ח ע"י פרשת ק"ש כי החוב מלמוד, משתנה לפי ערך עסקנותו בענייני העולם וע"כ יכול להיות כי טעה בזה, ווש"א יתלה בביטול תורה, שהמבטא הזה משמשת על הרעיון הזה שיחשוד את עצמו שטעה במה שחשב שיצא י"ח, ויתלה שטעה בזה, תלה ולא מצא כי פשפש עוד הפעם במעשיו וביחוד בנוגע ללמוד התורה ויודע בטח שמלא גם את החוב הזה על אופן היותר מספיק, כי מעולם לא הקל לעצמו לחפש איזה היתרים איך להקל בהמצוה הזאת בידוע שיסורין של אהבה הן אז רשאי להחליט, כי כבר הגיע למדרגה זו ליסורים של אהבה, שמתייסר בכדי להוסיף אהבה על אהבתו לתורה, וע"כ אמרו דהוא רק אם אין בהם ביטול תורה או ביטול תפלה, דאל"כ קשה לתלות דבאים בכדי לחבבן בעיניו ביותר התורה והמצות, אחרי שעל ידם מתבטל מתורה או מתפלה, והני דפליגי שם וסוברים אשר אלו ואלו יסורין של אהבה הם משתמשים בהמבטאי יסורים של אהבה על כונה אחרת, דסוברים דגם היסורים הבאים בעד עונות, יכולים להקרא בשם יסורים של אהבה דזאת גופה מה שהקב"ה מייסר את האדם בעוה"ז ביסורים בכדי לנקותו מעונותיו שלא יסבול העונש בעוה"ב, יש בזה אות אהבה, ובבאורי לע"י הארכתי בזה.

אמיתת ההנחה הזאת מפעולת הסבלות על החביבות יודע אני אמנם מן הנסיון, כי כל מה שסבלתי יותר מהמפעלים נתחבבו אצלי יותר, ובכ"ז ראיתי לברר אמיתותה ממאחז"ל, כי לולא זאת לא הייתי מרהיב עוז בנפשי לפרסמה, והייתי חושב אולי הנני בודד במועדי בנוגע לטבעי זה, ואמנם אחרי אשר גם חז"ל החליטו כן הן הלא אין לספק עוד באמיתותה, וההנהה הזאת כדאית לטפל בה ולברר אותה, כי יש לה ערך גדול, כי יכולה להיות תמיד לקני מדה לדעת אמיתת המסירות של כאו"א מהעוסקים באיזה מפעל עממי או צבורי, כי אלה שבעת שמגיע להם מזה איזה אי־נעימות יסוגו אחור יש לדעת כי גם מתחלה לא היו מסורים להמפעל באמת, כי לו היו מסורים להמפעל באהבה גמורה, אז לא לבד שלא היו חוזרים לאחוריהם מצד הסבלות. כי אם עוד הי' מתחבב עליהם יותר, וכמש"כ שהנני יודע זאת גם מן הנסיון, כי ע"י הסבלות נתחבבו אצלי המפעלים עוד יותר, וכל כך נתחבבו אצלי עד שהחביבות הזאת היתה אחת מן הסבות שסבבו הוצאת המאמר הזה לאור.

אחת מן הסבות, כי לא אכחד שאם אמנם שיש בכח סבה כזאת לסבב הוצאת מאמר כזה לאור, בכ"ז מסופקני מאד אם הי' בכחה להניעני לזה, לולא שהיתה עוד סבה אחת שהיא עוד יותר חשובה, והיא היא היתה הסבה היותר עקרית להוצאת המאמר הזה לאור. וזהו,

במאמרי המיוחד להענין מנצחיותב של ישראל, הראיתי כי הגורמים

היותר

היותר עקרים לקיום הדת והאמונה בישראל בכל זמן גלותם הם שתי אלה, א) מציאותם של גדולי ישראל, כי בכל עת ובכל מקום נמצאו בישראל אנשים גדולים בתורה ובמצות המסורים לעמם בכל לבבם ובכל נפשם, ואשר כחם רב להשפיע על השומעים במדברותיהם הנלהבים והנעימים, ב) המשמעת כי בני ישראל למודים להטות אוזן לדברי גדוליהם, ולמלאות כל דבריהם במלואם, ע״י שני הדברים האלה משתמרים עניני הדת והאמונה בקדושתם ובטהרתם, ועוד בדברי הראשונים יש איזה רמזים שמהם ניכר כי גם הם עמדו על זה, ויש שמרימים על הנס את הענין הזה ממציאות הגדולים בכל דור ובכל מקום, ואומרים שהדבר הזה לבדו מספיק להוכיח בהוכחה נאמנה כמה שהקב״ה איננו מסיר השגחתו מישראל, כי אומה כזאת הסובלת כל כך, והנרדפת על צוארה כל כך, ואשר כל ימי׳ היא נעה ונדה ממקום למקום, נדנודים וטלטולים מנת חלקה, ובתנאים קשים כאלה תגדל עוד אנשים גדולים ומצויינים כאלה, הוא דבר אשר כפי הליכות הטבע אין לזה שום אפשרות, ולזאת מחליטים כי היא ראי׳ נאמנה על מציאת ה׳ והשגחתו, ועל נצחיותם של ישראל, ואנכי הראיתי באיזה מספרי כי כבר היה הענין הזה לחז״ל לאבן פנה, לחזק עי״ז האמונה בהשגחת ה׳ ובנצחיותם של ישראל, וז״ל בספרי אורה ושמחה (שער ג׳ פ״א סוף אות ה׳).

וכבר השקיפו חז״ל השקפה כללית על מרוצת תקופות תיי האומה, וראו איך כי רק היחי״ם שנשאו וסבלו הרבה בגלל תורת ה׳, הם החזיקוהו תמיד בכל התקופות לבלי יתגברו עלי׳ שונאי׳ ומנדי׳, שבכל לב רצו להכחידה מתחת השמים, וכמו דאיתא במגלה דף (י״א ע״א) לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם חנני׳ מישראל ועזרי׳, ולא געלתים בימי יונים שהעמדתי להם שמעון הצדיק חשמונאי ובניו ומתתיהו כה״ג, לכלותם בימי המן שהעמדתי להם מרדכי ואסתר, להפר בריתי אתם בימי פרסיים שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות, כי אני ה׳ אלהיכם לע״ל שאין כל אומה יכולה לשלוט בהם. השבו בקצרה הדורות הראשונים הידועים מגזירת השמד והגזירות האיומות שעברו על האומה והדת, ואיך כי נמצאו בהם יחי״ם שעמדו בפרץ והפיחו רוח גבורה בבני עמם להתגבר על התלאות והמצוקות, והם היו תמיד מאורי זיקות האמונה, והראי בזה, איך כי ההנהגה האלהית משגחת בהשגחה פרטית, אשר בכל דור ודור ימצאו אנשים מצויינים שיעמדו בפרץ, ושעל ידי מעשיהם הטובים וחכמת תורתם יחזקו את אנשי דורם לשאת ולסבול בשביל קיום הדת, וזהו המופת היותר נאמן על קיום האומה ונצחיותה, ובבאורי לע״י הארכתי בזה המאמר, לבארו עפ״י התולדה הנאמנה מכל הקורות שעברו בפרט בהדורות של האנשים המצויינים הנ״ל, — ובארתי תוצאות פעולותיהם ואיך שהיתה פעולתם פעולה כללית, גם על הדורות של אחריהם, וגם בתבתי דמשו״ז רמוז כ״ז בקרא הזה, יען כי בקרא זה אצורה הבטחת הקיום והנצחיות של האומה, ויסוד נצחיותה הוא מפאת השלמים ואנשי המעלה שע״י מסירת נפשם, נתנו קטורה באף בני דורם לעצור בעד

הרעה

הרעה הנשקפת להדת והאמונה, ע"כ רמזו כ"ז בקרא זה וחלקו הקרא לאיזה חלקים, וכל חלק וחלק יכיל איזו תקופה, אבל באמת כוונו לומר שבההבטחה הזאת של לא מאסתים כו' נכלל ענין זה של מציאת יחי"ם ואנשי לב שילמדום תמיד למסור נפשם בגלל קיום הדת, אשר זהו יסוד קיום האומה, עכ"ל שם.

עוד הוספתי בספרי הנ"ל שם לומר דזהו שמצינו שהיתה עת שהמלכות גזרה גזירה המורה על הסמיכה, וקבעה ע"ז עונש גדול ונורא, שהוא מצד שידעו שהמשמעת להגדולים היא היא הנותנת עוז ותעצומות לקיום הדת, ע"כ חפשו עצות איך לבטל המשמעת, ואחרי ששערו כי ע"י הסמיכות תתבטל המשמעת, ע"כ גזרו על הסמיכה לבטלה, בכדי שעי"ז יחדלו ישראל מלהיות גוי שומר אמונים, ועי"ז יתבוללו מעט מעט בין העמים, שזאת היתה אדיר כל חפצם והארכתי שם בזה, עיש"ה כי הדברים ההם כדאים להקרא בשום לב.

נתבאר לנו מזה כי פעולת גדולי הדור על ישראל היא הגורם העקרי לקיום הדת והאמונה, ובפעולת גדולי הדור על ישראל נכללו שתי אלה „מציאותם של הגדולים והמשמעת".

ובמ"ר פ' בשלח (פכ"ג אות י"א), איתא וז"ל אז ישיר משה, הה"ד שחורה אני ונאוה, כנ"י אומרת שחורה אני במעשי, ונאוה אני במעשה אבותי, אמרו רבותינו אל תהא קורא בנות אלא בונות ירושלים. זהו סנהדרי גדולה של ישראל, שהן יושבין ומבנין אותה ואין לדברים האלה שום מובן, ובבאורי על מ"ר בארתי המא' הזה באופן שאצור בקרבו ג"כ הרעיון הזה מפעולת הגדולים על האומה, ואמרתי להביא פה תוכני הדברים מבאורי ההוא:

אם נתבונן בעוד איזה דרשות שחז"ל דרשו באיזה מקומות על הקרא הזה של אז ישיר משה ובני ישראל נראה שהם החליטו דמה שהכתיב מזכיר פה מתחלה את משה ואח"כ בני ישראל, כיון בזה להראות דמה שבני ישראל שרו את השירה הזאת שכולה אומרת מכירתם לה' ודביקותם אליו, הוא רק ע"י משה, כי הוא פעל עליהם להביאם לזה, כי הנה בירו' שקלים (פ"א) איתא ר' יהודה בן פזי בש"ר, הן נקרא ולא נבהת, לטובה כל נדיב לב, לרעה ויתפרקו כל העם כו', לטובה ויוצא משה את העם כו', לרעה ותקרבון אלי כלכם, לטובה אז ישיר משה ובני ישראל, לרעה ותשא כל העדה ויתנו כו', תכליתו של המאמר הוא, התאננת על הנטי' הטבעית שיש בהאדם להרע המוסרי, ושע"כ לאיזה ענין רע מתעוררים בעצמם, ולענין טוב יש לעוררם, ומעצמם אינם מתעוררים, ומביאים ע"ז גם את הקרא אז ישיר משה כי הם מבארים את הקרא כן, אז ישיר משה, ועי"ז גם ובני ישראל כי רק ע"י זה שמשה נתעורר לשיר פעל עליהם שגם הם ישירו, והוא רק הוא פעל עליהם כזה אבל מעצמם לא היו מתעוררים, ובמ"ר שה"ש (פ"א אות ס"ד) איתא רבי הי' יושב ודורש ונתנמנם הצבור, בקש לעוררן, אמר ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחת, והיה שם תלמיד אחד וריבר"י שמו, א"ל מאן הות

כן

כן, א"ל זו יוכבד שילדה את משה ששקול כנגד ששים רבוא של ישראל, הה"ד אז ישיר משה ובני ישראל, ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה, ולא קם נביא בישראל עוד כמשה, גם מהמאמר הזה מבואר ג"כ שבארו כן את הכתוב אז ישיר משה ובני ישראל שהוא פעל עליהם כי הלא זהו המושג הפנימי במה שאמרו שהי' שקול כנגד ששים רבוא היא באשר שהוא פעל עליהם להביאם להשלימות המוסרית ע"כ הוא שקול כנגדם, וע"ז מביאים גם את המקרא אז ישיר משה להוכיח מזה שהי' שקול כנגד כולם משום שכפי שהם מבארים את המקרא הזה מבואר דמשה פעל עליהם בנוגע לשלימות המוסרית, דהשירה הזאת היא רק תוצאה ממדרגותם בשלימות המוסרית, ואחרי שהוא פעל עליהם הפעולה הזאת ממילא מוכח שהוא שקול כנגד כולם.

על פי הדברים הקדומים יתבאר בטוב מאמרם ז"ל הנ"ל על הקרא שחורה אני ונאוה כו' כי הלא לפי דרכם אצור בהמקרא הזה הרעיון הזה מפעולת הגדולים על הדור, לזאת ראו להרחיב פה את הרעיון הזה אחרי כי בפה הוא מקורו של הרעיון הזה ושורשו, ווש"א שחורה אני במעשי יודעת אני בעת שאינני משים לבי לדברי הורי ומורי הגדולים והנני בוחר ללכת כפי נטיתי העצמית, וכפי העולה על רוחי, אז המסלה הזאת איננה פזורה בשושנים ואיננה מוארה בל צרכה, ואולם ונאוה אני מתי אוכל לומר כי הנני נאוה, והנני דורך במסלה המוארה ואשר בה הנני בטוח שלא אכשל, רק במעשי אבותי בעת שאשים עיני ולבי למעשי אבות הכנסי', ודברי גדולי הדור ומעשיהם יהיו לי לעינים כי אז הנני בטוח שהנני הולך למישרים; ולחזק עוד יותר את הרעיון הזה מפעולת גדולי הדור על הדור, הביאו ע"ז הדברים האלה, אמרו רבותינו: אל תהא קורא בנות אלא בונות ירושלים, זו סנהדרי גדולה של ישראל שהן יושבין ומבנין אותה, כי ע"י דבריהם ופעולותיהם בונים את האומה ומשכללים אותה בשכלול רוחני ומוסרי, שזהו הבנין האמתי, כי האומה שבני' פרועים לשמצה, והולכים בדרך עקלתון, נקראת אומה הרוסה, ואמנם בישראל שהמשמעת לגדולי הדור גדולה מאד, ע"כ פועלים על האמה לתקנם בתיקון מוסרי ולבנותם ולשכללם בשכלול רוחני ותוריי.

כאן כן עתה לוקחת המשמעת חלק גדול בקיום הדת והאמונה, יש שחושבים כי הרבנות כבר פשטה את הרגל, ואבדה את ערכה, ואין לה עוד הכח והעוז לפעול מה, אבל כל אלה אינם אלא טועים, גם עתה פועלת הרבנות פעולה כבירה ונמרצה, ורק תחת שמלפנים היתה פעולתה רועשת וסואנת, עתה היא מודרגית והשאית, לולא פעולתה של הרבנות על האומה לא היתה עומדת האומה בנוגע להיהדות גם על המדרגה שעומדת עתה, אמנם כן אין לכחד כי המצב המוסרי מקולקל מאד, כי ירד עשר מעלות אחורנית, אבל כ"ז הוא רק בנוגע ליחידים, אבל ההנהגה הכללית הישראלית עודנה ב"ה כולה יהודית ובכמה מקומות היא חרדית עד הקצה האחרון, כמעט

בכל

בכל קהלה **וקהילה יש** חבורות שהבירי' לומדים פרק **משניות** בבל **יום**, **ויש** שלומדים **גם דף** גמ' בכל יום, יש חבורות למקרא **לאגדה**, **למנורת המאור וכדומה**, וכל אלה פועלים הרבה על קיומה של היהדות, **הישיבות מלאות תלמידים למאות**, וכל אלה הן תוצאות **מפעולת הגדולים על** הדור, והוא רק ע"י המשמעת.

ולא עוד אלא כי עתה נחוצה לנו המשמעת עוד יותר, כי **בעת כזאת**, שרוח החפש מנשב מכל עבר ופנה, והמים הרעים הולכים **ומציפים עלינו**, הזרם מהמים הרעים האלה הולך וזורם ברעש ובסופה, **הולך ומציף** כל יסודי הבנין העתיק יומין והקדוש של **האומה**, הולך **ושוטף** כל קדשי בני ישראל, בעת רעה **כזאת** יש לנו להנצל רק ע"י **המשמעת**, המשמעת **יכולה** עוד להגן בעדנו להצילנו מכליון המוסרי **חלילה**, **וע"כ עתה** יש **לנו לשום** עין ולב על המשמעת, לחזק בדקיו לשומרו **מכל** משמר, כי הוא האמצעי היחידי שבידו להועיל הרבה.

לדעתי רק למותר הוא להרבות דברים בשבחה של המשמעת, כי **הוא** דבר הידוע לכל, די לנו לשום מעוף עין על כל **המקומות** **והזמנים** שנמצאו בהם אנשים שהחלו לבטל את המשמעת, ואו אז **כאשר** נראה מה שלסוף עלתה להם, או אז נדע להעריך את **המשמעת** בערכה האמתי.

הידיעה מיקרת ערכה של המשמעת מחייבת לשום לב לדעת תנאי' וגדרי' שעל פיהם יכולה המשמעת להתקיים, והנה **המשמעת** הוא מושג המצטרף, מהמשמיעים שהם גדולי האומה, ומהשומעים שהם כל בני האומה, ומובן מאליו שיש תנאים המיוחדים המוטלים על המשמיעים למלאותם, וכ"כ יש תנאים מיוחדים המוטלים על השומעים, ואין פה המקום לבארם כולם, ורק מתנאי אחד שהוטל על הגדולים המשמיעים למלאותו, ואשר הוא תנאי ראשי וכללי ממנו אדבר בקצרה.

התנאי הראשי הוא שהגדולים האלה שהם צריכים לפעול על השומעים יש להם לראות, שיהיו מנוקים מכל שמץ דופי, כי גם אם יהי' גדול בתורה ובמעשים, בכ"ז אם ימצא עליו איזה כתם היותר קטן ורבב היותר דק עלולים הם לבטל כל ישותו וכל ערכו, לבלי תהי' לו עוד היכולת לפעול מאומה, כי המשמעת מתקיימת רק ע"ז שמכירים על הגדול ביראת הכבוד, יודעים כי הוא גדול בתורה ובמעשים טובים ותומתו וצדקתו מכריזות עליו, רואים הנהגתו בקודש, כל אלה פועלים עליהם לסור למשמעתו, ואולם אם ימצא עליו איזו לכלוך, כי ישמע עליו איזה דבה קלה, אז נפגמה קדושתו בעיניהם, ולא תעשינה עוד ידיו תושיה וקולו יהי' כקול קורא במדבר.

ביחוד יש להאיש המורם מעם הגדול מאחיו, להזהר מרדיפה אחרי הבצע ומהטי' מן האמת, כי מי שהוא לקוי באחד מהשני הדברים האלה, איננו יכול עוד להכבד על פני העם, וע"כ אמר הכתוב **אנשי אמת שנאי בצע** כי שני אלה נערכים בערך אחד, ומטרה אחת יש להם, וש"א ביבמות (דף ק"א ע"ב) ובעוד כ"מ כשם שב"ד מנוקין [illegible] כך מנוקין

מנוקין מכל מום, כי כמו שיש קפידא שלא יהי' פגום במוסריותו ובפנימיותו, משום כי הפגם היותר דק יכול להשפילו שלא יוכל יפעל עוד, כן יש להקפיד שלא יהי' פגום בחומריותו ובחצוניותו, כי גם הפגם החיצוני עושה רושם לא טוב, שעי"ז מתמעט דמותו בעיני העם, ובס' הדרושים שלי הארכתי בזה ובארתי הרבה מה שנוגע לדיינים בפרט ואכמל"ב, גם בארתי שם כי אנשי אמת ושנאי בצע הוא חדא מלתא, כי מי שהולך בדרך האמת לא יטה אחרי הבצע, והרדיפה אחרי הבצע, היא ממילא גם הטי' מן האמת, ולזאת יש לשום לב ביחוד להזהר לבלי להניח מקום, למתיחת קו של חשד בהטי' מן האמת.

מתיחת חשד מההטי' מן האמת, תהי' על איזה שתהי', אם גם לאחד מהגדולים המצויינים הנודעים לשם בתורתם וצדקתם, ואם גם תהלתו מלאה כל הארץ, ואין קצה להכבוד שמעטרים אותו מכל עבר, וביחוד להכבוד שמבדרים לו במקומו, שמראים לו בכל שעה שהם מרגישים כי הוא הודם זיוום והדרם, בכ"ז אם יתן מקום שיחול עליו החשד הזה מההטי' מן האמת, אז יפול למשואות, וכל אלה שחלקו לו כבוד מלא חפנים יבזו אותו וישביעוהו כלמות וריק, כי החשד הזה מְפַנֶּה ממנו זיוו הודו והדרו, כל צדקותיו ופעולותיו הטובות, לא תעמודנה לו עוד, כל דרשותיו החמות ואמרותיו הנלהבות, לא תועלנה לו, כי מי שלקוי בזה משימים לאַל כל פעולותיו הטובות, וכל מדברותיו, כי אומרים שכל מעשיו הטובים ודבריו הנלהבים אינם נעשים ויוצאים מקרב לבו, ונעשו רק לשם איזו נטי' גופנית ופני' עצמית, והמפעלים היותר טובים שיפעול אין בהם עוד כח להגן על כבודו, כי ההטי' הזאת הוא ניגוד בין תוכו לברו וכל מי שמוחזק שאין תוכו כברו, מותחים עָליו קו של חשד על כל מעשיו והליכותיו, ומחליטים כי לא מלבו יוצאים דבריו ומפעליו ג"כ אינם נעשים באמת, רק למען תפוס איזה אנשים וממילא לא יתנו עוד כל ערך, למפעליו ולדבריו.

המימרא העממית, מלתא גנאי דאית בך קדים אמרה ואשר לפי דעת חז"ל בב"ק (דף צ"ב ע"ב) יש לה מקור בתורה, המימרא הזאת הניעתני לגלות את אשר עם לבבי, זה מכבר בעשרות שנים האחרונות התחיל להראות הנגע מההטי' מן האמת בבית ישראל, והמחלה מנגעים האלה היא מסוכנה מאד, וגם היא מחלה המתדבקת, ואחרי כי המחלה הזאת הולכת ומתפשטת יותר ויותר, וכדבר באפל תהלוך, הלא הגיעה השעה לטכס עצה איך לרפאות את המחלה הזאת; כי המחלה הזאת הולכת ומתפשטת בקרבנו בזה אין לספק, הנענועים לכל צד וההתכוונות לצאת כל הרוחות, הן הנה תולדות ההטי' מן האמת, מי שהאמת נר לרגלו ואור לנתיבתו, לא ינענע את ראשו לכל צד. ולא יתן את לבו לכוין ולצאת כל הרוחות, הוא מגלה דעתו ברבים בדברים ברורים, ולא יחוש כלל אולי כל אלה המנגדים להדעה הזאת לא יהיו עתה שבעים ממנו רצון, כי האמת יקרה בעיניו מאד, ואלה המסתירים את דעתם, ומנענעים לכל אחד בראשו ומטים עצמם לכל צד אלה חוטאים נגד האמת, ונוטים מדרך הישרה והאמתית.

יכול היות כי המנענעים האלה סומכים על מאז"ל במ"ר פנחס שז"ל שכן משה מבקש מן הקב"ה בשעת מיתה, אמר לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך דעתן של כאו"א, ואין דעתן של בניך דומין זל"ז, וכשאני מסתלק מהן בבקשה ממך מנה עליהם מנהיג שיהא סובלם לאחד ואחד לפי דעתו, שנא' יפקוד ה' אלהי הרוחות, אלהי הרוח אינו אומר אלא אלהי הרוחות, עוד שם באותה פרשה וז"ל איש אשר רוח בו, לפי שאמרת אלהי הרוחות שאתה מכיר רוח כאו"א מכל ברי', תמנה אדם שידע להלך עם כאו"א מהם לפי דעתו, הרי שמהמאמרים האלה נראה, כי כבר התפלל מש"ר ע"ז, שהקב"ה יזמין להם מנהיגים כאלה שיאירו פנים לכאו"א, ולתת לכאו"א צדק, וע"כ הלא יפה הם עושים בזה שמנענעים בראשם לכאו"א — אמנם לדעתי חלילה לן לומר כן כי מש"ר יתפלל שיקומו רועים כאלה שלא יהיה תוכם כברם, ושינענעו בראשם לכאו"א, ולהונות אנשים עד שגם אלה, שבאמת אין דעתו מסכמת לדעתם יוליכם שולל ויתן להם מקום שיתשבו כי גם דעתו מסכמת לדעתם, רחמנא ניצלן מהאי דעתא, לומר כי מש"ר יתפלל שמנהיגי הדור יהיו בעלי דו־פרצופין, אמנם האמת הוא שמש"ר התפלל שהקב"ה יזמין לישראל מנהיגים כאלה שיהי' בכחם להטות את כאו"א לדעתו, שהמנהיג יהיה איש הרוח כזה, שיאציל עוד מרוחו על צאן מרעיתו להטותם לדעתו.

סימני המחלה הזאת מהנענועים לכל רוח התחילו להתראות זה איזו עשרות שנים, אמנם ביותר נתבלטו בעת התפיסה מהרעיון הצ"ני, כי הי' כמה שבלבם היו מסורים להרעיון והכחידו זאת בלשונם, הראו פנים שוחקות להמנגדים, אמנם אנכי בעצמי צדדתי בזכותם, אבל יש כמה שהדבר הזה עושה עליהם רושם רע, ומקילים עי"ז בכבודם, וביחוד כל אלה שלמראה עינים התרחקו מהתנועה הזאת, הוכרחו להשתמש בהטענה הידועה מצד התערבות החפשים, וההשתמשות בהטענה הזאת, היא תוצאה בולטת מההטי' מן האמת, נניח שבעד ההמון הפשוט מספקת גם טענה כזאת להיות אמתלא מספקת על הריחוק מהתנועה, אבל כל מי שלב מבין לו יודע ומרגיש כמה שהיא רחוקה מן האמת, וכבר דברתי מזה במאמרי זה, ובפה אוסיף עוד דברים בזה.

מודעת שיש שני מיני ידיעות, א) מן הקודם אל המאוחר, ב) מן המאוחר אל הקודם, וכמו מי שרוצה לדעת על איזה רופא אם הוא רופא מומחה ואומן או רק רופא אליל, אז מי שידיעותיו בחכמת הרפואה מספיקות לו לדעת מהן את ערכו של הרופא, והוא הולך אצלו ומדבר עמו בזה, ואח"כ יודע ערכו, הידיעה הזאת היא מן הקודם אל המאוחר, ואולם מי שאיננו יודע מאומה מחכמת הרפואה, ואומר ג"כ שיודע ערכו של הרופא, מצד שהחולים נתרפאו על ידו, או מצד שלא נתרפאו, ידיעה כזאת היא מן המאוחר אל הקודם, מובן מאליו כי הידיעה ממדרגת מן הקודם אל המאוחר היא יותר מוחלטת ויותר מאומתת מהידיעה שהיא ממדרגת מן המאוחר אה"ק, כי גם אם החולים נתרפאו על ידו יכול היות כי ההצלחה עמדה לו, או שהיו מתרפאים גם בלעדו, ואם לא

לא התרפאו יכול היות שהמחלות היו כאלה שלא נתנו להתרפא, ואם אמנם שעפ"י רוב הריפוי ושלילת הריפוי הוא בסבת הרופא, בכ"ז אין לערוב כ"כ באמיתת הדבר.

למען לברר יותר אמיתת דברינו בנוגע להבדל שבין שתי הידיעות האלה, אעתיק פה מש"כ במק"א בזה, שם הראיתי כי הידיעה מן הקודם אל המאוחר מתערכת בערך הידיעה על המסובב מסבה עצמית, והידיעה מן המאוחר אה"ק מתערכת בערך של הידיעה על המסובב מסבה מסומנת, ובשתתברר ההערכה הזאת, יראו כמה שמאומתים דברי הנ"ל, ויש לנו רק לבאר הענין של הידיעות מסבה עצמית ומסבה מסומנית.

דע שיש שני מיני ידיעות שהן מתבררות משני מיני הסבות האלה, א) סבה עצמית, אם אחד שואל מחבירו אם יודע הוא מאיש פלוני, אם הוא בביתו, ומשיב לו שיודע שאיננו בביתו מצד שיודע שהוא עתה בעיר פלונית, הידיעה הזאת שאיננו בביתו מסתבבת מזה שיודע שהוא בעיר פלונית, ואולם הסבה הזאת ביחס הידיעה, היא סבה עצמית, דמזה שהוא עתה בעיר פלונית מסתבב בהכרה ובעצם שאיננו בביתו, ב) סבה מסומנית, אם משיב לו שהוא יודע שאיננו בביתו מזה שראה כי התריסין מגיפים על החלונות, א"כ הידיעה שאיננו בביתו מסתבבת מהגפת התריסין, וזאת הוי רק סבה מסומנית דהגפת התריסין איננה מסבבת בעצם אי־הוויתו בבית, ורק בתור סמן ויש לו לומר שיודע, כי לו היה האיש בביתו, לא היו התריסין מגיפים על החלונות, וההבדל בין שתי הסבות הוא בזה, דהידיעה הבאה מסבה עצמית, היא ידיעה ברורה ומוחלטה, שאין שום מקום לספק בזה, דאחרי שהוא בעיר פלונית איננו פה, ואין מקום לומר אולי קרה הפעם איזה מקרה שהגם שהוא בעיר פלונית, בכ"ז ישנו גם בביתו, אבל בסבה מסומנת, הידיעה הוית רק בתורת השערה הבנויה על רובא, אבל בכ"ז יש לחוש אולי קרה מקרה כזה, שהגם שהוא בבית עכ"ז מכוסים החלונות;

הידיעה משני הסבות האלה, היא רבת הערך ושם הראיתי דכמה עניני הלכה מתיישבים עפ"י הידיעה הזאת, ופה אפרוט רק ב' עניינים בתכלית הקיצור.

מודעת דהרשב"א החליט דטרפה וודאית יש שתיה יב"ח ובכ"ז היא טרפה, ועמלו הרבה בהבנת הדברים, עיי"ה ביו"ד (סי' נ"ז) בש"ך (ס"ק מ"ח), אמנם בירור הענין הוא כן, יחס ההסתבבות שבין איסור טריפה עם העדר החיות איננו יחס עצמי, דהאיסור מהטריפות הוא מצד עצמן, גם אם יחיו כמה שנים, ורק באשר שידעו בקבלה כי עפ"י רוב הטריפות אינן חיות יב"ח, ע"כ השתמשו בהך כללא רק לסימנא וכמש"א בחולין (דף נ"ז ע"ב) סימן לטריפה יב"ח, וע"כ אם מתקיימת יב"ח, אז מצד ההכרעה דרובא, יש להכריע שהיא כשרה, אבל בוודאי טריפה מאי תועיל שהיית יב"ח, אחרי דהטריפה איננה מצד העדר החיות, ורק להיפך העדר החיות מסבב איסור טריפה, וע"כ הה' טריפות שנאמרו למשה בסיני, הן מצד עצמן וממילא לא תועיל בהם שהיית יב"ח

יב"ח, אבל יש שאיסור טריפה הוא רק מצד העדר החיות, שם תועיל השהיי' מיב"ח, וזש"א בחולין (דף מ"ג ע"א) לאפוקי לקותא דרב"פ, היינו שהלקותא הזאת איננה בכלל הטריפות שנמסרו, שע"כ הן טריפות מצד עצמן, ואולם הלקותא טריפה מצד העדר החיות, ותועיל באמת שהיית יב"ח, ומיושבת הקושיא שהקשו איך פסקינן לדינא המימרא דשמונה מיני טריפות כו' וכ"כ פסקינן לקותא דרב"פ, ואולי כיון לזה גם הדג"מ, הדברים ארוכים בזה ואכמ"ל. —

עוד בארתי עפי"ז הא דאיתא בחולין (דף מ"ט ע"ב) חלב טהור סותם טמא אינו סותם, בעי ר' זירא חלב חיה מאי, ולכאורה נפלאה מאד בעייתו זו, וכמו שאביי מתפלא באמת עליו שם עיי"ש, אמנם בכ"ז יש להתבונן גם בדברי ר"ז, איך עלה על דעתו כלל לספק בזה, אבל באזר הענין הוא כן, על החלטת רב שיש יחס בין דין דסתימה לטהרת החלב יש לספק אם היחס הסבותי הזה הוא עצמי או סמניי, דידוע דהחלב טהור אדוק וטמא אינו אדוק כל כך, והסתימה דורשת אדיקות, ע"כ י"ל דבתור סמן השתמשו בזה, דהחלב טהור מצד אדיקותו סותם, וטמא אינו סותם, וא"כ בעצם אין שום יחס ביניהם, ויש גם מקום לומר, דיש בזה יחס עצמית, והוא דנימא דהאדיקות של חלב טמא מספקת ג"כ להיות סתימה, ומה שטמא אינו סותם הוא מצד דסתימה אוצרת בקרבה מושג ההתאחדות, כי בעת שאנו חושבים לסתימה מאחדים אנחנו את הסותם והסתום והם מתחשבים כאחד, וע"כ י"ל דמשו"ז בעינן שלא יהי' ביניהם הבדל מוסרי, דבעת שהחלב טמא, הלא יש ביניהם הבדל מוסרי, וכבר מצינו דיש שהשינוי המוסרי פועל גם על ענין טבעי דהא בביטול האיסורים יש גם ענין טבעי, ובכ"ז לדעת הר"ן בנדרים (דף נ"ב ע"א) דמעמייהו דרבנן דמב"מ בטל, הוא מצד הניגוד המוסרי שיש ביניהם, דהיתר ואיסור מנגדים זה לזה, וע"כ שייך בהם ביטול, ולזאת י"ל דגם לענין סתימה גורם הניגוד המוסרי להפריד ביניהם, באופן שעי"ז לא תחשב הסתימה לסתימה מעליתא, וזה הוא ספיקו של ר"ז, ורק אביי מדחה לו, דסוף סוף רחוק לומר דהוא מצד הניגוד המוסרי, והתבונן היטב בזה, כי קצרתי פה מאד, והדברים ארוכים בזה.

יצאתי מעט מגדרי, ואולם מהדברים האלה נתברר היטב ההבדל שבין סבה עצמית לסבה מסומנית, וממילא יובן גם מש"כ, כי הידיעה מה"ק אהמ"א מתערכת בערך סבה עצמית, והידיעה מהמאו' אה"ק בערך סבה מסומנית, וממילא מובן גם את הריחוק שיש בין ידיעה מסבה עצמית להידיעה מסבה מסומנית, ואחרי שההתאמתות ע"י הידיעה מה"ק אהמ"א, היא יותר מאומתת מההתאמתות של הידיעה מהמאו' אל הקודם, ממילא מובן שבמקום שיש להשתמש בהידיעה מה"ק אהמ"א אין להשתמש בהידיעה מהמ"א אה"ק, ואם יש ניגוד בין התוצאה מהידיעה של מה"ק אהמ"א, להידיעה של מהמ"א אה"ק, יש להכריע עפ"י התוצאה של הידיעה מה"ק אהמ"א.

מהדברים שדברנו פה, יש לראות את האפסיות של הטענה מההתערבות של החפשים, הלא הידיעה היוצאת מהטענה הזאת היא רק

מהמאו'

מהמאו' את"ק, והיא סבה מסוימנית, כי מזה שהחפשים לוקחים בזה חלק רוצים להוכיח, כי התנועה הזאת איננה דתית, והידיעה הזאת סותרת להידיעה של מה"ק אהמ"א, כי זאת לא יכחישו שהעסיקה בכל העניינים הנוגעים לאה"ק היא כולה דתית ומוסרית, ואם גם נסכים כי מההתערבות החפשים יש להוציא התוצאה הזאת, ג"כ צריכה התוצאה היוצאת מהידיעה הזאת להתבטל לעומת התוצאה היוצאת מהידיעה של מה"ק. אלה"מ, ואיך אפשר להכריע הכרעה כזאת, ומה גם שבאמת אין מההתערבות הזאת שום הוכחה, ואין כל ספק, כי רבים מאלה שעל הטענה הזאת נוסדה התנגדותם יודעים בבתר לבבם אפיסותה וביטולה, ובכ"ז משתמשים בה, ואין לך הטי' מדרך האמת גדולה מזו, ובמאמרי בפנים צדדתי בזכותם של אלה והמלצתי שהוא מצד שיראים לגלות דעתם האמתית בחשבם מראש מה שיסבלו מזה, ההמלצה הזאת שיש בה הרבה מן האמת יכולה אמנם להיות להמלצה מספקת, בכ"ז הלא יותר טוב היה, לו לא היינו צריכים להשתמש בהמלצות כאלה, כי היו מגלים דעתם כמו שהוא, אולם כל עוד שיחזיקו בדעתם זו, כי ההתגלות תגע בהם לרעה, אין לדרוש מהם כל כך, אבל אם ידעו כי אין לפחוד כ"כ מההתגלות, יכול היות כי לא היו מסתירים דעתם, לזאת אמרתי להוציא לאור המאמר וזכרון בספר שבו מספור מה שסבלתי ג"כ, ואיך שרבים מאנשים הידועים נסו בכל המיני תחבולות להשפיל את כבודי, ובכ"ז תו"ל כי לא פעלו מאומה לא נגעו בי לרעה וכבודי חדש עמדי, וה' היה בעזרי להוציא מפעלים הרבה, כי סוף סוף עומד הנצוה לימין האמת, ואקוה כי דברי אלה יועילו הרבה להסיר מוראם ופחדם ולא יצטרכו עוד להסתיר את האמת ועי"ז תתרומם קרן התורה, זאת היתה הסבה היותר עקרית שסבבה הוצאת המאמר הזה לאור, וזאת היתה הסבה שבדרך ספורי נפגעו איזה אנשים שהם היו ראשי הפועלים בזה מה שבטבעי הנני רחוק מזה, כי כפי המטרה הזאת הוכרחתי לזה, ובכ"ז ראיתי שיבאו רק בדרך רמז ובדרך רפרוף, נוגעים ולא נוגעים.

דע שדרכי מעודי להתחשב גם עם דעתם של המנגדים לדעתי במקום שאדע שיש בהם גם אנשים ישרים ותמימים שהתנגדותם יוצאת מלבם באמת, ולזאת דרכי לחתור עד שידי' מגעת בכדי להגיע אל הנקודה המתפלצת, שהיא היא נותנת מקום לאפשרות של שתי הדעות, כי במקום ששתי הדעות המנגדות זל"ז יוצאות מאנשים השלמים בתורה ודעת ונוכח האמת דרכם, הלא יש להחליט כי באין ספק יש איזו נקודה שממנה תוצאות לאפשרותן של שתי הדעות כי נותנת מקום לחשוב כן, וגם לחשוב אחרת המנגדת לדעה זו.

גם בנוגע להרעיון הזה התנהגתי כן, יודע אני שיש בין המנגדים גאונים והעמוסים ביראת ה', שאין כל ספק כי התנגדותם היא מקירות לבם באמת ובתמים, וכ"כ גם בין המחזיקים בדעה הזאת יש ג"כ גאונים ויראים ושאין ספק כי בכל תום לבם הנם מחזיקים בדעה זו ומבשרי אחזה, יודע אני שבכל מה שהנני חושב ומדבר ועושה בזה הם הכל כפי רוחי ודעתי ופי ולבי שווים בזה. וא"כ הלא ברור שיש איזו נקודה שממנה

תוצאות לאפשרות של שתי הדעות האלה, והתרתי ג"כ בכל כחי להגיע להנקודה הואת, עד שבאתי להחלטה אחת שלדעתי יש לה מקום בתכמת הנפש.

יש שרעיוני האדם נפסקים רק ע"י איזו סבה, וכמו שבכל הנמצאים ההפסק בהם בין מצב למצב בין מצב המנוחה למצב התנועה או להיפוך בא תמיד רק ע"י סבה ידועה, כן יש שגם ברעיונים יבא ההפסק רק ע"י איזו סבה, וביחוד מתאמתת ההנחה הזאת ברעיונים שיש בהם מעין רגש של נקם, המשל בזה, אחד העליב בקללה או בהכאה לנער אחד, כשנודע לאבי הנער, מובן שברגע הראשון מתעורר בקרבו הרעיון הזה לעשות שפטים בהמעליב, הרעיון הזה איננו עלול שיופסק מאליו ועוד להיפך, כי הוא עלול להתלהב עוד יותר ויותר שתוצאותי' תהיינה שפטים נוראים, אם שיכול להיות שעפ"י חשבון שכלי אין להתנהג כן כי מה שנעשה אין להשיב, ויש עוד שיביא רעה לבנו ע"ז שיעשה שפטים בהמעליב, בכ"ז בעת התרגשות אין מקום לחשבונות שכליים, ומיד שנתעורר בקרבו הרעיון מעשיית שפטים, לא יופסק עוד הרעיון הזה ולא יבא מעולם לעשות חשבון שכלי, כי כל עוד שהרעיון מושרש בקרבו אין מקום לחשבון, ובלא איזה סבה לא יופסק הרעיון, מובן שישנן בל"ס סבות רבות היכולות להפסיק תנועת הרעיון, ואמנם יש שתהא סבה כזאת שהיא עלולה מאד להפסיק את הרעיון והיא אם המעליב הוא אוהבו ורעו, או אם הוא ג"כ בנו, כי בנו האחד העליב לבנו השני, ואם אמנם שגם בזה יתעורר בקרבו הרעיון מעשיית שפטים בכ"ז באשר שהוא בנו, ע"כ כשיבא לזה יתעורר בקרבו הרגש של רחמים והרגש הזה יספיק להיות סבה להפסקת הרעיון לרגע ההוא ובעת הפסקת הרעיון יבא לחשבון שכלי, ממילא יופסק לגמרי הרעיון הזה ויחדל מלחשוב מעשיית שפטים, אחרי שעפ"י חשבון שכלי אין מקום לעשיית השפטים, גם יש לדעת שההתעוררת הראשונה מהאב לעשיית שפטים בהמעליב, איננה באה מצד שברגע ההוא מתעורר בקרבו רגש אהבה, רק מצד האהבה הטבעית המושרשת בקרבו לבנו מכבר, מתעורר בקרבו הרעיון הזה כמו מאליו מעשיית שפטים.

בכל מי שתורתו אומנתו מנוער ודתו היא מעוזו מעודו, עד שכל מעיינו הוא רק בתורה ואמונה; מצד שימת־מעינו התמידית בהן, נעשו כמו עצם מעצמיו ובשר מבשרו, וכמו דאיתא באדר"נ (פכ"ד) הלומד תורה בילדותו נבלעין בדמיו כו' ונעשים כ"כ קרובים להדת עד שבעת שישמעו כי אחד נוגע בהדת באיזה העלבה, עושה עליו השמיעה הזאת רושם נמרץ כל כך ממש כמו במי ששומע שהעליבו לבנו, ויש שהרושם שעשתה עליו השמיעה ההיא, היא מצד התעוררת הדשה, ולא מצד שאז התלקחה בקרבו נקודת הדת, רק מצד קרבתו התמידית להדת, מחיש את ההעלבה ומרגישה כאילו היתה נעשית לו או לאחד מאהוביו, ובמצב כזה מתעורר בקרבו הרעיון מלרדוף את המעליבים בכל המיני הרדיפות, מבלי לתת חשבון לנפשו, אם ע"י הרדיפות האלה יתקן מה, ויש שהרדיפות תגרומנה עוד קלקול, כי במצב כזה אינו עלול האיש לעשות חשבונות, והרעיון הזה מתערה בקרבו

כאזרח

באורח רענן מבלי שום הפסקה, כל עוד שלא תהיה איזו סבה שתהיה בכחה להפסיק את הרעיון הזה עד שיחל לתת חשבון לנפשו, ואו אז יש שיבא לידי הסכם, להמנע מרדיפות, שאין מהם שום תועלת, ויש עוד שאז יראה כי יכול עוד להביא קלקול, ואז אז יסכים לחדול מדרכים כאלה.

על פי הדברים האלה, היה בידי למצא הנקודה המתפצלת בהענין אשר לפנינו, כל שמיעה מהנהגה אי־דתית בנוגע להתנועה הזאת, [היינו לא בהציונות רק בהציונים] עושה על החרדים רושם נמרץ, כי כן הוא בטבע, והרושם הזה מעורר בקרבם את הרעיון מרדיפה, והריחוק הוא תוצאות מהרדיפה, ויש שהרדיפה הביאה עוד למעשים להשתדל להרחיק גם אחרים מלהשתתף בהתנועה הזאת, והרעיון הזה אחרי שמתרקם במח ומשתרש בלב, נעשה כאורח רענן מבלי לזוז משם, כל עוד שלא יקרה איזה דבר שיהיה מסוגל לפעול עליו להפסיק את הרעיון הזה, לא אכחד כי היו עתים שנתעורר בקרבי הרעיון מריחוק היינו יציאה מההסתדרות, וביחוד בעת הכנסי' האחרונה משנת תרע"א שאז הוחלט להכנים את הקולטורא בהתנועה הזאת, שנים רבות נלחמתי בזה לבלי להכניסה גלהמתי וגם יכלתי, ואולם בפעם ההוא שעפ"י רוב דעות הוחלט להכניסה, בעת שנתפרסם שהנהגת הב"ם ביפו איננה דתית כלל וכלל ויש שמוסיפים לומר כי לא לבד שאיננה דתית, רק שעוד להיפך שנעשים שם דברים נגד הדת, אז הייתי כאיש נדהם, אם אמנם שהתפשיות מאיזה מהציונים לא עשתה עלי מעולם שום רושם ואיננה צריכה לעשות רושם, אבל כניסת התפשיות בהתנועה, ראויה לעשות רושם לא טוב, לזאת עלה גם על דעתי הרעיון מריחוק, כי ההשקפה השטחיות לא רק שמסכמת ע"ז כי גם מחייבת לעשות כן, אמנם מסירתי היתירה להרעיון מישוב א"י ואשר עוד מימי נעורי הכה שורש בלבי, היתה הסבה להפסקת הרעיון ולהביא בחשבון הדבר הזה, וכמו שהאב הזה בעת שנודע שהמעליב את בנו הוא בנו השני, שהידיעה הזאת עוררתו להביא בחשבון מה שאמר לעשות שפטים בהמלעיב, כן קרה לי כי ראיתי שהצעד הזה מהיציאה הוא, מעין יכה יוסי את יוסי, והדבר הזה פעל עלי להפסיק את הרעיון מרדיפה, ולחשוב היטב דרכי, ולהתבונן בשום לב, ואז ראיתי כי היציאה לא לבד שלא תביא שום תועלת דתית, כי עוד תביא נזק דתיי, כי הגם שבנוגע לכניסת הקולטורא לא עלתה בידינו לתקן, בכ"ז יש כמה דברים שנתקנו ע"י המזרחי, ויש תקוה שיעלה עוד ביד המזרחי לתקן כמה דברים, וגם מה שיש שחוששים לזה שאחרי שמהשקלים מתפרנסים מוסדים שאינם דתיים, ע"כ הכנסת השקלים להסתדרות הוי מעין סיוע לד"ע, ג"ז איננה טענה כי לערך כמה שהמזרחי יכנים להסתדרות יש לו האפשרות להוציאה על התחכמוני או על שארי מפעלים כללים שאין בהם נגיעה בהדת. —

כן הוא רק ע"י מסירתי הנלהבה מאד להרעיון מישוב א"י עמדה לי לבלי להתמסר להרעיון מריחוק, כי היא פעלה עלי להפסיק הרעיון מרחוק, ועי"ז הי' בידי להתבונן היטב ואז נוכחתי לדעת כי הרחוק עלול יותר לקלקל מלתקן, ולולא המסירה הנלהבה במדה כזאת יכול להיות כי הייתי מחזיק ג"כ בהרעיון מריחוק, כי הגם שהטענה מהתערבות

החפשים

החפשים היא טענת הבל, אולם הטענה מהחפשיות בעצם הענין היא טענה הראויה לשום אלי׳ לב ורק אחרי ההתבוננת הראויה יש לראות כי גם הטענה הזאת איננה צריכה לגרום הרחוק. ומובן ממילא שלמי שתחסר המסירה להרעיון מיא״י במדה כזאת, כשיעלה רק במחשבתו הרעיון מרחוק ורדיפה [בעד הפגיעה בדת] לא יזוח ממנו וממילא לא ישוב להתבונן היטב בזה, וכן יתחזק בקרבו הרעיון מרחוק ורדיפה יותר ויותר, וגם עלול הוא להטות אוזן להמוציאי דבת שוא על הרעיון הזה, זה הוא סודה של הנקודה המתפצלת.

בסוף דברי הנני לעורר את הקוראים שיראו לקרות את המאמר אור לו בציון בשום לב, אם לא יפעול כל כך על הכלל, אקוה לה׳ כי למצער יפעול להחיות את המזרחי אשר בשנים האחרונות נתמעט דמותו במדינתינו, יש שחושבים כי הוא מצד שהממשלה דוחקת רגלי העוסקים בהציונית, והנה גם מזה יש לראות התרשלותינו, כי הלא יש כמה דרכים איך לברר להממשלה את הציונית, למען שתדע כי התנאי הראשי בהציונית הוא דרישת הסכם הממשלה על כל פרט ופרט, ואם היו עתים שהתערבו אנשים שרצו להכנים בה דעה זרה כבר נדחו ממחיצתה, ובכל אופן יודע אני ממקור נאמן כי על המזרחים אין שום טענה מהממשלה, יודעת כי המזרחי נעשה להשגית שכל ענייניה יהיו דתיים, וממילא אי אפשר שיהיה איזה ענין שלא כפי רוח הממשלה, ולזאת אקוה כי ע״י מאמרי זה ישוב המזרחי לתחיתו. והשעה הזאת דורשת מאד את פעולת המזרחי בארץ הקדושה, כל מה שהישוב בארץ הקדושה הולך ומתגבר יש יותר להשתדל בעד קיומו של המזרחי, הדברים ארוכים בזה, ואולי עוד אשוב לדבר בזה. וה׳ ישפות שלום לנו ולכל ישראל סלה, ועינינו תראנה בבנין ירושלים על תלה ובישוב הארץ כולה בב״א אכיר״ר - הכו״ת יום ה׳ ט״ז טבת תרע״ג לפ״ק לידא. —

נאום **יצחק יעקב ריינעס** אבדפק״ק.

ספר

שני המאורות.

חלק שני.

מאמר זכרון בספר.

שער הראשון

אור לו בציון.

פרק א.

א) **זה** עשר שנים ויותר שלא הוצאתי לאור גם ספר אחד מספרי אשר אתי בכתובים, מה שלא קרה לי עוד מעולם, כי מיום שהחילותי להו"ל בע"ה ספרי לא קרה שיעבור זמ"ר כזה מבלי שאוציא לאו"ר איזה ספר, וביותר משנת תרנ"ז שאז הראו לי אנשים ידועים חבה יתירה לספרי, ודאגו הרבה בעד הוצאת ספרי, ולא רק בדבר שפתים בלבד התבטאה דאגתם, כי אם גם בפועל ובמעשה, כי תמכוני בסך מסוים למטרה זו שאחל להו"ל ספרי [כמו שהודעתי מזה בספרי אורה ושמחה שהו"ל בשנת תר"ן] מני אז לא עברו גם ג' שנים שלא אוציא לאור איזה ספר, וע"כ הלא יכול היות שאיזה ממוקירי ספרי מתפלאים על ההפסקה הארוכה הזאת, ואם אמנם שבכלל מודעת כי הדפסת ספרים חדשים אינם מהדברים שיש להם תובעים נמרצים, אם יש איזו תביעה המתיחסת להוצאת ספרים חדשים, היא לגמרי תביעה אחרת תביעה חיובית, ולא תביעה שלילית, כי רבו כמו רבו המתאוננים על המחברים החדשים, ובאים עליהם בטענות שונות, ובכל אופן אינני משלה נפשי כל כך לחשוב, כי כה גדול הצמאון לספרי עד שאצטרך להצטדקות ולאמתלאות שונות על הפסקת הדפסת ספרי, ולזאת הייתי עובר ע"ז בשתיקה מבלי לספר הסבות שגרמו לזה, שסוף סוף נראים כמו הצטדקות על התלונות והטענות שיש על ההפסקה הזאת, בעת שבאמת אין כאן לא מתלוננים ולא טוענים, אמנם באשר כי האמת היא שלא מרצוני הטוב הפסקתי הוצאת ספרי לאור, רק שאיזה סבות גרמו לזה והסבות אינן סבות פשוטות, כי הן באו על ידי התענינותי באיזה ענינים רבי הערך שע"ז סבלתי הרבה ואין קצה להצער והעג"נ שסבבו לי; וכבר אמר החכם מכל אדם במשלי (י"ד.) „דאגה בלב איש ישחנה", וביומא (דף ע"ה ע"א) איתא: **ר' א ור"א ח א ישחנה מדעתו ות"א ישיחנה לאחרים** כי ע"ז שהאדם משיח דאגתו לאחרים, מסיחה מלבו ומרגיש כמו שגלל אבן מעמסה מלבו, כי כן הוטבע בטבע האנושי, לזאת רשמתי בקונ' זכרון בספר כל מה שעבר עלי לרגלי עסקנותי באיזה ענינים צבוריים, ובהיות שבשנים האחרונות סבלתי הרבה לרגלי עסקנותי בשני ענינים רבי הערך, והרביתי לדבר מהם בקונטרסי זכרון בספר, והדברים שדברתי שם הם מלאים ענין וראוים לראות אור, לזאת אמרתי להוציאם לאור. — **השני** ענינים האלה הם הציוניות והתיסדות הישיבה ואספר פה על הסדר, מתחלה מהסתפחותי לתציונית, ואח"כ מהתיסדות הישיבה.

ב) כאשר החל להשמע בעולם מרעיון הציוני בשנת תרנ"ז שאז היה הקונגרס הראשון, היו גם כמה רבנים שלקחו חלק בהתנועה הזאת, וגם נתאספו לאספה מוקדמת בווארשא, ואנכי לא לקחתי עוד כל חלק בזה, ועמדתי מרחוק, כי זה דרכי מעודי לבלי לעשות דבר, כל עוד שלא אחקור ואתבונן מעצמי על כל פרט ופרט מפרטי הדבר; ומה גם בענין כזה העומד ברומו של עולם היהודים והיהדות. כלל גדול הוא אצלי, כל אלה שדרכם להמסר לאיזה ענין חדש או לאיזו תנועה חדשה בשעה קלה בלא ישוב הדעת, מאלה אין מה לקוות הרבה, אבל אלה שאינם נמסרים לאיזו תנועה חדשה במהירות ובחפזון, רק אחרי הישוב במתינות – מאלה יש לקוות, כי הם יהיו תמיד מנושאי דגלה; מודעת שיש שני מיני תנורים, יש תנורים שכתליהם דקים והם מתחממים במהירות, ויש תנורים שכתליהם עבים, והם אינם מתחממים במהירות ורק אחרי עת ידועה, וכל מה שהם עבים ביותר שוהים יותר מלהתחמם. אמנם התנורים הדקים כשם שהם מתלהבים ומתחממים במהרה, כן גם הם מתקררים במהרה וחומם אינו מתקיים זמן רב, אולם – העבים שאינם מתחממים במהרה לא יתקררו ג"כ במהרה, כל מה ששוהים יותר מלהתחמם חומם מתקיים יותר, כן הוא בזה: כל מי שממציא איזה תנועה חדשה עולמית או עממית, אם רק יש לחשבה לתנועה עולמית או עממית, אין ספק שיש לה בהשקפה ראשונה איזה צדדים במה לקחת הלבבות, ורק שיש שהבקרת הנמרצה תמצא בה כמה מגרעות, ותוציא משפט אמת, כי איננה כדאית לטפל בה; לזאת כל אלה המסתפחים לאיזה תנועה חדשה, רק ע"י ההתפעלות הראשונה, והיא היא תחממם ותלהבם, יכול היות כי אחרי שתעבור ההתפעלות יתקררו ויתרחקו ממנה, אולם אלה שאינם ממהרים להמנות בין מחזיקי התנועה הזאת, כל עוד שלא יתיישבו במתינות ויבקרו כל צדדי' וצדדי צדדי', אלה כשמתקרבים אח"כ אלי' להמנות בין מחזיקי' ישארו תמיד נאמנים לה, ויחשבו מנושאי דגלה, ויראו בכל מאמצי כחם להרחיב פעולותי' ולהגביר מעשי'; מיום עמדי על דעתי התנהגתי כן, לא עשיתי מעולם דבר בעצמי, ולא לקחתי מעולם חלק באיזה ענין, כל עוד שלא בחנתי ובקרתי כל חלקי הענין, וכל פרטיו ופרטי פרטיו, וגם בנוגע להתנועה הציונית הזאת התנהגתי כן, ושתי שנים עברו עד שנתקרבתי אלי', ובכל שתי השנים האלה לא הסחתי דעתי ממנה, חקרתי והתבוננתי על כל פרטי', הן מנקודת מבט הדתיי, והן מנקודת מבט השכלי, גם דרשתי וחקרתי אחרי האיש העומד בראש התנועה הזאת, לדעת אם הוא איש כזה הראוי לעמוד בראש תנועה עממית כזאת, וכמה שיש לסמוך עליו, וכמה שהוא מוכשר לזה, ואחרי שהוצאתי כל חקירותי ודרישותי היו לחיוב, אז רק אז נמשכתי אלי' והחלותי לקחת בה חלק גם במעשה, נסעתי לכל האסיפות הציוניות ולהקונגרסים; כשנודע הדבר כי נסתפחתי להתנועה הזאת, באו אלי כמה מראשי המנגדים להתנועה לדבר על לבי לפעול עלי שאתרחק ממנה, כי חששו שע"י הסתפחותי אלי' אוסיף לה כח ועצמה ויתרבו חברי', וע"כ נסו לדבר עמי והעריכו טענותיהם, אמנם לא לבד שלא פעלו עלי בדבריהם, כי עוד נצמדתי ע"י דבריהם יותר להתנועה הזאת, כי ראיתי כמה שאין שום ממש בדבריהם, וכמה שאינם יודעים ומבינים בכלל כל הענין הזה, וכמה שרחוקים הם מזה, ויש שטענותיהם הביאוני לידי שחוק, ואחרי שהם לא פעלו עלי, בא אלי אחד מן היותר מפורסמים שבמדינתנו

שבמדינתנו, והוא דבר עמי ילערך ב׳ שעות, בתחלה הציע לפני ג״כ איזו טענות דתיות שיש לו על הענין הזה, ואחרי שהראיתי לו כי בכל טענותיו אינני רואה גם טענה אחת שיהי׳ בה איזה ממש, ואחרי שנתוכחתי בזה, וראה כי לא יעבירני בטענותיו מדעתי, נסה לפעול עלי מצד אחר הגמרי, כי התחיל לברר לי את הנזק שהנני עושה לנפשי בזה ואמר לי כי לולא זאת היו פונים אלי בכל ענין וענין, ולא היה נעשה שום דבר כללי בלעדי ובלי ידיעתי, אבל עכשיו שהנני לוקח חלק בתנועה כזאת שרבים יצעקו עלי׳ מלא הלא יתרחקו ממני, והאריך בזה להראות לי את ההפסד הגדול שהנני עושה לי לעצמי; אז השיבותיו: כי במה שנוגע אלי יודע אני היטב החשבון, וכל מה שאסביל מזה ידעתי מראש, ועל מנת כן נספחתי אלי׳, ולזאת כל עוד שלא יבררו לי את הרע המוסרי שיש בהתנועה הזאת לא אשוב אחור, כי לדעתי לא לבד שאין להתרחק מהתנועה, כי עוד חוב קדוש יש על כאו״א מישראל להתחבר אלי׳, גם אמרתי לו שהוא טועה בעיקר הדבר במה שחושב, כי הרבנים מנגדים להרעיון הזה, כי בפי שאני יודע אוכל לומר כי רובם של הרבנים מסכימים מאד להרעיון הזה, ורק שיראים להחזיק בגלוי בעד הרעיון הזה, אחרי שנצלחה בידי איזה מראשי המנגדים הידועים הבקיאים במלאכתם ויודעים כי הסגולה היותר בדוקה להרוס איזה מפעל טוב הוא ע״י הפצת דבות מחששות דתיות, כי יודעים הם, אשר רבים מבני ההמון שדעתם קצרה לבחון בעצמם. כל מפעל, ימצאו דברי בלע שלהם מסלות בלבם, ויתרחקו מהמפעל הזה, וכל אלה שיתנו יד להמפעל ירננו אחריהם, ועי״כ הם מוכרחים להכחיר דעתם, וגם יש הרבה מהמנגדים שהתנגדותם הוא מצד חסרון ידיעה, כי לא לנו בעמקו של הרעיון הזה, ולא נתנו להקדיש עת מיוחדת להתבונן עליו ולהקיר פרטי הענין כראוי בענין גדול ורב הערך כזה.

ועוד הארכתי להשיב להרה״ג הנ״ל על כל טענותיו, כשנודע הדבר שלא פעלו עלי ושהרעיון הזה הכה שרש בלבי עמוק, ואחזתיו ולא ארפנו עוד, אז למען להחליש הרושם מהסתפחותי להרעיון הנ״ל, נמצאו איזה מהם שהחלו להפיץ בעולם כתבי פלסתר לבזות אותי, ואין קצה להחרופים והגדופים שכתבו עלי, וההתחבולות שעשאו להשפיל כבודי, אמנם כמו שלא שמתי אז לב לזה, כן אעביר ע״ז בשתיקה לבלי להעלות דבר מזה על הספר ורק שני מאירעות שקרו לי לרגלי העלולי המנגדים שהטילו אז סער גדול, אמרתי להעלותם על הספר, כי כדאים הם להוק אותם בעט ברזל, למען ידע דור אחרון מתעלוליהם של האנשים האלה וזה הרב:

ג) **כל** מה שנכנסתי יותר בהענין הזה מהציונות, ידעתי יותר להוקיר׳, וכל מה שהוקרתי׳ יותר, נצטערתי ביותר על ההרחקותם של חלק גדול מאחינו החרדים מהתנועה הזאת, כי ברור היה הדבר בעיני אשר אם כל אחינו ישתתפו בה, אז יש לקוות לד׳ כי יתרומם מצב אחינו, הן מצבם החמרי והן מצבם המוסרי, ועי״כ היה גדול כים שברון לבי, בראותי כי רבים מאחינו החרדים מתרחקים ממנה, ובשים אל לב עוד מצבנו המר, ואיך כי הננו טובעים בים הצרות והתלאות ומיום ליום יורע מצבנו, הלא טבע הדברים מחייב כי לכל הצעה המוצעת לפנינו איך להיטיב מצבנו, יש לנו לתת יד, אם גם ההטבה איננה בטוחה, כי גם משום ספק רחוק ג״כ יש לנו להשתתף בכל הצעה שמטרתה היא הטבת מצבנו, ולסוף כאשר נתעוררה הצעה כזאת, שבכל אופן מידי ספק הטבת המצב לא יצתה בשום אופן, באים הרבה מאחינו ומתרחקים

ממנה

ממנה ומשתדלים עוד להרחיק הרבה מאחינו, בשומי אל לבי כ"ז, לא היה קץ ליגוני ומרירת לבי, ובהיות ששערתי כי מקור ההתנגדות היא מצד החששות הדתיות, כי יש כמה שחוששים באמת החששות האלה, ויש שמצד שהפיצו חששות באלה, חוששים שלא ירננו אחריהם (אם כי בסתר לבם יודעים כי אין שום מקור לחששות האלה) ע"כ שמתי כל מעיני למצא עצה איך להסיר החששות האלה, היינו שלא יהיה שום מקום רינון על הציוניות גם לאלה המחפשים עלילות; והרעיון הזה היה עצור בלבבי, כמעט שלא עבר יום שלם שלא אהגה בזה.

והנה בכל עת שחקרתי בזה איך למצא הדרך הנכונה להציל הרעיון מדבת עם, עלתה תמיד על לבי ההצעה הזאת מכונס מיוחד בעד החרדים והמסורים לתורת ד' ומצותי', ואולם מדעתי מראש את הכבידות שיש בהיצאת ההצעה הזאת לפעולה, וכי אפגש על דרכי כמה אבני נגף וצורי מכשול נואשתי מזה, אבנם אחרי הקונגרס החמישי (שהיה בחורף שנת תרס"ב בחדש טבת) שאז יצאו איזה צעירים מהציונים ואמרו ליסד מפלגה מיוחדת ובאספותיהם דברו דברים כמתלהמים בנוגע לאיזה ענינים דתיים, אז ראיתי וניכחתי כי יש הכרח גדול ליסד מפלגה מיוחדת מחרדים, וכשנסעתי מהקונגרס ד"ך פ"פ ונחליתי קצת עד שהוכרחתי לשהות שם איזו ימים, אמרתי לפני האנשים שבקרוני, כי כאשר אבוא בעז"ה לביתי אשתדל ליסד מפלגה החרדים, בבואי לביתי נגשתי ברוב מרץ ועוז אל העבודה הזאת, אין בכח עטי הדל להאר את כל העמל והתלאה וכל היגיעה והטורח שהי' לי עד שזכיתי ליסד המפלגה הזאת, הנקראת בשם „מזרחי", אז לא היתה עוד לשכה מיוחדת ולא היה לי מזכיר וסופר, והוצרכתי לכתוב בעצמי כמה וכמה מאות מכתבים לכמת רבנים ולכמה גבירים ונכבדים לבקשם שיבואו להאספה שתהיה אודות זה, והסברתי להם את ההכרח שיש בזה ליסד מפלגה כזאת, ובהיות שראיתי כי טוב לעשות פרסום גדול להאספה הכללית שתהיה בנידון זה, לזאת החלטתי להשתדל שהאספה תהיה בווילנא בבית של צדקה גדולה ששם היא המקום המיועד לכל האספות הנכבדות, ודבר זה עלה לי במחיר מרובה, כי היה לי להטות לזה את ראשי הציונים שבווילנא וגבאי העיר, ומדעתי מראש כי יש בהם אנשים כאלה שלפי הכונותיהם ודעותיהם לא יסכימו כל כך מהרה ע"ז, לזאת היה לי להרבות בהשתדלות, ונסעתי בשביל זה כמה פעמים ווילנאה ועשיתי שם איזו אספות מראשי הציונים, והפיק ד' בידי הצליח שאחרי ויכוחים נלהבים הוחלט ברוב דעות שהאספה תהיה שם ובבית צ"ג ביום כ"ה וכ"ו אדר ראשון בשנה ההיא שנת תרס"ב;

האספה היתה מצוינת ורבת הערך, כי באו אליה מכמה ובכמה ערים, וגם מהרבה ערים רחוקות באו אליה וכל רבני ומו"צ שבווילנא ומגרשי' השתתפו בהאספה הזאת, (זולת הרב המ"מ שהיה אז ועוד א' מגדולי המו"צ לא באו. הה"מ כתב אלי מכתב והתנצל כי התעתד לבוא ונזדמן לו איזה ענין שהיה מוכרח להשאר בבית). האספה נמשכה שני ימים וארבע ישיבות היו אז, הישיבה האחרונה נמשכה כמעט כל הלילה ואחרי כל הנאומים והויכוחים הנלהבים נתיסדה המפלגה הזאת. הגבאים ערכו אז בבית הנ"ל לכבוד הנאספים משתה והרבה נאומים נאמו אז. ואז לא הי' קץ לשמחת לבבי כי חשבתי שעתה יהיה קץ להתנגדות מצד נקודת הדת, וכל החרדים יקחו חלק בהתנועה הציונית, אחרי שכפי תקנות „המזרחי" ותנאי' לא לבד שאין עוד מקום לחששות דתיות כי עוד

להיפך

להיפך כי יש לקוות אשר ע"י „המזרחי" יתוקנו כמה ענינים מעניני הדת.

למען שיובחו כלם באמתת הדברים, אמרתי להעתיק פה איזה קטעים מהקו"ק הראשון שיצא מטעם המזרחי בכלל, ומהדברים שדברתי אני ביחוד בהמלואים לקו"ק הזה:

פרק ב.

א) מתחלה מבאר שם הקו"ק כי רעיון הציוני איננו רעיון חדש כי בעצם לא פסק הרעיון הזה מישראל מימי הנביאים, ומדבר שם באורך מהגועת שיבת ציון, אחרי זה כתוב שם בזה"ל, אולם יען כי טבע הענין גרם כי בני כל קצות עמנו ופנותיו השתתפו בו, בא איש איש ודעיתיו בידו ואנשים שהתחנכו מחוץ להתחום היהדות הנאמנה העלו עמהם נמוסים זרים ושיטות חצוניות בשיבת ציון, אשר לא יוכלו להיות לרצון לקהל היראים הדבקים בתורתנו הקדושה, שהיא לבדה מקור חיי רוחם. זאת ראו אחדים מגאונינו ויסוגו אחור, ויש אשר נהפכו לאנשי ריב לכל הענין כולו, וגם הרבנים ושאר החברים אשר הוסיפו להחזיק בכל עוז בדגל ציון לא מצאו נחת רוח ויהי נבוכים ונואשים ימים רבים מבלי דעת איככה יקלפו מעל העיקר את הקליפות הזרות אשר נטפלו עליו ואשר על כן נמנעו רבים מאחינו והיראים מתת ידם אל הענין – מעט מעט ההלו היראים שבציונים לגלות את לבם איש לרעהו, עד אשר נועדו יחד לשלוח לעיר ווילנא לימי כ"ה כ"ו אדר א' תרס"ב את בחיריהם אנשי מדע, ובתוכם רבנים גאונים לברר שם את דבר הציונות מה היא על דעתם, להפריד בה את מינה מתוך שאינה מינה, להבדיל כל ערב ממנה ולהציגה בנקיונה לעיני כל קהל חבריהם היראים, ולקרא להם לאיש איש ממקומו להשתתף בה בכל לב. הנאספים נועדו יחדיו ויגלו איש לרעהו את דעת שילחיהם, כי הדברים אשר בגללם נקעה נפש רבים מן הציונית אלה הם:

א) אספות אנשים ונשים יחד בקצת בניפיות של הצעירים ששם „ציון" נקרא עליהן.

ב) חלק הספרות שניסדה בידי שוחרי הקילטורה החדשה המתערבת בענין הציונית, ואומרת ליסד אותה על שיטות תרבות חיצונה שאין רוח תורתנו ורוח אומתנו יכולות בשום פנים להיות נוחות ממנה.

ג) החינוך המתוקן עפ"י רוח חלק הספרות הזאת שבצד המוחש שבו הוא עושה את ידיעת הלשון וההסטוריה עיקר, ואת למוד התורה רק למפל קל, והממלא את כל התחום הלמוד במיטידות חדשות מבלי היות עוד מקום וזמן והפנאי ללמוד תורה שבכתב ואצ"ל שבע"פ, ובצד המושכל שבו משתדל חנוך זה להשרות על ילדונו את רוח השיטות החיצונית שחלק הספרות של בעלי הקילטורה החדשה הוא המליץ להן.

ד) המטיפים אף שבודאי יש בהם אנשים ישרים ותמימים, אך מקצתם דוברים דברים שהם למורת רוח לקהל הדבקים בכל לב בתורתנו,

והנה באמת אין לכל הדברים האלה המובאים מן החוץ שום יחס וזקה של ממש לאמתת עצם הציונית, אך יען כי יש אנשים מקהל אחינו היראים, המטילים את אחריות כל אלה על הציונית, ובנגדם יש אנשים מבת בעלי הקילטורה

החדשה

החדשה המבליעה את הדברים האמורים בהציוניות על כרחה, על כן יסדה לה אספת הציונים היראים שהיתה בווילנא מרכז רוחני בשם „מזרחי" להסדיר את חבריהם המשתתפים עמם בשיטתם בסידור נכון ומתוקן, למען תת להם לב אחד להגן על דעותיהם, ולאציל מרוח היהדות הנאמנה על הציונית בכללה, בשלות על הקונגרס מצדם צירים כאשר עם לבבם ולתוקן ולהרחיב את רגש הדת בתוך החום הציונית, ולהפיץ את רוח הציונית בכל גבולות אחינו היראים למקומותם, לתכלית זאת מצא המרכז לנכון לחלק את הציונית כהויתה ובכללה לשני חלקיו לחלק גוף הציונית שהוא הישוב כפשוטו הצריך רק לממון ולזרירות עסקנית והשתדלות, לכונן לעמנו למקלט בטוח בארץ אבותינו במשפט גלוי ומוסכם מצד הממשלות; ולחלק הרוח המחיה את הציוניות ויחליטו כי, א) לגוף הישוב אין לשום אחד מהם להפרד מן האגודות הקיימות אף כי בתוכן גם אנשים שאינם מסכימים עמם בדברים שבלב ככל אשר בכל חברה של צדקה ודברים טובים אין היראים נמנעים מלהשתתף עם החלוקים מהם בדעותיהם, וע"ב מוטלת על כל חרד שבציונים להשתדל בכל לב ונפש ובכל מאודו בהרחבת הרעיון הציוני ובחבוב ישו"א בתוך קהל אחיו החרדים, ולהשתדל להרבות את הכנסותיו כגון מכירת השקלים וגביון מכירת המניות (אקציען) וגדול קופת הלאומית (פאנד) ולשלוח הכסף המקבל איש איש ליד מורשה הגלילי שלו ולהשתדל בממכר סחורות הכורמל, ופרי מלאכת אחינו בא"י וביו"ב. חובית אלה מוטלות על כל ציוני חרד בתורת ציוני סתם, ועוד יותר בתורת חרד, הידוע שישוב א"י וחזוקו הוא מצוה מן התורה. ב) כשם שלכל דבר שבממון ושבעסקי החול של הציונית אנו משתתפים עם שאר הציונים, כך אנו מתכנסים כנוס מיוחד לעצמנו בכל הדברים המסורים ללב. אין אנחנו מוצאים מעוז אחר לאומתנו שתתקיים ומבטח אחר לציון שתתכונן, בלתי אם במשמרת היהדות הנאמנה בכל תקפה ובכל טהרתה, על כן זאת היא העודתנו לשחר בקרבנו ובקרב בנינו את ידיעות גופי התורה, שהם מקרא משנה ותלמוד וכל התלוי בם, להדריך את בנינו ברוח התורה בד"א ובמוסר להשליט בקרב בתינו רוח טהרה, ע"י קיום מעשה המצות כתקונן וחזוק המדות שנשתבחו בהן אבותינו התמימים והישרים. ג) באשר למען גדל בנינו להורה ולמעש"ט ולנטוע בלבם הרך את האהבה לציון ואת התקוה לשיבת שבותה נחוצה לנו מאד עזרת נשינו הצנועות, ולמען חזק בלבן ולמען חבב עליהן את המעשים ואת החפצים שפרטנו בזה, יש להשתדל כי תוסדנה להן חברות בנות ציון אשר תעודתן תהיה כתעודתנו לשחר את משמרת היהדות ואת חבת ציון באחד, אך זאת יש גם לנו גם להן להעלות על לב, כי נאה לאהל בת ציון להיות סוג בשושנים ונתיקן בתכונת אהלי שם, משפחות לבד ונשיהם לבד ולא בטעם יפיפותו של יפת שנתחבבה על בני הנעורים יותר מכדי השעור הראוי לרע מאד למוסר בנינו ובנותינו. ד) האגודות הנכנסות באורגניזציה שלנו יתמכו רק בידי הדרשנים אשר יטיפו ברוח תורתנו ויהדותנו הנאמנה, ובכל אשר אין אנו מוצאים מכשיר בדוק ומנוסה לחבת ציון בלתי אם את התורה והמצוה, כן אין אנו מוצאים כלי מחזיק ברכה ומשמר לרוח תורתנו במלואה, וערובה נאמנה להשיב לב בנים על אבות בלתי אם תנועת הציונית, המצבת כדגל לנפוצותינו להתכנס סביבותיה והחפץ לשוב בעזרת ד' וברשיון הממשלות לא"ין אבותנו, שהיא לבדה עפ"י תנאי ישיבה מספקת ביד בני ישראל ללכת בדרך התורה והמצוה, ובכל המדות הטובות שנשתבחו בהן.

בהן אבותינו מעולם, ושבארצות איתופיא הן הולכות ופוחתות על כרחן מיום ליום, כאשר עינינו רואות לדאבון לבנו בכל עת ובכל שעה—ועל כן אנו קוראים לכל אחינו החרדים אשר לבם הומה באהבה לדתם ולעמו לתת ידם עמנו לרעיון הציוני אחרי אשר נוסד מרכז ומעמד איתן לחרדים ואין להם לפחד עוד פן יהיו ח"ו נסחפים בשטף דעות נפסדות ונמוסים זרים. – העלו אחינו על לב שחיבת ציון היא היא הנותנת משקל לרוח בנינו, להסב את עיניהם פנימה אל חמדת ישראל להתכבד בכבוד העם הזה ובהדר מחמדיו מימי קדם ולשאת נפשו אל תפארתו לאחרית הימים.

העלו אחינו יקירינו על לב, כי חבת ציון היא המעצור האחד אשר יעצור את רגלי בניכם מלכת בדרכים זרים לרוח עמנו, ואשר משהחזיקו בהן לא ישובו עוד אליכם לעולם חלילה וחלילה, וחבת ציון לבדה היא הדרך ההפוכה המכרעת את הכף כנגדה. – פקחו עין וראו, שימו לב והתבוננו כי חבת ציון בטהרתה בלי כל שמץ תערובות דעות אחרות, היא המיוחדת לבנו בכלל כללי, ובעצם תמו לגוף אומתנו ולנשמתו בלבד לאמר לאומה הישראלית ולתורתה הקדושה כעדות הכתוב אשר שם את ארץ אבותינו שהיא אחרית תקותנו למכשיר נאמן לדת אלהים כאמור: לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. ע"כ.

ב) **הקו"ק** הזה נכתב מטעם כל חברי הועד ואח"כ הוספתי בעצמי מא' בשם מלואים, שבאו שם איזו דברים אודות קבלת חברים לדאגודה המזרחית ואודות הנהגת החברים באספות המזרחיות כתבתי אח"כ וז"ל;

לעומת הקולא שהקלנו בהכנסת חברים, הננו מחמירים בנוגע להנהגתם הכללית של האגודות הנספחות להאגדה מזרחי, הנהגתן הכללית צריכה להיות לפי רוח היהדות החרדית מבלי לשנות אף שינוי קל (כמו לשבת בעת אספת החברים בג"ר וכדומה), הנאומים והמדברים צריכים להיות לפי רוח היהדות בשפת עברית או בשפה המדוברת, והתכנם יהיה לפי רוח התורה והמצוה באופן שרוח החרדים נוחה הימנו, האגדה שתאבה ליסד איזה חדר עלי' להציע הדבר לפני ועד הרבנים שנבחרו לזה ועפ"י דעתם והסכמתם יקום דבר, בכלל כל דבר היוצא מהאגודה צריך להיות לפי רוח החרדים, גם ראוי אשר כל אגדה ואגדה תראה לאחד את הברי' בדברים רוחניים, כמו בקביעת שעורים ללמוד גפ"ת ע"י מ"ר קצור ש"ע וכדומה. כל אגדה ואגדה לפי רוח הברי', ואם יעלה בידן לתקן איזו דברים הדורשים תיקון בטעם היהדות מה טוב. אך נחוץ להשתדל שלא תצא מזה מחלוקת ופירוד הדעות, כי גדול השלום שהגהו כלי מחזיק ברכה לישראל.

עתה הננו פונים אל כל החרדים אל דבר ה' גדולי ישראל ורבניו, דעו נא כי כמה יגיעות יגענו, כמה טרחות טרחנו בדבר מוסד האגדה החרדית, לא שלונו ולא שקטנו ולא נחנו וכל העמל הרב שעמלנו לא היה רק לטובת הציונית בלבד, אך גם יען שמנו על לב המכשול הגדול וחלול השם שהוכל לגרום ההתנגדות לתנועה הכללית הזאת, כי אחרי שהציונית הכתה כבר שורש בלב כל העם, וכל הרוחות שבעולם לא יזיזה ממקומה והכל רואים בה הצלחתם של העם ואשרו, מובן כי ההתנגדות עלולה להביא לידי מחלוקת גדולה, ואחריתה מי ישורנה, גם יש ביד ההתנגדות הזאת לחלל שם גדולי הרבנים החרדים

החרדים ולטפל עליהם מעין אשמה, כי לב אבן בקרבם ואינם נחלים על שבר בת יעקב (כאשר לראבון לבנו רבים מעבירים כן על דל שפתם), ואולם נפשי יודעת מאד, כי כל גדולי החרדים גורל עמם נגע עד לבם מאד ומה שעמדו עד בה מרחוק לתנועה הכללית היא רק מסבת יראתם פן יצא ממנה דבר אשר יוכל להיות למורת רוח דתנו הקדושה, ע"כ אשתדלנו הרבה ליסד את האגדה־המרכזית הזאת, ועתה תקותנו תעודדנו כי בראותם אשר נוסדה אגודה־חרדית־כללית כזאת, אשר כל האגדות הנספחות אליה תתנהגנה לפי רוח החרדות והעומדים בראשה הם שלומי אמוני ישראל, כי עתה יסור כל פחד מלבם מפני מכשולים כאלה, ויתנו לנו ידם, ושם גדולי ישראל יתקדש ויתעלה בעיני כל העם, ואך שלום ושלוה ישבנו באהלי יעקב ודגל תוה"ק יתנוסס בכל הודו והדרו על מרומי ציון.

גם להם לדעת כי בנתנם ידם לנו יועילו בזה הרבה לחזוק הדת, כי בעתים האחרונות נתעוררו איזו מהאדמורים והרבנים, ליסד חברה להחזקת הדת, אין לכחד כי העת הזאת דורשת חזוק הדת והשגחה על עניניה, כי בעוה"ר עניני הדת הולכים ורפים מיום אל יום, אולם ראוי לשום לב, כי כל עוד שהעומדים בראש החברה הזאת הם נודעים למתנגדים היותר גדולים להציונית, לא תעשינה ידיהם תושיה, כי הציונים ימתחו עליהם קו של חשד, כי כונתם לחתר חתירה תחת הציונית, ולא לבד שלא יחזקו את ידם, כי גם ישימו מכשולים על דרכם, ומי לא ידע כי בדברים כאלה הנוגעים לחזוק הדת, אין לבוא בעתותי אלה בעקיפין על כל איש, כי אם בדברי רצון ופיוסים. ומה טוב ויפה כי יראו ראשי מחזיקי הדת אלה, למשך לבות הציונים כי יבטח לבם בם ויעשו כלם אגדה אחת בלבב שלם. ועתה אתם ראשי ישראל ורבניו די בכל אתר ואתר, אליכם נשים דברתנו, הננו פונים אליכם בבקשה כפולה ומכפלת, כי תואילו לתת ידכם לנו ולהשמיע את גלוי דעתכם לטיבת הציונית, הדבר הגדול העומד ברומי של עולם. עכ"ל.

(ג) והנה בנוגע למה שכתבתי בפה כי אלה שישתתפו בהמזרחי יכולים יותר לפעול בנוגע לחזוק הדת כתבתי פה בקצרה, אולם באחד ממאמרי הרחבתי יותר הדבור בזה, והנני להעתיק פה תכני הדברים כי הם דברי טעם: שם בררתי עפ"י דברים המתקבלים על הלב, שאם אמנם, שכל החברות שנוסדו למטרת חזוק הדת העלו חרש בידם, בכ"ז להמזרחים יש לקוות כי יעשו למען חזוק הדת וגם יוכלו, כי יש לדעת אשר רק ע"י שני אופנים יש להחזיר למוטב את אלה הנוהגים קלות ראש בענינים דתיים ומוסריים. או ע"י בת רשמי בבפ"', או ע"ז שהם מסירים אליהם ובגלל רוב טובה שהשפיעו עליהם בענינים החומריים והטבעיים, ויודעים שהם דורש טובתם וע"כ הם סרים תמיד למשמעתם ובכח הזה יכולים לפעול עליהם ולהחזירם למוטב אחרי שהם למודים להטות אזנם לכל אשר ידברו אליהם כי הם יודעים כי רק טובתם ידרש, ולזאת נכנסים גם דברי מוסרם על לבם ובלעדי שני האופנים האלה אין כל תקוה לפעול פעולת החזרת למוטב.

ובבר מצינו שגם משה רבנו ע"ה לא רצה להוכיח לישראל לעוררם דבר מהטבת מצבם המוסרי כל עוד שלא ידע שהרבה לפעול גם בעד הטבת מצבם החמרי, ורבינו היצחקי הנקרא בשם רש"י הנודע לראש הפשטנים התעורר

ג"כ לזה, כי כה דברין בבאורו עה"ת ריש פ' דברים עה"ק אחרי הכותו את סיחון וכו' אמר משה אם אני מוכיחם קדם שיכנסו לקצת הארץ, יאמרו מה לזה עלינו, מה הטיב לנו אינו בא אלא לקנטר ולמצא עילה שאין בו כח להכניסנו אל הארץ, לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם, ואחרי כך הוכיחם. והם הם הדברים שאמרתי בזה, ומעתה מובן דמשו"ז לא הצליחו כל אלה להיטיב את המצב המוסרי אחרי שאין בהם גם אחד משני אלה, אין להם כח רשמי שיהיה בידם לביא בכפיה באלמות, וגם מעולם לא עשי דבר בעד הטבת מצבם החומרי של ישראל ע"כ אינם מסורים להם, ודבריהם אינם מוצאים מסלות בלב העם, ואין כל פלא, כי כחם של החבורות האלו אינו יפה יותר מכחם של המוכיחים, וגם המוכיחים אינם מצליחים כל כך במעשיהם וג"כ משו"ז, ידוע כי התוכחה איננה מהדברים אשר השומעים בולעים בנעימה, ודרכם של השומעים להשתדל להחליש הרושם של הרב המוכיח, והסגולה היותר בדוקה להחליש הרושם מהתוכחה, היא הטלת ספק בכונת המוכיח, ולמידים הם לבטל דברי תוכחתו בטענה זו: מדוע ידאג הרב רק בעד חיי עולם שלנו ולא ידאג גם בעד חיי שעה שלנו, שהננו חיים חיי צער ואיש בשר זרוע יאכלו, הן להרב לא יחסר דבר לחמו נתן ומימיו נאמנים, ע"כ נשאר לו רק לדאג הדאגה הזאת, ולו היה מצבו ג"כ כמצבנו, והי' מוטל עליו לדאג דאגת פרנסה ופרנסת בני ביתו כי אז דאג גם הוא יותר דאגות חיי שעה מדאגות חיי עולם. הרב בתוכחתו איננו דורש טובתנו, הוא ממלא רק חובתו, חובת רב להגיד, דברי תוכחה ולא יותר, כי לו דאג באמת בעדנו, מדוע לא נקף מעולם אצבעו הקטנה בעד מצבנו החומרי, וטענות כאלה נשמעות גם על החבורות העוסקות בחזוק הדת, אולם המזרחי שכפי מטרתו עוסק גם במצבם החומרי להטיב, ובהרמת קרן כבוד ישראל לו נאה גם לעסוק בהטבת מצב המוסרי, לו יש תקוה גדולה שדבריו יהיה נשמעים, ובאמנם כן הי' בפועל, המזרחי במשך שנות קיומו הגדול לעשות בעד הרמת קרן התורה והיראה, בכמה ערים נוסדו ע"י המזרחי חבורות של למוד תוה"ק, קרוב לה' מאות חבורות כאלה נוסדו ע"י המזרחי מהן בלמוד גפ"ת מהן בלמוד מקרא משנה וש"ע ע"י מ"ר, בכמה ערים נוסדו ע"י המזרחי כמה חבורות שומרי שבת, בכמה ערים קבלו המזרחים עליהם ההשגחה על החנוך שיהיה אך לפי רוח התורה הכתובה והמסורה, יודע אני בעיר אחת במדינת שווייץ שעד שנתיסדה שם אגודת המזרחים לא היו עושים שמה סוכות והיו אוכלים בחה"ס בבתיהם כמו בכל השנה, ומכיון שנוסדה אגודה מזרחית נמצאו איזה מהמזרחים שעוררו לאחיהם לעשית סכות, ואין קצה להמפעלים המובים שהמזרחי עשה בעד היהדות.

ד) **והנה** מצד אחד הוציא המזרחי מטרתו באופן היותר טוב כי בעת מועטה נוסדו לערך ב' מאות אגודות מזרחיות, בעת אספת הציונים שהיתה במינסק סוף שנת תרס"ב שרק איזה הדשים עברו מעת שהמזרחי החל לעבוד עבודתו, באו שם לערך מאה וחמשים צירים מאגודות מזרחיות, וגם בחוץ לארץ עשה המזרחי חיל כי המזרחי שלח מכתבים הוזרים לכל המדינות ובכל מקום אשר דבר המזרחי ותקנותיו הגיעו, נמצאו אנשים שיסדו אגודות מזרחיות ועשה נפשות רבות להרעיון הזה; בהמאמר לאבלי ציון וירושלים שהוציא

המזרחי

המזרחי בשנה ההיא קודם יום האבל הלאומי השנתי ט׳ באב, פעל הרבה ונאסף על ידו סכומים גדולים בעד הקופה הלאומית, ואמנם בנוגע לבטול ההתנגדות לגמרי, שבה השערת המזרחים ריקם, כי נמצאו מתנגדים ידועים, שבראותם כי המזרחי עושה חיל החלו להמטיר עליו מבול של כתבי עמל, ואין קצה להשקרים וכזבים שבדו עליו, כבדן להבאיש ביחי, המזרחי היה אז לאבן בוחן להבחין בין המנגדים הישרים, אשר כל התנגדותם היתה באמת מצד חששות דתיות, ובין המנגדים אשר מצד איזה נטיות ופניות התנגדו להרעיון, כי כל אלה שהתנגדותם היתה מצד חששות דתיות אלה נתנו ידם מיד להמזרחי, ובכל אופן לא התנגדו עוד אחרי שנוכחו לדעת כי ע״י המזרחי אין עוד כל חשש דתי; ואמנם אלה אשר החשש הדתי היה להם רק למסוה ולכסות עינים, ועקר ההתגדותם היתה מצד איזה חשבונות פרטים אלה לא לבד שהמזרחי לא השתיקם, כי עוד התחזקו יותר בהתנגדותם, כי המזרחי היה להם כעצם בגרון, וע״כ חתרו למצא איזה אמצעים איך להחליש כחו של המזרחי, לא נמנעו מלהשתמש בכל האמצעים המגנים גם עם היותר פסולים, אם רק היה להם צל של תקוה להזיק ע״ז להמזרחי, לספר פה כל מה שעוללו להמזרחי תקצר היריעה מהכיל, אמנם שתי עובדות של המנגדים האלה כדאות להודע בקהל רב כי המה מעניינות עד מאד והן יכולות לתת לנו מושג נאמן מתכונותיהם והנהגותיהם ולזאת אמרתי לספרם פה דברים כהויתן.

בשנוסד המזרחי נתעוררו הרבה מאנשי קאוונא ליסד אגודה מזרחית וכמדומה שחנכו אז גם איזה בית תפלה, וכתבו אלי מכתב שחתמו עליו כמה אנשים ובהם מהיותר נכבדים הידועים לי, לבקשני שאבא שמה על ש״ק ולדרוש, ואם כי מאד לא רציתי לנסוע, אמנם באשר שחזקו עלי דבריהם וקשה היה לי להשיב בקשתם ריקם לזאת הסכמתי לנסיע, והודעתים מזה, וביום ה׳ בבקר בסעתי מביתי, בדרכי החלותי להתבונן על מטרת נסיעתי, ועל בקשתם הנמרצה לבא שמה, ונתעורר בקרבי חשש גדול אולי יש דברים בגו, אולי נתהוה שם איזו מחלוקת לרגלי הציונית, ולזאת משתדלים שאבא, ואשר מעודי הנני בורח מזה, לזאת הסכמתי להתעכב בווילנא עד המסע האחרון היוצא בלילה לקאוונא ובמשך כל היום יעלה בידי לחקור על זה. בבואי לווילנא נודמן שבקרני הרה״ג מוהר״י דון יחיא (שהיה ג״כ מחברי ועד המזרחי) ובקשתיו שיסע לקאוונע לחקור אם אין שם איזו מחלוקת, ואז לא אסע בשו״א, ורק אם יראה כי אין דבר אז יודיעני ע״י ט״ג למען שאוכל ליסע במסע האחרון לקאוונע ויעתר לבקשתי ונסע והודיעני ע״י ט״ג כי הכל על צד היותר טוב ושיש לי ליסע, ובזה נסעתי, ביום ועש״ק בבקר בקרתי את הרב הגאון מוהר״צ זלה״ה והשתעשענו באיזו דברים, והכל היה כשורה וכהוגן, ביום ו׳ עש״ק ובש״ק בקרוני כמה וכמה אנשים וכשבקשוני לדרוש בש״ק, אמרתי להם כי בש״ק קשה לי לדרוש ויעדתי העת במוש״ק בשעה שמינית, כשהגיעה השעה ההיא במוש״ק הלכתי עם עוד איזה אנשים לביה״מ, כשהגענו סמוך לביה״מ ראיתי כי כמה מאות אנשים עומדים סביב ביה״מ וכששאלתי על זה אמרו לי כי כל אלה הוכרחו להשאר בחוץ כי בביה״מ אין עוד מקום בעדם, כי הוא מלא מפה לפה אנשים, וכשדרכתי רק על מפתן בית המדרש ראיתי כי הצפיפות גדולה ונוראה, כל המנורות והעששיות שהודלקו העלו רק אור כהה וכמעט שלא היתה שום

אפשרות

אפשרות איך להגיע לכותל מזרחי, כי קשה היה לעשות איזה שביל בעדי וכמו שעל כפים שאוני עד כותל מזרחי, כשהיה לי לעלות. על הבימה שאלתי אולי יש תנ"ך, כי כן דרכי מעודי שבעת שאדרוש יהיה תנ"ך בידי, אבל ראיתי כי גם זה הוא דבר שאי אפשר כי גם אם יש ביד השמש תנ"ך איך זה יגיע אלי, ולזאת החלותי לעלות אי יותר טוב להנשא על כפים על הבימה, כשעמדתי שם החלותי עוד הפעם לשאל, אולי יש איפה איך להמציא לי תנ"ך, ושומע לא היה לי. בתוך זה ראיתי כי איש אחד החל לטפס על המדרגות של הבימה, וספר בידו, וחשבתי כי היא תנ"ך, והוא הולך ומתקרב אלי, כשנגש אלי ראיתי כי אין זה תנ"ך רק משניות, והיה לפלא בעיני. בעודני מתפלא ע"ז נגש אלי ואמר לי בזה"ל: באתי לפה להזהירכם לבלי תדרשו פה, שאלתיו בקרירות מדוע? אמר לי יען כי תדרשו אודות הציונית, ובפה נעשה איסור חמור לבלי לדרוש דבר הציונית, וע"כ באתי עם הספר הזה, להזהיר אתכם בשם התורה לבלי לדרוש; כשהתבוננתי על האיש ושיחו, ראיתי כי יש לי פה עסק ביש, ולא בנוגע לי דאגתי, רק כי יראתי שלא תתעורר מזה איזו מהומה, והמהומה היותר קטנה היתה מסוכנת מאד כפי המצב ההוא, אשר אלפי אנשים עומדים צפופים, ואיש את רעהו ירחקון, נורא היה אז מצבי, החלותי לבקשו ממש בבכי, אנא יהודי אהיבי חוסו ורחמו ועזבו את המקים הזה, כי כאשר רק ידע מזה להאנשים בפה, אז לא יכבשו את כעסם, ויכול להיות חלילה תוצאות נוראות, ודעו כי תסכנו עי"ז כמה נפשות כי אם יתעורר עי"ז איזה שאון, אז צפוים חלילה כמה מאות אנשים להסכן בסכנת מות חו"ש. אמנם הוא האטים כפתן אזניו ולא שעה לדברי ועוד השיב לי בעזות מיוחדה ובחוצפה יתירה, כי לא יזוז מכאן רק בעת שאנכי אעזוב את הבימה; וכל הקהל עומד ורואה ומשתאה על המחזה הזה, ומובן כי אנכי יראתי מלגלות הדבר ובן עברה עת ידועה, וכאשר כבר קצרה רוחם מלחכות, והבינו כי הדבר איננו פשוט אז עלו איזה על הבימה וכשנודעו ממטרת עלותו על הבמה רצו לכלות בו כל חמתם, אמרתי להם כי אם יגעו בו לרעה גם באחת משערותיו, אעזוב מיד את הבימה והבטיחו לי שלא ירימו עליו יד, ורק שיראו שירד מעל הבימה, אז החלו לבקשו בדברים רכים שירד מעל הבימה, והשיב להם את אותם הדברים שהשיב לי, אז ראו כי מוכרחים הם לסחבו מעל הבימה בחוקה, ולוה עלו עוד אנשים לעזרם בזה. כשראה האיש הזה שרוצים לסחבו בחוזקה הפיל את עצמו על רצפת הבימה בפשוט ידים ורגלים לרוחב הבמה, ותפס בידו כנפות הבגדים מהאנשים שהיו שם לבלי יוכלו לסחבו משם, וגם בגדי לא ניצל מידו. ובאשר כי בגדי היה ארוך היה נוח לו יותר לתופסו בידו, וכשהחלו להרימו מן הרצפה בחזקה אחז בכל כחו בכנפית בגדיהם, עד כי קרע כמה בגדים ומבגד המשי שלי קרע כנפה שלמה (ועד היום מונח אצלי הבגד לזכרון), אז הזהרתים עוד הפעם שיראו שלא יאונה לו כל רע, ובאמת קשה היה מאד לקוות שיוציאוהו מביה"מ שלם בגופו, בעת שמצב הרוחות מהאנשים היה במדרגה כזאת, בעת שכלם היו נסערים ונרעשים, ובעסם עליו היו גדול מנשוא, ולזאת דאגתי עליו גדולה מאד, וגם חששתי אולי לכשנגעו בו לרעה ימצאו אנשים שיתבעו עלבונו, כי אולי יש מאנשי חברתו שם, ואז תגדל הסכנה מאד, ע"כ הזהרתי וחזרתי והזהרתי, ותו"ל כי הוציאוהו שלם בגופו כי הם לקחוהו בכפית ידיהם ואת

הידים

הידים הרימו מעל לראשיהם, והם מסרוהו לאחרים שהרימו ג״כ ידיהם מעל לראשיהם ובן מסרוהו מאנשים לאנשים, וכלם נשאוהו בידיהם מעל לראשיהם, ונעשה כ״ז במהירות גדולה עד כי נדמה היה שהוא פורח באויר, ובאופן בזה הוציאוהו מביה״מ ושם סגרו אותו על מסגר בהבית שיש שם בפרוזדור הביה״מ. כשהודיעוני שכבר הוצא מביה״מ ולא אנה לי כל רע, התחלתי לדרוש כאילו לא קרה שום דבר. למחרת ביום א׳ היתה העיר כמרקחה וכמה וכמה אנשים באו לבקרני ולהביע לפני צערם מהאמורע הזה, וגם כמה מהיותר נכבדים שבעיר הנודעים למנגדי הרעיון באו אלי והביעו לפני ג״כ צערם מהמקרה המוזר הזה, עם זה רצו להראות כי הם חפים מפשע כי לא ידעו דבר, ובאמת לא ידעו מזה מאומה, כי רק האנשים הידועים הם הם שהמציאו ההמצאה הנפלאה הזאת, לשלוח את האיש הזה לעבבני מלדרוש. המעשה הזה עשה עלי רושם נורא ולהלהיב עוד יותר את לבבי להוסיף עוז ותעצומות להתחזק יותר במעוזו של הרעיון הזה, אחרי רואי דרכם של המנגדים, ובאיזה אמצעים שהם משתמשים, כי כמה עבירות עברו אז, סכנו חיי כמה מאות נפשות, כי עד היום עת אזכור בהמאורע הזה אמלא פי תהלות ותשבחות להקב״ה, על הנסים שנעשו אז, כי כפי דרך הטבע היה עלול שיהרגו כמה וכמה אנשים, כמדומה שאין עבירה גדולה מזאת, ומי ידבר מדברים קטנים ופעוטים לקרוע בגדים ולעבור על בל תשחית, וכ״ז נעשה בשם הדת והאמונה, הדבר הזה גרם לי שהתמהמהתי שם עוד ג׳ ימים כי בני העיר לא פסקו מלהראות לי חבה יתירה, ולא נתנו לי לנסוע מיד, ודרשתי עוד ב׳ פעמים בביהמ״ד ואין קצה להכבוד שחלקו לי שם. בשובי לביתי נשלח אלי לוח שמצויר בציורים נאים מעניני הציונית, ושם כתבו רחשי לבבם מהמאורע הזה, וחתמו ע״ז הרבה אנשים. והנני להעתיקו אות באות מהדברים האמורים שם: להרב הגאון הגדול נזר תורתנו וצפירת ציון אדמו״ר כש״ת יצחק י׳ ריינעס הוב״ק לידא — בהתאספנו אנחנו חברי האגדה הציונית „קדימה״ לאספה השבועית שיש לנו נודענו מהשערורי׳ הנתעבה וההוצפה היתירה שהיתה בבית־מקדש מעט, בעלות רום כת״ר הבמתה להשמיע מדברותיו על ציון ועל מקראיה, ומאד הצטערנו על מקרה הבלתי טהור זה, ובפה אחד החלטנו להגיש לרום מעלת כת״ר וגאונותו — אגרת־זכרון זו להביע את רגשות־ השתתפותנו בצערו של כת״ר ואת געל לבנו ושאט־נפשנו למתנגדינו, המשתמשים באמצעים נבזים ושפלים העוברים גבול הנמוס ודרך ארץ. ביחד עם זה הננו מביעים את פליאתנו והשתוממותנו על עז רוח ואמץ של רום מעלות כת״ר וגאונותו, שהראה נא נגרה כל הקהל הגדול שלא נפל רוחו הכביר בקרבו, ונשאר על עמדו ודוכנו הכן לישא מדברותיו המחוכמות, שאלפי אנשים שתו אותן בצמא ביראת הכבוד ובאהבה רבה, המקרה הזה מחזק את בטחוננו כי רום כת״ר עוד יוסיף עצמה ופעולה למען ציון ארצנו, וישא את דגל ציון ברמה, מבלי שים לב אל המניחי אבני נגף על דרכנו דרך העולה ציונה.

ולזכרון הרימנו תרומה סך עשרה רובל לקופה הלאומית, וע״ז באו הרבה חתומים. ואחרי החתימות כתבו איזה ציור ומצדי הציור כתוב מצד אחד אגדה ומצד השני ציונית „קדימה״ קאוונע שנת תרס״ב אדר ב׳ יום ו׳:

ועתה

פרק ג.

ועתה אספר מהמאורע השני.

א) **אחרי** התיסדות „המזרחי" בשנת תרס"ב באו הרבה צירים מהמזרחי (כמדומה שהיו לערך מאה וששים) על הקונגרס הששי שהיה בשנת תרס"ג ובאספה אחת מהאספות המזרחיות שהיו שם הוחלט, שהמזרחים יעשו ג"כ קונגרס כללי מהמזרחים מכל המדינות פעם אחת בב' שנים, ואחרי שהקונגרס הכללי מהציונים הוא ג"כ פ"א בב' שנים, ע"כ יהיה הקונגרס מהמזרחים בשנה שאחר הקונג' הציונים וכן יהיו שנה אחר שנה: בשנה זו יהיה הקונגרס מהציונים ובשנה שאחריו – מהמזרחים, ועפי"ז הוחלט אשר בשנת תרס"ד יהיה הקונגרס הראשון של המזרחים, ונבחר לזה אז ועד מעשרים אנשים ממדינות שונות שעליהם מוטל לסדר פרטי הקונג' וענייניו כמו הגבלת הזמן והמקום ויתר הפרטים השייכים להקונג', וכאו"א מחברי הועד יכתוב דעתו בנוגע להפרטים האלה וישלח להלשכה המזרחית בלידא, ונערך ע"ז כתב מיוחד עם כל השאלות השייכות להאספה, ונשלח לכאו"א מחברי הועד. וכן נמשכו הויכוחים באיזה פרטים עד חוהמ"פ דשנת תרס"ד, ובחוהמ"פ נקבע המקום עפ"י רוב דעות בפרעסבורג והזמן הוגבל ביום ג' ה' אלול, ואם כי אנכי לא הייתי שבע רצון מהחלטתם על פ"ב, אבל אחרי שכן הסכימו רוב חברי הועד הוכרחתי להכנע להחלטתם. ואמנם דבר אחד עשיתי, כי כתבתי לאחד ממכירי בפ"ב שהוא מנכבדי העיר ומראשי מנהיגיה והוא מן המזרחים, ובקשתיו שיודיעני, אם הרב שלהם אינו מנגד לזה שהקונג' יהיה שם, וכ"כ אם ראשי אלופי הקהל אינם מנגדים לזה, כי אם יש מהם התנגדות ע"ז לא אסכים בשו"א שתהיה שם האספה, וקבלתי ממנו תשובה כי הי' אצל הרב ואמר לו, כי מצדו יכולה להיות האספה בפ"ב, ואיננו מנגד לזה כלל ורק הוא בעצמו לא ישתתף בהאספה, ובנוגע לראשי הקהל יש מהם איזה שהם מלאי רצון מזה שהקונג' יהיה שם, ויש איזה שישתתפו בעצמם, ואמנם גם אלה שלא יקחו חלק בהקונג' אין להם שום התנגדות ע"ז שהקונג' יהיה שם. התשובה הזאת הרגיעה את רוחי והתחלנו לעסוק בההכנות הדרושות, כערך חדש ימים קודם הזמן שהוגבל בעד הקונג', כתבתי מכתב להרב הגאון מוהר"ש זצ"ל. תוכן המכתב היה: כאשר בעוד חודש ימים תהיה אספת המזרחים בעירו שאחשוב שיהיה מלא רצון ממנה, כי תעסוק גם בענינים הנוגעים לחזוק הדת, ולזאת הנני לבקשו שיקח חלק בהאספה הזאת. מראש שערתי כי לא ימלא בקשתי, ובכ"ז מצאתי חובה לנפשי לכתוב לו את המכתב הזה מפני הכבוד. והנה זמן האספה נדחה אח"כ עוד על ה' ימים היינו על יום א' י' אלול כי בימי ה' ו' אלול היתה בווינה האספה מחברי והפה"ג ובהיות שרצו שאחד מהועד הזה ישתתף גם בקונג' המזרחים, ע"כ הציעו לפנינו לדחות זמן הקונג' על יום א'. והוחלט כן. וביום ד' ו' אלול באתי לווינה שהיה לי עוד לעשות שם איזו הכנה להקונגרס וליסע משם לפ"ב, בבואי לווינה בקרוני מיד שני אנשים חשובים ממכירי, והראו לי כי במאסף חדשי אחד היוצא באחת מערי אונגריה (כמדומה שהוא בעיר וויטצען) בשם „תל תלפיות" ע"י הרב צבי כ"ץ, נדפס איסור חמור על האספה

הזאת ועל האיסור באו על החתום כמה וכמה רבנים מרבני אונגרן, ובתוכם גם הרב מפ"ב וכותב שם שלא ידע מהאספה הזאת, ונרעשתי מאד מזה. ואמרתי להם כי לו נודעתי מזה מתחלה, כי אז קבעתי האספה בעיר אחרת, אבל עתה הלא זהו דבר שאי אפשר, לזאת בקשתי מהם שישאלו ע"י טל"פ בפ"ב ממכירי אם יש עוד איזו אפשרות שהקונג' יהיה שם, כי חשבתי אחרי שרבני המדינה התיא והרב דמתא חתמו על האיסור, ע"כ יכול היות כי אנשי העיר לא יניחו בשו"א שיהיה שם הקונג' וגם אם לא ימחו בגלוי, יש לחוש לתוצאות לא נעימות. והם מלאו את בקשתי ושאלו והשיבו כי אין שום חשש, כי אנשי העיר אינם משימים כלל לב לזה (אח"כ נודעתי כי הרב חלה אז במחלתו הידועה וזאת היתה הסבה שסתר בעצמו את דבריו ובני עירו שידעו ממחלתו זאת לזאת ידעו כי במצבו זה אין מה להתפעל מזה שחתם על האיסור).

גם שלחתי מיד ט"ג (כמדומה שהיתה בת ששים מלים) ויותר להרב המו"ל העתון הנ"ל להתרות אותו ואת כל הרבנים שחתמו על האיסור לד"ת שיבררו על איזה יסודות נוסד האיסור שלהם ומי נתן להם הכח לאסור ולגזור, ואם אראה שיש בהם איזו יסודות אז אשמע לדבריהם, ובאם לא מובן שלא אטה אזן לדבריהם, כי איסורים כאלה מביאים לידי גיחוך. ובקשתי שישוב מיד, מובן מאליו שלא היתה כל תשובה, כי כפי שנודע לנו חתמו הרבה מהרבנים על האיסור ע"י כפיות, וזכור אני כי אחד מהרבנים הראשים שהי' ג"כ מן החותמים הודיעני ע"י איש אחד כי לא אשים לב כלל לזה, כי הוא בעצמו חתם על האיסור שלא ברצוני, ולוא היה בידו להתראות עמי כי אז ספר לי איך שנסתבב הדבר ואת התחבולות שעשו איזו מהם להוציא האיסור הזה לפעלו, ואם זכרוני לא יתעני, כמדומה לי שבנו של הרב המו"ל את העתון הנ"ל השתתף בהקונג' בפ"ב. והנה מתחלה הי' בדעתי לנסוע לפ"ב ביום ה' וכן יצתה השמועה בפ"ב כי אבא ביום ה', ואולם אח"כ נתעכבתי, ולא נסעתי ביום ה', ונודעתי כי ביום ה' התאספו הרבה אנשים בבית הנתיבות לקבל את פני, וכן נתישבה מעט מעט דעתי ולבי לא סער עוד בקרבי בראותי כי המו"ל והרבנים שמים יד לפה, והרבה מהם מודיעים בפירוש כי אין לשים לב לזה ואנשי העיר בפ"ב לא לבד שאינם משימים לב להאסור כי עוד מתעתדים לחלק כבוד לאנשי הקונג', ואם כי לרגעים פחדתי אולי יש מעוט חשוב בהעיר מהמנגדים, ואולי בהמעוט הזה יש אנשים כאלה שעלולים לעשות איזה מעשים שלא כהוגן, בכ"ז כבר הי' לי די חומר במה להרגיע את רוחי ולהשקיט את לבי, ולזאת כשנסעתי ביום ו' עש"ק לפ"ב היה רוחי ולבי שלוים ושקטים;

ב) **בליל** ש"ק הלכנו להתפלל בביהמ"ד הגדול ששם התפלל הגאון הצדיק בעל החת"ם זצלה"ה, אחר תפלת שמונה עשרה, שמעתי קול המולה אצל ביהמ"ד והחל לבי לפעם בקרבי, ומורא עלה על לבי אולי התאספו בפה אנשים לקרא אחרינו מלא על זה שנועזנו לבוא להעיר שהרב מנגד לזה, ומאד יראתי שלא תהיינה חלילה איזו תוצאות לא נעימות, ובלב מלא מורא ופחד החלותי לצאת מביהמ"ד, ואמנם מיד כשיצאתי מביה"מ עוד בפסיעה הראשונה, ראיתי כי פחד שוא פחדתי, כי הכרתי מיד שהתאספו לחלק לנו כבוד כי ראיתי שעומדים ביראת הכבוד בשתי שורות, ומנענים לנו בראשיהם ובקול גדול מברכים

מברכים אותנו בברכת ברוכים הבאים ובברכת שבת ובעוד מלים כאלה כמו „יחי" וכדומה וכן עברנו ביניהם בלוית הברכות עד שבאנו לבית מלוננו, בעת הסעודה באו איזו אנשים נכבדים, והשתעשענו בשיחות מלבבות בשיחות חולין של ת"ח הצריכות למוד ובד"ת. למחר בבוקר התפללנו ג"כ בביהמ"ד הזה, בסוף קריאת התורה ובעת תפלת המוסף שמעתי עוד הפעם קול המולה, אבל לא אצל ביהמ"ד רק בביהמ"ד גופא, בקצה ביהמ"ד אצל כותל מערבי, מרחוק ראיתי כי התאספו שם הרבה אנשים ונשמע קילות כאלה כמו מהאנשים המריבים זה עם זה, ויש שנדמה לי כי גם קראו למהלומות, ואז לא היה קץ לסערת לבי, כי לבי אמר לי כי יש בזה איזו שערורי', ורק שלא יכלתי לדעת הדבר על בוריו, ואם כי מאד רציתי לדעת מה שקרה בזה, ומה היתה סבת הריב במדה כזו, ולהודע אם באמת היו גם מהלומות בפה, או שנדמה לי רק כן, בכ"ז אחרי שנתישבתי היטב בזה החלטתי שלא אדבר מאומה מזה, כל עוד שלא יגע הדבר אלי ולא ידברו עמי מזה, וכן עברתי על המקרה הזה בשתיקה, כאילו לא ראיתי שום דבר, ולא שמעתי מאומה. אחרי התפלה ברכוני רובם ככלם בברכת שבת והחלו לצאת מביהמ"ד, והכל כראוי הכל בהוגן, כאלו לא קרה פה שום דבר, בעת שהייתי נכון ג"כ לצאת מביהמ"ד נגש אלי אחד שחזותו הוכיח עליו שהוא מחשובי העיר ונכבדי', ואחרי שברכני בברכת שבת שאל ממנו במתינות ובשפה רפה, אם לא נמצא אצלי ספרי „אור חדש על ציון" שהו"ל זה מקרוב, השיבותי לו כי אין דרכי להוביל עמדי ספרי חזר ושאל אותי במתינות, אם אינני זוכר האמור שם בספרי הנ"ל בצד 144 השיבותי כי אינני בקי בספרי בע"פ ובל אוכל לזכור מה שכתוב שם. אבל שאלתיו, לאיזו מטרה יש לו לדעת מש"כ שם והסתרב מלהשיב, ואמנם אם כי ראה לדבר אתי במתינות כזאת שלא יהא נכר ממנו שום התרגשות והסתערות, בכ"ז הכרתי כי לבו סוער בקרבו, וביחוד הכרתי זאת מהסתרבותו להשיב אלי על השאלה הזאת, ולבי אמר לי כי לכל שאלותיו ודבריו יש יחס גדול לקול ההמולה ששמעתי בעת קה"ת ותפלת המוסף ולהשאון הגדול הזה שהיה שם, לזאת הפצרתי בו מאד לספר לי מה שקרה פה ולאיזו צורך רוצה לדעת האמור בספרי הנ"ל בצד 144; ראיתי כי הוא בא בין המצרים מעבר מזה איננו רוצה לצערני, ומעבר מזה קשה לו להשיב את פני ריקם, וכה עמד נבוך רגעים אחדים ואח"כ אמר לי: מאד לא נעים לי לספר מהמקרה לא טהור שקרה פה, אבל מה אעשה אחרי שבכבודו מפציר בי כל כך, הנני מוכרח לספר לו, בעת גמר קריאת התורה נכנס בחור אחד לביה"מ, והתחיל לצעוד בפסיעות גסות ובכל רגע הוא מפנה ראשו לכל צד וסוקר בפקירה מיוחדה, ומתוך קצות כנפי בגדו בולט איזה דבר שנראה כמו חבילה של כתבים, ניכר היה שרוצה לעשות דבר מה בחשאי ובהסתר, אז התחילו איזו אנשים להביט עליו בעיני חשד ונמצא כאלו שלא סרו מעליו את עיניהם, ואז ראו איך שלרגעים משליך מידו איזה נְיָר על הרצפה, ויש שמניח בקצות השלחנות ויש שתוחב לאיזו אנשים פשוטים והחלו איזו לקרא וראו כי זהו כתב פלסתר מלא דבת חרפות וגדופים נאצות ובזיונות על הציונית ועל המזרחי ועל ראש המזרחי, ובנוגע לראש המזרחי, היה כתוב שם: כי מי שרוצה להוכח באמונת דבריהם יראה נא בספרו „אור חדש על ציון" בצד 144

את

את דברי הכפירה שיש שם, והבחור הזה שהפיץ כתבי־הפלסתר האלה בא על־שברו, כי אמנם חלקו לו מהלומות ביד רחבה, ויש שהבעו עלבונו, ואמרו כי הוא איננו אשם כ״כ בזה, ומזה נסתבבו השאון וההמולה. והוסיף האיש הזה לומר אלי, אין אנחנו מסופקים כלל בזה, יודעים אנו כי דבריהם אין להם שחר והם ממש עורבא פרח, ואין בהם אפילו קורטוב של אמת, בכל זה הננו רוצים להשיג את הספר למען יוכחו כלם עד כמה הדברים מגיעים, ולמה שעלולים הם מנגדי הציונית. אז אמרתי לו כי זוכר אני שבעת שהו״ל את ספרי הנ״ל, כתב אלי גיסי הרה״ג מוהר״א בוק ז״ל שאשלח לו שני ספ״ים עבורו ועבור עוד אחד ממכיריו ומלאתי בקשתו ושלחתי אליו ב׳ ספרים, ובל״ם ישנם בעיר ויש להשיגם, ובן הי׳ כי ייגעו ומצאו את שני הספרים, והלכו מיד לאחד מזקני הרבני המו״צ (כמדומה לו ששמו היה ר׳ דוד גיימאהן) שנודע לאחד מגדולי התורה ושעוד בימי הח״ס ז״ל נתמנה למו״צ, והראו לו את הספר ובקשו ממנו שיקרא בשים לב את הדברים האמורים בצד הנ״ל, ובשכלה קריאתו שם, שאלם לאיזה מטרה בקשתם שאקרא הדברים האלה אמרו כי רוצים לשמוע ממנו חוות דעתו על הדברים האלה, השיב להם כל כי הני מלי מעליתא לתאמרו משמאי, ואח״כ ספרו לו כל המאורע וישתומם מאד, וכל היום עברו הספרים האלה מיד ליד לא היה אף ת״ח אחד בעיר שלא קרא את הדברים הנאמרים שם, עד שאמרו לי כי מרוב משמוש ידים נקרעו העלים הללו, ואז נוכחו כלם לדעת עד כמה עזותם מגעת, ועד כמה חוצפתם מגעת. טובי המזרחים בנאומיהם החמים לא פעלו כ״כ לעשות נפשות להמזרחי כמו שהמנגדים האלה פעלו במעשיהם אלה, להגדיל כבוד המזרחי ולהאדירו, כי כלם ראו ונוכחו לדעת טיבם וטובם, בשגם כי כלם ראו כי בהמזרחי משתתפים בהירי האומה המצוינים ושלמי אמוני ישראל לוקחים חלק בהמזרחי, וגם ראו כמה שהמזרחי דואג גם בעד קיום היהדות, כי היתה גם ישיבה מיוחדת שהוקדשה רק להזוק הדת, והרבה נואמים נאמו נאומים נלהבים בנוגע לחזוק הדת והאמונה, וכמה תקנות תשובות בעניני הדת והאמונה תקן אז המזרחי, והלא רק על כן יצאו אז איזה סופרים בהדור להלחם בהמזרחי בעד זה שלא שם כל מעיניו בציונית לבדה, ושמפזר כחותיו גם בעד קיום הדת דבר שלדעתם שייך זה רק לחברה מחזיקי הדת, והנה אם כי רבני אונגרן הרעו לעשות במה שהתמו על האיסור, בכ״ז כאשר עלה רב אחד מרבני אונגרן, שהשתתף ג״כ בהקינג׳, והחל לדבר רתת על רבני אונגרן בעד זה שחתמו על האיסור הפסקתיו באמצע, והוכרח לרדת מעל הבמה, אנכי אמרתי לו כי בל אוכל להשפיל כבוד הבמה המזרחית לתת לדבר דברי חרופים וגדופים על יהי׳ מי שיהיה, ומה גם כי בכל הבעסים שאבעוס על הרבנים הללו, יש שהנני כופה את עצמי לדון אותם לכף זכות, כי קרוב הדבר שהם אינם יודעים את הציונית בכלל, ולא את המזרחי בפ״ט, ובל״ם כי האנשים האלה הידועים שלא התעצלו לשלוח הנה כתבי עמל ופלסתר עם הוצאת דבה על המזרחי, לא חסו על טרחתם ועמלם לכתב גם אליהם מעין זה, כי המזרחים יבואו להרוס את הדת, וכי סכנה גדולה נשקפת להדת מהאספה המזרחית, וע״כ עשו מה שעשו, ואם כי אשמים הם בזה שהיה להם ללמוד ולדעת את המזרחי, היה להם לקרוא את קוה״ק של המזרחי עם כל מכתביו ההוזרים ואז היו יודעים כי המזרחים באים לבנות ולתקן, לאמץ ולחזק את הדת ולא להרוס, ועל דא ודאי יש להתאונן הרבה, אבל איך שיהיה יש לסלות

להם

להם אחרי שכל מה שעושים בשגגה הם עושים, כי בעת שחשבו שיש בזה הירוס הדת מצאו את עצמם במחויבים בדבר כי הם בקברניטי האומה ובעומדים בראשה, ואשר לפי משמרתם הוטל עליהם לדאוג בעד חזוק הדת יש להם להלחם עם אלה הבאים להרים הדת, ולזאת בל אוכל בשו"א להרשות לבזות את הרבנים האלה, הרב לא מצא ספוק בכל דברי, ומצא א"ע כעלוב קצת ולא רצה עוד להשתתף באספה ונסע לעירו.

ג) אחרי זה נתתי לבי להקור ולדרוש איך נתגלגל הדבר מכתיבת כתבי פלסתר ומהפצתם, ומי הוא ראש הפועלים בזה, ואם כי ע"ז אין לספק כי המקור הראשון מכתיבת כתבי פלסתר האלה הם האנשים הידועים מהעיר הידועה, כי הם נודעים לחרוצים במלאכת כתבת מכתבי עמל ובהפצתם, בכ"ז שערתי כי גם ידי איזה רב מחו"ל היתה באמצע כי בלא זה הוא דבר שאי אפשר, ע"כ ראיתי לחתור להודע כל ההשתלשלות מהענין הזה, ויגעתי ומצאתי ונודע לי כי הם נסו לשלוח את מכתבי־העמל לכמה רבני חו"ל ובקשו לקבל עליהם מלאכת הקדש הזאת, מהפצת כתבי פלסתר על המזרחי, וכלם השיבו פניהם ריקם וגם המקנאים ביותר והידועים ביותר למנגדי הרעיון הזה, לא רצו לעשות את הנבלה הזאת, אמנם בכ"ז לא אמרו נואש, יגעו וטרחו עד שמצאו רב כזה שקבל על עצמו את העבודה, ובאמנם שקלעו אל המטרה. הרב הזה כפי שידעתיו מתחלה וביותר כפי שנודע לי אחרי כן הליכותיו ודרכיו נראה, ששם לו למטרה להתפרסם בעולם בשם צדיק, א־רי כי להתפרסם לגדול בתורה אין לו כל תקוה, כי בנוגע לידיעת התורה אין האונאה שולטת כל כך, כי יש ביד כ"א לומר ניתי ספר ונחזי; ואמנם בדברים המסורים ללב יש תקוה גדולה להשיג את המטרה, אמנם מדעתו כי גם לשם זה לא יזכה ב־קל, כי כל מי שיודעים ימי נעוריו, והמקום אשר נתחנך שם ושאב שם רובי ידיעותיו והוני תורתו, לא ימהרו להאמין בצדקתו, כי המקום ההוא איננו מגדל צדיקים, לזאת החל להראות קנאות קיצונית, שעל ידה יש מקום לקוות, להגיע למטרה זו. והקנאות היותר מסוגלה להראות פעולתה, ולעטר בעליו בשם צדיק היא הקנאות על הציונות. ההתנגדות להציונית היתה אז סגולה נפלאה ובדוקה להתפרסם בשם צדיק, כמה וכמה זכו לשם זה רק ע"י התנגדותם להציונית, ע"כ כשבא לידו הענין הזה, נפל על המציאה הזאת, ולא נח ולא שקט עד שעלה בידו להוציא האיסור לפעלו, וגם עסק בכבודו ובעצמו במלאכת הפצת כתבי־הפלסתר, הרב הזה שקל למטרפסי' בהאי עלמא ממני, כי כתבתי לו מכתב ארוך שבו גליתי שוליו על פניו, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם כי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא עשיתי זאת ורק כי נתחמץ לבי בקרבי על המעשים המגונים האלה הן בכל מעשיהם ותחבולותיהם לא נגעו להרעה בהמזרחי, כי אין קצה להכבוד שאנשי העיר חלקו להנאספים, אבל בכ"ז דאב לבי מאד על השערורי' הזאת וביחוד נצטערתי על אשר שבזה השפילו כבוד התורה ולומדיה, וגרמו רעה לעצמם כי ראו אז כלם עין בעין עד כמה שדבריהם אינם נשמעים, כי בעיר המרטפולין מהמדינה שרבנים גזרו איסור על האספה, ושגם רב העיר חתם ע"ז, שם נעשתה האספה ברוב פאר והדר, עד בשחק נאמן כי הרבה נצטערתי על זה, אבל מה היה בידי לעשות:

ורנה

פרק ד.

א) **והנה** אם אמנם שמראש החלטתי לבלתי לספר פה מכל ההעלבות וההקנטות שהיו לי לרגלי הציונית, בכ"ז ראיתי שמהראוי להביא פה העלבה אחת בגלל הדברים המסתעפים ממנה. ההעלבה הזאת היא שלילית, והוא כי בכל האספות הרבנים שנעשו בכל המשך ההוא לא הזמינו אותי, מובן שכונתם היתה למעט עי"ז דמותי, ולהשפיל כבודי, כי ההמון למוד לחשוב כי הרב הקרוא לאספת הרבנים, הוא מהרבנים הגדולים, והרב שאיננו קרוא לאספות כאלו, הוא רב פשוט שאין מתחשבים עמו, והאספות החלו להיות תכופות זא"ז, כי למצא איזו עלה בכדי לעשות אספה איננו מהדברים הקשים ביותר, והנה במה שחשבו שעי"ז שאינני נמנה עם חברי הרבנים לאספותיהם יפעלו עלי, טעו בזה טעות גדולה, תו"ל כי חוננתי בלב אמיץ וברוח כביר, לבלי להתפעל מדברים כאלה, וגם דברים היותר עלולים להדאיב את הלב לא יפעלו עלי לשנות דעותי ופעולותי, וכמה ששגו בזה בארתי במכתבי הארוך שכתבתי זה כמה שנים להגאון מו"ה אליעזר גרדין זצ"ל שהיה רב בטעלז, שבעת שהחלו לעסוק בהתיסדות חברה בשם כנסת ישראל, שהרה"ג הנ"ל הי' ג"כ מהעוסקים בזה, וכתב אלי מכתב ארוך שבו בירר התועלת מאגודה כזאת, ובקשני שאשתתף ג"כ בזה והשיבותי לו אז במכתב באריכות, ובו בארתי דעתי על האסיפות שלהם בכלל ועל התיסדות מהאגודה הזאת בפרט, חבל שאין ת"י העתק מהמכתב ההוא כי היה ראוי לראות אור, והנה באמת לא הייתי כותב גם עתה מזה דבר, אחרי שגם אז לא עשו עלי שום רושם, ואמנם באשר שבהעת האחרונה נתעוררה תנועה מהתיסדות חברה בשם אגודת ישראל שמקורה באשכנז ומצודתה פרושה על יתר המדינות בכלל ועל מדינתינו בפרט, ובהיות שלדעתי ההשתתפות מרבני מדינתינו בהאגודה הזאת לא לבד שאיננה עלולה לתקן את היהדות כי עוד עלולה היא לקלקל הרבה, ויודע אני מראש שימצאו מי שיתפלאו ע"ז ויניעו בראשם ובצדק ישאלו היתכן שהרבנים ממדינתינו המשתדלים ג"כ בהתיסדותה יטעו כ"כ, הלא יש בהם גם רבנים הנודעים בשם, ויש בהם גם מאלה שעונים אחריהם מקודש מקודש, לזאת הזכרתי פה את האספות שנעשו עד עתה אחרי שלדעתי יש יחס גדול להתיסדות מהאגודה הזאת עם האספות ההן.

יש לדעת כי כל מי שחושב שאספות הרבנים שהיו בהשנים האחרונות נעשו ע"י ההתעוררת מהרבנים אינו אלא טועה, האספות נעשות ע"י סוכני היהדות הידועים מעיר הידועה, וסוד גלוי הוא כי הסוכנים האלה קבלו עליהם את הסוכנות הזאת, לא רק בגלל הקרן הקיימת ממנה בעוה"ב רק משום הפירות הנאכלין ממנה בעוה"ז, והסוכנים האלה חרוצים מאד במלאכתם הם עומדים תמיד על המשמר להתבונן על כל הנעשה בעולם היהדות וכשיגיע לידם איזה דבר שיש לבדות ע"ז איזה פקפוק מוסרי, אינם מחמיצים את השעה, ומתחילים להרעיש את העולם, ולזאת כשמתעוררת בעולם איזו תנועה הנוגעת ליהודים או להיהדות ורואים שלא תביא להם שום ברכה, אז הם הראשונים המתחילים לעורר מהומות ולצעוק בקולי קולות מות בסיר, ומה נקל הוא לבדות על כל תנועה חדשה גם איזו טענות שיסודן הם חששות דתיות

והפקפוקים

ופקפוקים מוסריים, וגם על התנועות שיסודן הן דתיות ומוסריות ג"כ בנקל לבדות עליהן טענות כאלה, כאשר ידענו מהנסיון שכל תנועה חדשה לא נמלטה מהתנגדות, מצד טענות כאלה, אם כי התנועות בעצמן היו רק למען הדת והתורה, בכ"ז מצאו תמיד המנגדים מקום לטעון עליהן טענות מצד חששות דתיות ופקפוקים מוסריים, וע"כ אין כל פלא אם הסובבים האלה שמעניינים כאלה פרים נמצא, אם הם מיצאים תמיד בכל תנועה חדשה איזו טענות דתיות בכדי לעשות אספות, והעקר בכדי שיתעוררו לאסוף כסף להסיר המכשלה, וגם יש לדעת כי מעטים הם האנשים שישימו לב להעמיק בכל דבר ולראות אם החששות האלה תעמודנה לפני הבקורת, ואם יש להם מקום עפ"י ההגיון הישר, כי עפ"י רוב יבחרו בטענות כאלה, שעפ"י ההשקפה השטחית תראינה לטענית צודקות וטענה דתית כזאת שיש לעשות לטענה צודקת, יש שעל ידה מלהיבים גם לאנשים ישרים ותמימים שהם יראי ה' באמת, וחרדים לתורת ה' ומצותיו, ואנשים יראים ותמימים כאלה בעת שנלכדים ברשת הטעות לחשוב על איזה תנועה, כי היא נוגעת בדת, מניעים הם כל האמצעים שבעולם איך להרסה, כי קנאת ה' צבאות תעשה זאת אצלם, וכן תתפשט הטענה הדתית בעולם, ועי"ז יוש"ש בלב ההמון כי התנועה הזאת היא ילידת החופש, ואז גם אלה שיודעים את האמת, כי אין בהטענה הזאת שום ממש, בכ"ז מוכרחים הם לעמוד מרחוק לבלי למתוח עליהם קו של חשד מחופש, ויש אנשים כאלה שהמתחת חשד כזה עליהם יכולה להרוס כל מצבם.

ב) **אין** צורך לגבב הרבה ראיות לאמת הדברים האלה, הציונית היא הראי' היותר נאמנה; ההתנגדות להציונית שכבר ממלאת חלק גדול מחללו של עולם היהדות, ושהגיעה למדרגה כזאת שיש גם מאלה שהיו נאמנים אל התנועה הזאת בכל לבבם והיו מסורים אלי' בכל נפשם, נעשו בהעת האחרונה למנגדי' והשתדלו עוד לפרסם התנגדותם — יודע אני בבירור שההתעוררת הראשונה לההתנגדות היתה ג"כ מהאנשים האלה, ואחד המיוחד שבהם ספר לפני כמה אנשים בהתפארות מיוחדה, איך שהיא ואחוזת מרעיו היו הגורמים לדכא את הרעיון הציוני, כי הם היו הראשונים שהחלו לפרסם טענות דתיות על הרעיון הציוני, וההצלחה האירה פני' אליהם בזה עד כי בלא רוב עמל המציאו הטענות הדתיות; כי אין לכחד שרבים מהחפשים נתנו ידם להרעיון הזה והיו מנושאי דגלו, והדבר הזה לבד היה להם לחומר מספיק להרעיש עי"ז את העולם, ולהראות כי בהציונית יש הירוס הדת, אחרי כי החפשים לוקחים ג"כ חלק בזה, וע"י הטענה הזאת צלחה בידם להביא את ההתנגדות למדרגה הכי גדולה כזאת, ומזה לבד יש לראות ולהוכח כמה מאומתים הם דברינו שמעטים הם האנשים שיתנו לב להתבונן בכל דבר בהתבוננות עמוקה וישרה, ורובם ככולם הם שטחיים וקופיים, מביטים על כל דבר בהבטה שטחית ומקופיא, כי לו חכמו השכילו להעמיק בזה ולהתבונן היטב בהתבוננת הראוי' אז היו רואים כמה שהטענה הזאת מזויפה ומופרכת מעיקרא.

יש לדעת כי כל טענה על איזה ענין נערכת כמו הקדמה, כי הלא מטרת הטענה היא להראות הקלקול או הגריעותא שיש בהענין הזה, וא"כ הטענה הוי כמו הקדמה להוצ"א ממנה התולדה הזאת: כי בהענין יש איזו

גריעותא

גריעותא, ואם איפא כן מובן שגם הטענה הזאת היא כעין הקדמה שהוציאו ממנה התולדה הזאת כי הציונית מתייחסת להחופש, ועפ"י דרכי ההגיון אם אנו רוצים להוכיח מזה שהחפשים מחזיקים בהציונית, שהתנועה הציונית היא תנועה חפשית, יש לעשות שתי הקדמות מהטענה הזאת, א) **החפשים משתתפים רק בתנועה חפשית**, ב) **החפשים משתתפים בהציונית** ע"כ יש להוציא מהן התולדה הזאת: ג) **כי הציונית היא תנועה חפשית**, כל מי שיודע הליכות הוכחות כאלה עפ"י דרכי ההגיון יודע כי רק עפ"י שתי הקדמות האלה יש להת מקום להטענה ההיא, וכיון שכן הלא כל איש אם יש לו רק מוח בקדקדו וחוגן באיזה קורטוב מהתבוננת, יכול למשש ביד את השקר והזיוף שיש בהקדמה הזאת המחלטת שהחפשים משתתפים רק בתנועות חפשיות, מי הוא זה שאיננו יודע כי הם משתתפים בכל תנועה צבורית כמו בק"ח הכנסת אורחים גמ"ח, משמרת חולים, וכדומה, ובספרי אחע"צ [שער ט׳ פ"ב] דברתי ג"כ מזה ואחרי שהארכתי [שם בפ"א] בדברים של טעם לבטל הטענה הזאת כתבתי וז"ל: מכל הדברים האלה יש לדעת מה צדקנו בשפטנו כי גם במציאות אין כל יחס להחפשיות עם הרעיון הציוני, וכי להיפך מהתערבות החפשים אנו רואים את התרוממתו של הרעיון הזה, עד כי כל בני המפלגות השונות לוקחים חלק בו בכל נפשם ובכל מאדם.

גם יש עוד תשובה מספקת על התערבות החפשים ואשר כבר כתבתיו במכתב מיוחד [ואשר נדפס בס׳ נצח ישראל שהו"ל בני הרב החכם ר׳ משה ז"ל] בעת אשר גם הרעיון של חבת ציון פגש הרבה מתנגדים מצד הטענה הנ"ל, והראיתי כי אין לה שום יסוד, כי ידוע אשר בכל דבר שהרגש האנושי לוקח חלק בזה נפגשים תמיד החרדים והחפשים על נקודה אחת, כי רק במצות אשר באמונה יסודן, יש לראות את ההבדל בין החרדים והחפשים גם במציאות ובמעשה, כמו במצות תפלין ציצית שבת וכדומה. שהיראים מקיימים אותם והחפשים מתרשלים לקיימם, כי אחרי שקיומם הוא רק מצד האמונה לזאת החפשים שרגש האמונה רופף בידם אינם מקיימים אותם, לא כן הדבר במצות השכליות שבין אדם לחבירו שם נפגשים החרדים והחפשים במעשה, וההבדל ביניהם הוא רק במחשבה וברגש, כי היראים מקיימים אותן מצד המצוה והחפשים—מצד הרגש, ובכ"ז אין מי שיערער ע׳ מצות צדקה וג"ח יען כי החפשים מתערבים ולפעמים גם נוטלים חלק בזה, וא"כ מה נשתנה לרעה הרעיון הציוני אשר גם הוא תולדות רגש כבוד האומה, ולכן לוקחים גם החפשים חלק בו, ולמה ישפכו המנגדים כל חמתם על הרעיון הזה.

ולא עוד אלא שלדעתי כל מי שמחליט דהרעיון הציוני יש לו יחס עם החפשיות צריך בדיקה אחריו והוא בכלל המחלל את הקדשים, כי אין לך חלול הקודש יותר מזה, להחליט כי הציונית מתיחסת להחופש, אם יש מקום להיחס הזה בהכרח לומר אחת משתי אלה או כי החפש מסבב את הציונית, או כי הציונית מסבבת את החופש, ומי לא יודה כי בהחלטה כזאת יש חלול הקדש במדה שאין למעלה הימנה, האמת הוא שרק קדושת הארץ גורמת לזה שגם החפשים משתתפים בהתנועה הזאת, ובאחד מהמכתבים החוזרים שהייתי שולח מטעם המזרחי בעת שעמד על תלו, כתבתי מזה והוכחתי דמזה שהרעיון הציוני משך אחריו גם את החפשים יש לראות קדושת הענין, ובתוך דברי שם כתבתי וז"ל: „מזה יש לראות

כל

בל כבודה וגדלה של הציונית, כי השיגה ידה להקיף ולהבריח אנשים בעלי דעות שונות ולכון את כולם למטרה ומגמה אחת, לשם הצלת העם, וזו תהלתה, צא ולמד, כי כשביקש ריב"ל לספר בשבחה של ירושלים הרים מכל שבחי' האחרים על הנס, כי „ירושלים הבנוי' כעיר שחוברה לה יחדיו, עיר שהיא עושה כל ישראל חברים" [ירו' חגיגה פ"ג ה' ו'] ובבוא חכמינו ז"ל לספר בקדושתו של היום הגדול והנורא יוה"כ לא נתקררה דעתם עד שיצאו ודרשו „ויהי ערב אלו מעשיהם של רשעים, ויהי בוקר אלו מעשיהם של צדיקים, יום אחד שנתן להם הקב"ה ואיזה זה יוה"כ" [מ"ר בראשית פ"ג] לאמר שיה"כ הוא כל כך גדול וקדוש, עד שיעצר כח למשוך אליו גם לבותיהם של הרשעים, ולהאציל עליהם מהוד קדושתו, ולא לבד שלא נקפח בזה בעיני חז"ל ערכו וגדלו של יוה"כ, אלא שעוד נתעלה ונתרומם הרבה, וזו היא גם שבחה של הציונית", אחשוב כי בל מי שיתן את לבו להתבונן בדברים האלה יראה מה מאומתים הם, בשגם כי התמצית מדברינו כלולה בדברי חז"ל שדברו בדברים ברורים, שיש יראות גדולת וקדושת הארץ מזה שבכחה לעשות לכל ישראל חברים, שכונתם היא בלא ספק כן שבכחה להמשיך אלי' כל המפלגות השונות, וגם החפשים בדת ושבשארי מצות הם נבדלים מאחיהם החרדים, בנוגע לחבת הארץ מתאחדים כולם ביחד, וכולם כאחד מוקירים את הארץ ונותנים לב להרים קרנה בכבוד כי לשמה ולזכרה תאות כל נפש איש ישראל, ודברים כאלה היו צריכים להתאמת בנקל על לב כאו"א מישראל מצד אמיתתם וגם מצד פשטותם ובכ"ז צלחה בידי האנשים הידועים האלה להרתיח את כל העולם הישראלי כסיר בהטענה הכוזבת הזאת מהיחס של הציונית להחפשיות, והוא רק באשר שמעטים הם מי שיתבוננו בכל דבר בהתבוננת הראוי', ואחרי שכפי ההשקפה השטחית היא טענה נוראה ובוערת, ע"כ נתפשטה במהירות נוראה ונמסרה מאיש לאיש מפה לפה מאוזן לאוזן, וגרמה פרוד הלבבות ובלבול הדעות ואין קצה להפסד הרב שהביאה, זה הוא כחם של האנשים האלה שמעולם לא שמו לב לטובת הכלל באמת, כי הם חושבים כי הכלל הוא בעד הפרט, וע"כ אין בכלל אלא מה שבפרט כי האנשים האלה יודעים איך להשתמש בשטחיותם של רוב האנשים ועי"ז יצלחו לפעול עליהם.

ג) **ביחוד** ידאב הלב על זה שעלה בידם למשוך ברשתם גם איזה רבנים, ואשר עושים אותם ליתד לתלות בהם כל מעשיהם ודבריהם, והנה מה שהם משתדלים למשוך אליהם איזה רבנים אין כל פלא, כי הם יודעים שעם כל חריצותם במלאכת הצידה לצוד במכמרתם אנשים ישרים ופשוטים, ועם כל הצטיינותם במלאכת סמיות־עינים, לזרות אבק בעיני ההמון לעור עיניהם לבלי יראו נכוחות, בכ"ז בלא איזה רבנים הנודעים לשם לא יפעלו כל כך במהרה, וע"כ משתדלים למשוך איזה רבנים על צידם, אמנם בזה שנמצאו רבנים שנמשכים אליהם, ע"ז יש להצטער הרבה, אמנם האמת הוא שגם בזה סללו להם דרך מיוחדה לעצמם, כי הם מהפכים את הסדר, באופן אשר לא מצד גאונו ופרסומו נעשה היחס ביניהם, רק להיפך מצד היחס שביניהם תסתבבנה הגאונית והפרסום כי הם חרוצים במלאכתם ולא ייעפו ולא ייגעו לכתב מכתבים למאות ואלפים ולזאת הרב שיודעים מראש כי יהי' לבלי חפץ בידם, ולכל אשר יחפצו יטנו משתדלים לפרסמו ע"י התחבולות שונות, ע"י הפצת מכתבים למאות ואלפים, ע"י הדפסת מאמרים, ויודעים הם איך לסבב הדבר שיצטרכו לְהַזכיר את שמות הַרבנים ואז יתארוהו בתואר גאון, ורבנים

ורבנים כאלה מובן שהם תמיד לימינם. ומה שרע ביותר כי עי"ז יצלחו למשוך ברשתם גם להרבנים הגדולים באמת, כי בראותם שיש רבנים המחזיקים בידם ע"כ יסכימו גם הם.

אחרי שגליתי פה מקורן של האספות ההן ותכליתן אשובה למקומי לדבר דבר החברה אגודת ישראל:

פרק ה.

א) **דע** כי כשנתפשטה השמועה מהתייסדותה של החברה אגודת ישראל ומהאספה שאומרים לעשות אודות החברה הזאת, ונודעתי כי האספה הזאת יש להתחשב לאחות של האספות הקודמות, כי אב אחד להן, וממילא מובן שבל הענין הזה נתעורר על ידי בעלי האספה הזאת, כשנודעתי מזה לא נתתי עוד שום ערך לכל הענין ולהאספה, כי שערתי מיד שגורלה של האספה הזאת תהיה כגורל של כל האספות שנעשו עד ידן, ובכ"ז לבלי לפטור ענין כזה שרבים מתענינים בו בהשערות בעלמא, החילותי להתבונן היטב על כל הענין הזה, ולחקור בכל פרטיו בלא שום דעת מוקדמת ובלא שום נטי', ראיתי כי השערתי לא שבה ריקם, כי אמנם כן הוא שאין לו שום ערך כי יש בו רק סמיות עינים ולא יותר, וכל מה שהתבוננתי בהענין הזה יותר נודעתי יותר מהתהו ובהו שיש בו, ושבנוגע להאמונה והדת עלול יותר לקלקל מכפי שהוא עלול לתקן, ונבאר כל זה בדברים ברורים.

יש לדעת שהענין מחזוק הדת והאמונה הוא ענין כללי ומתחלק לכמה חלקים ראשים וכל חלק וחלק מהם מתחלק עוד לכמה חלקים, כי הלא בהדת והאמונה נכללו כל התרי"ג מצות ופרטיהן ופרטי פרטיהן ודקדוקיהן, וידוע כי יש בהן חלקים עשה ול"ת, היינו מצות ועבירות, ויש מצות ועבירות שבמעשה, ויש מצות ועבירות שבלב, יש מצות ועבירות שבין אדם למקום, ויש מצות ועבירות שבין אדם לחבירו, יש מצות ועבירות מדאוריי' ויש מצות ועבירות מדרבנן, וכל אלה הנותנים את לבם לחזוק הדת והאמונה יש להם לדעת את כל החלקים הראשים האלה, ואת כל החלקים הכלולים בבל חלק ראשי, כי יש שהחלקים האלה חלוקים זה מזה בגדרי איכותם ותוכנם, והרוצה לעסוק בחזוק הדת והאמונה, יש לו לתת לב לעמוד על גדרי איכותו ותוכנו של כל חלק וחלק, כי בה במדה שהם חלוקים זמ"ז בתוכנם ובאיכותם במדה זו חלוקים הם זמ"ז בלא ספק גם בנוגע לחזוקם, ויש שהאמצעים המסוגלים לחזק על ידם את החלק הזה לא יוכשרו בעד חלק אחר, וע"כ מהראוי היה לדבר פה באורך דבר כל החלקים האלה ולהפיץ עליהם אור בהיר, כי הלא רק על החלק ממצות ועבירות שבלב יש כמה ספרים מיוחדים ומה גם על יתר החלקים, ולזאת אחרי שאין בידי לבאר פה כל אלה אמרתי לחלק הענין הזה מחזוק הדת והאמונה לחלוקה ראשית הגיונית ולברר אותם בקצרה, כי לפי מטרת הדברים אחשוב שיש להסתפק בהחלוקה הזאת.

החלוקה היותר נוחה להקיף כל ענייני חזוק הדת והאמונה הוא החלוקה הידועה שיש בכל פעולה, היינו א) פועל, ב) פעל, ג) פעולה, כי חזוק הדת והאמונה איננו מושג מפשט, כי המושג הפנימי האצור בזה הוא לתקן אנשים ידועים שהנהגתם תהיה כפי חוקי הדת והאמונה, והתקונים האלה בכלל יש לחלקם לשלשה חלקים האלה, יש תקונים הסובבים על הפועל, ויש שסובבים

שסובבים על הפעל, ויש שסובבים על הפעולה:

ב) **ההשגחה** על כל ענייני כשרות שזאת נכנסת בל"ס בחוג הזה מחזוק הדת והאמונה, זאת יש להכנים תחת חלק התיקונים הסובבים על הפעול, כמו ההשגחה על בתי מטבחים ובתי בשול ומאכל להעמיד שם אנשים כשרים ויראים שישגיחו שיהיה הכל בכשרות גמורה, ההשגחה הזאת היא אחד מהתיקונים היותר גדולים, כי בלא ההשגחה יכול היות שיכשלו בהם אנשים מבלי דעת, ויש גם כאלה שלא יקפידו ע"ז, וגם בעת שידעו שיש בזה חשש איסור לא יבליגו על תאותם ויאכלו, וע"כ כל אלה הרואים לדאוג בזה ולתקן שכל אלה יהיו בכשרות גמורה עושים בזה תיקון גדול, והתיקון הזה הוא רק על הפעול, כי דבר אין להם עם הפועלים, כי התיקון הזה הוא לא מצד שיפעלו על האוכלים שימנעו מלאכול מאכלים שיש בהם חשש איסור, כי התיקון הוא רק בזה שרואים שיהיה להם מאכלים כשרים, וממילא לא יכשלו בחשש איסור. וכ"כ ההשגחה על אפית מצות, ובכלל על כל ענייני פסח, ההשגחה בבתי הטבילה, התיסדות מבשלים כשרים על הספינות בעד הנוסעים, כל התיקונים האלה נכנסים תחת חלק תקוני הפעול, התיסדות החברות בעד אנשים המחפשים מקומות לעבוד שם או לשאת איזו משרה להכין בעדם מקומות כאלה שלא יצטרכו לחלל שבת, היא ג"כ מהתיקונים החשובים מאד, והתיקון הזה יש ליחד לחלק הפעולות, רואים לתקן אשר פעולותיהם של האנשים האלה תהיינה בהיתר ולא באיסור.

התיקונים האלה עם כל ערכם הרב, בכ"ז אין שום מקום ליסד בשבילם חברית אגודת ישראל, ולאסוף אסיפות גדולות וקטנות ולהרעיש את העולם, הלא כל אלה כבר נעשה בחשאי, בלא רעש והמולה, בשגם כי תקונים כאלה יש להעשות בכל מקום ומקום כפי הצורך.

עתה נדבר אודות התיקונים המתייחסים להחלק מפועל, היינו החלק מהתיקונים הסובבים על הפועל, החלק הזה הוא היותר נכבד, כי הוא יכול להחשב לחלק כללי, כי יתר החלקים נכללו בו, וכשיתוקן רק החלק הזה ממילא יתוקנו יתר החלקים, ולהיפך הקלקול המוסרי שיש מהחלק הזה הוא כמעט קלקול כללי, ואם היתה באמת איזו עצה איך לתקן את החלק הזה היה בדאי לעשות גם אספות לעשרות וליסד אגודות. אבל דא עקא כי קשה מאד למצא אמצעים לתקן את הקלקול שיש בחלק הזה, ולא עוד אלא שאם נרצה להשתמש באמצעים שיש לחשבם לאמצעים בדוקים ומנוסים, מצד כי בחו"ל היו איזו שהשתמשו בהם ופעלו הרבה, אם ננסה גם במדינתינו להשתמש באמצעים כאלה אז לא לבד שאין לקות על איזה תיקון כי אם עוד להיפך כי יש לחוש שיביאו נזק מוסרי בשעור מרובה.

ג) **התיקון** הראשי מהתיקונים הסובבים על הפועלים הוא התיקון באמונה, להפיח זיקי האמונה בלבם של ישראל, ולהלהיב את רגשי האמונה, כי אין לכחד אשר האמונה הולכת ומתרופפת, בתי כנסיות ובתי מדרשות העשוים לתורה ולתפלה הולכים ומתרוקנים, החינוך מקולקל, ההנהגה הכללית מלאה מוטה, ואין קצה להקלות ראש השוררת בכל הנוגע לענייני הדת והאמונה, וכל אלה הוא מצד רפיון האמונה, וע"כ מהראוי היה לחפש עצות איך לחזק האמונה ואיך להרים קרן התורה, אמנם למה נכחד כי האמת

הוא

הוא שקשה מאד למצא עצה נכונה שתתאים אל המטרה להחזיר למוטב לאלה שכבר פנו עורף לדתם ואמונתם.

יודע אני כי יש שאומרים שאחרי שהאמת המציאותית היא אמת מוחלטת שאין לספק בה, ואלפי הוכחות שכליות בטלות ומבוטלות לעומת ראי' אחת מציאותית, ע"כ אומרים שגם בנוגע לחזוק הדת והאמונה אין להביט על ההשקפה השכלית המכבדת את הלב, ומביאה לידי יאוש מוחלט, אחרי שהמציאות מטפחת על ההשקפה הזאת, כי ידוע לכל שבעתים האחרונות היתה עיר אחת שנמצאו בה כמה אלפים יהודים, ורובם ככולם היו מן החפשים הקיצונים, ובא שם איש אחד וצלח בידו להשיב הרבה מהם לתחי' דתית, כי השיבם לדתם ואמונתם, העיר הזאת היא פ"פ והאיש הזה הוא הרה"ג הצדיק מוהר"ר שמשון המכונה ד"ר הירש זצלה"ה, ומודעת לכל כי העיר הזאת היתה כמעט כולה חפשית, כי היהודים שנמצאו בה היו כמעט כולם מהחפשים הקיצונים, ובעת שבא הרה"ג הנ"ל לשבון כבוד בתוכה מצא רק י"א אנשים שהיו יכולים להתחשב משלומי אמוני ישראל, ובמשך שנים אחדות הצליח ליסד עדה שלמה מכמה מאות אנשים שכולם הם יכולים להתחשב ליראים וחרדים, וע"כ אומרים שאין לנו ג"כ להתיאש מלהגיע למטרתינו בנוגע לחזוק הדת והאמונה ויש לנו ללכת בעקבות הרה"ג הצדיק הנ"ל ונעשה וגם נוכל בע"ה.

אמנם לדעתי כי ההשתמשות בהעובדא הזאת של הרה"ג הנ"ל לא לבד שאין בכחה לחזק את לבנו בנוגע להתעניינות בענין חזוק הדת והאמונה, כי עוד עלולה היא לרפות את ידינו ולהגביר את היאוש.

הנה להשתמש בהעובדא הזאת בתור אות ודגם, יש מתחלה לדעת את האמצעים שעל ידם הוציא הרה"ג הנ"ל את העובדא הזאת לפעלה, כי אין לכחד כי העובדא הזאת, להכנים את החרדית במקום חפשי כזה, ולעשות אלפי אנשים חפשים לחרדים, הוא עובדא המפליאה מאד; וחזון כזה אינו נפרץ בכלל, עוד בימי עלומי שמעתי מהעובדא הזאת, וחשבתי כי היא מוגזמת מעט, ואמנם בשנת תרמ"ח הייתי בפ"פ בפעם ראשונה, ומצאתי עוד איזה אנשים מהי"א שהביאו את הרה"ג הנ"ל, ונתאמתה אצלי העובדא, מני אז לקחה כל לבבי, ושמתי כל מעייני בזה לחקור איך עלתה בידו לפעול פעולה כבירה רבת הערך כזאת, ובמה היה כחו ביחוד להוציא מפעל כזה לאור, חושב אני שכל מי שהוא קשור לאמונתו ודתו, יש לו להתעניין בזה ולחפש אמצעים לדעת איך שהוציא מפעל כזה לאור, וכמו אם במדינה אחת המציא איזה רופא תרופה בדוקה למחלה מסוכנה שאין קצה לחללי' הרבים, הלא ישתדלו הרופאים מיתר המדינות להודע מהתרופה החוא להציל אלפי אנשים הלקוחים למות על ידי המחלה הזאת, כן יש לנו לחגור שארית כחנו לְהִוָּדַע מהאמצעים שהשתמש הרה"ג הנ"ל בבדי שנציל ג"כ אלפי אנשים הלקוחים למיתה מוסרית.

יש שחושבים שעל ידי כחו המצויין בהטפה הוציא מטרתו, אמנם באמת עם כל כחו הרב של ההטפה קצרת כח היא להוציא מפעל כזה, גם במדינתינו איננה אלמנה מדרשנים מצויינים וממטיפים נפלאים, ואולי עוד ביותר שאת ובכ"ז גם היותר טובים שבהם, ואשר הם מצויינים ביראתם עד שכל דבריהם הם דברים היוצאים מן הלב, בכ"ז לא ראינו ולא שמענו שיצליח מי מהם לפעול פעולה כבירה כזאת, כי גם דברים היוצאים מן הלב אינם נכנסים באזני אנשים

חפרי

חסרי לב, וכן לנתי בהענין הזה זמן רב, ורבות יגעתי למצא הסבה האמתית וגם בזה נתקיים מאמרם ז"ל יגעתי ומצאתי תאמין, כי מסידותי העיוניה לזה עמדה לי למצא הסבה האמתית מהצלחת הרה"ג הג"ל בפעולתו זאת.

ד) **ברוך** הדבר בעיני, כי להצלחת הרה"ג הג"ל בפעולתו זאת, עמדה לו ביחוד נתינת לבו להתאמת הדת עם החיים, כי הראה להם שאפשר להיות יהודי נאמן ולהתחשב עוד מן החרדים, ולמלאות עם זה כל דרישות החיים, וחרדית כזאת המרשת למלאות כל תביעות החיים במלואן, יכולה לקחת הלב ולהיות לאבן מושבת להמשיך אלי' המון אנשים, ובכל פנה שהננו פונים יש לראות אמיתת ההנחה הזאת, איך שבנוגע להחיים לא התערבה היהדות האשכנזית, וגם החרדית הפ"פ לא נגעה בהם, ונבאר פה איזה עניינים שהם נחשבים לעקרים ויסודים בנוגע להחיים, למען הראות שבהם לא נגעה החרדית מאומה, השפה והתלבושת שבשארי מדינות מקפידים מאד שבהן תהיה נכרת היהדות, הנה באשכנז אין שום הבדל בזה בין יהודי לאינו יהודי כי היהדות האשכנזית איננה מקפדת ע"ז, וגם החרדית איננה מקפדת ע"ז, ויש עוד שהחרד מקפיד עוד יותר ששפתו תהיה שפת אשכנזית צחה והלבשתו תהיה תלבושת אשכנזית מגיהצת, כי יש שגם החרדית מהשקפה המיוחדת לה יכולה להקפיד ע"ז, כי ההשקפה על כבוד ישראל שלא יחולל מתייחסת באין ספק להחרדית, ונקל להראות כי ההקפדה על השפה שתהיה שפת אשכנזית צחה נקי', ועל התלבושת שתהיה אשכנזית כפי מנהג המקום, היא ההקפדה על כבוד ישראל, כי מי שאינו מקפיד על שפתו והלבשתו נחשב לבזוי ויפטירו עליו שפה וירבו ללעג ממנו ומתחלל כבוד ישראל מזה, איך שיהיה ידוע כי החרד האשכנזי איננו מובדל בשפתו ובלהבשתו מכל האשכנזים התושבים העקרים, גם הפאות והזקן לא יעמדו להחרד באשכנז לשטן לאשכנזותו, כי החרדית מרשת להעבירם ולבלי להשאיר להם כל זכר אם לא בתער אבל כעין תער, והרבה מן החרדים נוהגים כן, ההרו"ג האשכנזית, מרשת לטייל עם אשתו ברחוב גם שלוב יד, מרשת להושיט יד לאשה, מרשת לבקר בתי תיאטריות ובתי קרקסאות, מרשת למסור הבנים והבנות לב"ס הכוללים וגם בב"ס העליונים ויש שהבנים יוצאים מוכתרים בשם טוב בשם רופא בשם עורך דין בשם מודד ובדומה, ועי"ז מוצאים פרנסתם בריוח ובכבוד, ואחרי שערך לפניהם יהדות כזאת שלא יפגשו שום מכשול ממנה בחיים, אז פעל עליהם בדרשותיו החמות והנלהבות, ובהטפתו המצויינת כי הראה להם את רב טוב הצפין בהורתינו, ואיך שהיא מאשרת את האדם, והראה עוד כי לא לבד שאין להתבייש מהיהדות, כי עוד יש לכל אחד ללבוש גאה וגאון מיהדות, ועוד בדברים כאלה פעל עליהם, עד שהם מתגאים עוד ביהדותם, אמנם לו נסה לגעת באיזה דברים שהם נוגעים בהחיים, אז לא פעל עליהם מאומה, ובכל דרשותיו והטפותיו לא היה קולע אל המטרה, כי החיים חזקים מכל, והם מנצחים תמיד, אין כל ספק כי כונתו היתה לש"ש, כי מודעת שהיה צדיק גמור וכל מעשיו היו לש"ש, וגם כפי הרוח השורר באשכנז יכול היות כי כל אלה מתאימות גם אל היהדות, אבל כפי המושגים השוררים עוד אצלינו אם ננסה להנהיג הנהגות כאלה, יהיה זה ממש מעין העברת הדת, כל שינוי פתאומי הבא על האדם יכול לסכנו, וגם בזה אם נאמר להביא פתאום שינוי כזה בהיהדות, אז יש לדעת כי הננו מעמידים

מעמידים כל היהדות בסכנה גדולה, ואם איפא כן איך יש ללכת לרבני מדינתינו שלובי יד עם רבני אשכנז בנוגע לחיזוק הדת והאמונה.

ה) **ולהראות** כי אינני יחיד בדעתי זאת אביא פה שיחה אחת שהיתה לי עם הרב הגאון הצדיק מו"ה ישראל סלנטר זצלה"ה זה ל"ה שנה, וממנה יראו כולם כי גם דעתי הגדולה היתה כן, וזה הדבר, בשנת תרל"ח הודיעה הממשלה שיתאסף לעיר המלוכה וועד הרבני שיובחר מכל יהודי המדינה, והבחירה נעשתה באופן כזה, מכל פלך נבחרו שתי צירים לשלחם לעה"מ לוועד הרבני והבחירה הפלכית נעשית ע"י כל יהודי הפלך, כי מכל מחוז ומחוז נבחרו ג' צירים, והצירים מכל ערי המחוז מתאספים בעיר הפלכית, וכולם ביחד יבחרו שני צירים לשלחם לעה"מ, אני הייתי אז עוד רב בשווינצאן ונבחרתי לציר, ואז היו הרבה שנתנו ערך גדול להוועד הזה, כי חשבו שע"י הוועד תפתרנה הרבה שאלות הנוגעות להיהודים, ולזאת נתנו גם ערך גדול להבחירות דע"ב היו אסיפות הצירים כמעט בכל לילה והיו וויכוחים סוערים, האספית היו בבית הרב הגאון ר"א אליעזר זצ"ל, ואז הי' גם הגאון הצדיק מוהר"י סלנטר זצ"ל חותנו של הרה"ג מוהרא"א הנ"ל בבית חתנו הרה"ג הנ"ל, והי' עתים שגם הגאון מוהרי"ס זצ"ל התערב בזה, פ"א נתאחרתי לשבת שם וגם אחרי שכל הצירים נתפטרו והלכו לבתיהם נשארתי עוד שם, ונכנסתי בשיחה עם הגאון מוהרי"ס זצ"ל הנ"ל, בתוך השיחה נתגלגלו הדברים אודות מצב הרבנית במדינתינו, ואמר בזה"ל מה נעשה עם רבנינו במדינתינו שי' שאינם יודעים מקומם וזמנם, הנה עתה הולך ונדפס בירכתי הלבנון אשר בהלבנון ספור אחד בשם זים אפפענהיים, שמקורו הוא בשפת אשכנז בהעתון איזראעלים היוצא במיינץ ע"י הרב הצדיק מוהר"מ לעהמאנן [זצ"ל] וההעתקה נעשית ע"י רב אחד ממדינתינו שהוא מהרבנים הנודעים; והנה ברור הדבר בעיני כי הרה"צ רמ"ל כיון בהספור הזה לש"ש, ויכול היות כי יפעל מה בספורו זה על האשכנזים בכ"ז לא נאה לפני רב ממדינתינו להעתיק ספור כזה שסוף סוף יש בו מענייני אהבה", והוסיף הגאון לומר, כמה שאין לרבנים ממדינתינו ללכת בדרכי רבני אשכנז אספר לכבודו עובדא אחת, בהיותי בברלין בקרתי את הסימענאריום אשר להרב מוהר"ע הילדעסהיימער [זצ"ל] ומצאתי שהוא מגיד השעור בביצה (דף י"ב ע"א) ופלפל שם בענין אחד עפ"י דברי הטו"א, ואח"כ בעוד איזה ימים הלכתי לבקר גם את ביה"ס אשר לבנות, ששמעתי שגם שם מגיד הרה"ג הנ"ל איזה שעור, ומצאתי שבחדר גדול ורחב ידים עומד באמצע שולחן גדול וסביב השולחן יושבות נערות גדולות, והרה"ג הנ"ל בראש השלחן מגיד לפניהם שעור בשו"ע [הוא אמר לי אז גם באיזה הלכה שאמר להם אבל שכחתי) והוסיף לומר בזה"ל „ברור הדבר בעיני כי כוונת הרב הוא לש"ש, וגם נעלה הדבר בעיני מכל ספק, כי כל התלמידות האלה השומעות לקח מפיו תהיינה לנשים בשירות, תמלאנה כל המצות שהנשים חיבות בהן, תחנכנה ילדיהן על דרכי התורה והאמונה, באופן שיש לומר בוודאות גמורה ומוחלטת כי הרה"ג הנ"ל עושה בזה דבר גדול באין ערוך, בכ"ז ינסה נא רב במדינתינו לעשות ב"ס כזה, הלא יקראו אחריו מלא ומן גיוו יגרשוהו; ואין ספק כי יהי' מוכרח לנער את חצני' מן הרבנות כי לא תהלמו עוד", כל הדברים האלה דבר הרה"ג הצדיק הנ"ל בהתרגשות מיוחדה והתלהבות יתירה, וכמה שהם צודקים, וכמה שהם מאמתים יכול כל מי שלב מבין לו לדעת, וא"כ

הלא

הלא יכול כל אחד לראות מזה, כמה שאין מקום להשתתפות של רבני מדינתינו עם רבני אשכנז בנוגע להחזקת היהדות, ולא לבד שההשתתפות הזאת לא תביא שום תועלת כי עוד תוכל לקלקל הרבה.

הכל יודעים כי רבים הם הרבנים באשכנז שהננו מוקירים בכל לב כי באמת יש בהם יראים ושלמים, בעלי נמוס בעלי מדות הרומיות, יודעי תורה ומחזיקי לומדי תורה, ויש מהם שאין ערוך למעשיהם הטובים. אבל האמת נתנה להאמר, כי גדולי התורה כפי מושג האמתי האצור בהמלים האלה קשה למצוא שם מיום שהחלו כולם לבקר את ב"ם הכוללים וגם העליונים בכדי לצאת מוכתר בשם ד"ר, מני אז הולכת התורה ומתדלדלת, עוד לא עברו מאה שנה אשר החיבורים היותר מצוינים בחריפות ובבקיאות ואשר המה עתה לעינים לכל לומדי תורה, יצאו מאשכנז וברבני אשכנז היו הרבנים הגאונים היותר מצויינים, ואשר לאור תורתם הננו הולכים גם עתה, ובמשך קצר כזה באה מהפכה נוראה כזאת, שזה כמה עשרות בשנים ששום חבור תלמודי שיהי' ראוי להתכבד בו ולהעלותו על שולחן גדולי תורה לא יצא מאשכנז, ולגדולי תורה עפ"י המובן הישן אין עוד כל זכר, אין את נפשי להכנס בה בהחקירה הקדומה אם הגדולים פועלים על הדור או הדור פועל על הגדולים שכבר הארכתי בזה במא' מיוחד, והראיתי שהיא הקירה קדומה, ואמנם בכל אופן מובן שיש יחס גדול בין הגדולים עם הדור; והיחס הזה בולט שם מאד, כי בה במדה שנתמעט דמותם של גדולי הדור במדה זו נתרבתה העם הארציות, ויש קהילות באשכנז שלבד הרבנים אין למצוא איש יודע תורה, האמת הוא שכפי מצב ההוה נתרכז למוד התורה רק במדינתינו ובגאליציא ובחלק ידוע באונגארן, ולזאת הנני רואה סכנה דתית גדולה מההשתתפות הזאת מרבני רוסיא וגאליציא ואונגארן, כי אם יאבו גם הם לתקן היהדות ע"י האמצעים, שהשתמשו באשכנז, אז יביאו מהפכה גדולה מעין המהפכה שבאשכנז, וגם הלא יש לדעת כי באשכנז בעת שהשתמשו בהאמצעים האלה, לא הי' להם עוד מה להפסיד, כי למוד התורה כבר נתדלדל שם וירד פלאים, וגדולי התורה כבר נתמעטו והעם הארציות כבר נתפשטה בכל המדינה, ונוסף על כל זה נשתרשה גם החפשית עד שהיהדות היתה בסכנה גדולה ולולא התעוררותם של הרה"ג הנ"ל בפ"פ והרה"ג מוהר"ע הר"ה זצלה"ה בברלין, לא היתה עוד להיהדות כל זכר באשכנז, וע"כ יש להחזיק טובה לכל אלה שעמדו בפרץ וחבלו התחבולות שונות איך לעצור במגפת החפשית, והפרטים הנוגעים להחיים הלא הם היו גם מתחלה, ואחרי שבלעדי זה לא היו מוציאים מטרתם לבער את החפשית, לזאת בכדי להציל את היהדות הוכרחו להשאיר להם איזה פרטים, בשגם כי באמת אינם מנגדים לגופי התורה; אבל במדינתינו שעם כל הירידה המוסרית שנראה בעתים האחרונות, בב"ז יש עוד ב"ה הרבה גדולי תורה אמיתים, יש עוד כמה פלכים שגם עקבי עמי־הארציות אינן נכרות שם, כי גם האנשים ההמונים נחשבים מיודעי תורה במדה ידועה, חלילה לנו להשתמש בהאמצעים ההם, וההשתתפות הזאת יכולה להביא לזה שיתחילו להשתמש בהאמצעים האלה, ואז סכנה דתית קרובה לבא, והרבנים ממדינתינו שלקחו חלק בהאספה הזאת עשו שלא בחשבון; עם כל הירידה המוסרית שבדורנו לא באה הירידה עוד למדרגה כזאת לבקש עזר לזה באשכנז, גם יש לשום לב לזה, אשר התחלקות החרדים מהחפשים אשר באשכנז היתה זאת לאבן פנת החרדית, אין לה מקום במדינתינו כלל וכלל, כי

במדינתינו עלולה ההתחלקות לקלקל יותר מכפי שיש לה לתקן, וגם מצד זה אין מקום להשתתפות, כי הלא אחד המיוחד שבהם פתח את האספה במאמר דבר ההתחלקות, כי זה משוש דרכו, הרב הזה ידוע שבל הצטיינותו הוא בזה שמשגיח בעינא פקיחא על ההתחלקות הזאת, ובכל עת מצא רואה להבליט את ההתחלקות.

ו) **יש** לי עוד בזה הרבה דברים שמהראוי הי' להביאם ג"כ מצד התייחסותם לדברי בפה, ואולם באשר שבהדברים ההם יש להזכיר גם איזו עובדות שאינן מהוגנות השמטתי הדברים, כי ע"י הזכרת העובדות יפגעו האנשים הנחשבים למרי דעובדות, אם כי רק ברמז, בכ"ז ראיתי להשמיט הדברים האלה בכדי שלא לפגוע בכבודים של האנשים יהיו מי שיהיו, ומעודי הנני מתרחק בכל מה דאפשר לבלי להשיב לחורפי דבר, וכל כך הורגלתי בזה עד כי על כל גל וגל שעבר עלי נעניתי בראשי, ולא יצאתי לתבוע עלבוני בכדי שלא אצטרך לגלות לעיני השמש את מעשה העול שעשו ולפגוע בכבודם של בעלי המעשה.

גם מה שיצאתי פה מגדרי וספרתי עובדות שיש בהן פגיעה להאנשים הנחשבים למרי דעובדות, עד בשחק נאמן כי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא עשיתי זאת, אמנם חביבותא דארעא הניעתני לזה, מעודי הנני קשור בעבותות אהבת נצחת לארצנו הקדושה, ועוד בשנות הארבעים [משנת תר"ל עד תר"ם אינני זוכר ביחוד את השנים בפרט] נשאתי ונתתי עם הגאונים מוהר"צ קאלישער זצ"ל ור"א מגרידין בענין ישוב הארץ, וגם שלחו לי אז כתב גבאות, וכאשר החלה התנועת חבת ציון, עשיתי כל מה שהי' ביכלתי לטובת התנועה, וכאשר החל רעיון הציוני להתפשט בעולם, לא הי' קץ לשמחת לבבי ביחוד נתתי שמחה בלבי, כי שעיתי שבכל איפן הביא התנועה הזאת ברכה רבה להישוב, מבלי הבט מה שאיזה אנשים רצו לחלק את השתי תנועות האלה ולחשבן לצרות זו לזו. כל מי שעיניו בראשי ידע כמה שהאנשים האלה תועים בזה שרוצים לרחק בזרוע את המקורבים, אחרי שבאמת השתי תנועות האלה הן אחוזות ודבוקות זב"ז וכאחיות תאומות הן. וע"כ עת אזכיר מעללי האנשים האלה ואיך שהשתדלו לפגל את הרעיון הקדוש הזה, ולפוסלו בכדי להרחיק את לב העם מהרעיון הזה, ובשום אל לב כי לולי השתדלותם זאת, יכול היות כי הישוב הי' מתרבה פי שנים או פי שלשה מכפי שהוא עתה עת אשים כל זה על לבי, בל אוכל לסלוח להם בשו"א, יאמרו מה שיאמרו, לדעתי המפעל מהרחבת הישוב הוא המפעל היותר גדול והיותר חשוב והיותר ראוי להתענין בו, אנכי הנני רואה בה חזות הכל, מיום גלות ישראל מעל אדמתו לא היתה עוד התעוררת נלהבה כזאת לחבת הארץ שתוצאותי' הוא התיסדות של כל כך מושבות, התישבות של כל כך משפחות, וכל אלה נעשו במשך קצר, האין זאת אצבע ההשגחה האלהית, בל אוכל להבין בשו"א, איך לא יתמלא לב כל ישראל גיל והדוה מהמחזה הנפלא הזה, יודע אני כי בכל עת שאשמע מקנית איזה כברת ארץ באה"ק בעדנו, ארגיש הרמת הרוח והרחבת הלב ושמחת הנפש, המנגדים מוצאים מקום להקל בהמפעל הזה מהתיסדות המושבות, בגלל שנמצאו שם הפשים, נניח שהאמת כן הוא, שיש שם גם חפשים, אבל האם לולא המושבות היו חרדים? - יודע אני בבירור, שלא לבד ששם אינם מתקלקלים כי יש עוד כמה שקודם שנתישבו באה"ק, היו מהחפשים הקיצונים, ומיום שנתיישבו שם נתקררה הפשיותם, וכבר דברתי לעיל מזה, איך שהי' בעת שאשים אל לבי כי האנשים האלה עמדו לשטן להרחבת הישוב, בל אוכל לשום.

מעצור

מעצור לרוחי הסוער בקרבי, וכלכל לא אוכל ע"כ כתבתי מה שכתבתי, ובכ"ז שמתי מתג ורסן לעטי לבלי למסור על הגליון כל מה שבלבי, וכסיתי הרבה יותר ממה שגליתי.

ביותר ידאב לבי מזה שעל ידי הפצת כתבי עמל שלהם לחלל קדושת הענין הזה, הביאו לזה שרבים מהרבנים היודעים את אשר לפניהם והמסורים בכל לבם להרעיון מהרחבת הישוב, מוכרחים לשום יד לפה ולהסתיר דעותיהם בחובם, ויש עוד שמוצאים לנחוץ להתיצב בגלוי כצר להרעיון הזה, ואין להאשים להרבנים כל כך בזה, כי המסירה מהרבנים להרעיון בהתגלות הוא מעין מסי"נ כי אחרי שהביאו לזה אשר הציונית וההפשיות הם כשמות הנרדפים, וכל מי שמחזיק בהרעיון הזה, מותחים עליו חשד חפשיות, וע"כ מה נקל הוא שהרב שיתחילו לרגן עליו ברינון כזה. שיהדף ממשמרתו ויהי' נודד ללחם, ובערי פולין היו כבר עובדות כאלה שאיזה רבנים נהדפו ממשמרתם בעד זה, וגם אם לא יהדף ממשמרתו, לא יכירנו עוד מקומו שם, כי הרב שיהי' עליו החשד כזה, לא יהי' עוד בידו למלאות חובות משמרתו, ואין לבקש מהם שימסרו נפשם ע"ז, כי גם בין אנשי מעלה ממדרגה היותר נשגבה מעטים הם מי שיהיו מסוגלים למסור נפשם בעד דעיתיהם, וע"כ הם מוכרחים להסתיר דעותיהם.

ז) **דע** כי יש כלל ידוע שלכל אגדה הנפוצה בעולם בפי ההמון, כמה שלא תהא זרה ומשונה, כמה שלא תהא נפלאה ותמוה, יש לדעת כי יש לה איזו נקודה מקורית אמתית, ורק שברבות הימים הלכה ונשתבשה, ונטפלו עלי' דברים זרים ומשונים, ונתלבשה בלבושים שונים, עד שקשה אח"כ להכיר את הנקודה המקורית שלה, עפ"י הכלל הזה מרגלא בפומי לאמר, כי האגדה השגורה בפי ההמון

"כי הל"ו צדיקים שישנם בכל דור הם צדיקים נסתרים", נקודת מוצאה הוא הרעיון הזה, כי יש שע"פ איזו סבות נשתבש ההמון לחשוב על דעה אמתית וישרה ורבת התועלת, כי היא דעה פסולה ומפוגלת, ולזאת כל מי שמחזיק בה ירננו אחריו, וע"כ האיש אשר צדקתו כה גדולה, והאמת כה נר לרגליו עד שיחזיק בדעה הזאת בגלוי, ויעשה הכל כפי שהדעה הזאת מחייבת אותו, ואיננו מביט מה שירננו אחריו, האיש הזה נחשב מן הצדיקים הנסתרים אחרי שבגלוי לא יחזיקו אותו עוד לצדיק, ואנשים כאלה הם הם הצדיקים האמתים, אמנם מי שרוצה לצאת גם לפני ההמון למען שלא יטילו ספק בצדקתו, וע"כ נושא עליו שם צדיק, אנשים כאלה אינם ממלאים באמת גדרי האמת והצדק, ואחרי שיש שלקיום העולם דרושים צדיקים כאלה שימסרו את נפשם בעד האמת, וגם במקום שכבודם יחולל ע"ז לא יקפידו, ע"כ נוסדה האגדה הזאת, כי הל"ו צדיקים נסתרים, כי יש שלקיום העולם דרוש להחזיק בדעה כזאת, שמצד סבות ידועות נשתבש ההמון לחשוב עליו מחשבת פגול, ואם לא ימצאו אנשים כאלה, שיהיו כ"כ מסורים להאמת והצדק, עד לבלי להביט מה שיחולל כבודם ע"ז, לא יהי' קיום לעולם; ולזאת עמד הקב"ה ושתל ל"ו צדיקים כאלה בכל דור ודור, והם צדיקים נסתרים אחרי שבגלוי לא יחזיקום עוד לצדיקים.

בגון דא צריך אנא לאודועי כי כל מה שדברתי פה מהאגודה החדשה הנוסדה בשם אגודת ישראל והתנגדותי מההשתתפות של אחנו מארצנו, הוא רק בנוגע לחזוק הדת כי במקצוע זה לא לבד שההשתתפות לא תביא ברכה כי עוד להיפך, וכמו שבררנו בפה שאחשוב כי כל מי שלב מבין לו ויודע לשפוט מישרים

יודה

יודה כי כל דברי בזה הם אמתים ונכוחים, ואולם בנוגע לענייני עבודה מעשית בא״י או בנוגע להטבת ענייני הכלכלה של המוני עמינו, או בנוגע לתמיכת הנודדים שבפי ששמעתי אומרת האגודה הזאת לעסוק בכל אלה, ע״ז אינני מנגד כלל, אם כי גם בזה יש לטעון הרבה, כי הלא באמת כבר יש לנו אגודות כאלה, ומהן אשר הרבו לעשות במקצועות האלה, ומידעת שכל הכספים הבאים לקופתן מוּצָאִים רק לדברים כאלה, וא״כ הלא יש לשאול לאיזה צ״רך יש לעשות אגודות חדשות ולבנות במות חדשות ולהרעיש כל כך העולם, מי שרוצה לנדב לדברים האלה יבא וינדב, וידע בטח כי כספו יגיע למטרתו, ואין ספק כי התיסדות אגודה מיוחדה כזאת בעד מפעלים כאלה היא הוצאה משיטת ההתחלקות שתרדי אשבנז תפסו את השיטה הזאת להלכה ולמעשה, ואם איפא כן מובן אשר בארצנו שאין זכר לשיטת ההתחלקות [ואין להניח כלל לתת בה מקום להשיטה הזאת כי יכולה רק לקלקל ולא לתקן,] אין שום הכרח להשתתף גם בעד מפעלים האלה, בכ״ז אחרי שהקלקול מההשתתפית איננו גדול כל כך, ובשום אל לב את ערכם הגדול של המפעלים האלה בעד הסובלים, ובשום לב גם לזה, שאולי יש באמת נדיבים כאלה שמאיזה טעם שיהי׳, אינם נותנים נדבתם להאגודות שישנם מכבר בעד מפעלים כאלה ולהאגודה הזאת יתנו, בשום לב לכל אלה יש להכריע לחיוב, וכל דברי התנגדותי שהבאתי פה כתבתי אז אחרי האספה הראשונה שהיתה בקאטאוויץ והרב הד״ר הידוע דבר אז דברים כמתלהמים, ומדבריו הי׳ מקום לחשוב שכל עקרה של האגודה הזאת הוא רק למען חזוק הדת, ע״ב כתבתי את הדברים האלה, והנני מחזיק גם עתה בדעתי זאת בנוגע לחזוק הדת, גם לא אכחד שלדעתי בתנועה שהרב הד״ר הזה הוא מהעומדים בראשה אין לאחינו שבמדינתינו לקחת חלק בה, כי הוא ידוע בשנאתו העזה ליהודי רוסיא, בהחלת ימי החורף משנת תרס״ו, בעת שדמי אחינו נשפכו כמים, מצא הרב הד״ר הזה עוז בנפשו להצדיק עליהם את הדין, ולומר כי יהודי רוסיא שווים לזה בעד הקלת ראשם בענייני הדה, הצדיק הזה שצדקתו בוערת בלבו כל כך להצדיק את הדין על רציחות נוראות וטביחות איומות כאלה, בכ״ז בעת שבנו נטה מדרך הישרה במחברתו על שה״ש, לא לבד שלא הרתיח לאחיריו ולא גער עליו בנזיפה כי עוד משתדל לתת צדק לפעלו, והנה עתה בפה״נ אומרים אנשי האגודה הזאת לעסוק גם במפעלים ממשיים בעזר ובתמיכה, אם כי מסופקני מאד אם יוציאו המפעלים האלה לפעלם בכ״ז גם מצד ס״ם אין עוד לנגד בנוגע רק למפע״ם האלה ולא לחזוק הדת, אם אמנם שהמפעל מחזוק הדת הוא יותר חשוב ויותר נעלה, כי בה במדה שהרוחניות עולה על הגשמיות במדה זו עולים המפעלים הרוחניים על המפעלים הגשמיים, אמנם כבר בארתי שההשתתפות מאחינו במדינתינו בנוגע לחזוק הדת יכולה לקלקל, וגם כי אין לבחר אשר כל המפעלים בנוגע לחזוק האמונה והדת אינם בטוחים שיוציאו מט״תם בעת שהמפעלים החמריים בטוחים במדה ידועה להגעה אל המטרה.

עוד יש לי הרבה הרבה לספר אבל כבר נתארכו הדברים לזאת אמרתי להפסיק פה מהדברים הנוגעים להציונית ולהמזרחי ולהתחיל מעט מהנוגע להישיבה, וע״ז יחדתי שער מיוחד הנקרא בשם אור תורה:

ספר

שני המאורות

כולל

מאמר זכרון בספר הנחלק לשני שערים ·

ממני הצעיר באלפי יהודה

יצחק יעקב בלא״א הרב מו״ה שלמה נפתלי ריינעס ז״ל

אב״ד דק״ק לידא ·

פיעטרקוב

ברפוס הנגיד מו״ה שלמה בעלכאטאווסקי

שנת תרע״ג לפ״ק

ספר

שני המאורות

חלק שני

הכולל

מאמר זכרון בספר

שער השני הנקרא אור תורה

בו מדובר דבר התועלת מהישיבות בכלל, ומהישיבה שיסדתי בפרט, ואודות איזה מקרים שקרה לי לרגלי הענין הזה.

ממני הצעיר באלפי יהודה

יצחק יעקב בלא"א הרב מו"ה שלמה נפתלי ריינעס ז"ל אב"ד דק"ק לידא.

פיעטרקוב

בדפוס הנגיד מו"ה שלמה בעלכאטאווסקי

שנת תרע"ג לפ"ק

СЕФЕРЪ ШНЕЙ ГАМОРОТЪ

Соч. равв. И. Я. Рейнеса

Тип. Ш. Белхатовскаго, въ гор. Петроковѣ

1913 года.

דבר אל הקוראים

השער אור תורה שהנני מו"ל בע"ה בזה, הוא השער השני ממאמרי „זכרון בספר" שבדברי אל הקוראים אשר בראש מאמרי הבאתי, כי החבה יתירה הנודעת לי לשני המפעלים המדובר מהם בשני השערים שבמאמרי הזה, היא היתה אחת מן הסבות שבסבבה הוצאת המאמר הזה זכרון בספר לאור.

והנה אחרי שבשער הזה מדובר מהמפעל השני של התיסדות הישיבה הגדולה בפה, ראיתי להודיע, כי להמפעל הזה יש לי עוד חבה יתירה מיוחדת, כי המפעל הזה נחשב בעיני להחזרת אבידתי, וכמו מי שאבד איזו אבידה גדולה וחשובה, שהיתה אבודה ממנו זמן רב, הלא אם מוצא אותה אח"כ, אין כל גבול לשמחת לבבו, וישיש בה כמוצא שלל רב, כן היתה גדולה מאד שמחת לבבי מהתיסדות הישיבה הזאת, כי זה יותר משלשים שנה שנסיתי ליסד ישיבה כזאת, וגם נתקיימה לזמן ידוע, אם כי רק בתמונת זעיר אנפין, ואמנם מצד כבות שונות לא יכלה יותר להתקיים, ומני אז לא פסק הרעיון מהתיסדות ישיבה כזאת לנקר את מוחי, ואם רק התחילה התקוה לשחוק לפני, כי העת הזאת מוכשרת לעבודת התיסדות ישיבה כזאת, לא החמצתי את השעה, ולא הנחתי את המקרה, אבל סוף סוף לא עלתה בידי זולאת הפעם שה' ראה בעניי ובצרת נפשי, והי' בעזרי לייסד את הישיבה הגדולה הזאת, שתקותי חזקה לה', שאיננה עוד ישיבת ארעי, רק ישיבת קבע, כי זה ערך שמנה שנים שהיא עומדת וקיימת, ומשנה לשנה תשגיא פעלה, ואין קצה לפרסומה ולנהירת אלפי תלמידים אליה מכל קצוי מדינתינו, גדלה מאד שמחתי, ואין קצה להנחת רוח שלי מהתיסדותה של הישיבה הזאת.

הקמת הישיבה הזאת הניחה את דעתי, והשקיטה את המית לבי, והרגיעה את סערת רוחי, כי כמו האיש שיש לו נושים ושיודע בעצמו שהוא חייב להם סך ידוע ואין לאל ידו לשלם להם, הלא אם רק לב בשר לו, לא ידע שלו, ומרגיש בלבו מעין עקיצות הרגש ובהזדמנות הראשונה שיזדמן לו שיהי' לאל ידו לשלם את נושיו, ירוץ בזריזות יתירה לשלם להם, ולא יהיה כל גבול לששון לבו, ירגיש כמו שגוללה אבן מעמסה מעל לבו ורווח לו, וירגיש שמחה מיוחדה ושלות הלב מאדית.

מעין הרגש הזה, הנני מרגיש בכל עת שיעלה זכרון הקמת הישיבה הזאת על לבי; כי לדעתי חובותיו המוסריים של כל איש לעמו, הוא כפי ערך רגשותיו; כי כל מי שלבו לב רגש ביותר הוא מקושר בקשרים יותר חזקים לעמו, כן גם יש לו יותר להרגיש את הקלקולים שבעמו, ושיש לו יותר לתת לב לתקנם, כי אחרי שהוא מרגיש מה שיש לתקן, יש לו לדעת שמוטל עליו חוב קדוש להשתדל בכל המיני השתדלות לתקן, וכל עוד שלא עלתה בידו לתקן מה שיודע שיש לתקן, יש לו להרגיש מעין הרגש שהבע"ח מרגיש בעת שאין בידו לשלם את נושיו.

זה קרוב לארבעים שנה שהרעיון מהתיסדות ישיבה כזאת החל להתרקם במוחי; וכמעט שלא עברו ימים אחדים שלא אתבונן בזה איך להוציא הרעיון הזה לפעלו, כי ראיתי שכל עוד שלא תִּוָּסַדְנָה ישיבות כאלה, אין אנו בטוחים כלל בהנצחון של המלחמה עם ההשכלה והמשכילים שכבר היתה אז נטושה

נטושה במלא רוחב העולם, כי מתנאי המלחמה שכל אחד מהלוחמים קודם שיוצאים אל המערכה, יראו להשיג ידיעות נאמנות ממצב האויב בכל הפרטים הנוגעים למלחמה, כמו המספר של אנשי הצבא, מצבם האיכותי של אנשי הצבא, מספר המבצרים, חוזקם ועוד כמה פרטים כאלה, אמנם התנאי היותר עקרי הוא לדעת את הנשק שהאויב משתמש בו, לדעת אם הנשק שלהם יכול להתחרות עם הנשק של האויב, ואם יראו כי הנשק של האויב עולה על הנשק שלהם במהירות [שהכדורים ימהרו לרוץ יותר מכדוריהם] או בריחוק [שמגיעים לרחוק כזה שכדוריהם אינם מגיעים שם] אז יש להם להמנע מללחום, כי הנשק הוא ראשית אונה של המלחמה, ואחרי שהנשק של האויב עולה על נשקם, הלא אין להם עוד כל תקוה לנצח; ומדוע איפא זה יוציאו אלפי אנשים להורג.

באופן כזה יש גם לנו לראות שכחו של הנשק שלנו לא יהי' פחות מכח של הנשק שלהם, וכל עוד שאנחנו נלחום רק בנשק המוסרי בעת שהם נלחמים בנשק החומרי והגשמי שהוא נשק טבעי, אין אנו בטוחים כלל בהנצחון.

אמנם כן, התורה היא הנשק היותר טוב, הנשק היותר בטוח, הנשק שאלפי שנים הננו משתמשים בו, והנצחון עומד תמיד על ידו לימינינו, כי אנחנו אין נלחמים מלחמת תגרה, רק מלחמת מגן, אין אנו רוצים לכבוש למי, ללכוד מה, ורק להיפוך זה אלפי שנה אשר האויבים עורכים מלחמת תגרה עלינו להרוס דתינו ואמונתינו, ואנחנו לוחמים בכל עוז ומרץ להגן בעד תורתינו ואמונתינו; והודות לשמו הגדול יתברך, כי לא נוצחנו; והננו עומדים על מקומנו הדתי איתן כסלע בלב ימים, וכל זה הוא רק בכחה של התורה, כי היא הנשק היותר בטוח לנצח ע"י, וכבר מצינו כי גם חז"ל קראו את התורה בשם כלי זיין משו"ז, והוא במ"ת פ' לך עה"ק „ויהי בימי אמרפל" איתא וז"ל „זש"ה בך צרינו ננגח, בשמך נבוס קמנו. אמר ר' יצחק ב' שנים, כ' עשרים, אלו כ"ב אותיות שבהם נתנה התורה"; והכוונה כי ע"י התורה ננצח את אויבינו במלחמת המגן שלנו, ובמ"ר פקודי (פנ"א אות ו') איתא וז"ל „שכיון שקבלו התורה הלבישם הקב"ה מזיו הדרו, ומה היה הלבוש, ר' יוחנן אמר עטרות הלבישן, ורשב"י אמר כלי זיין נתן להם, והשם הגדול חקוק עליו", והכוונה היא כי התורה היא הכלי זיין לנצח על ידה את האויב, עוד שם פ' נשא [פי"ב] „מהו צנה וסוחרה אמתו, ארשב"ל אמר הקב"ה זיין אני עושה לכל מי שהוא סותר באמתה של תורה, ארשב"י זיין נתן הקב"ה לישראל ושם המפורש חקוק עליו" כיוונו בזה ג"כ להראות דהתורה משמשת בתור כלי זיין, ועל ידה מנצחים ישראל לאויביהם במלחמת המגן. — ובספרי אורים גדולים (פ"ו שער השרשים אות ו') כשבררתי שם הענין של משל ההעתקיי, ובארתי עפי"ז מאז"ל עה"ק „הוי כל צמא לכו למים", כי הראיתי שמה שדרשו על הקרא הזה „ואין מים אלא תורה" כיוונו בזה שהיא ע"ד משל ההעתקיי, וכתבתי אח"כ וז"ל, חז"ל פירשו את הקרא „חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך" דקאי בד"ת עיי' שבת (דף ס"ג ע"א) כוונתם ג"כ לפרש הקרא ע"ד משל ההעתקיי, דהגבור שיודע שחרבו עמדה לו לבא

למדרגת

למדרגה שבא וחרבו הצילתו מבור שחת, ועל ידה היתה לו נפשו לשלל, גי אויביו ומנדיו ארבו אליו על כל שעל ושעל, ובעזרת חרבו ניצל מהם והורישה לו עוד שם גבור לרשת כבוד גבורים, וע"כ לא לבד שלא יבוש בחרבו כי עוד יתגאה בה ויצמידנה על מתניו והיא כבודו ותהלתו, ובאופן זה מעריך החסיד המנעים זמירות ישראל את יחס ישראל להתורה כי אם כאו"א יזכור מה שעבר עליו, וכי על כל שעל ושעל ארבו אליו, וגם יצריו הפנימיים רבים הם עד אם יתבונן בכ"ז, ידע אז את גבורותיו הנוראות שהראה, וכל זה פעל ועשה על ידי חרבו זו, על ידי התורה הקדושה, היא רק היא עמדה לו בכל צרותיו, ע"י היתה לו נפשו לשלל, על ידה לא התבולל בין העמים, על ידה לא נשטף בשטף הגלים הרבים שעברו עליו, והיא עטרתו בשם גבור, כי כולם ראו את נצחונותיו הרבים, כי אחרי מלחמות איומות ונוראות כאלה לא לבד כי לא עשו בו כלה כי גם מכל רכושו ונכסיו הרוחניים והמוסריים אשר בגללם נלחמו עמו מכל אלה לא נפל בידם שבי מאומה, וכולם הם בידו באין מחסור ומדוע זה יבוש בחרבו זו, מדוע זה לא יתגאה בה ויתהלל בה בפני כל רואיו, ונגד מלכים ושרים לא יבוש בתורתו; זו היא הכוונה הצפונה בדבריו לפי ביאור חז"ל והיא באמת כוונה נפלאה, עכ"ל. —

הננו רואים דגם חז"ל החליטו כי התורה נקראת בשם כלי זיין, והוא מצד כי היא שעמדה לנו לנצח את מלחמת קיום הדתי והמוסרי שהננו לוחמים זה כמה, ואולם בכ"ז אין להעלים עין גם מזה, כי האדם באשר הוא אדם יש לו לדאוג גם בעד קיומו החומרי והגופני, כי בלא הקיום החומרי אין מקום לקיום המוסרי, ולמען קיומו של המצב החומרי יש לראות שהבנים ידעו שפת המדינה, ועוד איזו ידיעות הדרושות להחיים, וכבר דברתי מזה בקו"ק הראשון שהוצאתי בשנת תרס"ה בעת התיסדות הישיבה, ובקונ' תעודת הישיבה שי"ל בשנת תרס"ז אחרי שתארתי שם באורך את הירידה המוסרית הנוראה, ואיך שלמוד התורה הולך ומתמעט, כי האבות מוציאים בעצמם את בניהם מאהלי שם ומכניסים אותם לאהלים אחרים אחרי שתארתי כל החזיון המעציב הזה כתבתי וז"ל;

ויהי' בשימנו לב לחקור אחרי סבת המהפכה הפתאומית שנהייתה בקרב ישראל, ובאנו אז לידי הכרה, שיש בה גם קצת ניחומים, גם הרבה תקוה טובה, כי לא חלילה משינויי הדיעות בעקרה של היהדות באתנו כל אלה, כי אם מתגרת ידי סדרי החיים שנשתנו ותנאי הפרנסה ששינו בכל העולם כולו, לפנים בהיות העולם כולו במצבו הישן, היה גם עולמו של ישראל מובדל ועומד על מקומו המיוחד לו אז היתה הפרנסה מצויה בישראל, החיים לא דרשו ידיעות כלליות והכנות צדדיות מאת בעליהם, ובמעט לכל אחד ואחד היתה פרנסתו מוכנת מראש, ועמידתו בחיים מזומנת מקודם, אז לא חסרה בישראל אלא דעת התורה כדי להיות חביב על המקום ומכובד על הבריות, אז אמנם יכלו האבות לכלכל את בניהם שישבו ויעסקו בתורה, וגם הבנים לא בקשו אחרת, אז אמנם גדלו כל בני הנעורים בין כותלי בית המדרש, וכולם ספגו לתוכם את התורה והיהדות, אם פחות או יותר, והגדולים שבדור היו יכולים להשפיע על בני דורם ולהגן עליהם בפני

הדעות

הדעות האחרות שהתגנבו לפעמים בעולמו של ישראל, וכה היה עולמנו מוצק ושלם, אבל עכשיו שנשתנה כל העולם כולו, סרו התחומים הכלכלים המבדילים בין עם לעם, והכל התחילו לינוק כאחד, עכשיו שבל המסחור חרושת המעשה ומפעל הידים נשתנו תכלית שינוי, והרי הם דורשים ידיעות רבות, הכנות שונות ושמוש הגון, עכשיו שהפרנסה קשה כקריעת י״ס, ודיו לאב המכלכל את ילדיו הקטנים, עכשיו אי אפשר עוד להם להאבות לשאת את עולם של הבנים הבטלים מכל מלאכה ומעשה, אם לא יראו את הגמול הגשמי את הצפוי להם בעתיד הקרוב; וגם להבנים קשה להקריב בסימוי עינים את עתידם, ולהמסר את עצמם בידי הזמן מבלי אשר יכינו את עצמם לו ולדרישותיו, ואחרי אשר בימינו אלה מפני דרישות החיים הללו הנה לא רק הבא לקחת החתן לבתו, כי אם גם העדה הבאה להרכיב אלוף לראשה דורשת מאת הבאים להלקח לא אך דעת התורה בלבד, כי אם גם דעת אחרת ודעת העולם, ואחרי אשר בימינו אלה כל בן תורה שאין דעת אחרת בידו הרי הוא כמופרש מכל הצבור כולו, והכל מביטים עליו כעל איש שאיננו מן הישוב, — לאחרי כל אלה מה הפלא איפא, אם גם האבות גם הבנים אינם רואים את עתידם בתוך אהלו של שם, והרי הם הולכים לבקשו במקום אחר, רק יחידים גבורים או מתי מספר של המאושרים יכולים ללכת כנגד הזרם והחיים, אבל הרוב נגרר אחרי הזרם הסוחף ושוטף בלי רחם, ומה הפלא איפא, אם לפתאום נתרוקנו בתי מדרשנו, עזבונו צעירינו; ואנחנו הן לא עשינו דבר לקדם בעד הרעה? האם דאגנו למלא את הצרכים והדרישות החדשות אשר התיצבו כמו נד מול צעירינו? השמנו להם לב? לא! אנחנו לא עשינו דבר ולבנו מה כי יזעף על המצב הזה? ובאין תורה אין יהדות, ואין קדש ואין נשגב, ובחוצות העברים נשמע רק קול הנכרי בהשתררו, וקול ישראל נדמה ואין שם לו זכר עכ״ל, הדברים האלה אין צריכים באור כי המה מבוארים כל צרכם.

סוף דבר כל מי שעיניו בראשו היה יכול לדעת מראש שבהכרח לראות שבעת שהבנים מתחנכים על ברכי התורה והמצות ילמדום גם איזו ידיעות הנחוצות להחיים, כי אם לא נקדים לדאוג בעוד מועד אז אין כל תקוה לנצח את הזרם הנורא ההולך וזורם בסופה וסערה, ואשר גליו מוליכים את צעירינו לאהלים אחרים לגמרי, מקום שיחשבו ששם ישתלמו בהידיעות הדרושות להחיים, ובעת שהנער רואה מה שהחיים הטבעיים והמוחשים דורשים ממנו, קשה מאד לפעול עליו שהעניינים הרוחניים והמוסריים יקחו כל כך את לבו עד לבלי להשגיח על הדברים שהחיים הטבעיים דורשים, מה שהוא מחיש ומרגיש בכל שעה ושעה, וזלואת כל עוד שהחפשיות תלחום בנשק הטבעי והמוחשי, והחרדות בנשק המוסרי אין כל תקוה להחרדות שתנצח, כי כבר כתבתי שבכל מלחמה יש לכל אחד מהלוחמים לדעת את כח הנשק של האויב בכדי שגם הם יראו ללחום בנשק כזה שלא יפול ממנו לא בנוגע למהירות ולא בנוגע לריחוק, וכ״כ בזה יש להחרדות לראות שגם בהנשק שלה יהיה גם נשק טבעי, וכל עוד שהיא תלחום בנשק מוסרי והחפשיות בנשק טבעי ומציאותי, תהיה יד החפשיות על העליונה; כי העולם הטבעי והמציאותי הוא תמיד נגד עיני האדם, לזאת פעולתו גדולה על האדם.

הגאון

הגאון הצדיק ר' לוי יצחק זצלה"ה מברדיטשוב, הנודע בההמלצות שלו שהיה ממליץ על ישראל, ובטענותיו השנונות שהיה רגיל לטעון לפני הקב"ה, בנוגע להההדנה לכ"ז על כלל ישראל, הצדיק הזה הפך פ"א פניו כלפי מעלה, ונשא עיניו למרום ואמר: רבש"ע כלום יש לך איזו טענה על עמך ישראל, אמנם כן יש כמה שנלכדים ברשת התאוה, יש כמה שלמען בצוע בצע יטו מדרך התורה, אבל מי אשם בזה, לו בראת את הגיהינום וכל מלאכי חבלה שבו ואת כל מצרי שאול בעולם החומרי הזה, והיו תמיד לנגד עיני האדם, וכל חמודי העולם ותענוגיו היו נמצאים רק בספרי מוסר כמו ראשית חכמה, קב הישר, מנורת המאיר, אז היה עמך כולם צדיקים, כולם ישרים ותמימים, וכל עולתה לא היתה נמצאת בהם, אבל עכשיו שהפכת את הסדר, כל מחמדי העולם מנעימיו ותענוגותיו נחת בעולם החומרי הזה, והם תמיד נגד עיני האדם, והגיהינום וכל מצרי שאול הם בהספרים הקדושים, ע"כ קצר כחו של האדם לעמוד נגד יצרו, כי פעולת החושים והדברים המוחשיים המציאותיים חזקה יותר על האדם מפעולת הספרים המוסריים, עינא ולבא תרי סרסורי דעבירה, העין רואה והלב חומד, וקשה מאד לעמוד נגד הסרסורים האלה, כי פעולת הסרסרות שלהם גדולה מאד.

מעין הדברים האלה יש להאמר גם בהענין שלפנינו ולבא להמסקנא הזאת, כי כל עוד שלא נראה להכין גם במערכות החרדית נשק טבעי ג"כ לא נעשה חיל, והידיעות הכוללות המעטות הן יכולות להיות גם לנשק טבעי, והנשק הטבעי הזה יוסיף אומץ וכח להנשק המוסרי כי לב היהודי נוטה למוסריות, ורק כל עוד שהמוסריות איננה דואגת כלל בעד החומריות, ואומרת לבטל את החומריות לגמרי, אז איננה יכולה להגיע למטרתה, כי קשה להאדם לְהִכָּשֵׁר רק להמוסריות, אבל בעת שהמוסריות דואגת גם בעד החומריות, ורואה להכנים גם דברים העשויים בעד החומריות ושישתתפו ביחד לפעול על הטבת מצב המוסרי, אז גדולה מאד פעולתה על האדם, ולזאת ראיתי ונוכחתי לדעת, כי ישיבה כזאת אשר בעקרה תהיה בנויה על התורה והיראה, ועם זה תראה לתת לתלמידים גם ידיעות כלליות כפי השעור הנחוץ להחיים הרגילים, ישיבה כזאת יכולה להיות לנקודת ההצלה בעד היהדות, וע"כ מן העת שנתבטלה ישיבתי ההיא שיסדתי עוד בשנת תרמ"ב הרגשתי בעצמי, כי הנני בע"ח גדול לעמי, כי אחרי שהנני יודע נחיצותה של ישיבה כזאת, וערכה בחיים המוסריים והטבעיים ביחד, הרי חוב גדול מוטל עלי להשתדל ליסד ישיבה כזאת, ואם כי כ"פ נסיתי ליסד ולא עלתה בידי, בכ"ז חשדתי את עצמי אולי לא יצאתי עוד ידי חובתי, אולי לפי ערך גדלו של הענין הזה, היה לי להשתדל יותר ולפרקים הלכתי קודר ברעיוני תוגה כאלה, שהעציבו מאד את רוחי, ויש שהרגשתי גם מוסר כליות, מעין הרגש שהאדם הישר מרגיש בעת שנשאר חייב איזה סך כסף לאיזה אנשים, לזאת כשהיה ה' בעזרי ליסד את הישיבה הזאת משאת נפשי לא היה כל גבול לשמחתי.

רגשי שמחתי היו מעין רגשי השמחה שהאדם הישר מרגיש בעת שבידו לשלם

לשלם לנושי' החוב שחייב להם מכבר, כי גם אם הם לא תבעו ממנו בכל העת, בכ"ז רגשי היושר שבלבו, לא נתנו דמי לו, והעציבו את רוחו, ע"כ בעת שהיה ה' בעזרו לשלם להם הלא אין כל גבול לרגשי שמחתו, כן לא היה כל גבול לרגשי שמחתי בעת שה' היה בעזרי לייסד הישיבה הזאת, כי כאמור הרגשתי בזה רגש של פריעת חוב.

הפרעון הזה פרעתי בעין טובה, ובוויתור גדול, לא דקדקתי אחרי חוקי הדין לשלם כפי חוקי התורה בזיבוריות, או גם כפי תק"ת בבינונית, כי אם בעדיי עדיות, במיטב כחתי ובמבחרי עתותי, ובכל היותר יקר לי פרעתי את החוב הזה.

השוואת התכלית הנעלה שיש לקות מהישיבה כזאת, היא היא שגרמה לי לבלי יכבד עלי שום דבר לעשות, רק בכדי להגיע למטרתי מטרת התיסדות ישיבה כזאת, כי תכליתה של ישיבה כזאת נעלה מאד, בזה אין לספק, וכבר דברתי מזה בפה מעט ובעצם המאמר הרחבתי הדברים בזה, ושם הבאתי כי הישיבה הזאת יכולה לפתור כמה שאלות, גם השאלות היותר גדולות והיותר חמורות המנסרות בעולמה של היהדות, ואין לכפול פה הדברים, רק בנוגע להשאלה מהרבנות הדתית, אם כי גם במאמרי נגעתי בהשאלה הזאת, אבל באשר שם קצרתי בזה ראיתי פה להוסיף איזה דברים.

בנוגע להשאלה מהרבנות הדתית, יש להישיבה לפותרה באופן היותר רצוי, כי מודעת שיש כלל קדום, שבכל דבר שיש בו צדדים קיצונים יש לבחור בדרך הממוצעת, ובהכלל הזה יש להשתמש גם בנוגע להרבנות הדתית, כי גם בזאת יש קיצוניים, יש שאומרים כי הרב הדתיי יש לו להשתלם רק בדברים הנוגעים להדת והאמונה, היינו בספרות התלמודית והמדרשית והפוסקים, ואין לדרוש ממנו שום ידיעה מהידיעות הכלליות, ויש שמפריזים על המדה ואומרים; שהרב הדתי יש לו להשתלם לבד מהספרות הרבנות גם בהידיעות הכוללות באופן היותר נעלה, ולזאת יש לו לבקר גם בבי"ס העליון, בכדי להשתלם שם בהידיעות הכוללות, ואמנם שתי הדיעות האלה הן קיצוניות ואינן מתאימות אל המטרה, הרב שלא ידע מאומה מהידיעות הכוללות לא יפיק את מטרתו ולא יהיה רצוי כל כך לאנשי עדתו, ולא יכבד על פניהם בכבוד הראוי לו לפי ערך גדלו בתורה ויראה, ואמנם גם הרב שישתלם יותר מדאי בהידיעות הכוללות, ג"כ לא יפיק מטרתו, כי אז הלא תהיינה ידיעותיו הדתיות בתלמוד ופוסקים מצומצמות מאד, ורב כזה לא יהיה רצוי לעולם לעדתו החרדית, וגם הנהגותיו של רב כזה אי אפשר שתניחנה את דעת החרדים, הרבנות הדתית דורשת מסירה ואמון, כלומר, בני עדתו צריכים להיות מסורים להרב הדתי, ושתגדל אמונתו בו ובתורתו ויראתו, ושמוראו יהיה עליהם, ועם זה יתחבב עליהם בחבה יתירה, והיראה לא תהיה יראה פשוטה, רק מעין יראת הרוממות, יראה עילאה, והחביבות לא תהיה חביבות פשוטה רק מעין חביבות של קדושה, כי יש להם להביט על הרב כבעל דת מוגשמת, כבעל ס"ת שנתעטף במעטפה גשמית, וכל התנאים האלה יכולים להתמלאות, רק בעת שיודעים כי

כי הרב הוא גדול בתורה וביראה, ומצויין במדות תרומיות, ועוסק באורייתא תדירא, וכל מעייניו הוא רק לרומם קרן התורה ולהאדיר כבוד ישראל, או אז מביטים עליו ביראת הכבוד ויש לו תקוה להוציא מטרתו, אולם הרב שמלא כריסו בידיעות הכוללות, לרב כזה אין כל תקוה שיהיו מסורים אליו, ושאמונתם בו תהיה גדולה, ושמוראו יהיה עליהם, אמנם כן גם בחו"ל בהמקומות שהרבנים הדתיים הם מהנגמרים והמוכתרים בתואר ד"ר, מתנהגים בני העדה עמהם ג"כ בכבוד, חולקים להם כבוד ומתנהגים עמהם בד"א וביראת הכבוד, אבל כל מי שלב מבין לו ויודע להתבונן היטב על כל פרט ופרט הוא יכול להכיר, כי בכל הכבוד והיראה לא נמצא קירטוב אחד ממוסריות ודתיות, ולא טפה אחת מלחלוחית של קדושה, ורק נמוסיות ולא יותר, הכבוד הוא כבוד נמוסי, היראה היא יראה נמוסית, מביטים עליו כבעל איש מלומד, שראוי מצד הנמוס לחלוק לו כבוד, ולהתנהג עמו בד"א וביראת הכבוד ותו לא מידי.

סוף דבר שיש לדעת שבל מי שיתעתד להיות רב דתי באופן שימלא רצון בני עדתו בכל הפרטים, יש לו לראות שעקרי ידיעותיו תהיינה הידיעות הדתיות בתלמוד ופוסקים, והידיעות הכוללות תהיינה בשעור מצומצם, בשעור שיהיה בידו להשתמש בהן לצורך בני עדתו, להיות להם לפרקים לפה בפני השרים והפקידים, ושבזה יש לצאת בידיעת השפה ובאיזה ראשי ידיעות כוללות, ורב כזה יפיק רצון מעדתו, וחלקו יהיה מאושר בחיים, ועל כפים ישאהו, ולמותר להביא ראיות לאמת הדברים כי המציאות יכולה להעיד על אמיתתם, ידוע שבערים מיוחדות שיש רבנים דתיים כאלה הם מאושרים, ואין קצה להכבוד שמבוזרים להם והם חיים חיי אושר ושלוה.

זהו הפתרון היותר רצוי לשאלת הרבנות הדתית, ולזאת יש לישיבתינו הצדק לומר, כי היא יכולה לפתור השאלה הזאת, כי כפי חוקי הלמוד בהישיבה, יש לה האפשרות להעמיד רבנים דתיים כאלה, ובכל אופן יש לה האפשרות למצער להכשיר את התלמידים שיתנו את לבם להגיע להמטרה הזאת, כי אחד מחוקי הישיבה הוא שהלמוד בתלמוד ופוסקים יהיה הלמוד העקרי, והלמודים הכוללים נלמדים בשעור מצומצם כשעור ההכרחי, ולזאת כל מי שבכשרונותיו מצויינים, יכול בשעת שנות למודו בהישיבה להגיע להמטרה הזאת, וגם מי שבמשך הזה לא יגיע להמטרה הזאת בכ"ז ידיעותיו הרבות בתלמוד ופוסקים שרכש לו במשך שבתו פה, תפעלנה עליו להמשיך עבודתו בתלמוד ובפוסקים עד שישתלם כפי השעור הדרוש, גם הידיעה לדרוש ברבים שהיא נחוצה מאד לכל רב דתי ושרובן של העדות מקפידות מאד ע"ז, יכולה הישיבה למלאות הדרישה הזאת, כי מיום שנוסדה הישיבה הנני מגיד בכל שבת בהישיבה ערך שעה ומחצה בהלכה וגם באגדה ודרוש ויש הרבה תלמידים שדברי פועלים עליהם ונותנים לב לדעתם על בורים, ואם ישבחו מה באים אלי והנני חוזר לפניהם דברי ויש שכותבים את דברי ומהם יש כמה שעשו חיל גם במקצוע זה ומצטיינים בזה ועושים רושם גדול על השומעים.

עם כל זה רחוק מלבי לחשוב שיש לגמור את ההלל על הישיבה, יודע אני שיש עוד בה מגרעות הדורשות תיקון, אבל ב"כ יודע אני כי המגרעות

אינן

אינן באשמתי רק באשמת העם, כי כל המגרעות הן בגלל חוסר אמצעים, כמו אחת מן המגרעות הוא מה שהתמיכה הניתנת להתלמידים איננה כדי ספוקם, שהתוצאות מזה הוא שהם מוכרחים לקבל תלמידים או לעסוק בהוראת שעה, והדבר הזה איננו רצוי כלל להישיבה, ונחשבת זאת לאחת מן המגרעות היותר גדולות, אם אמנם שבהישיבות בכלל רובם של התלמידים מתכלכלים באופן כזה, כי אין עוד ישיבה שתתן להתלמידים די ספוקם, אולם הישיבה הזאת כפי מטרתה וכפי שמדקדקת בהנהגת התלמידים, לא היה לה להרשות להתלמידים ע"ז, אבל מה תוכל לעשות, לתמוך לתלמידים כל צרכם יש להוציא סך כזה שאין בידינו בשו"א, כן היה מהראוי למען שכלולה של הישיבה ושלימותה, למנות עוד ראש ישיבה אחד או שנים, ועוד יש אנשים שהיו ראוים להמנות מעובדי עבודת הישיבה, ובגלל חוסר אמצעים אין למלאות הדברים האלה, והוא רק באשמת העם.

אין מזל לישיבתינו, הן בעתים האחרונות נפתחו ידיהם של איזה מנדבים במדה שאין למעלה הימנה, וכמעט שמעולם לא נשמעו עוד נדבות גדולות מסכומים עצומים כל כך, ולו נתנו לב למוסדנו זה, להשפיע עליו מטובם, כי אז היו מביאים רב ברכה, הן בסך שלשים אלף רו"כ לשנה יש לכלכל ישיבתינו באופן היותר טוב, ומה נחשב סך כזה לעומת הסכומים המוצאים לשארי מוסדים כוללים, אמנם כן כל המוסדים הנתמכים מהם יכול להיות שהם מביאים ברכה רבה, וראוים הם המנדבים לתהלה ולברכה, אמנם בכ"ז יש להתפלאות מדוע לא ימצאו אנשי לב ומעלה, שיתעוררו לקחת על עצמם כל הנהלת הכספים מהישיבה, וכבר פרסמתי כ"פ הצעתי שֶׁיֻּבַּר ועד מיוחד לפקח על הישיבה והועד יקבל עליו לדאוג בעד כלכלת הישיבה בכל הפרטים, בהחזקת ראשי הישיבות והמנהלים והמורים, ותמיכת התלמידים, ובהחזקת הבית וכדומה, והועד ישלח איש מיוחד לנהל לשכת הישיבה בכל ענייני הכספים ולנהל פנקסי החשבונות, אז היו יודעים הקהל העברי במדינתינו שיש לו ישיבה ציבורית במלא מובן המלה, ועי"ז היתה מוציאה הישיבה מטרתה והיתה מביאה התועלת שיכולה להביא, וכל עוד שלא נעשה בדבר הזה אין הישיבה בטוחה בקיומה, כי עד עתה אוכל לומר כי בנס היא עומדת, כי גם עתה הוצאתיה מרובות ומהכנסת חמשולחים אי אפשר כלל שתתקיים, והגם שהישיבות בכלל מתקיימות רק מהכנסת המשולחים, אבל אין לשכוח כי בעת שבכל הישיבות ההוצאה ביחוד היא תמיכת התלמידים, בישיבתינו עד שמגיעים להוצאה מהתמיכה יש להוציא על ר"י ומורים ומנהלים ובית דירה ועוד ועוד יותר מט"ו אלפים רו"כ לשנה, וגם התמיכה להתלמידים אם שאין בה כדי ספוק כל צרכם בכ"ז כפי שאומרים התמיכה אצלנו היא במדה מרובה לעומת שארי מקומות, ואם בכ"ז מתקיימת הי"שבה יש להודות לאיזה מיחי"ם ואנשי מעלה שבמדינתינו שברוב מסירתם לתוה"ק דואגים בעד קיומה. והם תומכים את הישיבה בסכומים גדולים עד כי לערך המחצה מהוצאת הישיבה היא מתמיכת של הגבירים הנעלים האלה, ואולם כאמור שההוצאות הולכות ומתרבות, ואם לא ימצאו אנשי לב שיראו להוציא הצעתי לפעלה, אז העתיד של הישיבה בסכנה גדולה.

חרעיון

דבר אל הקוראים

הרעיון הזה מסכנת קיומה של הישיבה מעגם את נפשי, מדכא את רוחי משבר את לבי וממרר את חיי, כי בה במדה שהרעיון מקיומה של הישיבה משמח את נפשי ומרנין את לבי, במדה זו הרעיון מהריסת הישיבה, מעגם את נפשי, כל מי שיקרא במאמרי זה מה שכתבתי אודות התועליות המוסריות שהישיבה יכולה להביא, יבין כמה שהרעיון מקיומה של הישיבה, מעודד את רוחי, ומחי' את נפשי; וממילא יבין מה גדול הוא דאבון לבי מהרעיון הזה מהסכנה המרחפת על קיומה, ומה גם שבאמת יש עוד איזו תועליות שיש לקות מהישיבה שלא נתפרטו במאמרי בפנים, כי שם הבאתי רק את התועליות היותר מובנות, והיותר גלויות והיותר מתייחסות ביחס ישר אל הישיבה, אבל יש עוד איזו תועליות, ובעת שיעלה על לבי הרעיון מסכנת קיומה אז כמו בבדי להגדיל דאבוני תבאנה גם דמות דיוקנן של שארי התועליות נגד עיני, ואחרי שהנני משתדל בדברי אלה בפה שהחשש מבטולה של הישיבה יעשה על הקורא רושם נמרץ מעין הרושם שעושה עלי, ולזאת יש גם לו לדעת כל חלקי ההפסד שיהי' מבטולה של הישיבה חלילה, ומובן שאין כל תקוה, שידע כל חלקי ההפסד, כל עוד שלא ידע כל חלקי התועליות, לזאת אמרתי לבאר פה גם איזו תועליות מהתועליות האלה שלא הזכרתין במאמרי בפנים.

בפנים המא' נתבאר שכל מי שנותן לבו לדאוג בעד קיום התורה והיהדות, יש לו לשים כל מעייניו להשתדל ביחוד לסול דרך איך שכל המין הסוחרים, והבע"ב המרובים יהיו בני תורה ויראה ומחבבים את התורה ולומדיה, ונתבאר שם באורך כמה שהדבר הזה הוא אחד מהעקרים הגדולים הנוגעים לקיום התורה והיהדות, ויש לדעת שאחד מן האמצעים המסוגלים להשגת המטרה הזאת הוא השאת הבנות לת"ח, כי „תיכף לת"ח ברכה" כי הת"ח הזה יתן את לבו לראות שבית חותנו יתנהג עפ"י חוקי התורה, ויש שיצליחו לטעת בלבם אהבת התורה, וגם רובם של ת"ח כאלה נעשים לסוחרים, ועי"ז יהי' לנו שורה של סוחרים ת"ח, והם יחנכו בניהם ובנותיהם על ברכי התורה והיראה, לא להנם הרימו חז"ל כל כך מדרגת המשיא בתו לת"ח, כי באמנם כן הוא שברכה מוסרית כרוכה בעקב הדבר הזה, ולא חזון רחוק הוא לראות, איך שעי"י נשואי הבנות יתהפכו הבתים במהפכה מוסרית מכפי שהיו. ויש שבעת שהבת תנשא לאחד מן החרדים, יפעול על בית חותנו שהבית יתנהג הנהגה חרדית וישריש שם שרשי היהדות, וכ"כ להיפוך בעת שהבת נשאת לאחד מן החפשים, ישתדל בעלה לפעול על בית חותנו ג"כ, ובימים מועטים תשתנה הנהגת הבית, ותהי' כולה חפשית, ולזאת יש ערך גדול לנשואי הבנות לת"ח, והנה בעתים האלה רובן של בנות העשירים והבע"ב הן מפותחות במדה ידועה ומשכילות במדה ידועה, ואין כל תקוה שבנות כאלה תהיינה נשואות לתלמידי הישיבה שמלאו כריסם רק בלמוד התלמוד והפוסקים, ואמנם תלמידים היוצאים מישיבה כזאת שעם כל שקיעתם ראשם ורובם בלמוד התלמוד והפוסקים, בכ"ז גם הלמודים הכוללים אינם זרים להם, ויודעים פרק בהל' דרך ארץ ובדרכי הנמוס, תלמידים כאלה ימצאו חן גם בעיני הבנות המפותחות, ויודע אני מן הנסיון כי כמה מתלמידי הישיבה נשתדכו עם עשירים ובע"ב אמודים, ואשר בנותיהם גמרו איזה בי"ס,

וגם

וגם נתנו להם נדוניא סך ידוע, והם מוצאים שם חן ומתנהגים בהנהגה ישרה מאד, ויש לקוות שבתיהם יתנהגו על פי חוקי התורה והמצוה.

גם לזה שמתי לב שעל ידי ישיבה כזאת יש תקוה להציל כבוד הרבנות ולהחזיר עטרת הרבנות ליושנה כי בעתים האחרונות ירד כבוד הרבנות עשר מעלות אחורנית, ואחת מן הסבות שגרמו לזה הוא המינוי, כי בעת שהרב צריך להתמנות באחת העיירות הקטנות [ולפרקים גם בערים הבינונית] נעשה המינוי באופן גם ושפל כזה, עד שקשה מאד שאח"כ יחלקו בני העיר להרב את הכבוד הראוי לו, בזכרם את השפלות וההתבזות של הרב, בעת שמנוהו לרב, מי שלא ראה אופני המינוי של הרבנים בעיירות האלה, איננו יכול לצייר במוחו את השפלות וההתבזות שיש בזה; בעת שאחת מהעיירות האלה נעשית פנויה מרב, מתחילים הרבנים מערים הקטנות ואברכים מוסמכים לנסוע שמה, ויש שבאים לעשרות ביחד, וכבר אמרתי בדרך הלצה בעיירה אחת שנעשית פנויה מרב, שיודיעו במ"ע שכל מי שצריך היתר ממאה רבנים לשאת אשה, שיבא שמה, כי אסיפת החתימות ממאה רבנים לאנשים הצריכים לזה עולה להם בסך מרובה, וכאשר יבאו שמה ישיגו החתימות בנקל.

והנה בעיירות האלה בנוגע למינוי הרב, מחוים כולם דעתם ההייטים והסנדלרים, הבנאים והנגרים, הנפחים והעגלונים, וגם שולייהם של הבע"מ מחווים דעתם, וכולם באין יוצא מן הכלל חותמים על הכתב, וכמה מאלה הבאים להתמנות, מביאים גם צרור כספם בידם, ובשעה שנושאים מדברותיהם מעל הבמה, מודיעים כי הם נכונים לתת להקהלה סך מסויים על צרכי העיר, ויש שמציעים סכומים הגונים מאיזה אלפים רו"כ, כי הנתינה הכללית הזאת יכולה לְהִוָּדַע בקהל רב, גם בהודעה פומבית; ואמנם יש שעקר כוונתם מההודעה הזאת הוא בכדי שידעו כולם כי יש כסף לאדון זה, וכל היחידים המקוים לקבל מתן בסתר בעד התימתם, ידעו כי לא יבושו משברם, ויש שאיזה מהבאים כותבים בעצמם הכתב רבנות ומאספים בעצמם החתימות, וכל אחד ישתדל להרבות חותמיו, ואלה שמתעתדים לקבל מתן בסתר נוטלים לידים ואח"כ מוסרים הקולמוס [כי רובם מהחותמים, חותמים במסי"ק], ויש שעי"ז מתחלקת העיר לצדדים, ובאופן כזה משתמשים שני ולפעמים גם שלשה רבנים בכתר אחד, והעיירה נעשית כמרקחה, יש שהצדדים קוראים למהלומות ויש שאיזה מהצדדים משתמשים במלשינות, ואין קצה להתלול השם ולחלול כבוד התורה שיש מזה; וכבר צווחו בזה קמאי דקמאי ולא הועילו כלום, ונשאר הכל כמו שהיה; ואולם התלמידים מישיבה הזאת כשיגיעו למדרגה זו להתקבל לרב באיזה עיר, הנני בטוח כי יתרחקו מהנהגה כזאת, כי אחד מתנאי התנוך בהישיבה הזאת הוא, להשריש בלב התלמידים הידיעה מהכרה עצמית, ושידעו כי יש ערך גדול לידיעת התורה, ושיש לכ"א להתגאות בתורתו מעין גאון הלאומי, ושמכל משמר יש לנצור את כבוד התורה, ע"כ אין ספק כי הם יגינו על כבוד התורה, כי הם ידעו וירגישו את השפלות וההתבזות שיש באופני המינוי הזה, ועי"ז יבא הקץ להשערוריות האלה.

לא אכחד כי לבי מלא תקוה, שבעוד איזה שנים תהיה להישיבה האפשרות להספיק לערי המדינה רבנים, שיהיו גדולים בתורה במלא מיבן המלה, ושידעו

שידעו את שפת המדינה על בוריה, וגם את שארי ידיעות כוללות הנחוצות לאדם באשר הוא אדם, כי עתה נפתחה המחלקה הששית, ששם אין עוד צורך ללמוד הלמודים הכוללים, כי כפי החוקים המאושרים, יש ללמוד הלמודים הכוללים רק בחמש מחלקות הראשונות, ובהששית יש ללמוד רק גמ׳ ופוסקים, ובהמחלקה הזאת תומכים את התלמידים בתמיכה הגונה המספקת להתלמיד די צרכו ואינו צריך עוד ללמוד עם תלמידים, ויכול שם להקדיש עתותיו רק על למוד גמ׳ ופוסקים, ובמשך איזה שנים יכול להגיע למדרגה הבי־גדולה, להמנות בין גדולי ישראל [כי רובם של התלמידים בהמחלקה הזאת הם בעלי כשרונות] ועם זה יהיו מזויין גם בהידיעות הכוללות כפי שעור ההכרחיי, וגם יש להם האפשרות להשתלם במלאכת הדרוש דבר הנחוץ מאד עתה לכל רב, וכבר הזכרתי כי בישיבתינו משתדלים לחנך התלמידים גם במלאכת הדרשנות, וי״ש כמה מהתלמידים שעושים חיל גם במקצוע זה, ורב כזה שיהיה גדול בתורה ושלם במדעים ויודע לדרוש ויראת ה׳ אוצרו, ומתנהג כפי חוקי הנמוס וד״א, רב כזה יתקבל ברצון מכל עיר ועיר, ויהיה רצוי לבני עדתו, ואז אז יש לקוות כי יהיה הסכם כללי לקבל רבנים מהישיבה, וכל עדה שתדרוש רב תפנה להישיבה, וע״ז יתמנה ועד רבני שע״י יובחר תמיד הרב הדרוש לכל עדה ועדה כפי ערכה, ואז אז ישוב כבוד הרבנות למקומו, ועטרת הרבנות תחזור ליושנה ושלום על ישראל.

התקוות האלה שהנני מקוה מהישיבה, הן הן הנותנות לי כח וחיל לשאת ולסבול כל כך, לעמול ולטרוח כל כך בלי ליאות, ובאמנם כן מצידי הנני עושה כל מה שביכלתי; גם ראיתי שישתתפו בענייני הישיבה בני הרב הגאון מו״ה אברהם דובר שי׳, וחתני הרב הגאון מו״ה אהרן ראבינאוויץ שי׳, לבני שי׳ הזמנתי עוד מיד שנתיסדה הישיבה, בעוד שכהן פאר ברבנות בעירו, כי ראיתי שהוא דרוש מאד להישיבה, כי הישיבה דורשת שימצא בה אחד מגדולי התורה שאיננו מראשי הישיבה התמידים, בכדי שבעת שיקרה שאחד מראשי הישיבה איננו יכול להגיד שעורו, ימלא הוא את הגדת השעור. ושיהיה בידו להגיד שעור גם לפני התלמידים מהמחלקות העליונות, ובני שי׳ יכול למלאות הדבר הזה באופן היותר נעלה, גם יש שהישיבה דורשת שאחד היודע לדרוש שידרוש לפרקים מענייני דיומא או לפרקים על איזה ענין הנחוץ, ובני שי׳ יכול למלאות הדבר הזה, כי הוא אחד מהיותר מצויינים בדרוש, הישיבה דורשת שימצא בה איש גדול בתורה ושלם במדעים ושיהיה נשוא פנים, בכדי שיהיה בידו לנסוע לפרקים לעורר את נדיבי עמנו שיתמכו את הישיבה, כי הנדבות התמידות אינן מספיקות על כל צרכי הישיבה ובני שי׳ יכול למלאות הדבר הזה על צד היותר טוב, גם יש שבאים מכתבים בשפות שונות, בשפת רוסיא אשכנזית אנגלית צרפתית, וצריך לזה איש היודע היטב את השפות האלה, ובני שי׳ יודע היטב השפות האלה, ולזאת מיד כשיסדתי הישיבה כתבתי לבני שי׳ שלדעתי ראוי שינער חצניו מהרבנות, ויבא הנה להשתתף בענייני הישיבה, והוא הסתרב מתחלה בזה, ונמשך המו״מ בחליפות מכתבים בזה ביני ובין בני ערך ג׳ שנים עד שלסוף חזקו

עליו

עליו דברי, ובא הנה; ובאמת לולא בני שי' אינני יודע אם נתקיימה הישיבה לעת כזאת, כי היה עתים שמצבה היה כה דחוק עד שלא האמנתי עוד בקיומה, ואז נסע בני שי' לאיזה מקומות והביא סכומים חשובים ובזה הציל קיומה של הישיבה; וגם חתני שי' ידעתי כי יכול להביא תועלת גדולה להישיבה, כי הוא גדול בתורה במלא מובן המלה מעמיק בלמודו בעל שכל ישר, נכבד ונשוא פנים, ובאמנם השתתף לפרקים בהנהגת הישיבה, ומעת שנפתחה המחלקה הששית שהיא מחלקה חשובה הקובעת ברכה בפני עצמה, הוא שקוע ראשי ורובו בה, יושב שם ולפרקים עוסק עם התלמידים בפלפולא דאו', כל דבר הקשה יביאו אליו והוא מיישב להם, והתלמידים בולעים את דבריו בנעימה יתירה.

כש"ך כל מה שהיה ביכלתי לעשות לטובת הישיבה לתקונה ולשכלולה עשיתי, ואוכל להשתמש במליצת הז"ל הרי שולחן והרי בשר והרי סכין ואין לנו לאכול [קדושין דף מ"ו ע"א], אנכי יכדתי בע"ה המוסד הזה וגם תקנתי עמודיו ובמדה ידועה הבאתי את הישיבה לכלל שכלול, ופרסומה גדול מאד, ובכחה להביא כל התועליות שחשבנו, ושעי"ז תפתרנה כמה שאלות גדולות המנסרות בעולם היהדות, ועתה חסר רק ועד כזה שיקבל עליו הנהלת הכספים, להסיר ממני דאגת הכספים, ואז תוציא הישיבה מטרתה באופן היותר נעלה, אם יזכני ה', כי דברי אלה היוצאים מקרב ולב עמוק, יכנסו בלבות האנשים הראויים לכך, ויקבלו עליהם הטרח הזה אז אדע כי לא לשוא יגעתי ולא לריק ותהו כליתי כחי.

ואני תפלה, אנא ה' פני אלי וחנני, הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך, היה נא בעזרי לחזק ידי לומדי תורתך הקדושה, ולהרבות גבולנו בתלמידים הגונים וישרים, עוסקים בתורה ובמצות, ודברי תורתך לא ימושו מפינו ומפי זרעינו וזרע זרעינו, ותלמידינו ותלמידי תלמידינו עד עולם, אבי"ר — יום שנכפל בו כי טוב י"א אדר הראשון שנת תרע"ג לפ"ק פה **לידא.**

כ"ד **יצחק יעקב ריינעס** אב"ד דפ"ק הנ"ל.

אחרי ששלחתי המאמר הזה עם ההקדמה לביה"ד, באה לידי עובדא אחת הראוי' לחזק דברי בנוגע להתייסדות מהועדים שהזכרתי פה אמרתי להביאה פה, הנה בכל הזהירות שהננו זהירים בקבלת התלמידים, יש שהננו נכשלים בקבלת תלמיד שאינו הגון שהישיבה מוכרחת אח"כ להקיאו, מובן מאליו שֶׁהַקָּיָא הזה מחפש אח"כ דרכים איך לנקום בהישיבה, וגם מהתלמידים הבאים ואינם מתקבלים [אם מצידם או מצד שכבר נתמלא מספר התלמידים שהורשה להתקבל]. יש ג"כ איזה שבכ"ז ישארו ומהם שנעשים אויבים בנפש להישיבה, ומבקשים אמצעים איך לבזות את הישיבה, מפגעים רעים כאלה אינן נצולית כל הישיבות, ואמנם יש עוד מין פגעים רעים שרק הישיבה שלנו נפגעת מהם, בכל עיר ועיר נמצאים צעירים המבלים עתותם רק על למודים כוללים ורובם הם חפשים בדעות ובמעשה, ויש גם כאלה שיכולים להתחשב לחפשים קיצונים; צעירים כאלה מובן שהם שונאים את הישיבה

והתלמידי'

ותלמידי' תבלית שנאה, אולם עם כל הישיבות אינם מתחשבים כלל, כי יבטלו את הישיבות ואת התלמידים כעפרא דארעא, כי לפי השקפתם הנבערה נערים כאלה שאינם יודעים את השפה המתהלכת ואיזו ראשי ידיעות מהידיעות הכוללות, נחשבים בעיניהם כפראים ממש שאינם כדאים לדבר אודותם, ובין כה עוברים בשתיקה על הישיבות האלה; ואמנם ישיבתינו שתלמידיה אינם נופלים מהצעירים האלה בנוגע להידיעות הכוללות, ועם זה הם יודעי תורה ושומרי מצות, ישיבה כזאת עם תלמידים כאלה הם המה כצנינים בעיניהם, ויש איזה שמרוב קנאתם הארורה, שמים כל מעיינם איך להשפיל את כבוד הישיבה והלמידיה. — והנה אופני הרדיפות שונים הם, יש שמשתמשים בהאמצעי הפשוט ממלשינות, והטובים שבהם שבושים להשתמש בהאמצעי מגונה כזה, משתמשים במשלוח כתבי שטנה להעתונים, יבדו דברי שקרים וכזבים וכל מזמה לא יבצר מהם, ומובן שבל מו"ל שיש לו איזה רגש אנושי לא ירהיב עוז בנפשו להדפים דברי בלע היוצא מפי איזה נער ובער מבלי עשית שום חקירה ודרישה, —. ואולם לא אלמן ישראל גם ממולי"ם כאלה שבקלות דעתם נותנים מקום בעד כל מושך שבט סופר, מבלי חקור מי הוא הכותב, ואם יש איזה קורטוב של אמת בדבריו. —. וכבר קרה עובדא כזאת אשר איזה נער מהנערים שהזכרנו, כתב מאמר מלא חרופים וגדופים על הישיבה, ועתון חצי חדשי אחד קבל בשמחה את דבריו, ואח"כ נפל אחד מהעתונים היומיים, על המציאה הזאת ופרסם הדברים בשמו של העתון ההוא, —. והנה הרבה יש להצטער על העובדא המעציבה הזאת, המולי"ם האלה לו היו מה שצריכים להיות, היה להם למלא את החוב המוסרי המוטל עליהם לחזק את ידי, היה להם לשום אל לבם כי מבלי הביט על זקנותי ועל רפיון כחותי, העמסתי עלי מעמסה כזאת באין שום מטרה חומרית, רק למען התועלת המוסרית שיש לקוות ממנה, ולסוף לא לבד שאינם ממלאים חובותם זה, יש איזה מהם הרואים עוד לשום אבני נגף וצורי מכשול על דרכי לרפה את ידי. —. אמנם כן. בעיקר הדבר החיצים הם מהישיבה והלאה כי הכל יודעים כי כל מגמתי היא שיבאו אנשים חשובים לבקר את הישיבה כמו שפרסמתי מכבר באיזו חוברות שי"ל על דבר הישיבה וגם במאמרי זה, בכ"ז בעד האנשים הידועים המשתדלים להשפיל כבוד הישיבה היו דברי בלע האלה כמים קרים על נפש עיפה, והשתדלו לפרסם הדברים אולי יזיקו בזה להישיבה, ולזאת יש מזה לראות כמה שנחוץ הוא ליסד ועד מיוחד כמו שכתבתי פה באורך, כי אז לא יהי' עוד כלל שום מקום לדברי בלע כאלה, ואו אז יעלה בידי בע"ה להעמיד הישיבה על מרום פסגת תעודתה, שזה של ישעי וכל חפצי, ולה' הישועה.

ספר

שני המאורות

מאמר זכרון בספר.

שער השני.

אור תורה.

פרק א.

א) **עוד** כשלשים שנה לפני זה ראיתי ונוכחתי לדעת מנחיצת התיסדות ישיבה כזאת שילמדו בה במדה ידועה גם למודים הכוללים הדרושים לכל אדם באשר הוא אדם, ואחרי כי מעולם אינני מסתפק בדבור לבד, ע"כ אמרתי ועשיתי. יסדתי ישיבה בזאת בשנת תרמ"ב בהיותי עוד בעיר שווינצאן, אז ראיתי כמה גדול כחה של הקנאה הארורה, כי לשמע התיסדות ישיבה כזאת נתעוררו הקנאים, לא חלילה אלה המקנאים קנאת ה' צבאות, רק המקנאים קנאת איש מרעהו קנאת הכבוד וימררו את חיי, נסו כל מיני תחבולות איך להרוס את הישיבה, ובשראו כי קצרה ידיהם להרסה, אחזו בהאמצעי הידוע שרב כחו להפיל למשואות מיסד כזה שאיננו רשמי עוד. ואמנם הם חששו אולי ג"ז לא יועיל ע"כ למען שיהיו יותר בטוחים כי המלשינות תפעל פעולתה לא הסתפקו בהמלשינות על המוסד בעצמו, וראו להלשין גם עלי ביחוד ובמלשינות כזאת שלעולם לא ינקה ממנה המולשן לגמרי, ובבל אופן יהיה כלוא בביה"א עד שיחקר, ובהיותי במוסקבה בשנת תרמ"ג בחדש אדר ראשון הייתי כמעט בבל רע, כי הגיעה הקובלנא עם מלשינות כזאת שעל פיו נעשתה בקורת בבית המנוח הרה"ג מוהר"י ז"ק ז"ל שהתאכסנתי אז בביתו ואח"כ נאסרתי בביה"א המיוחד בעד פושעים מדינים והייתי אסור שם לערך ל"ה שעות במוצש"ק כ"ה אדר ראשון ערך שעה י"א נאסרתי, וביום ב' כ"ז אדר ראשון ערך שעה העשירית בבקר נשתחררתי בעוד שלא נעשה שום חקירה ממני, כי הכירו מעצמם שקרנותה של המלשינות, הרבה הרבה יש לי לספר מהמאורע הזה מהליכותי שם בביה"א, ואיך שהתנהגו אתי בנמוס ודרך ארץ ומהשתדלותם של נכבדי העיר בזה, והיו אנשים שלא נחו ולא שקטו עד שנשתחררתי, ובית ה' ז"ק היה בבל המשך מלא אנשים מאלה שבאו להתחקות על המאירע הזה ולדעת מה שנשמע בזה. וביחוד יש לי לספר איך שעין בעין ראיתי כי ההשגחה האלהית לא הסירה עינה ממני גם רגע אחד, היו כמה דברים שבעת שקרו ויאתיו בתחלת בואי למוסקבה היו בעיני בחדה סתומה, ואמנם אח"ז ראיתי כי כל אלה באו בהשגחה מיוחדת לשמרני ולהצילני מהלכד בפח, אמנם יש בזה דברים שעוד לא באה העת לפרסמם ברבים.

אחרי המאורע הזה הוכרחתי לעשות קץ לבלי לעמוד יותר בקשרי המלחמה; ואם כשאנכי לעצמי לא הייתי שב עדיין מן המערכה, הייתי לוחם עד גמף דמי האחרון כי תו"ל חוננתי ברוח כביר ובלב אמיץ לשאת ולסבול ולחתור בבל

בכל כחי להוציא מטרתי, אולם אז היתה לי המלחמה מבפנים ומחוץ, כי חזקו עלי דברי אוהבי וביותר דברי ב״ב שהם כיודעים מה שהנני סובל, והרגש אשר הוא הוא המעורר והמניע לזה, והוא הוא הנותן עוז ועצמה לשאת ולסבול וממתיק את המרירות ע״י העונג הרוחני שיש מתיצאת המטרה, מכל אלה אינם יודעים ואין להם שום מושג מזה, ובכן הלא צדקו מאד לפי דעתם בדבריהם וכן הציקו לי מאד בדבריהם, עד כי הכריעוני, או יותר טוב הכריחוני לראות לעשות קץ וגמר.

רבות עמלתי להסביר להם, כי אין הסבלות נוראה כמו שהם חושבים, כי הרגש ממתיק את המרירות, וההנאה הרוחנית מתוצאת המטרה מכפרת על הצער, ויש שהיא מבריעת עוד את הצער, עד כי אינני מרגיש כל כך את הצער, אבל הם לא שמעו לדברי כלומר לא הבינו, כי למי שיחסר הרגש, אין בכחו גם להבין מהותו של הרגש ופעולתו על האדם, וכבר כתבתי במק״א לבאר עפ״י ההנחה הזאת את הכתוב במשלי (ה. יט.) **באהבתה תשגה תמיד**, כי האהבה מסבבת לעשות איזו מעשים כאלה בפיעל בעד הדבר הנאהב, עד כי למי שתחסר לו האהבה הזאת לא לבד שלא יעשה מעשים כאלה, כי אם העישה את המעשים האלה יראה בעיניו כמשוגע, כי עשיית מעשים שאין להעשות יש לחשוב לשגעון, וזה האיהב לו לא היה אוהב במדה כזאת אז הלא לא היה עושה המעשים האלה, וע״כ ממילא מובן דלמי שתחסר האהבה איננו יכול גם להבין איך נעשים המעשים האלה, לזאת יראת בעיניו כשוגה ופתי, ווש״א **באהבתה** תראה להיות כ״ב מסור לתה״ק והאהבה אליה תהיה כל כך גדולה, והמסירה המיוחדת והאהבה היתירה תפעלנה עליך לעשית בעד קיום תוה״ק מעשים כאלה, עד אשר למי שתחסר האהבה במדה כזאת, תתראה בעיניו לשוגה ופתי בגלל מעשיך בעד תוה״ק, ומצינו ספור אחד בילקוט תהלים (צ״ב) **עה״ק עוד ינובון בשיבה** שבאשר נעמוד על תוכנו נראה שאוצר ג״כ הרעיון הזה להראות מה גדולה כחה של האהבה, עד שמביאה לעשות מעשים שבעיני הביריו נראה בגלל זה לאיש שוגה ופתי, וז״ל: **מעשה באחד שעשה דייתיקי, ואמר לא יהא בני יורש אותי עד שיעשה שוטה, הלך ר״י ב״ר יהודה לשאול המעשה לריב״ק, והציצו מבחוץ וראו אותו מרקע על ידיו ועל רגליו, וגמי נתון לתוך פיו, והוא נמשך אחר בנו, כיון שראו אותו הטמינו את עצמן, נכנסו אצלו שאלו אותו את המעשה התחיל משחק, אמר להם חייכם שהמעשה הזה ששאלתם עכשו הגיעני, א״ל מכאן שאדם רואה בנים כאלו הוא משתטה,** והמושג הפנימי מהספור הזה הוא הרעיון הזה, כי האהבה היתירה כמו אהבת האב לבניו, מביאה את האדם לעשות מעשים כאלה שבעיני זולתו יראה בעד זה כמשוגע. ואחרי כי האהבה מהאב לבניו מגעת עפ״י רוב למדרגה זו לעשות מעשים כאלה היוצאים מגדר הרגילות, ע״כ אמרו **מכאן שאדם רואה בנים כאלו הוא משתטה**, כי מצד אהבתו היתירה לבניו יעשה בעדם מעשים כאלה שיתראה כמשתטה. ואמנם הרגש הוא הוא המביא להמעשים האלה, כמו שבארתי כ״ז בהמאמר **אור עמים**, שלמי שיחסר הרגש אינו יכול לדעת את כחו ואיננו יכול להשיג גם איזה מושג קל מפעולת הרגש על האדם.

ב) **הנני** קורא תמיד על עצמי מאמרו של ר"א שאמר [בירו' (שבת פי"ד ה"ג)] ונתן עול ברזל על צוארך זה הרעיון, כי כמו שהעול-ברזל מרתיק את האדם, כי עול ברזל הוא כמו כבלים העשוים לרתק את האדם, ומי שהוא כבול בכבלי ברזל בחדרו הצר והמלא אויר מחניק, יש בעת שהוא מסתכל לחוץ ורואה לפניו עולם המלא אור נעים ואויר בריא וצח, וכולם מתענגים על הדר הטבע, שואפים אויר צח, ורק הוא כלוא בחדרו, לזאת יש שעולה בדעתו לפרוץ לו ג"כ דרך להשתחרר מכבליו ולצאת החוצה, להיות ככל אדם, ליהנות מהטבע להתענג על הדר הבריאה, לשאף בקרבו אויר צח, לשבת במקום שרוחות מלבבות מנשבות, אבל אז יראה כמה שקצר כח הוא להשתחרר מכבליו, כי הכבלים של ברזל מרתיקים אותו בחזקה ורואה כי לשוא יחגור שארית כחו לצאת למרחב, אחרי כי הכבלים של ברזל חזקים ממנו והם מבריחים אותו להשאר כלוא בחדרו הצר, ולזאת לו לדעת כי יש לו לישאת ולסבול; ובאופן זה צייר לנו ר"א כחו של הרגש [במד' ובאגדה כינו את הרגש בשם רעיון] ומראה לדעת, כי הרגש מרתיק את האדם כמו בכבלי ברזל, לזאת גם בעת שבעל הרגש הזה מתבונן כמה שסובל מהרגש כי הרגש הזה מניעו לעשות מעשים כאלה הסובל הרבה מהם, וכל ימיו הוא מלא כעס ומכאובים ממררים את חייו, מניחים אבני נגף וצורי מכשול על דרכו, בעת שהאנשים הפעוטים הנעדרים מהרגש חיים חיי שלוה וכבודו על פני העם. בעת שבעל הרגש יתבונן בכל זה, יש שיעלה על דעתו לתת גט פטורין להרגש, ולחיות ג"כ חיי שלוה והשקט, אולם אז יראה וְיִוָכַח לדעת כמה שקצר כחו הוא להשתחרר מהרגש, כי הרגש הרתיקו כמו בכבלי ברזל, ואיננו בן חורין להפטר ממנו, כי עול ברזל זה הרעיון. מה אמתים הם הדברים האלה ומה נאמנים הם ראיתי ג"כ מן הנסיון, היו עתים שסבלותי לרגלי עבודתי הספרותית והצבורית היתה כה גדולה, והצקת דברים מב"ב ומאוהבי היתה כה עצומה, עד שכמעט רגע חשבתי ליאש מכל עמלי, ולהפסיק בפעם אחת את כל עבודתי, אז ראיתי כמה גדול הוא כחו של הרגש, וכמה עצומה היא פעולתו על האדם, כי ראיתי אשר הנני אחוז בחבלי כבלי הרגש, כמו בכבלי ברזל, מבלי להמיש צוארי מהם, ואט שכמי לסבול ולסבול, ולבלי להפסיק לא עבודתי הספרותית ולא עבודתי הצבורית, שלדעתי הן נחוצות מאד לטובת עמנו ודתנו וספרותנו הקדושה, ואחרי כל זה הגיעה העת שהוכרחתי אז לסגור הישיבה כי כמה נחשולים עמדו עלי, ולא היה בי עוד כח להלחם עם כלם, וגם מחסור הכסף העיק עלי מאד, ונסתבכתי בסבך החובות עד כי כשל כחי, ובין כה קבלתי מכתבים מאיזו ערים שהציעו לפני לקבל עלי משרת הרבנות בעירם, ומהן שכתבו שהם נכונות לעזור לי בסך מסוים להקל מעלי את עול החובות, **וכן** באתי במו"מ בזה עם עיר לידא שהיא היתה אז בין אלה שבקשוני לקבל **עלי** את משרת הרבנות, וגמרתי עם אנשי עיר לידא, ועזרו לי אז בסך **מסוים**, ובאתי הנה בחרף שנת תרמ"ד; בתחלה חשבתי ליסד ישיבה כזאת בפה, **אבל** אח"כ ראיתי כי עוד לא הגיעה השעה לזה, ואמרתי לחכות על ימים **יותר** טובים, ובהיות כי ישיבה כזאת היתה תמיד משאת נפשי, לזאת לא **הסחתי** דעתי מזה, ועמדתי תמיד על המשמר לשמור את הרוחות ולראות **בעבים**, ולכון בדיוק את השעה שהרוחות יפזרו מעט את העבים, שאז תעודדני תקותי להגיע

להגיע למטרתי, ובערך שנת תרנ"ו דמיתי כי אמנם הגיעה השעה הזאת, ולבלי להחמיץ שעה כזאת החלותי לעסוק בהכנות ליסוד ישיבה כזאת, ולבל אצטרך לשלוח משולחים או לבקש תמיכה מיחידים החלטתי לקבל תלמידים רק בשכר מאה רו"ב לשנה, והוצאתי קו"ק, ובזמן קצר קבלתי קרוב לב' מאות מכתבים מתלמידים הרוצים לבוא, ונכונים לשלם את שכר הקצוב; ובעודני עוסק בההכנות נזדמנו לי עוד איזו מכשולים, שאם אמנם שע"י רוב השתדלות הי' מקום לקות להסיר את המכשולים, בכ"ז לא רציתי לדחוק השעה, ואמרתי לחכות עוד עד אשר יעזרני ה' שיהיה בידי ליסדה על יסודות חזקים ומוצקים, ובשנת תרס"ג התחילה התקוה לשעשעני כי עתה תהי השעה מוכשרת להוציא מטרתי, וכן התחזקה התקוה בלבי יותר ויותר, עד כי בשנת תרס"ד החלטתי לגשת אל העבודה, ובשנת תרס"ה יסדתי בע"ה הישיבה, ובתחלת ימי ר"ח אייר שנת תרס"ה נפתחה הישיבה במעמד אנשים ידועים.

ג) **והנה** בכל התחלת הזמן בעת שמתחילים ללמוד דרכי לדרוש בהישיבה מעין פתיחה, בתחלה הנני מברר איזו ענינים בהלכה הנוגעים להמסכתא שמתחילים ללמד, ואח"כ אדבר דברים כבושים המסוגלים לקרב ולהלהיב את לבות התלמידים לאביהם שבשמים, ולהפיח בהם זיקי אהבת התורה ויראת ד', ואמנם אז הארכתי הרבה בדרשת הפתיחה, כי דברתי גם דברים הנוגעים למטרת הישיבה בכלל, ולהנהגת התלמידים, ובתוך דברי אמרתי להם: דעו נא כי יש שאחד מהאורחים המתארחים בבית נכנס לאחד מחדרי הבית ונועל לפניו את הדלת, כי רוצה ללמוד שם, או לכתב, לקרוא, לחשוב חשבונותיו וכדומה, ובכדי שלא יטרידוהו נועל את הדלת; ואולם בין כה קרה שבני הבית צריכים הִכָּנֵס אל החדר פנימה, בכדי לקחת איזה חפץ הדרוש להם כעת, ובגשתם אל הדלת רואים המה כי הדלת סגורה על מסגר, דופקים על הדלת ואם האורח הזה איננו ממהר עוד לפתוח את הדלת אין להתרעם עוד עליו כל כך, כי הלא על כן נעל את החדר כי יש לו עבודה בזו לעבוד שם שאיננו רוצה שיטרידוהו, ולזאת דופקים פעם שניה, ואז אם האורח הזה הוא איש נבון צריך הוא לדעת, כי בודאי דבר יש פה, כי לא על חנם דופקים זה שתי פעמים, ואין ספק כי יש להם צורך גדול. ואם גם בפעם הזאת לא יפתח, יש להדופקים לשלוט ברוחם ולכבוש את כעסם, ולנסות לדפוק פעם שלישית, ואז – אם יפתח, אם אמנם שכועסים עליו מאד על אשר נתן להם לדפוק ג' פעמים וא"ז, בכ"ז לא יגיע מזה שום נזק, והכל נשאר על מקומו, גם הדלת וגם כתלי החדר נשארו שלמים, אחרי כי סוף סוף פתח בעצמו את הדלת; ואולם אם האורח הזה מקשיח את לבו, ולא ישים לב גם לדפיקה השלישית, ולא יפתח הדלת, אז אחרי שיש להם צורך גדול בהחפץ העומד בהחדר, ע"כ פותחים הם את החדר ביד חזקה, כי ידפקו בחזקה כל כך עד שהדלת תשבר, ויש שגם כתלי החדר יפולו ואין קצה להנזק שהאורח הזה גרם בעקשנותו היתירה לבלי לשום לב לקול הדפיקות, ולבלי להבין מראש כי אחרי שדופקים וא"ז, הלא בודאי יש להם צורך גדול, ובל"ס יפתחו בעצמם אם הוא לא יפתח להם, והיה לו לדעת מראש את הנזק הגדול שיהיה, אם יביאם לזה שיצטרכו לפתוח את הדלת בחזקה.

שומת לבבי אל החזיון הזה הוא הוא שגרם לי להשתדל לפתוח ישיבה כזאת, הוא הוא שלא נתן לי מנוחה. ומיום שעמדי על דעתי היו כל מעיני ליסד

ישיבה

ישיבה כזאת, ושכמה פעמים נסיתי לגשם את הרעיון הזה בפועל, ואמנם יש שלא עלה בידי כלל לגשמו, ויש שעלה בידי לגשמו אבל לא שיהיה דבר של קימא לעד, ואולם שימת לבבי להחזיון הזה פעלה עלי פעולה עצומה כל כך עד שאחרי כל הנסיונות שלא עלו בידי, לא רפתה רוחי ולא גמרתי נואש, כי היא היא שברה לי אזן, לשמוע קול הזמן הדופק בחזקה. אנחנו הצטמצמנו בד' אמות של הלכה, ובאמנם כן נאה לנו וכן יאה לנו, כי אין לנו שיור אלא התורה הזאת והיא שעמדה לנו לחיותנו בחיים הגשמיים והרוחניים כהיום הזה. אמנם הזמן החל לדפוק על הפתח למען להכניס גם שם איזו למודים כוללים הדרושים לאדם באשר הוא אדם, אם אבותנו לא מהרו כ"כ לפתוח את הפתח, לא לבד שאין להאשימם, אדרבה הם ראוים עוד לתהלה, כי הלא אין לכחד כי הלימודים הכוללים, דוחקים מעט את למוד התורה, כי בשעה הזאת שמבלים על למודים כוללים, מבטלים אז מלמוד התורה „ובאתרא דעייל ירקא ליעול בשרא נכורא" אולם אחרי שהזמן איננו פוסק מלרדוף, דופק ודופק ראיתי כי ע"ז שיש אנשים שהתעקשו בעקשנות יתירה, לבלי לתת לב להדפיקות ולבלי לפתוח את הפתח, באו כמה ודפקו בחזקה ועי"כ נשברה הדלת, וגם חלק גדול מכתלי הבנין נתרועעו. לזאת אמרתי אפתח בעצמי את הפתח, אבל דעו בני כי על תנאי זה הנני פותח את הדלת לשמור את הבנין העתיק מתוה"ק הכתובה והמסורה, והבנין העתיק מבנין האומה הישראלית, ושאבני הבנין הזה הודבקו זל"ז לא בחמר וסיד, כי אם בדם ואש, כמה מסרו נפשם על קדושת השם, נטבעו, נחנקו, נשרפו חיים, בכדי לשמור קיומו של הבנין העתיק מתוה"ק הכתובה והמסורה, ולולא מסירת נפשם כי אז לא הי' חלילה כל זכר לתוה"ק; ובנין עתיק כזה שכמה נפשות נשקעו בו, ראוי לשומרו מכל משמר, ועוד הארכתי לבאר להם, כי הצעירים המקדישים ימיהם ללמוד תיה"ק, אין להם להרכין ראשם ולהתראות כמו שאינם יכולים להרים ראשם מצד כי הם מרגישים מצבם השפל, כי בזה משפילים כבוד התורה, אדרבה יש להם להרגיש גאות מיוחדה עד שהכל יכירו כי הם מתגאים בלמודם בתורתם. הגאוה היא אמנם מדה מגונה, כל עוד שהיא פרטית, כי הוא מתגאה ביתרונותיו המיוחדים, בתורתו בחכמתו בעשרו וכדומה, ואולם הגאות הרוחנית הכללית לא לבד שאיננה מדה מגונה כי עוד היא מדה טובה שאין למעלה הימנה מי שמרגיש גאון לאומי היינו שמתגאה בעמו ובתורתו, אין לך מדה טובה מזו, ולא חרבה ירושלים אלא בעד זה שחדלו מלהתגאות בעמם ובתורתם, כי לא הרגישו בכלל את הגאון הלאומי והדתי, כי הלא רק לזה כונו חז"ל שאמרו (בנדרים דף פ"א ע"א ובעוד כ"מ) שמשום זה חרבה ירושלים משום שלא ברכו בתורה תחלה, כי הברכה ראשונה בתורה היא „אשר בחר בנו" וכו' ואוצרת בקרבה המושג מגאון הלאומי וגאון התורה, וכשרצו לומר שחדלו מלהרגיש את גאון הלאומי והתורני. אמרו במליצתם שחדלו מלברך את הברכה הראשונה מברכת התורה וכ"כ הצעיר שמקדיש ימיו לתורה, יש לו להרגיש גאון לאומי וגאון דתי יחד כי ע"י מה יש להרגיש מעלת ערך ישראל אם לא ע"י התורה. עוד הארכתי הרבה בנוגע להנהגת התלמידים ובנוגע לסדר הלמודים ובעוד כמה עניינים שאין כאן המקום לפורטם.

ד) **בעת** שיסדתי את הישיבה הזאת, כתבתי מעין מכתב חוזר לכל הישיבות והקבוצים, תוכן המכתב היה שהודעתי להם כי הנני מיסד ישיבה כזאת, שבעיקרה ושורשה נוסדה על יסודי התורה והיראה, היינו על למוד התלמוד ופוסקים

ופוסקים, והשרשת יראת ה' ורק שעה ידועה ילמדו בה גם הלמודים הכוללים, הוספתי לכתב כי איננו חושב שאין צורך בהישיבות והקבוצים שישנם עתה במדינתנו, חלילה לי לחשוב כן, יודע אני כי יש צורך גדול בהם, ומביאים תועלת גדולה להרחבת התורה והיראה, ואולם הנני מחזיק בדעה זו כי גם ישיבה כזאת שילמדו שם גם הלמודים הכללים נחוצה מאד, והחסרונה מורגש מאד, והיא יכולה להועיל הרבה ולהציל עוד את היהדות, לזאת השתדלתי הרבה וה' היה בעזרי ליסד ישיבה כזאת. גם הוספתי לומר כי ראיתי שהתיסדות ישיבה כזאת היא מצוה שאי אפשר שֶׁתֵּעָשֶׂה ע"י אחרים, כי אם אמנם שהכל יודעים ומודים בנחיצות הלמודים הכוללים בזה"ז וכבר יש על זה היתר יותר ממאה רבנים, כי כמעט שאין עתה רב שלא ילמד את בניו אם מעט ואם הרבה את הלמודים הכוללים, בכ"ז יודע אני כי הרב שיפתח ישיבה כזאת שילמדו בה גם הלמודים הכוללים, ימצאו מי שירגנו עליו, ובכל אופן יתחילו להטיל ספק בצדקתו וספק גדול הוא אם רב כזה יזכה לשם צדיק, ומעטים מעטים המה הרבנים שיתרצו מרצונם הטוב להסתלק משם צדיק שם המנחיל גם כסף גם כבוד לבעליו, ואולם אנכי הנני כמעט הרב היחידי, שאינני נותן לב למה שיאמרו, כן בקשתי מהם במכתבי שיזהירו את המשולחים שלהם לבלי לנגוע לכבוד ישיבתנו, והבטחתי להם שבאם שאצטרך ג"כ לשלוח משולחים אזהירם ג"כ שיהיו זהירים בכבוד הישיבות והקבוצים, והנה בנוגע אלי נתקיימו הדברים במלואם כל באי-כחי מישיבתנו לא פגעו אף פעם אחת בכבוד שום ישיבה ושום קבוץ, ואמנם מהמשולחים שלהם נמצאו הרבה שהשליכו שקוצים על הישיבה, והשתדלו לבזותה ולהשפילה, ובזה גרמו לנו צער מרובה, לא שעי"ז גרמו איזה היזק, כי הסירו את לב המנדבים מהישיבה, כי גם היה כך, ג"כ לא הייתי מרבה לדאג, ומה גם שבאמת לא גרמו שום היזק, ואולם הם הרעו לנו בזה שהוציאו דבה, כי ישיבת לידא מתנהגת בחופש, יש שאמרו שיושבים שם בגה"ר ויש שאמרו שמלמדים שם לזמר ולרקד, ועוד דברי שקרים וכזבים כאלה, והוצאות הדברים היו שהַרבה תלמידים שאינם מהוגנים באו בשנים הראשונות לפה, כי האמינו לדברי מוצאי-דבה אלה, ומובן ממילא שבבואם ראו מיד שטעו הרבה בזה. ויש שמיד עזבו את הישיבה ונסעו מפה, אבל היו גם כאלה שלא רצו לעזוב את הישיבה, והישיבה סבלה הרבה מזה, וזאת היתה הסבה שבשנים הראשונות לא התמהמהו בפה התלמידים זמן רב, אמנם עד ארגיעה לשון שקר; בזמן קצר נודע ונתפרסם בעולם טיבה וטובה של הישיבה; רבים מבחירי האֻמה החלו לבקרה, וכֻלם ראו ונוכחו לדעת, כי מטרת הישיבה לחנך התלמידים בדרך התורה והיראה, ופרסומה גדול כל כך עד שמכל קצוי מדינתנו ינהרו אליה תלמידים רבים, לערך אלף תלמידים ויותר מאלה המבקשים להתקבל להישיבה, מוכרחים בכל זמן להשאר מכתלי הישיבה ולחוץ, ובקשתם מושבה ריקם מאפס מקום, וגם באשר לפי תנאי הישיבה וחוקיה יש מספר ידוע כמה תלמידים שיש להתקבל, והתלמידים האלה רֻבם ככֻלם ממלאים חובתם ויש ששמים לילות כימים, כי המלאכה מרובה, ואלה הנותנים את לבם למלאות את כל חקי הישיבה ולהשתלם בכל הלמודים שלומדים בהישיבה, הן בלמודי קדש והן בלמודי חול מוכרחים להוקיר עתותיהם, לבלי להוציא גם שעה קלה לבטלה, והתלמידים כאלה לא לבד שאינם רוצים לעזוב את הישיבה, כל עוד שלא גמרו את חוק למודם, כי גם יש הרבה מאלה שכבר גמרו את חוק למודם,

ואינם

ואינם רוצים לעזוב את הישיבה, כי הישיבה מתחבבת עליהם כל כך עד שקשה להם פרידתם ממנה, ובאמנם יש להישיבה במה להתחבב על התלמידים, כי התלמידים היודעים את אשר לפניהם ומוקידים את עתם לבלי לבלות עתם לבטלה רואים ברכה רבה בהישיבה בכל הפרטים, בנוגע ללמוד גפ"ת משתדלת הישיבה להעמיד התלמידים על מדרגה הכי־נשגבה, כי עוד במחלקה הראשונה לומדים עמהם גפ"ת בעומק ובעיון, ובהסברת סברות ישרות ועמוקות, כי כל תלמיד איננו מתקבל להישיבה, כל עוד שאיננו יודע עוד ללמוד מעצמו דף גמרא ותו' ומפרשים, ובהישיבה מתחילים לרומם ידיעתם בלמוד גפ"ת, כי לומדים עמהם בעומק ובעיון, וכל ענין הדורש הסבר מסבירים לו בסברות ישרות ועמוקות, ובמדרגה שאח"ז מעמיקים עוד יותר ומבארים כל השטות שישנן בהסוגיא, ויש שמסבירים להם גם דברי גדולי האחרונים עם איזו תוספות דברים, ובהמחלקות שאחריהן לומדים גם עפ"י דרך הפלפול האמתי, ויש שכל השעור הוא פלפול גדול באיזו סוגיא בהמס' שלומדים, ותכלית הפלפול הוא לישב איזו קושיות שיש להקשות בהסוגיא ההיא, או בדברי הראשונים השייכים להסוגיא ההיא, וביחוד בדברי הרמב"ם אם יש בפסקיו איזו קושיא, והפלפול הוא בנוי על יסודות אמיתיים, וכן מתחנכים התלמידים בדרך הפלפול האמיתי, בכדי שידעו מעצמם ג"כ איך לפלפל בסברות ישרות ונכונות, ערך הלמודים הוא כפי ערך המחלקה, כמו שהמחלקות מסודרות זו על גב זו, הולכות ומתעלות זו מזו, כן נסדרו גם דרכי הלמודים כל מה שהמחלקה יותר רוממה, גם הלמודים שם יותר עמוקים ויותר מהודרים, ובמחלקות האחרונות ששם לומדים פוסקים בכדי שיגיעו למדרגת הוראה, לומדים מתחלה הגמרא ואח"כ הפוסקים בכדי שידעו ההוראה ממקורה הראשונה.

ה) **הישיבה** שמה לה למטרה לדאוג גם בעד קמחם של התלמידים, כי „אם אין קמח אין תורה", ולזאת ראתה מראש לסדר את הלמודים באופן בזה אשר כל מי שישלים חוק למודי הישיבה יהיו בידו אמצעים נכונים במה לבצר את עמידתו בחיים, אם ע"י רבנות דתיית, או ע"י רבנות רשמית, או ע"י שניהם ביחד, או ע"י מלאכת מורה, אם ללמוד התלמוד או ללמודים העבריים או ללמודים הכוללים, כי למודי הקדש בהישיבה הם בשעור ההכרחי בעד רב דתי, אם יחסר לו עוד מעט בנקל יכול אח"כ להשתלם מעצמו, והתכנית מלמודים הכוללים היא בשעור הדרוש ל־רב רשמי, כי בהעת האחרונה נתפרסם החק כי למי שיש תעודת בגרות מארבע מחלקות מבה"ס התיכוני ראוי להבחר לרב רשמי, והידיעה העיונית מכל הלמודים הנלמדים בהישיבה מכשרת לכל תלמיד להיות גם למורה, אם יש לו גם הכשרון האמנותי הדרוש לזה, וכמו כן סוללת הישיבה בלמודים הכללים הדרך בעד אלה שיהיו לסוחרים, חנונים, קבלנים, נושאי משרה בבתי המסחר ודומיהם, כי עכשיו נשתנו העתים ונתחלפו הזמנים, וכל ענין וענין מעניני החיים דורש איזו ידיעה חולניית, ידיעת שפת המדינה ידיעת החשבון ודומיהן והידיעות האלה רוכשים להם במדה ידועה תלמידי הישיבה הזו, ויש שהידיעות האלה תספקנה לו לגמרי, וגם אם לא תספקנה לו לגמרי למצער לא תהיינה מוזרות לו, ובנקל יהיה בידו להשתלם מעצמו, ומה נחוץ לנו לראות כי הסוחרים ואנשי־המעשה האלה המרובים אצלנו שיהיו יודעי תורה ושומרי מצוה, ואם לא נדאג בעדם שיהיה להם מקום כזה שיתחנכו שם מנעורים בדרך התורה והיראה, ושידבקו להם ידיעה רבה בידיעת תנ"ך הכתובה והמסורה, ושם

ירבשו

ירכשו להם גם הידיעות הכוללות הדרושות להם בחיים, אם לא נשתדל לתת לבנינו מקום כזה, הלא יבקשו הידיעות האלה במקום אחר במקום אשר אין חזיון ד' נפרץ, ואין דעת התורה נראית ואין היהדות מורגשת, ומסביב רק דעת זרים ונכרים, שופכים ממשלתם על הכל, ולזאת הישיבה מלאה רצון גם מאלה שיצאו ממנה ויהיו לסוחרים ואנשי-מעשה, וגם על ידם מוציאה מטרתה, ואולי עוד ביתר שאת, כי המטרה היסודית והעקרית מהישיבה הזאת, הוא לדאג בעד קיומה של תורה ההולכת ונפסקת בעוה"ר [כמו שבארתי כ"ז בהקו"ק הראשון שהוצאתי בדבר הישיבה ובהחוברות שהו"ל דבר הישיבה במשך שנות קיומה] וקיומה של תורה תלוי הרבה במצב המוסרי של הסוחרים ואנשי-המעשה, וזה כמה שעלה בדעתי ליסד ביחוד גם מחלקה מיוחדה בעד אלה שמתעתדים להיות לסוחרים ולאנשי-מעשה, ובהחוברת **קול יעקב** שהו"ל בשנת תרס"ח כתבתי מזה, ואחרי כי שם בארתי נחיצותו של הענין הזה והחוברות ההיא לא התפשטה כל כך בעולם, לזאת למען שיהיה להקוראים מושג נאמן מזה, אעתיק איזה קטעים היותר נוגעים לענין זה:

פרק ב.

א) **כשהחלותי** לדבר מזה כתבתי וז"ל: ישנם הורים רבים החפצים להכין את בניהם למסחר ולמרכולה, ולזיין אותם בכל הידיעות הנחוצות להם כמו השפה הרוסית והאשכנזית, בוכהאלטעריע קורספונדנצי' וכו', ואשר ביחד עם זה רוצים הם בלב ונפש להביא בלבם גם דעת התורה שבכתב ושבע"פ, גם דעת שפת עבר ודברי ימי ישראל למען אשר יהיו גם לאנשים מן העולם גם ליהודים היודעים מה ה' דורש מאתם, ומה המעשה אשר יעשו, ואשר רק מפני חסרון בתי-ספר כאלה בישראל, הרי הם שולחים איתם לבתי-ספר אחרים, במקום שמנעוריהם יתנכרו לאלקיהם ויגדלו פרא בעד עמם, ולזאת יש לפתוח בהישיבה מחלקה מיוחדה בעד אלה החפצים להקדיש את עצמם למסחר, ושילמדו בה את גופי הלכות היהדות הדרושות לחיי יום יום, ושישתלמו בידיעת השפה והידיעות הנחוצות להם בתור סוחרים ואנשי מעשה, ודבר זה אל יהא קל בעינינו בכלל ובכלל, כי באמת יותר משיש לנו לדאג לגדולים של ת"ח גדולים בתורה יחידים בדור, הרבה יותר יש לנו לדאג לכל המון הסוחרים והבע"ב המרובים כי יהיו בני תורה ויראה, מחבבים את התורה ולומדיה, יודעים את התלמוד במקירו הראשון ומושקים מלחה ולשדה של היהדות, כי בהתגו את לבנו להקור לסבת ירידת היהדות בארצות המערב ודלדול תלמידי החכמים שם, ובאנו לידי הכרה הברורה, כי הסבה העקרית מזה מונחת בחסרון בע"ב לומדי תורה, והוא שגרר אחריו גם המעטת דמותם של תלמידי החכמים והמעטת מספרם בכלל, כי מה צורך ישנם לבע"ב בורים, בת"ח גדולים בתורה, ומה הכבוד אשר ירחש להם לבם, ובאין דרישה וצורך, ממילא שימעט מספרם של האחרונים, כי הרבה עמל ויגיעת רוח דרושים לו לאדם להגיע לידי מעלת ת"ח, ומה גם להתפרסם בתור גדול וגאון, וכמו יתר בני האדם המבקשים להם בעמלם את התועלת החמרית לכל לראש; כך מדתם של כל אלה הרואים להקדיש את עצמם לתורה לשים את לבם אל השבר הכרוך בעקב עמלם בתמונת שכר רבנות וכבודה, ורק

מתוך

מתוך שלא לשמה יבואו אח"כ גם לידי לשמה, ורק מתי מספר יובלו להתמכר לדבר שברוח מבלי כל נטיה חמרית; ומכיון שחדלו לבקש שם רבנים גדולים וגאונים לרגלי יחוסם הכללי של הבע"ב להתורה שאין עמה ידיעות אחרות, והתורה חדלה להנחיל את אוהביה כבוד ויקר ושם לומדי תורה וכבודם יחד על עפר נחתו, ממילא רפו ידי היחידים שבעם, ותשוקתם להורה נקברה תחת ערמת שויון הנפש וקרירות הרוח שבתרות בחיים מסביב; ולא עוד אלא שהתחילו הבע"ב לעזוב את מקור המים החיים של התורה הכתובה והמסורה, ובהחילם לשאב את כל ידיעותיהם מספרים שברובם הם מלאים משטמה ובוז להיהדות, ושופכים קיתון של רפש על התלמוד באו והגיעו לידי כך, עד כי גם המה התחילו לחשוב את התלמוד למקור כל עון ופשע, ואת כל העוסקים בו למלא, מרי וחטאת והוות נפש, נוסף על אוילותם וקוצר דעתם, ובין כך התחילו ליחס לבני התורה כאל אנשים משחתי המדות והשכל, וישנאו אותם תכלית שנאה, ושנאה זו עברה אח"כ אל כל שדרות העם ותפעפע בכל יצוריו, ותהי למשטמה גלוי', לכל בן תורה בעם, ומי אפוא אשר יבא אחרי כל אלה להתעסק בתורת ה', ולהיות לשנינה מסביב, בין כה וכה ירדה היהדות ותתדלדל בארצות המערב, עד כי הגיעה למדרגתה הנמוכה כיום הזה, והנה גם בארצנו התחילו כבר לתת אותותיהם אותות בע"ב כאלה, וכבר התחיל רשומם להיות ניכר גם בעולמנו אנו – ואם לא נחיש בעוד מועד לקדם את פני הרעה ורבו אז קלקלותי' וידינו תקצר עוד מהושיע חלילה, ולכן ראש חובתנו עתה לשום את לבנו אל אלה העתידים להיות סוחרינו ואנשי המעשה אשר בקרבנו, ולחנכם על ברכי התורה הכתובה והתלמוד במקורים הראשון, והיו לנו המה לעמוד לבנות עליו אח"כ את בית ישראל כלו על רבניו ותלמידי חכמיו, כי סוחרים תורניים לא יתנו להיהדות ברוסיה להתמוטט, ויכניסו בה זרם של חיים ורעננות, המה ירימו בכבוד את קרן התורה ולומדי', והמה אשר יגדלו לנו אח"כ ת"ח גדולים בתורה ודעת היהדות ע"כ.

ב) **מהדברים** האלה יוכחו הקוראים לדעת כמה שהננו מוכרחים להשתדל לדאג שיהיו לנו סוחרים ואנשי-מעשה יודעי תורה ושומרי דעת, ולזאת אם אמנם שעד עתה לא נוסדה עוד המחלקה הזאת שתהיה מיוחדת בעדם, בכ"ז אחרי שהלמודים הכוללים הנלמדים בהישיבה ג"כ מספיקים במדה ידועה בעד סוחרים ואנשי מעשה, לזאת יצאו כבר איזה מהישי' ששמו פניהם למסחר, ויש שהם נושאי משרות בבתי מסחר, והישיבה יכולה להיות מלאה רצון מזה, כי הנני חוקר תמיד לדעת הנהגתם, ולשמחת לבבי נודעתי שמתנהגים כשורה בדרך התורה והמצוה, ואלה שיש להם איזה משרה בבתי סוחרים מפיקים רצון מבעליהם באופן נעלה.

וביותר הנני מלא רצון מזה אחרי שאנשים כאלה שיש בהם חפץ יצאו מהישיבה בעת שהישיבה לא התעתדה לזה, כי טרם נפתחה עוד מחלקה המיוחדה לזה, אם מוציאה רבנים ומורי הוראה הנה למטרה זו קולעים למודי הקודש ונסדרו מתחלה בכוונה מיוחדת לזה, אמנם אם מוציאה אנשים כאלה שיש בהם חפץ לה' ואנשים, בעת שהישיבה לא עשתה שום הכנה לזה, ולא נוסדה שום מחלקה מיוחדת לזה, הוא באמת מחזה המרנין את הלב.

לא פחות מזה מרנין את לבי עוד מחזה אחד, והוא אשר מבלי משים ומבלי שום

שום הכנה, יצאו מהישיבה גם מורים, ובהעת האחרונה נשלחו מהישיבה לכמה ערים מורים עפ"י דרישת הערים, והמורים מפיקים שם רצון באופן נעלה מאד, כי יש לשים לב שמהישיבה יצאו גם מורים, בזה אין כל ספק, וזה לי כמה שנתעוררתי לזה וגם כמה אנשים מצוינים מערים שונות הציעו ג"ש כן לפנינו, ורק בעת שאנכי השקפתי ע"ז מנקודת הראות של טובת התלמידים השקיפו הם ע"ז מנקודת טובת הכלל ומהתועלת להיהדות שיש לקות מזה, וכבר הבאתי את הדברים האלה בהחוברת משכנות יעקב שהו"ל בשנת הרע"א, ובהיות כי הם דברי טעם אעתיקם פה:

כשדברתי שם אודות הצלחת הישיבה והפרחתה (בנוגע למצבה המוסרי), ואיך שנתפרסמה לטוב, ואיך שכלם מודים בנחיצותה ומכירים בתועלתה, כתבתי אח"כ וז"ל: רבים מאלה שהתנגדו לה מתחלה, שבו ונתנו לה עתה יד, וכהיום הזה כמעט אין גם איש אחד אם הוא רק נבון-לב ורוח, אשר לא יודה בכל טובה וברכתה, ואשר לא יראה בה את הערבון לתשובת נעורינו, הכל מקלסים אותה והכל מרוממים אותה על נס! – ועד כמה גדול ערך מוסדנו בעיני הכל תעיד נא העובדא הזאת, כי מעברים שונים מציעים לפנינו לעשות את ישיבתנו למעון ישועה, אשר ממנו יצאו לא רק רבנים בישראל כי אם גם שובי"ם גם מורים גם עורכי חשבון ועוד, ואם כי אנחנו לא נוכל לקבל את כל ההצעות האלה בטרם נתישב בזה עם טובי נדיבינו העומדים בראש מוסדנו אבל ההצעות כשהן לעצמן כבר מעידות למדי עד כמה נעלה הוא חין ערך מוסדנו זה בעיני העם, ועד כמה גדלה התקוה שישימו בו" וכשהזכרתי שם ההצעה הזאת שנשתדל שיצאו מהישיבה גם שובי"ם גם מורים כו' הבאתי שם בהערה גם טעמם ונימוקם וז"ל:

דעת המציעים היא כי התלמיד שיגמור את תלמודו בארבע מחלקות שאז כבר יהיה מצוין בתלמוד וגם מושלם בכל הלמודים העברים, תלמיד כזה אם נכשירהו גם בלמודיו הכללים ופדגוגיא להיות למורה בבתי ישראל, תלמיד כזה יביא תועלת מרובה בהיותו מורה אחד גם להתלמוד גם להלמודים העברים וגם להלמודים הכללים, חניכיו לא יצטרכו לְהִמָּצא תחת השפעתם של שלשה מורים מיוחדים בעלי דעות שונות, ובשאיפות שונות, ואף גם זאת כי אז נברא מורים חרדים בעד רב עמנו החפץ למסור חנוך בניו רק על יד אנשים נאמנים עם אלקיהם ועם עמם, ומה שנוגע להשובי"ם וכל יתר העובדים את עבודת הקדש, הנה דעת המציעים נכונה כי עלינו להרים קרנם בכבוד בקרב עמנו, בראוי לאנשים הממלאים תפקיד חשוב כזה בהיהדות וכל האנשים האלה יוכלו להכבד על פני העם רק אז אם מלבד ידיעותיהם המיוחדות למלאכתן, יהיו גם מלאים דעת היהדות לכל מקצעותי', וגם יהיו מעורבים עם הבריות, ויודעים את החיים וידיעות האחרות, וגם עורכי חשבונות אשר ימלאו כרסם בידיעות עבריות וכוללות, ואשר יהיו מחונכים ברוח היהדות הנעלה, המה על נקלה ימצאו משרות בבתי אחינו, המבקשים להם אנשים נאמנים ויהודים טובים לנהל את עסקיהם. ובכלל דבר זה יקרב את לבותינו של בנינו הצעירים לתורתם, כי על כן לא כֻלם יוכלו לקוות להיות לרבנים בישראל, בעוד אשר כֻלם יבקשו להם מטרה בחיים, וההצעה הזאת תפתח בר נרחב לפני תלמידי הישיבה, ותתן להם את האפשרות לכונן להם מעמד דבר אשר יהיה להם לכח

המשך

המושך להביאם לאהלינו. עד כאן לשוני שם בהמאמר ההוא.

ג) **עתה** איכל להוסיף כי במשך הזמן הזה נוכחתי לדעת עוד יותר מהברכה הרבה שתביא הישיבה, אם יהי' בידה להעמיד תלמידים כאלה, שיהיו מוכשרים להיות למורים בתלמוד ובעברית ובהלמודים הכוללים [בשעור של ארבע מחלקות מבה"ס הכוללים].

מודעת שכל איש שידיעותיו הן חלק מחלקי החיים שלו עצם מעצמיו נכרוה הן בכל הליכותיו והנהגותיו, כי הן הטבענה חותמן עליו, והוא חי על פיהן, וע"כ בעת שלשלשת הלמודים האלה דרושים שלשה מורים שונים, מובן ששלשת המורים האלה הם שלשה טפוסים שונים, שהם שונים זמ"ז בכל פרטי הנהגותיהם, וכל מה שהמורה מצטיין יותר בעבודתו, עלול יותר להשפיע על תלמידו, ויש שהשפעתו כה גדולה, עד שהתלמיד יחקה את מורו בכל הפרטים, כי בהיותו מושפע מהמורה ההוא, ע"כ תהיינה לו הנהגת המורה לעינים בכל דרכיו ומעשיו, ולזאת ההורים שכל חפצם הוא לחנך את בנם בחנוך החרדית, שיהי' תלמודי בכל דרכיו ומעשיו בוחרים בעדו מורה תלמודי המצויין בידיעתו התלמודית, וביראתו ומסירתו לדתו, ואמנם באשר שחפצים שגם שארי הידיעות לא תהיינה מוזרות לו ע"כ רואים לתת לו גם מורה עברית, וגם מורה על למודים הכוללים, ואם ע"י הצטיינותו של אחד המורים האחרונים תתגבר השפעתו עליו עד שיתחיל ללכת בדרכיו ולהתנהג בכל מעשיו כמוהו, יהי' זאת למרת רוח להההורים, ויש שצערם גדול מנשא מזה, ויש הירים כאלה שמצד החשש הזה בוחרים מורים על שארי הלמודים לא מהמצויינים, בכדי שיהיו בטוחים שלא תתגבר עליו השפעתם, ושישאר רק תחת השפעת המורה התלמודי הירא וחרד לדתו, ומובן מאליו כי האמצעי הזה מהסרת החשש ע"י בחירת מורים פשוטים, איננו אמצעי טוב, ואולם התלמיד שיצא מהישיבה ויהי' מוכשר לחנך תלמידים בשלשת הלמודים האלה הוא ידע שיש לו לבכר את הלמוד התלמודי, ושיש לו להתנהג רק ברוח התלמוד, כי גם הוא התחנך כן, והדברים האלה שהוספתי פה נתאמתו אצלי מפי הנסיון, כי גם בישיבתינו שבפי מטרתה יש לה לחנך תלמידים שיהיו גדולים בתורה ולמוד התלמוד יהי' הלמוד העקרי והתכליתי, ועם זה ירכשו שארי ידיעות במדה ידועה, ויש לה ג"כ שלשה מיני מורים מיוחדים, ללמוד התלמוד ופיסקים, ללמודים העברית, וללמודים הכוללים, ויודע אני כמה שהשגחה משימה עין מיוחדה להשגיח שהתלמידים יהיו מושפעים ביחוד מהמורים התלמודים, בכדי שתהי' הנהגתם כולה תלמודית וחרדית, וכבר היו וויכוחים נלהבים בין העוסקים והמפקחים על הישיבה, כי היו מי שאמרו שעל שארי הלמודים לבד למוד התלמוד יש לבחור יותר במורים פשוטים, מצד חשש הנזכר, וביחוד אמרו שיש לחוש מצד השפעת המורים העברים, כי המורים מהלמודים הכוללים שהריחוק שלהם מן התלמידים מתבלט מאד, ע"כ רחוק הוא שהתלמידים יהיו כרוכים אחריהם, ואם אמנם שהמורים העברית האלה רובם הם נאמנים לדתם ויאמונתם, אמנם אין לכחד את האמת, כי סוף סוף הנהגתם איננה מתאימה עם הנהגת החרדים, וכן ליתר הדברים שנזכרו פה דבר העמדת עובדי עבודת הקדש ועורכי חשבון וכדומה נוכחתי לדעת יותר מנחיצותם, ואין עוד המקום להאריך פה.

סוף דבר כי ההצעה הזאת שהוצעה פה היא רבת־הערך מאד.

והנה

ד) **והנה** להגשמת ההצעה הזאת יש לעשות הכנות מיוחדות, כי להצטיין בהמקצעות האלה שנזכרו פה, באופן שכל אחד ואחד ישתלם בתכלית ההשתלמות בהמקצוע שיבחר בו, ע"ז אינם מספיקים עוד לגמרי הלמודים הכוללים הנלמדים בהישיבה, כי להיות למורה מצוין יש ללמוד ביחוד גם ידיעות הפדגוגיא ולהשיג תעודה רשמית ע"ז יש ללמוד עוד למוד אחד בהצטינות מיוחדה, וכ"כ להיות מעורכי חשבונות יש להצטיין בהוראה הזאת, וללמוד ביחוד הידיעות הדרושות לזה, וכן בכל מקצוע ומקצוע, וכל אלה יחסרו עוד בהישיבה, ואם בב"ז יצאו ממנה גם אנשים כאלה שהנם מורים נושאי משרה בבתי מסחר שונים הוא בל"ס מחזה שיש להרנין את הלב.

אולם אם אמנם שבהשקפה הראשונה נראה שהחזיון הזה הוא מחזה המרנין את הלב ומשמח את הנפש, אבל אחרי ההתבוננות יש לראות גם הצד החלש שיש בזה, עד שיש גם מקום לקרוא את החזיון הזה בשם מחזה תוגה, המעציב את הלב ומדכא את הרוח עד דכדוכה של נפש.

עד עתה לא נעשה עוד דבר להגשמת ההצעה הזאת בפועל; כן הוא לא נעשה דבר, אבל מדוע לא נעשה דבר? האם מצד שלא נתברר עוד נחיצותה ותועלתה? חלילה וחלילה הכל יודעים נחיצותה הכל מודים בתועלתה, ובב"ז לא נעשה דבר רק מחוסר־אמצעים. הרעיון הזה כי מחוסר־אמצעים אי אפשר להוציא מפעל רב הערך כזה לפעלו – הרעיון הזה מכאיב את הלב, ומדכא את הרוח, והדאגה הזאת אשר רב כחה לפרק את הלב ולשבר הכליות היא עוד כאין ואפס לעומת הדאגה הכללית הקוננת בלבי ממצב הישיבה בכלל אשר מצבה החמרי איננו איתן ויש שלרגעים אחרד שלא תבא חלילה לידי הסגר. ההוצאה הולכת ומתרבה מיום ליום בשנה זו (תרע"ב) נתרבתה ההוצאה בערך שלשת אלפים רו"ב לשנה, שכרנו בעד הישיבה בית חומה גדול ורחב ידים, וגם הוכרחנו (עפ"י פקודת הממשלה) להוסיף עוד שני מורים ללמודים הכוללים והיה לנו להוסיף להמורים הישנים על כסף משכורתם, וכל אלה עולה לערך סך הנ"ל, וההכנסה – לא לבד שאיננה מתרבה, כי יש שמתמעטת לרגלי הישיבות והקבוצים, או יותר טוב לאמר לרגלי המשולחים העולים וצומחים יום יום כבמהין ופטריות, ואין להאשים את הבע"ב הפשוטים שאינם יודעים להבחין בין תכלת לקלא־אילן, ושיתנו לכלם ביד מלאה וחיבה הוא דבר שאי אפשר, ובין כה סובלות הישיבות הטובות והנחוצות מאד; האשמים בזה הם רק אלה העומדים בראש האומה שאינם נותנים לב לתקן את העוות הגדול הזה, ואת האנדרלמוסיא הנוראה השוררת בענין זה, שכל מי שרוצה ליטול את השם מיסד ישיבה או קבוץ, בא ונוטל, מושיב באיזה פנה מאיזה ביה"מ אשר בעירו הקטנה איזו בחורים, וקורא לזה בשם „ישיבה" או „קבוץ" בכדי שיהי' בידו לשלוח משולחים, ועוד בשנת תרס"ח כשהו"ל את החוברת „קול יעקב" דבר הישיבה התאוננתי ע"ז, גם הצעתי הצעה נכונה איך להפטר מהאסון הזה, ואחרי כי הדברים ההם ראויים להשמע גם עתה, ואולי יש עתה עוד יותר מקום להדברים האלה, כי מאז ועד עתה נתוספו עוד הרבה משולחים מישיבות וקבוצים מלאכותיים כאלה, לזאת אעתיק פה את הדברים ההם:

הנה

ה) הנה בימים האחרונים התחילו הכל מרגנים אחרי רבוי המשולחים, ואחרים הגיעו לידי כך עד כי המה מחליטים שישנן ישיבות כאלה השולחות את משולחיהן לכל רחבי ארץ, ומאספות כסף לאלפים בעוד שבאמת אינן כלל בעולם, או כי יש להן נערים מספר, המתגלגלים באחד מבתי המדרש באין להם מורה ומנהל, רק כדי להיות לכסות עינים למחזיקיהם, שמועות שונות כאלה נפוצו מאד בקהל, והיזקן גדול למאד, כי אם בכלל יוכל היות כי יש איזו הגזמות בהשמועות הללו, אמנם יהיה איך שיהיה, מה אשמות הן בזה הישיבות הגדולות והטובות באמת, ומדוע צריכות הן להלקות בשביל הישיבות המזויפות ההן, ואמנם השאלה היא איך יש לעמוד על האמת? אבל במדומה לי שיש עצה פשוטה לזה: ליסד ועד כללי שיסע לכל הישיבות הנקראות בשם, ולתהות על קנקנן ולהודיע ברבים וידע הקהל, ואחרי שירוע שהתגשמותה של כל הצעה טובה איננה נעשית במהירות יתירה, ומי יודע מתי שנזכה לראות בהתגשמותה של ההצעה הזאת, ובין כה והבקעה פרוצה, ורבים מתגדרים בה והקולות ירבון והישיבות הטובות נלקות בהוסר ויורדות ממילא גם ברוח ואין נחת, אין אפוא דרך אחרת בלתי אם כי הישיבות הטובות תתעוררנה מאליהן לקרא לכל החפצים בבקרת לבא אליהן ולבקרן, והמה יודיעי דעתם בשער בת רבים, והיה גם זה לנעילת דלת בפני ההברות השונות והליעזות המשינות, אנחנו הננו איפא הראשונים הפונים לכל אלה אשר הדאגה בעד קיום התורה מוצאת מקום בלבותם, והיודעים כי התקוה היחידית והאחרונה מקיומה של תורה היא רק הישיבות, לכל אלה הננו קוראים את הקריאה הגדולה הזאת! דעו נא כי דלתות ישיבתנו פתוחות לפניכם אנא הבו נא ובאו ונתחו אותה לפרטיה, והתחקו עליה מראשית ועד אחרית, והוציא משפט אם טוב ואם רע, אין אנו דורשים אמון בדברינו בלבד, אדרבה דורשים אנחנו בקרת חרוצה על מעשינו, יבאו נא ויראו וישמעו וישפטו ויוכחו וידע אז הקהל, אם נכונים דברינו ואם אין! כי באמת ידאב לבנו לראות את רוב המנדבים והנה אין רוח במעשיהם, ואין דעה בכל נדבותיהם, והרי הם מרימים ברובם את תרומתם כדי להפטר, אנחנו חושבים יחס כזה לאסון לעמנו ומוסדיו ולחרפה בעד הישיבות, חפצים אנחנו כי על אלה המרימים את תרומתם לישיבתנו, יעשו זאת מדעת נפש ומחפץ לב,. כי על כן יודעים אנחנו את חין ערך ישיבתנו, ואת רב טובה. ולזאת אפוא הננו מציעים עוד הפעם לפני הכל לבא ולבחון את ישיבתנו, ולבקרה בלי שום משא פנים ורחמים, ולהוציא עלי' משפט ברבים, או אז ידעו הכל כי יותר ממה שאנו מספרים בשבחה, הרי היא באמת ובפועל, ולא עוד תצטרך ישיבתנו לשאת עליה אחריותם של אחרים, ולא עוד יקפחו חלקה בשביל קול זה או אחר, והקותנו חזקה כי עוד ימצאו יחידים שרידים אשר יקחו עליהם את העבודה הזאת, ואשר יבאו אמנם אלינו לראות את מעשה ידינו והטיבו המה לעבודת החזקת התורה רב יותר מהרבה מנדבים אחרים, והיה שכרם גדול ונאמן, מי יתן והקדימו האנשים האלה להענות לקול קריאתנו והיינו להם אסירי תודה וברכה.

מני

פרק ג.

א) **מני** אז עברו ד' שנים ויותר והועד טרם נוסד, אם כי בנוגע לבקורם של אנשים ידועים לא היתה קריאתי כקול קורא במדבר, אבל מזה לא עלתה עוד ארוכה להמחלה הכללית של חסר-אמצעים לכל הישיבות בכלל ולישיבות בפרט. לדעתי אם לא יָוָסֵד ועד כללי כזה יש לחוש שמצב החמרי של הישיבות יתרופף מיום ליום ואחריתן של הישיבות מי ישורנה, ובעת הזאת אשר קולו של יעקב יצטמצם רק בהישיבות ובהקבוצים, יהי' בטול הושיבות בטילה של תורה חלילה, מהראוי אשר כל אנשי לב אשר בנו יתעוררו לדאג בזה בעוד מועד.

אם כל הישיבות מתאוננות על רוע מצבן ועל סבלותן מחוסר-אמצעים, כמה יש לנו להתאונן אשר הוצאת ישיבתנו היא פי-שבע מההוצאות של כל הישיבות, כי בעת שבכל הישיבות ההוצאה העקרית היא התמיכה לתלמידים; בישיבתנו כמה שלא תהיה גדולה ההוצאה מתמיכה לתלמידים נחשב רק למפל לעומת ההוצאות של ראשי-הישיבה והמורים לעברית וללמודים הכוללים ומנהלים ושמשים, דירה, הסקה, האירה, הוצאת הלשכה, נסיעות ועוד ועוד. כבר פניתי לבקש עזר והתמכה מאיזו מוסדים התומכים בבתי ספר שלומדים שם למודים עבריים ולמודים כוללים לא יותר מכפי שהלמודים האלה נלמדים בישיבתנו אבל בקשתי שבה ריקם לא הביטו גם על תוכחתי הנמרצה שכתבתי להם שבזה מראים כעין מחאה על למוד התלמוד, כי לולא זאת במה נגרע חלקנו מאלה שתומכים להם. ובמאמר מיוחד שכתבתי דבר הנחיצות מישיבה כזאת כתבתי, כי גם מצד זה נחוצה לנו ישיבה כזאת שהגם שלומדים בה למודים עבריים וכוללים בב"ז הלמוד מתלמוד ופוסקים הוא הלמוד העקרי והיסודי, כי מזה יוכחו כֻלם לדעת כמה שבהלמודים העברים והכוללים אינם יוצאים עיד כלל וכלל, ומעט מהדברים האלה הזכרתי בחוברת „קול יעקב" וז"ל שם, בכל אשר אני שמח למראה הנהדר אשר אני רואה מסביב, והנה פה ושם מתכוננים שעורים שונים בעמנו לשם הפצת דעת השפה העברית ודברי-ימי עמנו בקרב בני הנעורים, הנה סוף כוף יודע אני במעמקי נפשי, כי כל אלה עוד מעט המה בעדנו ולא להם בלבד נעגנה, ולא מהם בלבד נבנה הנסיון ההיסטורי, כבר הורנו למדי, כי רק אלה מבנינו שמלאו את כרסם בתורה שבכתב ושבע"פ הם רק הם בעַמוד ברזל להיהדות תמיד, ומהם תושעה אומתנו תשועת עולמים, ומה יקרו בזה. דברי רבינו בעל הטורים על הברכה, „חיי עולם נטע בתוכנו" זה הוא תורה שבע פ" כי רק התורה הכתיבה והמסורה, היא חיינו ואורך ימינו עד היום ובה נשגב תמיד עד העולם, הלא כלנו יודעים, כי כל אלה שפנו עורף לתושבע"פ ומחזיקים רק בתורה שבכתב, ימעטו מיום ליום, והם עומדים על פי פחת, וא"כ איפא בכל שמחתנו מזה שנתרבו המוסדים להרבות את ידיעת השפה העברית, מהולה גם תוגה, בראותנו כי לא ישימו לב לחזק גם למודי תושבע"פ. ולזאת אפוא נתתי את לבי להרחיב את למודי התורה שבע"פ, ובישיבתנו אנו שלומדים אמנם בה גם למודים עברים וכלליים קבענו את למודי התורה שבע"פ ללמוד עקרי ויסודי, והננו משתדלים להשקות את התלמידים לרוי' ממעינות התורה הכתובה והמסורה ולעשותם למוצקים ברוח ונפש על פי מישאלות ישראל סבא וחזיונותיו. ולזאת אפוא אני דן לכף חובה את כל אלה המוסדים והיחידים התומכים בכל עוז את כל מיני השעורים הללו ומישיבתנו אך

יקפצו יד, רואה אני ביחס כזה עוות דין גורא, אם לא מה שרע ביותר פרי השנאה לישיבתנו בשביל התורה המסורה שנלמדה בה, בין כך ובין כך ראוי הוא חזיון זה לנזיפה. ובאמת לו היינו מה שהננו צריכים להיות; לו מלאנו את חובתנו המוסרית לעשות מה שהננו צריכים לעשות, אז היו מטים אזן למה שהודעתי כ״פ לפני איזה מבחירי אומתנו מיודעי ומכירי שיקראו לי דרור מההוצאה, היינו ליסד איזה ועד שיקבל עליו דאגת ההוצאה למען שאהיה מסור רק להנהגה הרוחנית. להשגיח בעינא פקיחא על ההנהגה הפנימית.

ב) **וכבר** כתבתי מזה בחוברת משבנ״י וז״ל. שם. אחים! כבר הגיעו לי ימי הזקנה וכח אין בי לסבול ולשאת, בכל זאת לא נתנני לבי להפטר מעבודת הקדש, ואקח עלי את כל טרחה ומשאה של הישיבה, ואקריב על מזבחה את כל שלומי, ואת כל עתי ואת כל כחי, הרבה עמלתי והרבה יגעתי עד אשר עלתה בידי להביא את ישיבתנו לידי מצבה עכשיו, בדמים מרובים עלה לי דבר זה, אך לא שכר אני בא לבקש בעד עבודתי זו, ולא הכרת תודה בא אני לדרוש בעד עמלי זה, גם אין את נפשו להמיש צוארי מעול העבודה העתידה, העבודה עצמה ותוצאותיה הטובות הן הן שכרי הרוחני, ואותן נפשי מבקשת, כמו עד עתה כן מהיום והלאה עומד אני נכון בע״ה להקריב את כל אשר ביכלתי על טובת ישיבתנו הגדולה, רק אחת אני חושב יש לי הרשות לבקש לאמר; יבואו נא כל אנשי הרוח ונדיבי הלב אשר בעמנו, ויקחו עליהם את דבר כלכלת הבית הגדול הזה בחמר, ויקראו לי דרור מהעבודה המפרכת הלזו למען אשר אוכל להקדיש את כל יגיעי לעניני הישיבה פנימה; יבואו נא כל האנשים הגדולים האלה ויועדו יחדו לבקש ולמצא אמצעים די הדרוש לכלכלתו של המוסד הגדול הזה, ויבטיחו את קיומו ואת התפתחותו הטבעית, יבאו נא כל אלה ויתנו לנו יד לבסס יחדו את המכון הגדול הזה לתורה ולתעודה בישראל, ולכוננו בארץ ולתת לו אחיזה עולמות — או אז יעלה מהר על פסגת מרום התפתחותו ותעודתו, והיה לתהלה ולתפארה בישראל, באחת אנו קוראים לבעלי היכולת והרצון בעמנו כי יִוָעֲדוּ כֻלם יחדיו להיות לועד אשר לידו תמסר הנהגת הישיבה בחמר, ואשר ישאלו את פיו גם בנוגע להנהגה הרוחנית, ורק אז יפרח מוסדנו ועלה מעלה מעלה, ההקוה בעמנו ובמיטב כוחותיו משעשעת אותנו, כי קריאתנו זו לא תשאר הפעם רק בהברה בעלמא. ואמנם יתעוררו סוף סוף למלא את הצעתי זו לטיב להישיבה תמיד עכ״ל.

עוד קודם שהדפסתי הדברים הללו דברתי מזה עם כמה מטובי עמנו, וגם אחרי שהדפסתי לא חדלתי מדבר מזה. בהועידה שהיתה בק׳ בשנת תר״ע, דברתי מזה עם כמה מטובי עמנו ואיזו מהם הבטיחו להוציא את הדבר הזה לפעלו, ואיזו מהם סרו הנה בנסיעתי מ״ק ובקרו את הישיבה וחזרו להבטיח, בכ״ז נשאר הכל כמו שהיה, וכאז כן גם עתה בל אוכל להמיש צוארי מעול הברזל של ההוצאה הגדולה המוטלת עלי, וכבר כשל כח הסבל.

ג) **היודע** תעלומות לב, יעיד עלי כי בהתיסדות הישיבה הייתי רחוק מכל נטיה עצמית, ולזאת מראשית התיסדותה עד עתה שמתי לי לחק לבל לקבל לידי הכספים הבאים בעד הישיבה ונמסרים מיד או להגזבר או להמנהל, וגם כשאסע לאיזה מקום והמנדבים יתנו לידי את נדבותיהם בעד הישיבה שאז הנני מוכרח לקבל, בשהנני בא לביתי מיד הנני מוסר את הכספים להגזבר או להמנהל כל

כל פרוטה ופרוטה הן מההכנסה והן מההוצאה נ׳רשמת בפנקס המיוחד לזה, בעת שמתקבלות התעודות מבי=דואר על הכספים נרשמות בפנקס מיוחד לזה, ויש איש מיוחד שמקבל את הכספים מב״ד, ואם יש כספים בעד התלמידים נרשמים מיד בהפנקס הנ״ל בצדו, והכספים הבאים בעד הישיבה נרשמים מיד בפנקס מיוחד. הפנקסים פתוחים, וכל מי שרוצה לבקרם מבקרם, וכמה מהאורחים שבאו לבקר את הישיבה בקרו גם הפנקסים, —

סוף דבר בהא נחיתנא ובהא סליקנא, כי אם לא ימצאו אנשי מעלה שישימו לב לדברי, ויהי׳ לי לעזר בזה, יראתי שלא אהי׳ מוכרח לסגור חלילה הישיבה, וההפסד יהי׳ גדול מאד, וכבר כשל כח הסבל כי גם זולת הדאגה מההוצאה, ההנהלה בעצמה איננה מהדברים הקלים, והיא ממש עול כבד מ.שא, כל מי שאין לו ידיעה הגונה מהנהגת ישיבה כזאת, בל יוכל לשער את העמל הרב והתלאה הרבה שיש לרגלי הנהגת הישיבה, ואיך שלפרקים קרובים משביעה המרורים רבים, כי מראש לא שערתי גם אנכי כל זה, לו שערתי הכל מראש מסופקני מאד, אם הייתי מרהיב עוז בנפשי ליסד לעת זקנותי את הישיבה, הן זה כשלשים שנה שהיתה לי ישיבה כזאת, אבל שינויי העתים והתחלפות הזמנים, שבאו במשך השנים האלה ושפעלו הרבה על היהדות, פעלו גם על הישיבות, התלמידים עתה אינם ממין התלמידים שהיו אז, הרוח החדש המנשב גם בעולמה של היהדות נגע גם בארבע פנות של הישיבות, והישיבה שכל מגמתה להעמיד תלמידים הגונים שיהיו גדולי תורה ונאמנים לה׳ ולתורתו ושיתנהגו ככל שלמי אמוני ישראל, יש לה הרבה לעמול וליגע ע״ז, ואם בכל הישיבות מורגשת עתה הכבידות שיש בההנהגה, עאכו״כ בישיבתינו אנו, שלומדים שם גם שארי למודים, אם גם במדה מצומצמת, ומי ידבר עוד מהצער והדאבון לב שיש בעת שנכשלים בתלמידים שאינם מהוגנים, כי יש שלמען קיומם של שמירת סדרי הישיבה והוצאת מטרתה המוסרית, בהכרה לגרשם מן הישיבה, ואז אין קצה ואין קצב להצערים והכעסים שיגרמו להישיבה, ראשית מלאכתם של נערים שובבים כאלה הנדחים מן הישיבה, לשלוח מאמרים להעתונים להשליך שקוצים על הישיבה לבדות עלי׳ שקרים וכזבים לעפר בעפר כבודה, ואם כי המולי״ם הישרים לא ישימו לב לדברי בלע כאלה, ודבריהם ינופצו על הסל, אבל יש מולי״ם כאלה שלא ישימו לב לזה, ומבלי משים יתנו מקום לדבריהם הנתעבים ומובן את אי=הנעימות שיש מזה, ואם כי עד ארגיעה לשון שקר כי האמת מתבררת אח״כ, אבל בין כה גדולה הסבלות מאד.

ד) ויש שהישיבה נכשלת באחד ממשמשי׳ עד שמוכרח להתפטר כמשמרתו, אז ג״כ נכונים לה ימי צער ויגון יש ששעיר אל רעהו יקרא, התלמידים הנדחים והמשמשים הנפטרים יתאגדו לאגודה אחת להשתדל להרום את הישיבה, ואז לא יבצר מהם כל מזימה, ויש שישתמשו בהאמצעי היותר מסוגל לפי דעתם להגיע למטרתם, וישימו פניהם להמלשינות, כי על ישיבה רשמית כישיבתינו יש מקום בעד המלשינות, כי באשר שהיא ישיבה רשמית, הלא יש לה חוקים ידועים איך להתנהג ע״כ כה נוח להם לשלוח כתבי שטנה ולהלשין, כי החוקים אינם משתמרים, יש תלמידים יותר מכפי שהורשה, הלמודים הכוללים אינם נלמדים את מספר השעות שי״ש ללמדם ועוד כאלה, ואם כי כ״ז היא שקר ומתבדים אח״כ כי אמת מארץ הצמח, אבל מה להם ולזה, הם אינם מפסידים מאומה, אחרי שלא הכניסו מאומה, ועפ״י רוב אינם חותמים את שמותיהם, וע״כ גם בגלל ספק רחוק וס״ס

כדאי להם להלשין, בשגם שיש שטועים וחושבים שיש בזה העברת חוק בעת שבאמת אין בזה שום העברת חוק, ואם כי באמת איננה יכולה המלשינות להרע להישיבה, כי היא מדקדקת מאד בשמירת החוקים, ויהוע כי גם תלמידי הישיבה כיוזהרים בהרבה אזהרות לשמור כל חוקי הממשלה, כי גם עפ"י ההשקפה המוסרית יש לשמור כל חוקי הממשלה, כי כבר נתקבל לדינא אשר „**דינא דמלכותא דינא**" וכל דין הוא חוק דתי, וידוע כי כל יהודי החרד לדבר ה' ולתורתו ממלא כל החוקים הדתים בכל פרטיהם ודקדוקיהם.

זה כשתי שנים ויותר שהישיבה לא הוציאה דו"ח כאשר הסכינה לעשות מיום שניסדה להוציא דו"ח שנה שנה, והוא רק מצד שכפי שהורה הנסיון יש לחוש אילי ימצא איזה מבטא המשתמע לתרי אפי ואז תמצא המלשינות מקום להתגדר בי ע"י הכנסת איזו כונה זרה, וקשה מאד להשתמר מהמלטת מבטאים כאלה בעברית.

ואם כי יש להיות בטוח שידי המלשינות לא תעשינה תושי' לעולם, אחרי כי הכל נעשה כחוק, בכ"ז יש להשתמר מלהביא לזה כי גדול הכאב מאד, כבר הודעתי כי תלמידים למאות מאלה שרוצים להכנס להישיבה אינם מתקבלים, ובכ"ז יש כאלה שנדחקים להישיבה מבלי לשום לב לאזהרות שהוזהרו לבלי להכנס, ויען שאחרי שבאמת הם תלמידים הגונים, מרשת אותם הישיבה להשאר בתור שומעים חפשים, וגם סמיכה מעט ע"ז שכבר הוגשה בקשה להרשית לפתוח ג' מחלקות מקבילות להג' הראשונות, וע"כ הדו"ח לא הקפיד ע"ז והוכנסו גם הם בין מספר התלמידים וסבלה הישיבה מזה, וגם בנוגע לאסיפת הכספים שיש רק אופנים ידועים באיזה אופן שהורשה, ומובן שהישיבה זהירה לעשות הכל כפי החוק בכ"ז קשה מאד לבאר הנ"ל בפרט וגם אי אפשר לראות הכל מראש, וגם הזהירות היותר גדולה איננה יכולה לערוב שהעט לא תפלט איזה מבטא שיהי' מקום לטעות בו, ואז קרוב הדבר שהישיבה תסבול מזה, ואם כי אח"כ יתברר הכל אבל בכ"ז טוב יותר שלא יבא כלל לזה, הפנקסים מהחשבונות של ההכנסה וההוצאה פתוחים, כל פרוטה ופרוטה הן מההכנסה והן מההוצאה נרשמת, וכל הרוצה לבקר יבא ויבקר.

ה) **כל** המכשולים והפגעים האלה היו בטלים ומבוטלים, לו היו מטים אוזן לבקשתי ליסד ועד שיקבל עליו ההנהגה הכספית, כי רובם מהכתבי עמל שלהם ששולחים לאיזה יחידים ובכתבי השמנה נזכרו גם הכספים, בשגם כי לוא הי' ועד מאנשים רבי המעלה שבמדינתינו והנודעים לשם ושהם ידאגו בעד קופה של הישיבה, לא היו מרהיבים עוז בנפשם לעשות כן, כי היו יודעים מראש, כי אנשים כאלה ישימו מיד לאל דבריהם הכוזבים, והנני פונה עוד הפעם לבחירי עמנו וטובי' לשום עין על הישיבה הזאת, אשר לפי תכניתה יכולה להשיב תשובה מספקת על כמה שאלות היותר מעניינות, כמו שאלת הרבנות הדתית, הרבנות הרשמית, מורים שו"ב ועוד, והעקר שיובחר ועד מאנשי מעלה מהיותר נודעים במדינתינו, והועד יקבל עליו כל ההנהגה הכספית, וויושיב בפה בהלשכה מזכיר וסופר שינהל כל החשבונות והפנקסים, וכל זה יש לעשות ברשיון הממשלה, מובן מאליו שבנוגע להנהגה הרוחנית לא אוציאה מידי, ולא אתן לשנות בה אפי' כחו"ה, על אופן זה יסדתי שהלמוד העקרי יהיה לכיד התלמיד והפוסקים ולהשגיח על התלמידים שיהיו

עמוסים

עמוסים ביראת ד׳ ומוכתרים במדות טובות ונעלות, ועם זה ידעו גם הידיעות הכוללות הדרושות לכל אדם באשר הוא אדם, ומן היסוד הזה לא אזוז, טוב לי להרסה לגמרי מלעשות בה איזה שינוי לגריעותא כמו למעט בלמודי הקדש וכדומה.

אם ספרתי פה מהתלאות והדאגות המתרגשות ובאות עלי לרגלי הישיבה לא אמנע מלספר, כי לעומת כל אלה עת אבא להישיבה ואראה איך כי תלמידים למאות יושבים והוגים בתורת ה׳, אז יספיק לי המחזה הזה, להיות לשלומים על כל התלאות והדאגות, כי המחזה הזה כה נשגב וכה נפלא עד כי הצייר היותר מהיר במלאכתו, לא יתארו בשרד, והסופר היותר מהיר לא יתארו בחרט אנוש, ולזאת אין בכחי להאר את העגג הרוחני שאתענג אז לא תשבע עיני לראות בהמחזה הזה הנהדר בקדש ולא תמלא אזני משמוע קולו של יעקב הנעים הממלא כל חללו של הבית והמצלצל בכל פנותיו ואשר ירו׳ באזני ככנף רננים.

עוד יש לי הרבה דברים בנוגע להישיבה אבל לא רציתי להאריך יותר מדאין ועוד חזון למועד אי״ה להביא עוד יתר הדברים שיש לי בזה הראוים לראות אור.

בית הספרים הלאמי והאוניברסיטאי ירושלם

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי

DATE DUE תאריך החזרה

		[illegible]
		7 [illegible] 19[illegible]
		[illegible]1. IV 19[illegible]

הספריה הלאומית
S 22 A 11783
רינס, יצחק יעקב,
ספר שני המאורות ... /
VOL.1-2 C.1
2072926-10
W-X